

ԴՐԱՄԱՏՈՒՐԳԻԱ

գրական-գեղարվեստական հանդես

38²⁰¹⁴ 39

ՊԻԵՍՆԵՐ

Ալեքսանդր ԹՈՓՉՅԱՆ	3	ԵՍ ԱՅՆ ՏՂԱՆ ԵՄ
ԱՆՆԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ	12	ԱՆԱՎԱՐՏ ԵՂԵՐԵՐԳ ԽԱԶՎԱԾԻՆ
Մամվել ԽԱԼԱԹՅԱՆ	80	ՓԱԿՈՒՂՈՒՅ ԱՅՆ ԿՈՂՄ
Կարինե ԽՈՂԻԿՅԱՆ	104	ԷՍՄԵՐԱԼՂԱՅԻ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ՁԵՈՔԸ
Արսաես ԸԱՀԲԱԶՅԱՆ	124	ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆ
Անահիտ ԱՐՓԵՆ	146	ՀՐԱԸԱԳՈՐԾ ՄՈՒՆԱՊԱՏՈՒՄ

Ի հունվար-հունիս 2000 գրական-գեղարվեստ

	Ձև	Պիեսներ
Գ. Խանջյան	2	ԹԱՏՐՈՒ
Կ. Խողիկյան	24	ՄՈՈԱՑ
	49	ՄԵՐ ՕՐ
Ա. Թովչյան	50	ԱՅՆՏԵ՛
Ռ. Ասիապետյան	70	ԱՐԴԿԻ
Ս. Վաթինյան, Ա. Աբրահամյան	82	ՍՈՒՏԱ
	91	ՄԵՐ ՕՐ
Խ. Չալիկյան	92	ԱԵՎԱԳ
Ա. Հովսեփյան	124	ԱՆՎԵՐ՛
Տ. Խմելով	133	ՕԳՈՒՅ
Ս. Մետեղիկ	155	ՍՈՒՐԲ
Ս. Բեքեթ	170	ԽԱՂ
Դ. Ֆո, Ֆ. Ռամե	177	ԵՆԱՊՈՒ
		ՍՈՒՐԵԼ
		Թատրոն
Բ. Հովակիմյան	188	ՊԵՏՐՈՒ
		ՈՒՍԱՆ
		Բեմանի
Պ. Հայթայան	192	ՀԵՆՐԻ
		ԲԵՆԱՎ
		Մեր օր
Ն. Ղազարյան	197	ԻՆՉՊ

2000 թվականի մայիսին լույս տեսավ «Դրամատուրգիայի» առաջին համարը, որի ծնունդը ազդարարվեց շնորհանդեսով. բազմաթիվ հյուրեր, շնորհավորանքներ, գինեճոն...

Եվ ինչն էր հետաքրքիր՝ ներկա գտնվողներից երկուսից գոնե մեկը հարցնում էր. «Շարունակություն լինելու է»:

Հարցը նույնն էր, հնչեցանգն էր տարբեր. խորիմաց կասկածանքից մինչև անկեղծ մտահոգություն, հատկապես, որ «չունենք ժամանակակից դրամատուրգիա» մտայնությունը շատ անկասկած էր (այն օրերին՝ հատկապես):

15 տարում հայ ժամանակակից դրամատուրգների 200-ից ավելի պիեսներ են տպագրվել «Դրամատուրգիայի» էջերում, նրանց մի մասը բեմական կյանք է ստացել, մոտ 100 թարգմանված պիեսներ, տեսական հոդվածներ, թատերախոսություններ...

Իսկ 15-ամյա հորեյյանն ընդամենը առիթ է արվածի վրա հետադարձ հայացք գցելու և «Դրամատուրգիայի» հերթական համարը տպագրելու համար:

Շապիկը՝ Արտակ Բաղդասարյանի
 Շապիկի երկրորդ էջին՝ Լ. Շանթ. «Հին աստվածներ
 Գ. Սունդուկյանի անվան Ազգայլ

Ալեքսանդր ԹՈՓՉՅԱՆ

ԵՄ ԱՅՆ ՏՂԱՆ ԵՄ

(մեմախատ)

Ես հիմա ամեն ինչ մոռացել եմ:

Ո՛չ, թագավորը մերկ չէր... Ես այնտեղ էի, սեփական աչքերով տեսա... Նա մերկ չէր, նա արաբական բեհեզից և չինական մետաքսից կարված սքանչելի զգեստ էր հագել: Այդ փաստը հաստատող բազմաթիվ լուսանկարներ կան, կինովավերագրություն կա, վերջապես, օտար մամուլը կա...

Ո՛վ է այդ լուրը տարածել, շատ կուզեի իմանալ, թե ով է այդ սրիկան, որ այդպիսի բան է ասել:

Ես... Ասում եք՝ նս... Դուք հասկանում եք՝ ինչեր եք խոսում, դուք ոչ

միայն ծանրագույն մեղք եք վերցնում ձեր հոգու վրա, այլև տարածում եք գարշելի զրպարտություն, որի համար մեր երկրում խստագույն պատիժներ են սահմանված: Ես զգուշացնում եմ ձեզ, որ մեր վեհապետի հասցեին արգելված է որևէ անհարգալից արտահայտություն հրապարակել: Իմ հասցեին՝ նույնպես:

Իմ ծնողները... Ես նրանց իսպառ մոռացել եմ: Չգիտեմ՝ ողջ են, թե մեռած: Վերջին անգամ երբ եմ տեսել... Չեմ հիշում... Այդ օրը նրանք կողքին էին... Անկեղծորեն՝ չեմ հի-

շում... Եվ հետո, բնավ կարևոր չէ՝ կողքիս էին, թե ոչ, դա խնդրի հետ ոչ մի առնչություն չունի, և եթե կուզեք իմանալ, նրանք խիստ զայրացան, իսկ մայրիկս ականջս այնպես քաշեց, որ մեկ ամիս ցավում էր:

Եթե հիմա տեսնեմ՝ կձանաչեմ... Հազիվ թե... Եղբայրս... Իսկ եղբայր ունեցել եմ... Ասում եք՝ ունեմ... Իսկապես... Հետաքրքիր է, չգիտեի... Ինձնից մեծ է, թե՛ փոքր... Հինգ տարով ինձնից փոքր է... Տես, է, ուրեմն, վաթսունհինգ տարեկան է... Ուրեմն, նա ոչինչ չի հիշի, այդ օրը նա հազիվ երկու ամսական լիներ: Այնպես որ, նրա վկայություններն արժեք չունեն: Ես նրան տեսել եմ... Ինչ եք ասում... Երբ... Երկու տարի առաջ... Լա ինձնից օգնություն է խնդրել և ես մերժել եմ... Այդպիսի բան չեմ հիշում: Այնքան մարդ է ինձ դիմում զանազան հարցերով, բոլորին չեմ կարող հիշել: Քույր էլ ունեմ... Չգիտեի, ո՞րք է, որտե՞ղ է ապրում... Մահացավ... Երբ... Դե, հավանաբար, շատ կարևոր գործ եմ ունեցել, որ չեմ գնացել թաղմանը: Ամեն օր մեկը մահանում է, հո չեմ կարող բոլորի թաղմանը գնալ: Ես պետական կարևոր գործեր ունեմ: Առանց չափազանցության՝ պիտի ասեմ, որ ամբողջ երկրի բախտն է իմ ձեռքին... Ինչ երկիր, մարդկության բախտը, բայց մենք համեստորեն լռում ենք...

Ես երբեք կողմնակի գործերով, ինչպես ասում են՝ առանձին անհատների ձակատագրով զբաղվելու ժամանակ չեմ ունեցել:

Իմ ձակատագիրն այնպես ստացվեց, որ մանուկ հասակից, բառացիորեն իմ ամեն մի թույնն անվիրված էր դաստիարակությանը: Այո, հենց այդ ձակատագրական օրվանից սկսած... Ոչ, ես դպրոց չէի հաճախում, իմ դպրոցն ուրիշ էր, ես կասեի, դա յուրատեսակ դպրոց էր՝ հատուկ ինձ համար, հետևաբար, իմ ուսուցիչներն էլ ուրիշ էին... Իհարկե, մեծ պատիվ էր... Նույնիսկ արքայական ժառանգներն այդպիսի դաստիարակության չեն արժանանում... Սպասեք, ամեն ինչ հերթով...

Այդ ձակատագրական օրը, ուղղակի հանդիսության վայրից, փակ կառքով ինձ տարան անհայտ մի տեղ... Բացարձակապես պատկերացում չունեմ, քանի որ ոչ միայն կառքի պատուհաններն էին վարագուրված, այլև իմ աչքերն էին կապել: Եվ հետո, կարևոր չէ՝ որտեղ էր... Կարևորն ուրիշ բան էր...

Կարևորը դաստիարակության մեթոդն էր, սիստեմը, ծրագիրը, որ հետևողականորեն կիրառվում էր բառացիորեն ամեն ինչում, ամեն քայլին, յուրաքանչյուր թույնին... Օրինակ՝ հունվար ամսին, ինչպես գիտեք, մեր կողմերը դաժան ցրտեր են լինում և առատ ձյուն է գալիս: Կես-

գիշերն անց ինձ արթնացնում, ոտաբորիկ հանում էին բակ և ձյան տակ կանգնեցնում... Նրանց հագին մուշտակ էր, գլուխները ծածկած, իսկ ես գլխաբաց էի, հագիս էլ միայն գիշերանոց էր: Բնականաբար, ես մրսում էի, լալիս, խնդրում, որ թողնեն՝ ներս գնամ, սակայն իմ դաստիարակները ձիպոտով խփում էին մեջքիս և ասում. «Խաբում ես, դու չես մրսում, այս շոգին ինչպե՞ս կարող ես մրսել»: Իսկ շոգ օրերին ստիպում էին մուշտակ հագնել և թույլ չէին տալիս հագիցս հանել... «Տուրտ է, կմրսես», ասում էին նրանք: Ես պիտի համաձայնեի և շնորհակալություն հայտնեի. «Այո, շատ ցուրտ է, անչափ շնորհակալ եմ, որ այդպես հոգ եք տանում ինձ համար»: Թեյիս մեջ աղ էին լցնում և պահանջում, որ ասեմ. «Ի՛նչ քաղցր է»: Իսկ աղի փոխարեն ինձ շաքար էին տալիս, ասեմք՝ շաքարավազ էին ցանում վարունգի վրա...

Համեղ էր, օ, այո, շամ... Հիմա... Իհարկե, այսօր սուրճիս մեջ կես գդալ աղ լցրեցի... Արդեն վաղո՞ց այդպես եմ խմում: Ձեզ էլ խորհուրդ կտամ, իհարկե, սկզբում դժվար է, բայց աստիճանաբար կսովորեք...

Ի՛նչ ասացիք... Դաժամն... Չհամարձակվեք այդպես արտահայտվել... Նրանց նման բարի մարդիկ կյանքումս չեմ հանդիպել: Դուք խեղաթյուրված պատկերացումներ ունեք

մանկավարժության և ընդհանրապես երեխաների դաստիարակության մասին...

Երեխայի հետ դուրս եք գալիս զբոսանքի, և նա սկսում է իր քմահաճույքները թելադրել ձեզ. պաղպաղակ եմ ուզում, ադիբուդի եմ ուզում, ուզում եմ կարուսել նստել... և այլն... Դուք, որպես սիրասուն հայր, ինչպես ձեզ է թվում, անմիջապես կատարում եք նրա վնասակար պահանջները: Մինչդեռ, ձիշտ հակառակը պետք է անել. պաղպաղամկ է ուզում, ասեք, այո, սիրելիս, և անմիջապես ձկան յուղ տվեք, թեյի գդալով, և ցանկալի է՝ առանց ջրի, որպեսզի այդ հազվագյուտ հաճելի համը երկար մնա բերանում... Եվ տալը քիչ է. պահանջեք, որ անմիջապես շնորհակալություն հայտնի: Նա, իհարկե, կընդվզի... Այդպիսին է եսասեր երեխաների ապերախտ բարքը, բայց դուք ոչ մի դեպքում չզիջեք, շարունակեք ձկան յուղ տալ...

Երրորդ-չորրորդ անգամից հետո կկատարվի հետաքրքիր տրանսֆորմացիա. նա այլևս ձեզ հետ զբոսանքի գնալու ցանկություն չի հայտնի: Սակայն դուք կպնդեք, ասելով, որ առողջության համար լավ չէ ամբողջ օրը տանը նստել և կոմպյուտերային խաղերի վրա ժամանակ վատնել: Ձեր երեխան մեծագույն դժկամությամբ կհնազանդվի, կրկնում

եմ՝ ոչ թե կհամաձայնի, այլ կհնազանդվի... Իրավաբանորեն ասած՝ համաձայնելը ենթադրում է իրավունքի առակայություն, իսկ հնազանդվելը՝ բացակայություն: Այսպիսով՝ դուք նրա ձեռքը բռնած մտնում եք իր սիրած զբոսայգին, մոտենում պաղպաղակի կրպակին և մեղրածոր ձայնով հարցնում. «Սիրելիս, կարո՞ղ է պաղպաղակ ես ուզում»:

Նա, իհարկե, ուզում է, սակայն չի համարձակվում, որպեսզի փոխարենը ձկան յուղ չստանա... Դուք կրկնում եք ձեր հարցը, բայց երեխան լուռ է, քանզի արդեն գիտի, որ պաղպաղակ ուտելու բուռն ցանկությունը բարձրաձայնելու դեպքում, տեղնուտեղը ձկան յուղ է ստանալու: Ուստի գերադասում է լռել, մնալ, այսպես ասած, չեզոք տարածքում, no mans land-ի վրա, որտեղից, վտանգի դեպքում, անվնաս նահանջելու հնարավորություն կա: Մինչդեռ հայտնված ցանկությունը ծուղակ է, որտեղից կարելի է դուրս գալ միայն ձկան յուղ կուլ տալով... Այսինքն՝ ուզում ես, դե ան... Բայց նա չի ուզում... Իսկ չուզողին ինչ-որ բան տալը կամ պարտադրելը կնշանակի բռնություն գործադրել, այլ կերպ ասած՝ մարդու իրավունքների խախտում... Հապա ինչպե՞ս, չէ՞ որ երեխան էլ մարդ է, ավելին՝ մեր ապագան է...

Այսպիսով, երեխան իրեն զգում է լիովին պաշտպանված. ստույգ է՝

պաղպաղակ չստացավ, բայց վստահ է, որ փրկվեց ձկան յուղից: Նրա տրամադրությունը բարձր է, նա իր կամքով, իր կյանքի համեստ փորձով ինքնահաստատման մի կարևոր հանգրվանի հասավ...

Ոչինչ, թող այդպես կարճի, թող հիանա ինքնիրենով, և որքան ավելի հիանա, այնքան ավելի արդյունավետ կլինի ձեր հաջորդ քայլը... Ոչ, ոչ, սխալ չհասկանաք, ոչ մի դեպքում չի կարելի բռնության դիմել, ստիպել՝ ասելով. «Ոչ, հենց հիմա պիտի պաղպաղակ ուտես...», կամ՝ վատթարը, ձկան յուղը հանեք և լցնեք բերանը... Այդպիսի բարբարոսություն չի կարելի թույլ տալ: Հիշեք միշտ, որ երեխան նուրբ էակ է... Պետք է այնպես անել, որ նրան թվա, թե ինքն է որոշում ընդունողը:

Ուստի, դուք հայտարարում եք. «Իսկ ես շատ եմ ուզում պաղպաղակ ուտել... Դեմ չե՞ս, որ մի կես ժամ այստեղ նստենք, հետո կշարունակենք զբոսանքը»:

Նա, իհարկե, դեմ չէ, նրանում նույնիսկ նկուն մի հույս է արթնանում, որ, ո՞վ գիտե, կարող է ձեզ հետ պաղպաղակ վայելի... Սակայն դուք տեղնուտեղը փշրում եք այդ հույսը՝ մատուցողին պատվիրելով ընդամենը մեկ բաժին, ըստ որում, նրա սիրած՝ շոկոլադի պաղպաղակը...

Դուք տանել չեք կարող պաղպաղակը, ժամանակին ձեր սիրելի դաս-

տիարակաները վերջնականորեն արմատախիլ են արել երեխայական հակումն այդ վնասակար դեսերտի հանդեպ, բայց իրադրությունը պահանջում է, որ դուք հաղթահարեք ձեր զգվանքը... Երեխան նախանձով նայում է ձեզ, և հանկարծ ձեզնից ձկան յուղ է խնդրում... Կեցցեք, դա ձեր հաղթանակն է...

Եվ դուք գիտե՞ք, թե ինչու խնդրեց. որովհետև շատ էր ուզում պաղպաղակ ուտել... Դուք կարո՞ղ եք սա հասկանալ, հավանաբար՝ ոչ, քանի որ հակասությունների այս միասնությունը դուք չեք ապրել... Նրանում, այդուհետ, կատարվելու է մի բարդ ու նրբին անցում. զգվանքը ձկան յուղի հանդեպ պիտի անցնի պաղպաղակին, և այն աստիճան, որ հետագայում «պաղպաղակ» բառը լսելիս կարող է փսխելու ցանկություն ունենալ...

Դուք շատ ձիշտ հասկացաք մեր մեթոդը. այո, պետք է փոխել մարդու բնությունը: Մեր մարմինը, մեր ուղեղը, մեր բոլոր զգայարանները խաբեական բաներ են, և մեր ծննդյան օրվանից մենք այդ որոգայթների գերին ենք... Պետք է ազատվել այդ ստրկացնող կապանքներից, աշխարհն ընկալել այնպես, ինչպես պետք է տվյալ պահին... Եթե պետք է ասել, որ արքան սքանչելի մուշտակ է հագել, պետք է, ուրեմն, ուրիշ ոչինչ չասել դրանից զատ՝ անկախ

այն բանից, թե արքան ընդհանրապես հագնված է, թե ոչ... Դա ձեր գիտենալիք բանը չէ... Երևույթների գնահատականը հարափոփոխ է եղանակի պես...

Ձեր հարցը տեղին էր. ինչպե՞ս իմանալ, թե տվյալ պահին ո՞րն է ճշմարիտը... Ոչ, ոչ, ոչ, մենք հարգում ենք սեփական կարծիք ունենալու ձեր իրավունքը: Բայց հարց է ծագում՝ այդ կարծիքը, որը դուք արտահայտում եք, որը մշտապես ձեր լեզվի ծայրին է և միշտ մտքից առաջ է անցնում, որքանո՞վ է ձերը... Ոչ, դուք չեք կարող ապացուցել, քանի որ գաղափարական զանազան ու թաքնված ձեռնածությունների գերին եք... Պատկերացնել անգամ չեք կարող, թե դիվական ինչ ուժեր են մարտնչում ձեր զանգի ներսում, որպեսզի իրենցը պարտադրեն ձեզ... Այսպիսով, դուք դառնում եք անհայտ ուժերի թութակը, որն առանց հասկանալու կրկնում է ուրիշից սերտածը...

Եթե կուզեք իմանալ՝ ձեր գլուխներում քառսն է իշխում... Պետք է վերջ դնել դրան... Կրկնում եմ, մենք դեմ ենք ամեն տեսակի բռնությանը... Պետք է մարդուն օգնել ձիշտ մտածել: Պետք է հասկացնել, որ երևույթները մի քանի երես ունեն... Դուք շարունակ տեսնում եք լուսնի մեկ երեսը... Սակայն գոյություն ունեն այլ երեսներ, որոնք տեսանելի

չեն ձեզ... Ոչ միայն երկրորդ, այլև երրորդը, չորրորդը...

Ոչ, դա մտքի ազատություն չէ, դա մտքի անարխիա է... Ով ինչ ուզում՝ մտածում է, եթե դա կարելի է մտածել համարել...

Եվ հետո, ես արգելում եմ ձեզ «ազատություն» բառը գործածել: Ոչ, ես չեմ բռնանում ձեր ազատության վրա, ընդհակառակը, ձեզ ազատություն եմ շնորհում... Ինչպե՞ս... Ծատ պարզ, փորձեմ բացատրել. փիլիսոփան ասում էր, թե՝ «Ազատությունը գիտակցված անհրաժեշտություն է... Այդպե՞ս է... Հրաշալի է... Արդ, պատասխանեք ինձ՝ դուք գիտակցություն ունե՞ք... Հեքիաթներ մի պատմեք ինձ... Մարդկությունն այսօր գիտակցությունից զերծ բիրտլոգիական մի զանգված է, որ անհսկելիորեն բազմանում է և դառնում ավելի ու ավելի վտանգավոր... Ո՞ւմ համար... Վտանգավոր ինքն իր համար... Անգիտակից ու ագրեսիվ մի զանգված... Ինչպե՞ս կարող է գիտակցությունից իսպառ զերծ երկոտանին ազատության անհրաժեշտություն զգալ: Նույնն է, թե ներքինին ասի, թե ուզում է պառկել կնոջ հետ... Այո, կասի, բայց դուք կհավատա՞ք...

Ծատ եք, շատ եք, շատ եք... Ճագարի նման բազմանում եք, տխմարից ավելի տխմարն է ծնվում, ստրուկից ավելի ստրուկը... Ժամանակն է վերջ դնել այս վտանգավոր

էքսպանսիային... Ոչ, ոչ, ոչ, մենք կտրականապես դեմ ենք հղիության արհեստական ընդհատմանը: Կինը պետք է լիարժեք վայելի իր մայրությունը: Միայն թե իրերի բնական ընթացքով այդ հազվագյուտ երջանկությունը նա ավելի ու ավելի քիչ է վայելելու... Որովհետև կինն աստիճանաբար դառնալու է հասարակության ավելորդ միավոր: Համասեռական զույգերի համար երեխա արտադրի՞ր... Դրա անհրաժեշտությունը շատ շուտով կվերանա: Գիտությունն արդեն մշակում է հատուկ ինկուբատորներ, որտեղ ոչ թե ինն ամսում, այլ անհամեմատ ավելի կարճ ժամանակում կարտադրվեն ուզած սեռի, նույնիսկ անսեռ, ուզած գույնի, նույնիսկ անգույն երեխաներ, որոնք, ի տարբերություն կնոջից ծնված երեխաների, անպարկեշտ հարցեր չեն տա, թե երկու մորուքավորներից ո՞ր մեկն է մայրիկը...

Իսկ քո ինչի՞ն է պետք մայրիկը, մի հարցնող լինի... Կուրծք չի տալու, որովհետև դրա կարիքը չես ունենա, որովհետև այդ բնագող ջնջված է լինելու... Իսկ սնո՞ւնդը... Սնունդը շատ պարզ է, օրը մի քանի հաբ... Հետևաբար, այդ երեխան տակը չի անելու, հետևաբար, հետույքը սրբելու կարիք էլ չի լինի... Հետևաբար, ահագին խնայողություն կանեք պամպերսի վրա...

Այդ երեխաները չեն մեծանա, ա-

սենք՝ գլուխ չունեք նորածին պահելու, ուստի միանգամից երկու կամ երեք տարեկան երեխա կպատվիրեք կամ հինգ-վեց տարեկան և նույնիսկ ավելին, որոնք հագուրդ կտան՝ ատավիզմի ձևով ձեզանում դեռևս պահպանված ծնողական բնազդներին, և նույնիսկ, ինչպես ասեմ, կբավարարեն ձեր ուրիշ պահանջները... Կարծում եմ, հասկացաք, թե խոսքն ինչի մասին է... Տիկնիկ... Այո, տիկնիկ... Այո, սեռական, բայց ոչ թե շահագործման, այլ օգտագործման առարկա... Ըստ որում, փոխադարձ համաձայնությամբ... Իսկ միթե նրանց ուրիշ բան է պետք... Ի դեպ, սա իրավական հիմք կտա, որպեսզի օրենսգրքերից վերջնականապես հանվեն մանկապղծության վերաբերող բոլոր հոդվածները...

Այսպիսով, տիկնիկ-երեխաներ կամ՝ եթե կուզեք, երեխա-տիկնիկներ կարտադրվեն այնքան, որքան պետք են... Այսինքն՝ շատ սահմանափակ... Այսպիսով, մենք կլուծենք մոլորակի գերբնակեցման խնդիրը...

Այս ամենն ինչ կապ ունի այն չարաբաստիկ օրվա հետ...

Ձեր միամակարդակ ուղեղով դուք անկարող եք երևույթների պատճառահետևանքային կապերը տեսնել... Նոր Աշխարհը, Նոր Մարդը ծնվեց այն օրը, երբ արտասանվեց սակրամենտալ նախադասությունը... Ոչ, խոսքը նախադասության բուն իմաս-

տի մասին չէ, այդ խնդիրը վաղուց լուծված է... Խոսքն այն մասին է, որ ոչ թե երևույթը պիտի որոշի ասելիքը, այլ ասելիքը պիտի որոշի երևույթը... Ինչպես... Արդեն վերն ասացի՝ եթե ձմռանը, զիշերանոցով ու ոտաբոբիկ դուրս գաք բակ, ապա պիտի ասեք՝ ինչ շոգ է... Իսկ եթե ջերմաչափը ցույց է տալիս, որ -15 է, բայց դուք, սրթսրթալով և ատամները կափկափելով ասում եք, թե շոգ է, նշանակում է՝ շոգ է... Եվ եթե շաքար տեսնեք, պիտի ասեք՝ սև է, ձյունը՝ նույնպես, իսկ ձյուրը, բնականաբար, սպիտակ է:

Ուստիև, եթե ռումբեր ենք նետում որոշ բռնատիրական երկրների վրա, ապա ամենաբարի, կարելի է ասել՝ զուտ մարդասիրական նպատակներով... Ռուսերեն լավ արտահայտություն կա՝ «Добро с кулаками»: Անհասկացողներին պիտի բարությունը պարտադրես, այնպես որ, մեր «добро»-ն ոչ միայն բռունցքներով, այլև, հարկ եղած դեպքում, ռումբերով է արտահայտվում, քանի որ գործ ունենք առանձնահատուկ անհասկացողների հետ...

Միթե չտեսաք, որ ես գոհ եմ իմ ձակատագրից, ես անհայտությունից բարձրացա և դարձա երկրի առաջին դեմքը... Այո, իհարկե, առաջին դեմքը դե ֆակտո արքան է, բայց նա քաշվել է մի կողմ և պետության կառավարումը լիովին վստահել ինձ:

Ինչով է զբաղված... Լա շատ է սիրում որսի գնալ, իսկ եթե որսի չէ, պալատում է, ապա ամբողջ օրը աշխարհահռչակ մոդելյորների հետ նոր զգեստներ է մշակում համայն մարդկության համար... Ինչ միամիտ հարց եք տալիս, ինչպե՞ս կարող է հագնված մարդը մերկ լինել... Լա սիրում է նաև, ժամանակ առ ժամանակ, դուրս գալ քաղաք, զբոսնել, զրուցել հպատակների հետ... Ո՛չ, բնավ կարիք չկա, որ այդ զբոսանքների ժամանակ իր մոդելյորների նորածն հագուստ հագնի... Ես խստորեն հետևում եմ, որ նա պարզ, այսպես ասած, դասական զգեստներով ներկայանա ժողովրդին:

Բռավո՛ր, բռավո՛ր, բռավի՛սիմո, դուք արդեն սկսել եք ձիշտ մտածել. եթե հագնված է, նշանակում է՝ մերկ է... Բայց նա մորե մերկ է ներկայանում իր հպատակներին, այսինքն՝ հագնված... Կեցցե՛ք, կարձ ժամանակում յուրացրիք իմ դասերը... Դուք շատ առաջ կգնաք, ես պատրաստ եմ նույնիսկ լավ պաշտոն առաջարկել ձեզ իմ կաբինետում... Մանավանդ հիմա ինձ առողջ մտածող մարդիկ են պետք, մինչդեռ իմ աշխատակիցներից ոմանք մեկ ամսում հազիվ յուրացրին այս տարրական տրամաբանությունը:

Ինձ ձկուն մարդիկ են պետք, որոնք ոչ միայն արագորեն որսում են

օրվա ոգին, այլև առաջ անցնում, վաղվա օրն նախապատրաստում...

Արդեն ասացի, որ գոհ եմ իմ ճակատագրից, բայց այն կարող էր ավելի երջանիկ լինել, եթե իմ ծննդյան առաջին օրվանից ձիշտ դաստիարակվեի... Ծնողներիս մեղադրելու համար չեմ ասում, նրանք բանից անտեղյակ, միամիտ ապրում էին... Սակայն պետք է վերջ դնել այդ անհոգությանը և լրջորեն զբաղվել մատաղ սերնդի դաստիարակությամբ:

Ես մի շարք ծրագրեր եմ մշակել, կուզեի ձեզ պատմել հատկապես ամենակարևորի մասին. մեկ շաբաթ առաջ երեխաների մի խումբ բերել էին պալատ՝ արքայի օրհնությանն արժանանալու: Եվ մեր վեհապետը որոշեց հագնել այն պատմական օրվա զգեստը... Հանդիսությունների սրահում մոտ քսան երեխա կար, բոլորն էլ՝ հինգ տարեկան, և նրանցից ոչ մեկը չկրկնեց հանրահայտ նախադասությունը... Իրավացի եք, սա սկանդալ է...

Պետք է պարզել հետևյալը. նրանք գիտե՞ին, որ արքան մերկ է, ներողություն, հագնված, սակայն ինչ-ինչ պատճառներով չէին ասում, թե՞ նրանք արդեն այնքան են ընտելացել հագնված մարդկանց ներկայությանը, որ դա արդեն սովորական է դարձել, չէ՞ որ այսօր շատ ու շատ

ծնողներ իրենց երեխաների ներկայությամբ հանվում... ներողություն, հագնվում և... գիտեք, թե ինչեր են անում... Իմ ծնողները... Նրանք այդ բաներն անում էին ոտքից գլուխ հագնված, ինձ քնեցնելուց և ննջարանի դուռը փակելուց հետո... Գիտեմ, որովհետև բանալու անցքից ամեն ինչ տեսել եմ: Այնպես որ, հագնվածին մերկից հստակ զանազանում էի...

Մենք լուրջ անելիքներ ունենք երեխաների դաստիարակման գործում: Նախևառաջ նրանց գիտակցության մեջ պիտի վերականգնենք իրականության սխալ ընկալումը, որպեսզի հետագայում քրտնաջան աշխատանքով սերմանենք ձիշտը... Պատկերացնում եք, քսանից ոչ մեկը... Մինչդեռ, պատմական այն օրը ես միակ երեխան էի հրավիրվածների մեջ...

Ավելին, որպեսզի մատաղ սերունդն ազատենք մոլորություններից, պիտի ուշադիր լսենք ոչ միայն արտասանված նրանց յուրաքանչյուր բառը, այլև իմանանք, թե նրանք ինչի մասին են լռում... Դա նշանակում է, որ մենք պիտի կարգավորենք նաև նրանց լռությունը: Թույլ չտանք, որ սխալ բաների մասին լռեն: Իսկ ճշտի մասին լռելու հարկ չի լինի...

Արդեն մեկ շաբաթ է, ինչ արքան ամեն օր երեխաների խմբեր է ընդունում հանդիսությունների սրահում, և բոլորը լուռ են, նրանցից ոչ մեկը չի նկատել կամ չի ցանկացել ասել, որ արքան... Մի խոսքով, հասկանում եք... Սա աղետ է, համազգային, համաժողովրդական աղետ... Պահեր են լինում, որ ես արդեն թևաթափ, լրջորեն մտածում եմ, թե ո՞վ է ինձ փոխարինելու այս պաշտոնում...

Հեռախոսազանգ:

Այո, լսում եմ... Չի կարող պատահել... Դուք համոզված եք, նա նույն բառերն արտասանեց, ինչ ես՝ վաթսունհինգ տարի առաջ... Ասում եք՝ նկարահանված է... Դուք պաշտոնի բարձրացում կստանաք այս երջանիկ լուրը հայտնելու համար... Ուրեմն, այսպես. նկարահանված նյութը և երեխային անմիջապես բերեք այստեղ... Հա, պարզեք, թե ովքեր են ծնողները և անհապաղ մեկուսացրեք...

Լսեցի՞ք, տիարք և տիկնայք, ավանդությունը շարունակվում է... Այդ երեխայի դաստիարակությամբ կզբաղվեմ անձամբ ես, և համոզված եղեք, որ նա կարճ ժամանակում կդառնա իմ արժանի փոխարինողը և ամեն ինչում կզերազանցի ինձ:

ՄԵՐ ԼԵԴԻՆԱԿԸ ՄԵՐ ԼԵԴԻՆԱԿԸ ՄԵՐ ԼԵԴԻՆԱԿԸ

Աննա ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

*ՀԱՅՈՑ ՀՈԳԵՎՈՐ ԶԱՎԱԿՆԵՐԻՆ... Նրանց զոհաբե-
րումը՝ հզոր մի ցավ ապրողներիս սրտերում և խորին
խրատ՝ մեր մտածումներում: Նրանք՝ մշտափառ պայծառ
կանթեղներ մեր ներկա և ապագա կյանքի մշուշներում:
ՀԱՅՈՑ ՈԳՈՒ, ՀԱՅՈՑ ՀԱՆՃԱՐԻ բոլոր զոհված
նվիրյալներին՝ սոսականաչ մյուռոնով օծված
ինկարույր Պատարագի վսեմ նվիրում...*

ԱՆԱՎԱՐՏ ԵՂԵՐԵՐԳ ԽԱԶՎԱԾԻՆ

(Բաց դաս թատերգությամբ)

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

Երեք թուրք մասանի
լրագրավաճառներ

Մեկը

Սյուսը

Երրորդը

Հայ մասանի լրագրավա-
ճառ՝

Սահակ

Երիտթուրքեր

Թայեաթ

Էնվեր

Չեմալ

Չիա Գեոք Ալի

Նազըմ

Բեհանգոյին Շաֆի

Հայիմ փառա

Մի քանի երիտթուրք

Մեկլան Չաղե Ռիֆաթ -

թուրք լրագրող

Թուրքիո խորհրդարանի
դասգամավորներ՝

Նախագահ - Թուրքիո

խորհրդարանի

Էմմանուելիսե

Ֆուս

Արթին Պոկեգեղյան

Մաթևոս Նալբանդյան

Տիգրան Պարսամյան

Տիմիսթոֆի Էֆեալիսիս

Մեհմեթ Էմին

Իլյաս Սամի

Ռիզա Թեֆիկ - Նոր կառա-

վարության նախագահ

Շերիֆ - Պեսական խորհրդի

նախագահ

Ռազմական արտակարգ

ասյան

Մուսաֆա Արիֆ - Արսաֆին

գործոց նախարար

Ֆեթիհ Օֆես - Նոր կառա-

վարության ներքին գոր-

ծերի նախարար

Ֆերիֆ Նազըմ փառա - Ռազ-

մական Արտակարգ ասյա-

նի նախագահ

Մուսաֆա Նազմի բեյ - Աս-

յանի գլխավոր դասա-

խազ

Պասադաքսդաններ

Ականաքսե վկաներ՝

Նայիմ բեյ

Շյուրի բեյ

Յոհաննես Լեփսիոս

Մարիա Յակոբսոն

Մամես

Անրի Բարբի

Ֆայեզ Էլ Ղոսեյնի

Հենրի Մորգենթաու

Անդրեյ Մանդելցամ

Քարե Եփիե

Պոլ Դյու Վեյու

Արմին Վեզներ

Քահանա

Ոչ մի գործող անձ հորինված չէ: Հորինված չեն նաև երիտթուրքերի գաղտնի նիստերի պատերազմից հետո Թուրքիո առաջին խորհրդարանի պատգամավորների երկխոսությունները և ակամատեսների վկայությունները:

ՄԿԻՉՔ

Մթության մեջ շշուկով լսվում են Կամացի և Տղամարդկանց ձայներ, որոնք հետզհետե բարձրանում են և որոնց միանում են Սանուկների և Ծերերի ձայներ: Խոսքը նմանվում է բուռն աղոթքի, որը դառնում է բազմաձայն երգ առանց մեղեդու՝ մարդկանց ամենատարբեր զգացումների ու ասարմների համանվագ: Կրկնվող բառերի շղթայից երբեմն առանձնանում է տղամարդու կամ կնոջ, ծերունական կամ մանկական ձայն:

«Առջին կացին, որ զարկեցին՝

Ծանն օրորաց, ձղեն երաց:

Միջին կացին, որ զարկեցին՝

Ծանն իր օտաց

Արյուն բոխոց:

Հետին կացին, որ զարկեցին՝

Ծանն որոտաց,

Ծանն որոտաց...

Տեր... Տեր Կեցցո և Ապրեցո,

Ծանն Ապրեցո...»:

- *Ծանն իր օտաց արյուն բխոց...*

- *Ծանն որոտաց, Ծանն որոտաց...*

- *Տեր... Տեր Կեցցո և Ապրեցո, Ծանն Ապրեցո...*

1.

Խավար բեմում հազիվ նկատելի ուրվապատկերային տեսարան է. կլոր մեծ սեղանի շուրջը նստած և այստեղ-այնտեղ կանգնած անշարժ կերպարանքներ: Դահլիճի տարբեր դռներից հայտնվում են չորս Լրագրավաճառները: Վառվում են դահլիճի լույսերը: Նրանք, լրագրերը թա-

փահարելով, դիմում են դահլիճի հանդիսականներին:

ՉՈՐՍԸ - Օսմանցիներ, ցնծացեք... եկել են փրկարարները...

ՄԵԿԸ - Ալլահ էքբեր... Ալլահի օգնությամբ հաղթեցին նրանք ու տապալեցին սուլթան Համիդին: Կարդացեք «Թաքվիմ-ի Վաքայի» թերթը, որ իմանաք նրանց մասին ամեն ինչ...

ՄՅՈՒՍԸ - Գնեք «Թանին», որ իմանաք, թե ինչպես եկան Երիտասարդ թուրքերը: Եկան ու հաստատեցին «Իթթիհաթ վե թերազզը»՝ «Միություն և Առաջադիմություն» կուսակցության հզոր ուժը...

ԵՐՐՈՐԴԸ - Պարոնայք, գնեք «Ստամբուլ» ձեր սիրելի թերթը և թող Ալլահը ձեզ երջանկություն պարգևի, երբ կարդաք ու իմանաք, որ երբ արյունոտ սուլթան Համիդի բռնակալ վարչակարգը

1877 թվականի ռուս-թուրքական պատերազմի ընթացքին մերժեց ու արգելեց Սահմանադրությունը՝ երիտթուրքերը նորից այն հաստատեցին ի բարօրություն մեր հայրենիքի:

ՄԵԿԸ - Նրանք ատում էին սուլթան Համիդին: Նրանք Ալլահի կամեցողությամբ տապալեցին սուլթանի վարչակարգը և հիմա տեր ու տնօրենն են մեր ձակատագրի:

ՀԱՅԸ - Կարդացեք, պարոնայք հայեր, Հայոց «Ժամանակ» լրագիրը և թող հավատի խորանի դիմաց խնկարկեն ձեր հոգիները, որովհետև նրանք, որ եկան, երգում են ազատության երգ «Մարտեյոզը» և «Ազատություն, հավասարություն, եղբայրություն» կարգախոսը նրանց հեղափոխական ծրագիրն է: Հայեր, ձեր չարչրկված հոգիների դիմաց բացեք եղբայրության լայն դռները, քանզի արդեն վերջ պիտի տրվեն ձեր բոլոր տառապանքներին: Պարոնայք հայեր, գնեք «Ժամանակ» ձեր սիրելի լրագիրն ու նրա էջերում գտեք իմ խոսքի ճշմարտությունը:

ԵՐՐՈՐԴԸ - Օսմանցիներ, գնեք մեր թերթերը: Կարդացեք ձշտված Սահմանադրության մասին...

ՀԱՅԸ - Պարոնայք, ազգային հարցին նվիրված հոդվածները Սահմանադրության մեջ պիտի հպարտությամբ լցնեն ձեր սրտերը: Քանզի այնտեղ շեշտված է.

Օսմանյան կայսրության մեջ ապրող բոլոր ազգերը՝ մահմեդական թե քրիստոնյա, հավասար են: Թուրքը, քուրդը, հույնը, արաբը, հայը հավասար են օրենքի առաջ:

ՄՅՈՒՍԸ - Օսմանցիներ, կարդացեք «Թանին» ու ճանաչեք Թալեաթ, Էնվեր, Ջեմալ մեր եռապետ փաշաներին, որոնք օսմանցիներիս ազատեցին սուլթան Համիդ բռնապետի արյունոտ ձիրաններից:

ՀԱՅԸ - Պարոնայք, կարդացեք «Ժամանակը» և իմացեք, որ հայ քրիստոնյան, որ իրավունք չունեի ծառայել օսմանյան բանակում և զենք կրել, հիմա թուրք և քուրդ երիտասարդների հետ հավասար զենք ստանալով ծառայում է բանակում հանուն մեր օսմանյան հայրենիքի հզորության: Եռապետ իշխանների կամեցողությամբ քրիստոնյան բարձրացվեց և հավասարվեց խսլամի զավակներին: Օրենքի այս կետը ամրագրված է Սահմանադրության մեջ: Հայերն այլևս սպասելիք չպետք է ունենան եվրոպական տերություններից, ինչպես երբ սուլթան Համիդը ջարդի բերան նետեց 300 հազար հայերի ու նրանք անտարբեր մնացին: Հիմա Թուրքիան է հայերի միակ հովանավորն ու պաշտպանը: Աստված պահի, պահպանի

Թալեաթ, Էնվեր, Ջեմալ եռապետ փաշաների և նրանց զինակիցների կյանքն ու իշխանությունը:

Լրագրավաճառները հեռանում են: Դահլիճը ընկղմվում է խավարի մեջ: Լուսավորվում է բեմի ուրվասպատկերային տեսարանը:

2.

Բեմի կենտրոնում կլոր մեծ սեղանն է՝ կանաչ ծածկոցով, ետևում կանաչ գույնի դրոշմ է՝ արծաթագույն կիսալուսնով ու աստղով: Մեղանի շուրջը նստած են կարմիր քասակավորներ և ճերմակ չալմայավորներ: Մեղանի կանաչ հարթության վրա նրանց ձեռքերն են: Որոշները հանգիստ են թվում, բայց զգացվում է նրանց ներքին լարվածությունը: Որոշները կատաղի գալարումների մեջ են: Որոշները սողում են, և որոշները բռունցք են դարձել ու ջղածիզ են: Թալեաթի, Էնվերի, Ջեմալի, Նազրմի, Շաքիրի, Շյուքրիի և մյուս երիտթուրքերի պարագլուխների ձեռքերն են:

Անշարժ կանգնածները մոտենում, նստում են սեղանի շուրջ: Քիչ կողմ՝ փոքրիկ սեղանի մոտ, նստած է տղազրիչ Մեվլան Ջադե Ռիֆաթը, նա գրում է՝ ինքն իրեն թելադրելով:

ՌԻՖԱԹ - «Միություն և առաջադիմություն» հերթական ժողովը, ինչպես միշտ, բացեց Ներքին գործերի նախարար Թալեաթ փաշան:

ԹԱԼԵԱԹ - Հեղափոխությունը հաջողությամբ իրագործելուց հետո, իշխանությունը գրավելուց հետո, սահմանադրությունը վերականգնելուց հետո, այսօր մեր «Իթթիհաթ վե թերագգը» կուսակցության սրբազան խնդիրը պիտի լինի խմբագրել սահմանադրության այն կետերը, որոնք վերաբերում են ազգային հարցին: Այսօր մեր ժողովի նյութը այս է: Սա պարզաբանել վստահենք մեր եղբայր, մեծ մտավորական, մեր ազգի պարծանք Ջիա Գեոք Ալվիին:

ՋԻԱ ԳԵՈՔ ԱԼՓ - Մեր գլխավոր նպատակն այսօր Կովկասյան լեռնաշղթայից մինչև Պարսից ծոց, Ալթայան լեռներից անդին մինչև Խաղաղ օվկիանոսի ափերը և դեպի արևմուտք, մինչև Միջերկրական ծովն ընկած տարածությունները միավորել և Թուրքական ամբողջական պետություն ստեղծելն է: Վուլգայի, Թաթարստանի, Սիբիրի, Թուրքստանի գրավումը մեր հաղթանակների պսակը պիտի լինի: Թուրքերի հայրենիքը մի հավերժական երկիր է, որը կոչվում է Թուրան և այնտեղից եկել են մեր նախահայրերը: Սակայն պիտի խոստովանենք. Թուրքիայում իսկական, մաքուր թուրքերիս թիվը, համեմատած կայսրության մեջ բնակվող մյուս ցեղերի հետ, քիչ է: Ընդամենը տասը տոկոս: Մեր

կուսակցության առաջնահերթ խնդիրն է միավորել բոլոր թուրքերին հզոր համայնքի մեջ: Մենք հին աշխարհակալների հետնորդներ ենք: Մեր ոգևորության աղբյուրը պիտի լինեն Աթիլլայի, Չինգիզ խանի, Օղուզ խանի սխրանքները: Մենք չպիտի մոռանանք, թե որտեղից եկան նրանք և ուր հասան: Մեր նախնիները թուրքերին հասցրին Ալթայից մինչև Մարմարայի ափերը և դեռ անդին... Չպիտի երազենք արժանի լինել նրանց:

ԹԱԼԵԱԹ - Հայերը սեպի նման խրված են մեր գաղափարների իրագործման ճանապարհի կենտրոնում: Մենք դեռ որքան պիտի հանդուրժենք «Հայկական հարցը»: Լավ մտածեք սրա մասին, եղբայրներ: Արդույ Համիդից առաջ չպետք է անցնենք: Մենք լիակատար հաղթության կհասնենք, եթե մեր կայսրությունը դարձնենք զուտ թուրքական՝ քրիստոնյա ազգերին վերացնելով: Անատոլիան մեր երկրի կենտրոնն է, իսկ այնտեղ հայերն են: *(Ջղային:)* Ու իրենց Հայկական հարցով ուզում են բարեփոխումներ ունենալ, որովհետև դա իրենց երկիրն է: Ես հարց եմ տալիս. գոյություն ունի՞ ընդհանրապես հայկական երկիր: Գոյություն չունի: Իսկ Թուրքիայում կան միայն հայերով բնակեցված

շրջաններ: Դժբախտաբար, կան: Այստեղից էլ՝ Հայկական հարցը: Մենք պիտի նրանց ասենք. մենք ձեզ չենք ճանաչում, ինչպես չէր ճանաչում սուլթան Համիդը:

ՌԻՖԱԹ - *(սղագրում է):* Ջեմալ, ծովային նախարար, եռապետ փաշա:

ՋԵՄԱԼ - Ես համաձայն եմ «Մեշվերեթի» թերթի խմբագրի հետ, ով գրեց ու ապացուցեց, թե հայկական մշակույթ առհասարակ գոյություն չունի: Համաձայն եմ նաև «Միրզա» թերթի հարգարժան խմբագիր Մուրադ բեյի կարծիքին, ով իր թերթի անցյալ համարում գրել էր, թե «Բացի թուրքերին ծառայելուց՝ հայը այլ առավելություն ունենալ չի կարող»:

ԹԱԼԵԱԹ - Հայկական հարցը լուծելու համար պետք է ոչնչացնել հայերին: Ոչ թե հարկավոր է նրանց թուրքացնել, իսլամի հավատին բերել, այլ ընդհանրապես բնաջնջել մինչև վերջին անհատը: Հանուն Թուրանի՝ հայ անունը պիտի մոռացվի:

ՌԻՖԱԹ - *(սղագրում է):* Էնվեր, ռազմական նախարար, եռապետ փաշա:

ԷՆՎԵՐ - Այսօր մենք հավաքվել ենք, որպեսզի երիտթուրքական կենտրոնի մեր կոչը հրապարակենք ողջ մուսուլմանության մեջ: Ահա լսեք. «Մահմեդականներ,

բարձրացնենք մեր ձայնը և թուրը աջ ձեռքում, հրացանը՝ ձախ ձեռքում, ռումբերը՝ գրպանում ու ալլահի անունը մեր շուրթերին՝ հոչակենք «Իթթիհաթ վե թերագօֆ» պահանջը. մեկ հայրենիք, մեկ ժողովուրդ, մեկ մշակույթ անձայրաճիր Թուրանում»:

ՋԵՄԱԼ - Թուրքիան պիտի լինի արևելքում: Սա է մեր նշանաբանը: Պիտի ստեղծվի մեծ Թուրանը, որտեղից եկել են մեր նախահայրերը: Այսօր Անդրկովկասի, ինչպես և Կասպից ծովից արևելք տարածվող ընդարձակ հողերի վրա թուրք ցեղեր են ապրում, ավաղ, դեռ Ռուսիո լծի տակ: Ուրեմն մեր սրբազան պարտքն է իրականացնել թուրք ցեղերի ազատագրումը Ռուսաստանից և աջակցել նրանց միասնությանը որպես Թուրանի ժողովուրդ:

ԶԻԱ ԳԵՈՋ ԱԼՓ - Թուրան ստեղծելու մեր գաղափարը ժամանակավոր և անցողիկ նպատակադրում չէ, այլ ստրատեգիական նշանակություն ունեցող դիրքորոշում: Մեր գաղափարը՝ հանուն Թուրանի, հանուն թուրքիզմի, մարտնչող գաղափար է:

ԹԱԼԵԱԹ - Այսօր պետք է ընդունենք մեր վճիռները իրագործելու հիմնական բանաձևերը, որոնք կներկայացնի դոկտոր Նազըմը:

ՌԻՖԱԹ - (սղագրում է): Նազըմ,

«Միություն և Առաջադիմություն» կուսակցության գաղափարախոս և գլխավոր քարտուղար:

ՆԱԶԸՄ - Համաձայն բնության օրենքների՝ ստորադաս ցեղերը պետք է գերադաս ցեղերին կեր դառնան: Կոտորելը ազնվականության ցասումն է ստորագույն ցեղերի դեմ, առանց զգացմունքային ազդեցությունների: Սա անգթություն չէ, այլ գերադաս տարրի ոգու արտահայտություն: Թշնամի ցեղի երեխաներին կոտորելը ազգային պաշտպանության կանխարգելիչ միջոց է: Մայրերի արգանդներում իսկ՝ այդ երեխաները ապրելու անարժան են որպես աստվածամերժ շառավիղներ: Ծատ արագ արյան ու սրի միջոցով պիտի որոշվի հայրերի ձակատագիրը: Մենք հեղափոխականներ ենք: Հեղափոխությունը չգիտի՝ ինչ է կարեկցանքը: Մենք պարտավոր ենք արմատախիլ անել անհարազատ ազգերին և մաքրել մեր հայրենիքը: Սա է նշանաբանն ու նպատակը մեր հեղափոխության: Կեցցե՛ մեր նպատակը:

ԲՈԼՈՐԸ - Կեցցե՛:

ԷՆՎԵՐ - Մեր նախնիները 400 ծիավորով կարողացան հիմնել աշխարհաճավալ կայսրություն, միթե մենք չենք կարողանալու Մեծ Թուրան ստեղծել մեր հզոր բանակների հրով ու սրով: Պար-

զապես երկարատև պատերազմ պիտի մղենք հանուն մեր նպատակի: Եվ սրա համար փորձաքար է պետք, որի վրա մեր սրի զարկը ստուգվի ու Թուրան տանող մեր մեծ ճանապարհի արահետը բացվի: Ես կարծում եմ՝ դա Ադանան պիտի լինի: Ադանան Համիդի կոտորածներից ազատվեց: Այնտեղ մեծ հարստություն կա՝ կուտակված հայերի ձեռքում: Հայ վաճառականների նավերը Միջերկրականի լայնքն ու երկայնքը, իսկ քարավանները՝ աշխարհի չորս ծայրերը չափելով՝ երկրագնդի հարստությունն են լցրել իրենց պիղծ տները: Ադանան:

ԲՈՒՆՈՐԸ - Ադանան:

ԹԱԼԵԱԹ - Հայերը կարող են պաշտպանվել: Ուրեմն՝ պիտի բացել բանտի դռներն ու դուրս հանել մարդասպաններին: Ադանա պիտի հասնեն կառավարական զորքերը: Կրոնավորների բազմությունները Շարիաթի ու Ղուրանի դոգմաներով պիտի ոգևորեն մահմեդական ժողովրդին, որ նախօրոք զենք կստանան հանձնառու կազմակերպիչներից: Դեպի Ադանա:

ԶԻԱ ԳԵՌՔ ԱԼՓ - Ահա իմ երդումը. «Ուր որ դաջվեն իմ քայլերը՝ արյուն պիտի ժայթքի այնտեղից: Եթե քարը քարի վրա թողնեմ՝ թող քանդվի ու ավերվի իմ սեփական

օջախը: Մահը պիտի լինի գթությունս, զենքս՝ իմաստությունս, ավերումները՝ քաղաքակրթությունս: Արդարությունը պիտի կապեմ սրիս ծայրին, քաղաքակրթությունը՝ ձիուս պայտին: Պիտի կործանեմ ամեն բան Թուրան տանող իմ ճանապարհին: Այնպիսի ավերակներ պիտի կերտեմ, որ տեսնողներն ասեն. այստեղով թուրքեր են անցել»:

Մեղանի շուրջ ցատածները ոտքի են կանգնել և Ջիա Գեռք Ալփի հետ կրկնում են երդումը: Ռիֆաթը գլուխն առել է ավերի մեջ և անշարժացել:

ՇԱՔԻՐ - *(Նկատելով նրա վիճակը՝ կանչում է):* Ռիֆաթ...

ՌԻՖԱԹ - *(արագ վերցնում է գրիչը, սղագրում է):* Բեհաեդդին Շաքիրը բժշկություն է ուսումնասիրել Փարիզում: Թունդ հեղափոխական է: Կուսակցության երկրորդ քարտուղարն է: Մարդկանց բուժում է սպանելով:

ՇԱՔԻՐ - *(մոտենալով):* Ի՞նչ բանի ես, Ռիֆաթ...

ՌԻՖԱԹ - Սղագրում եմ ժողովը:

ՇԱՔԻՐ - Ժողովն ավարտվել է:

ՌԻՖԱԹ - Կիսատ տողեր ունեի:

ՇԱՔԻՐ - Ինչո՞ւ մեր երդումի հետ չես երդվի:

ՌԻՖԱԹ - Մտքիս մեջ կերդվիմ... քանի որ կոկորդի ցավ ունիմ: Ձայնս բարձրացնեմ՝ շատ կցավի:

ՇԱՔԻՐ - Ինձ նման բժիշկ ընկեր ունես, ինչո՞ւ չես դիմել, որ բժշկեմ:

ՌԻՖԱԹ - Կուսակցական գործերով շատ ես զբաղված... չուզեցի ժամանակդ խլել:

ՇԱԶԻՐ - (*խիստ*): Պիտի նայեմ կոկորդո, տեսնեմ՝ ի՞նչ է եղել... Թե չէ բարձրաձայն չերդվելը ի՞նչ պատճառ է:

Շաքիրը մոտենում է ընկերներին: Լույսը նվազում է՝ ստեղծելով կիսախավար միջավայր: Բարձրակետին հասնելով՝ ընդհատվում է երգվողների ձայները, նրանք ընկղմվում են խավարում: Ռիֆաթը մնում է մենակ:

ՌԻՖԱԹ - Ջիհադը՝ մուսուլմանների սրբազան պատերազմը, սկսված է: Ես տեսնում եմ կոտորածը... Սուլթան Համիդի կոտորածի նման սոսկալի, անըմբռնելի... Ամեն կողմից լսվում են կրակոցներ, որոնք խլանում են «Մորթեք... մորթեք գյավուրներին...» ամբոխի բղավոցներից: Քաղաքով մեկ ձերմակ չալմայավորները հետապնդում են սարսափից խելագարված հայերին: Ջինվորները հավասարապես գործում են տականքի ու մոլլաների հետ... Նրանց սպանելուց հետո տներն ու խանութները այրում են... թալանելուց հետո: Ողջ քաղաքը՝ սպանդի, սարսափի, թալանի, հրդեհի, տոփոտ ցանկասիրության եռացող քուրա, որի նկարագրությունը ամենավառ երևակայությունն անգամ անկա-

րող է պատկերել: Եղեռնի արյունաշաղախ ճահճի մեջ ընկղմված քաղաք, որը գտնվում է տիրապետության տակ մարդկանց, որոնք այլևս ոչինչ չունենին մարդկային: Արյան շմուքից խելագարված գազաններ... Ու չեն բավարարվում միայն սպանելով... Մարդուն ենթարկում են հրեշավոր կտտանքների, որ լսեն դժբախտների աղեկեզ բղավոցները, աննկարագրելի ցավերի ոռնոցը: Ջիհադ... ղվ հնարեց քեզ ու դարձրեց իսլամի երկսայրի սուրը մյուս հավատների գլխին: Ես թուրք եմ, իսլամի հավատավոր զավակ: Ես իրավունք ունեմ քննել նրա օրենքները: Ջիհադ՝ մուսուլման ժողովրդին ոտքի հանող, երբ հայրենիքը վտանգի մեջ է: Երբ թշնամին դռանդ է չոքել: Հիմա ջիհադ՝ ինչպես արյունոտ սուլթանի օրերին... Ջիհադ ժողովրդի դեմ, որը, բացի լավից, երկրի համար ոչինչ վատ չի արել: Ի՞նչ ասացին... Ջարդերի ծրագիր, ռազմական անհրաժեշտություն... փորձաքար՝ Ադանան: Սուլթան Համիդը ղոջ է, ում ատում էի, որովհետև 300 հազար անմեղ հայի ջարդի երախը նետեց, որովհետև անզուսպ բռնապետ էր, խելագարության հասնող կասկածամիտ, ում իր թուրք հպատակը կնքեց կարմիր սուլթան, արյունոտ սուլթան ա-

նունով: Ես միացա երիտթուրքերի հեղափոխական խմբին, նրանց հետ երգեցի «Մարսելյուզը» և հղեցի Օսմանյան կայսրության մեջ ապրող բոլոր ազգերին «Ազատություն, հավասարություն, եղբայրություն» կոչը, որ հիմա նրանց հետ կրկնեմ արյունոտ սուլթանի՝ անմեղ ժողովրդի սպանդի երախը նետելու գործը... և նրանց հետ իմ ճանապարհին ավերակներ կերտեմ: Ռիֆաթ, փախիր՝ քանի շուտ է, հեռացիր... քանի դեռ ձեռքերդ ու հոգիդ չեն թաթախվել անմեղների արյունով: Հեռացիր... հեռացիր... (Չարախինդ:) Ոչ, դեռ ոչ, Ռիֆաթ, դու դեռ կմնաս նրանց հետ, որ իմանաս նրանց բոլոր ծրագրերը, գաղտնի, ահարկու ծրագրերը... որ հետո... որ հետո...

Հանգչում է վերջին լույսը: Կատարյալ խավար բեմում և դահլիճում:

3.

Հեռվից լսվում են Չորս լրագրավաճառների ձայները: Դահլիճի դռներից հայտնվում են նրանք:

ՄԵԿԸ - Օսմանցիներ, արդեն գիտեք, որ 1914 թվականի հունիսի 28-ին Սարաևոյում մի սերբ ուսանող ատրճանակը պարպեց ավստրիական գահաժառանգ Ֆրանց Ֆերդինանդի և նրա

ղքսուհի տիկնոջ վրա: Կարդացեք «Թաքվիմ-ի Վաքայի» իմ թերթը, որ իմանաք, թե ինչ եղավ գահաժառանգի սպանությունից հետո:

ՄՅՈՒՍԸ - Ավստրո-Հունգարիան պատերազմ է հայտարարել Սերբիային: Ավստրիայի զինակից Գերմանիան՝ Ռուսաստանին, Ֆրանսիային և Բելգիային: Ալլահի հավատավոր ժողովուրդ, կարդացեք «Թանին» և իմացեք մանրամասներ, թե ինչո՞ւ Անգլիան, Բելգիայի պատրվակով, պատերազմ հայտարարեց Գերմանիային և Ավստրո-Հունգարիային:

ՀԱՅԸ - Գնդակները, որ սպանեցին պայծառափայլ զույգին, իրենց կայծերը տարածեցին տարիներ շարունակ Եվրոպայի, Ասիայի, Աֆրիկայի, Օվկիանիայի, զույգ Ամերիկաների զենք ամբարած զինանոցներում և ազգերին հանեցին ոտքի: Արդեն միլիոնների հասնող բանակներ են բախվում: 1914 թվականի օգոստոսի 1-ին սկսվեց Առաջին համաշխարհային պատերազմը: Կարդացեք «Ժամանակը»՝ կիմանաք մանրամասներ:

ԵՐՐՈՐԴԸ - Գերմանիան փնտրում է նոր դաշնակիցներ: «Ստամբուլ» թերթն ասում է, որ դա կարող է Թուրքիան լինել: Այսօր դեռ ենթադրություններ են... Վաղը ամեն բան կպարզվի:

Նրանք հեռանում են: Գահլիճը ընկղմվում է խավարի մեջ:

4.

Բեմում, սեղանի շուրջը նստածներին են միանում անշարժ կերպարանքները: Ռիֆաթը գրում է:

ԷՆՎԵՐ - Պողպատե բանակների տեր հզոր Գերմանիան կանգնած է մեր թիկունքին, ուրեմն ոչ միայն Մակեդոնիան, այլև Կովկասն ու Եգիպտոսը պիտի առնենք «Իթթիհաթ վե Թերագզըի» իշխանության տակ: Աշխարհի ամենահզոր կայսրությունը պիտի դարձնենք Թուրքիան:

ՀԱԼԻՄ ՓԱՇԱ - Պարոնայք, տերության և հայրենիքի կենաց ու մահու խնդիր է, պետք է զգույշ լինել: Մեր դեմ կանգնած թշնամիները հսկաներ են: Բրիտանիայի, Ֆրանսիայի, Ռուսաստանի զորությունները անտեսել չի կարելի: Գտնում եմ, որ մեզ համար ամենից ապահովը զինյալ չեզոքությունն է:

ԷՆՎԵՐ - Փաշա, ի՞նչ եք ասում, խենթացմբ... Ինչպե՞ս կարելի է զինյալ չեզոքություն պահել, երբ Պոլիսը մեր դարավոր թշնամուն՝ Ռուսաստանին է խոստացված:

ՀԱԼԻՄ ՓԱՇԱ - Սա ընդամենը լուր է, որը կարող է չհամապատասխանել իրականությանը:

ԹԱԼԵԱԹ - Մեր արտաքին տեղե-

կությունները սխալ չեն կարող լինել:

ԷՆՎԵՐ - Վանգենհայմը՝ Գերմանիո դեսպանը Թուրքիայում, շատ լավ գիտե մեր գործերի մասին: Բալկանյան պատերազմի ժամանակ մեր բոլոր միջոցները վատնել ենք: Սպառել ենք ֆինանսները: Բայց անկախ այդ բոլորից՝ Գերմանիան ուզում է մեզ վերցնել զինակցության մեջ: Սև ծովում գտնվող ռուսական նավատորմի դը մեկ հարձակումով ոչնչացնելու կարողությամբ օժտված գերմանական երկու ռազմաանավերը մեզ են հանձնվում գերման ծովային ամենաճարպիկ սպաներով հանդերձ, և ավելին, խոստանում են տալ մեզ հարկավոր դրամը, ռազմամթերքը, նաև տրամադրել զինական ուժ: Եվ դեռ կասկածում ենք ու դժգոհ ենք... Ինչո՞ւ մեզ վրա թափվող այս բարիքները չենք կարողանում գնահատանքով ընդունել: Նրանց խնդիրն ի՞նչ է. ապահովել Բեռլին-Պոլիս գիծը: Նեղուցները զինելով՝ Ռուսիային արտաքին օժանդակություններից զրկել և նրանց ու մեր միացյալ ուժերով ձգմել: Կովկասը մեզ տալով՝ ուզում են մեր առջև Թուրանի ճանապարհը բացել: Օգնելու են Թուրքիո ամբողջականությանը սպառնացող ժողովուրդներին ոչնչացնել:

ԹԱԼԵԱԹ - Գերմանիո առաջարկած զինակցության պայմանները նույնությամբ ընդունելու և ստորագրելու համար տվեք ձեր քվեները:

Տեսարանը ընկղմվում է խավարի մեջ: Լուսավորված է սղագրողի սեղանը:

ՌԻՖԱԹ - Գերմանիան Թուրքիային կարողացավ քաշել պատերազմի մեջ: Գերմանական երկու ռազմանավերը՝ «Կոպենը» և «Բրեսլավը» վերանվանվեցին «Եավուզ» և «Միտիլի», դուրս եկան Սև ծով և ռմբակոծեցին Օդեսայի նավահանգիստը՝ խորտակելով ռուսական մի քանի նավ: Օսմանյան տորմիդը անվնաս վերադարձավ Պոլիս: 1914 թվականի հոկտեմբերի 19-ին սկսվեց թուրքերի և ռուսների միջև պատերազմը: Նոյեմբերի 5-ին Թուրքիան պատերազմ հայտարարեց Անգլիային, նոյեմբերի 6-ին՝ Ֆրանսիային: Իսկ հայերի հանդեպ սկսվեց վայրագ քաղաքական ոճիր: «Իթթիհաթ վե Թերազզըի» պատմական գաղտնի նիստը կկարողանամ նկարագրել: Կկարողանամ նկարագրել Օսմանյան հեղափոխության մութ ծալքերը և Իթթիհաթի հայաջինջ ծրագրերը:

Կխախտավարում Նազըմը մյարդային ետուառաջ է քայլում, ջղային մենախոսում է:

ՆԱԶԸՄ - Խոսքով փլավ չեն եփում: Պետք է գործել արագ և վճռական: Հայերը վտանգավոր են, ինչպես թարախապալարը. սկզբում այդ թունավոր վերքը թվում է անվտանգ, բայց եթե ժամանակին չվիրահատվի փորձված վիրաբույժի կողմից, անպայման կհանգեցնի մահվան: Անհրաժեշտ է գործել, և գործել արագ: Եթե բավարարվենք մասնակի կոտորածներով, ինչպես եղավ 1909 թ. Ադանայում, որտեղ սպանվեցին ընդամենը 30 հազար հայ, ապա դա օգուտի փոխարեն վնաս կբերի: Հայերին պետք է հիմքից արմատախիլ անել այնպես, որ ընդմիշտ մոռացվի բուն հայ անունը: Հիմա պատերազմ է. այսպիսի հարմար առիթ այլևս չի լինի: Մեծ տերությունների միջամտությունն ու համաշխարհային մամուլի աղմկոտ բողոքները կմնան աննկատ, իսկ եթե իմանան էլ՝ կկանգնեն կատարված փաստի առաջ, և դրանով իսկ հարցը կսպառվի: Մեր գործողությունները պետք է հայերի համընդհանուր բնաջնջման բնույթ կրեն: Հնարավոր է, որ ձեզանից մեկը դա գազանություն համարի: Խնդրում եմ, մի եղեք այդքան փափկանկատ ու գթասիրտ, դա վտանգավոր հիվանդություն է: Դաժանությունը բնության օրենքն է, այն կարելի է ընդունել կամ

մերժել միայն դատողություններում: Մի՞թե կենդանի էակները, նույնիսկ բույսերը չեն ապրում ուտելով ու ոչնչացնելով միմյանց: Գուցե դուք ասեք. «Արգելեք նրանց, չէ՛ որ դա բարբարոսություն է»: Վայ մեզ, եթե այդ մաքրագործումը վերջնական չլինի: Հեղափոխությունը խղճահարություն չի ծանաչում: Նա հետամուտ է իր նպատակին և փշրում է իր ծանապարհին եղած բոլոր խոչընդոտները:

ԾԵՅԽ-ՌԻԼ-ԻՍԼԱՄ - Ձերդ բարձրության բարեհաճ թույլտվությամբ և աստծո օգնությամբ, ես նույնպես, ինչպես իմ դոկտոր եղբայրները, կցանկանայի մի քանի խոսք ասել, բայց ո՛չ արևմտյան գիտության տեսանկյունից, այլ հենվելով արևելյան գիտության և սուրբ օրենքի՝ շարիաթի վրա, որի համաձայն այն ամենը, ինչ վնասակար է, պիտի կործանվի: Ճշտիվ ապացուցված է, որ հայերը վնասակար են: Առանց տատանվելու պետք է կոտորել բոլորին մինչև վերջին մարդը: Մուհամմեդ Ռիշատե սուլթանը, ով սուլթան լինելուց բացի խալիֆ է, Ալլահի տեղապահը երկրի վրա, կրոնական ամենամեծ անձը, Սրբազան պատերազմ՝ Զիհադ է հայտարարել: Իսկ ես՝ իսլամի, բոլոր մահմեդականների առաջնորդ Ծեյխ-Ուլ-Իսլամս իմ

կոչն եմ ուղղել Ալլահի ճշմարիտ հավատացյալներին: «Համաշխարհային մեծ պայքար է, որի ժամանակ միավորվում են բոլոր երկրների մահմեդականները և մարզված բանակները: Աշխարհի բոլոր երկրների մեջ ապրող երեք հարյուր միլիոն մահմեդականներ, սկսված է Իսլամի «Սրբազան պատերազմը»՝ ջիհադը: Մեր հոգիների մեջ ապրող անսահման ատելությունը, որն ունենք անհավատ շների՝ քրիստոնյաների հանդեպ, մեզ առաջնորդում է նրանց ջարդելու և աշխարհի երեսից նրանց սրբելու: Խոսքը բոլոր քրիստոնյաների մասին է, բայց առավելապես՝ հայերի: Ալլահը մեծ է, Ալլահը միակն է, և Մուհամմեդը նրա մարգարեն է: Կատարեք Ալլահի ու նրա մարգարեի կամքը: Ո՛վ մուսուլմաններ»:

ԲՈԼՈՐԸ - *(կատաղի)*: Բնաջնջել հայերին, բնաջնջել խոզ անհավատներին, բնաջնջել...

ԹԱԼԵԱԹ - Դոկտոր Բեհաեդդին Շաքիր, դոկտոր Նազրմ և կրթության նախարար Ծյուքրի, դուք, որպես «Եռյակ գործադիր կոմիտե», պիտի հոգաք այս մեծ գործը կատարելու համար ծրագիր առաջադրելը:

ԵԱԶԻՐ - Հիմա, ամեն բանից առաջ, անհրաժեշտ է, որ տրամադրության տակ ունենանք զինյալ ան-

կախ մի ուժ, որովհետև հայերի բնաջնջման գործը չենք կարող հանձնել բանակին ու ոստիկանությանը: Գործը չենք կարող կատարել տալ միայն ժողովրդին, որովհետև զինելով ամբոխին՝ հնարավորություն ենք տալիս նրան այդ զենքը մեր դեմ ուղղել: Մեզ պետք է մի առանձին մասնավոր ուժ, որով կարողանանք պաշտպանել մեր գործունեության անկախությունն ու ազատությունը: Այս ուժը ուզած կողմը ուղարկելը մեր՝ երեքիս իրավունքը պիտի լինի որպես Եռյակ գործադիր կոմիտե: Բոլորը պիտի գործադրեն երեքիս հրամանները, իսկ մենք պիտի ենթարկվենք Կենտրոնական կառավարությանը Թալեաթ փաշայի գլխավորությամբ: Իսկ որտեղ է մեր պատկերացրած ուժը: Բանտերում: Ոճրագործ, մարդասպան մարդիկ: Եթե սրանց արձակել տալով՝ մեզ ենթարկենք և խմբերի բաժանենք, կարծում եմ՝ շատ լավ «Մասնավոր կազմակերպություն» ստեղծած կլինենք:

ՆԱԶԸՄ - «Մասնավոր կազմակերպություն», ինչ գեղեցիկ անուն, ինչ արդիական անուն... Կեցցեն:

ԵԱՔԻՐ - Ձեզ վստահեցնում եմ. առանց բանակին ձեռք տալու, մեկ ամսվա ընթացքում 10-12 հազար ընտրյալ ուժի տեր կդառնանք: Նրանց կբաժանենք նվազագույ-

նը՝ տասը, առավելագույնը՝ հիսուն հոգուց բաղկացած ջոկատների, բոլոր ջոկատների վրա չեթեներից վստահելի խմբապետներ կնշանակենք մեր հրամանին ենթակա: Ներքին գործերի նախարար Թալեաթ փաշան կորոշի, թե որ գավառի հայերը պիտի առաջինը բնաջնջվեն, իսկ մենք այնտեղ կուղարկենք «Մասնավոր կազմակերպության» ուժերից՝ որքան հարկավոր է: Սրանք մեր որոշած տեղերում, հարմար վայրերում կոչնչացնեն հայերի քարավանները: Հայերի գույքը, դրամը, գոհարեղենը իբրև ավար կբաժանվի չեթեներին: Կանանց և աղջիկներին սպանելուց առաջ կարող են լլկել որքան կամենան:

ԹԱԼԵԱԹ - Ահա իմ հրամանը. «Հայերին հանել իրենց բնակավայրերից և ուղարկել ուրիշ վայրեր, որպեսզի նրանք չկարողանան սպառնալ բանակին և երկրի խաղաղությանը: Զաղաքային և զինվորական իշխանությունները պարտավոր են անվերապահորեն և շուտափույթ ի կատար ածել կառավարության այս որոշումը: Արդ, կառավարությունն ու Իթթի-հաթի Մեծ Կոմիտեն կոչ են անում բոլոր տրամադրելի ուժերով աջակցել «Միություն և առաջադիմություն» տեղական մարմիններին, որոնք 24 ապրիլի 1915 թվականի արևածագից սկսած,

գաղտնի ծրագրի համաձայն, գործադրեն այս հրամանը»:

Բոլորը ծափահարում են, իրենց սիրելի երգումը՝ «Արդարությունը պիտի կապեն սրիս ծայրին...» երգվելով հեռանում են: Բեմում միայն Ռիֆաթն է:

ՌԻՖԱԹ - Ապրիլի 24-ին... Կոտորածը վաղուց էր սկսվել: 60 հազար հայ զինվոր վաղուց ոչնչացված էր: Վաղուց չկային նրանք, որ զենք վերցնելով՝ կարող էին պաշտպանել իրենց տունը: Հիմա արդեն մնացած ժողովրդի հաշիվը հեշտությամբ կարելի էր փակել: 1914 թվականի վերջերին արդեն բոլոր հայ զինվորները զինաթափվել էին և վերածվել ճանապարհաշինարար բանվորների կամ բեռներ կրող անասունների, որոնք թուրքերի սվինների և խարազանների հարվածների տակ, ահռելի ծանրություն ուսերին առած, հոգնած մարմիններն էին քարշ տալիս Կովկասյան լեռների բավիղներում՝ ճանապարհ բացելով բանակի համար, մինչև գոտկատեղը խրվելով ձյան մեջ, օր ու գիշեր շարունակ, առանց հանգստի, անսնունդ, քաղցից նվաղելով և այդ դաժան ճանապարհներին հարյուրներով մեռնելով: Ովքեր տեղ էին հասցնում բեռները, խմբով տանում էին հեռու մի տեղ և սպանում՝ նախօրոք ստիպելով փորել իրենց գերեզմանները: Իսկ

անպաշտպան մնացած ժողովուրդը տարագրվում էր հատուկ ընտրված վայրեր և հանձնվում «Մասնավոր կազմակերպության» չեթեներին: Սրանք հոշոտում էին դատապարտվածներին առանց խնայելու:

Ռիֆաթի խոսքն ընդհատվում է փոթորկող բնության ձայներով, մտրակների շայտններն ու կրակոցները լրացնում են պատկերը: Չայների քառսից առանձնանում է դատապարտվածների նույն աղոթքը՝ բազմաձայն երգը առանց մեղեդու: Նաև Ռիֆաթի խոսքը՝ այս բոլորի հետ: Պետք է լսել բոլոր ձայները միասին և առանձին: Չայնի տեսարանն է:

*ԱՂՈԹԲԸ - «Առջին կացին,
որ զարկեցին՝
Ծանն օրորաց, ձղեն երաց:
Միջին կացին, որ զարկեցին՝
Ծանն իր օտաց
Արյուն բոխոց:
Հետին կացին, որ զարկեցին՝
Ծանն որոտաց,
Ծանն որոտաց...
Տեր... Տեր Կեցցո և Ապրեցո,
Ծանն Ապրեցո...»:*

Աղոթքը կրկնվում է մինչև տեսարանի ավարտը: Չայների հետ հնչում է Ռիֆաթի ձայնը:

ՌԻՖԱԹ - Ոճրագործ ոհմակների վայրագություններն ու քստմանելի ոճիրները նկարագրելիս՝ ինչպես ձեռքիս սարսափից չողողա գրիչը...

ԱՐԱՐ ԵՐԿՐՈՐԴ

6.

Խավար քենում հազիվ նկատելի կանգնած է հայ Լրագրավաճառը: Հայտնվում են Երեք թուրք լրագրավաճառները, նրանց խոսքը զուսպ է, ջղային ու նյարդային:

ՄԵԿԸ - Օսմանցիներ, փառք Ալլահի գորությանը, պատերազմը ավարտվեց...

ՄՅՈՒՍԸ - Չորս տարի, երեք ամիս, տասը օր տևած համաշխարհային պատերազմն ավարտվեց: Մեր թերթերի մեջ ամեն բան գրված է...

ԵՐՐՈՐԴԸ - Թուրքերս չհաղթեցինք: Թուրքերս պարտվեցինք: Անեծք հաղթողներին, Թուրանի ճանապարհը փակ մնաց: Ողբացեք, Ալլահի զավակներ...

ՄԵԿԸ - «Իթթիհաթ վե Թերագզըի» եռապետ փաշաները հաշտություն խնդրեցին հաղթողներից: Ջինադադար, որ հաղթողները չտիրեն մեզ ու լափեն հաղթողի իրավունքով...

ԵՐՐՈՐԴԸ - Անիծված 1918 թվականի հոկտեմբերի 30-ին Մուդրուսի մեջ զինադադար կնքվեց...

ՄՅՈՒՍԸ - Անտեր, անտիրական օսմանցիներ, ձեր տերերը, Թուրքիո հզոր եռապետ փաշաները՝ Թալեաթը, Էնվերը, Ջեմալը, ոստիկանապետեր Պետրին ու Ազի-

մը, բժիշկներ Լազըմը, Ծաքիրն ու մյուսները, որ մեզ խոստացել էին անձայրածիր Թուրան երկիր, մեծ հարստություն առած, գերմանական ռազմանավով նեղուցի ու Սև Ծովի ճանապարհով իրենց պաշտած հայրենիքից գաղտագողի փախուստ տվեցին՝ Թուրքիո ժողովրդին թողնելով Թուրանի մասին երազների մեջ:

ԵՐՐՈՐԴԸ - Սրանց փախուստը հրապարակախոս Թեֆիզ Խալիտ բեյի՝ մեր հայրենիքի անփառունակ պարտությունից խոցված սիրտը դրդեց գրել. «Պարոններ, դեպի ո՞ր» հողվածը...

ՄԵԿԸ - Վերցրեք մեր թերթերը, կարդացեք Խալիտ բեյի հողվածը, թող ձեր սրտերն էլ լցվեն ջղայնությամբ...

ԵՐՐՈՐԴԸ - Մի քանի տող կարդամ՝ լսեք, որ հետո ամբողջը ցանկանաք կարդալ: «Պարոններ, դեպի ո՞ր: Զարկեցիք, կոտրեցիք, քանդեցիք, սպանեցիք, այրեցիք, և երբ թշնամին մեր տունը մտավ, մեր դիակների միջով օձերի պես սողալով՝ անհետացաք: Աչքներդ արյունով լցված, մինչև ատամներդ զինված օձ փաշաներ, դեպի ո՞ր: Դուք ոչ թե նախարար, այլ ավազակապետ ու ելուզակ էիք, դուք ոչ թե կուսակալ, այլ ապստամբապետ էիք: Խմբերով հայերին լեռները տանելով՝ սրի անցկացրիք: Անմեղ հայերի հայ-

րերին ու զավակներին սպանեցիք և Անատոլիայի մեջ այրի կանայք ու որբեր անգամ չթողեցիք: Օջախներ մարեցիք, քաղաքներ քանդեցիք: Ո՛չ օրենք ճանաչեցիք, ո՛չ գութ ունեցաք և ո՛չ՝ խիղճ: Եթե մեր երակներում մի կաթիլ արյուն և մեր բազուկներում մի քիչ ուժ մնացած լիներ, ձեր օձիքը բռնելով՝ մեր վրեժը պիտի լուծեինք: Մինչ դուք՝ ազատ, համարձակ, թևերդ թափ տալով և մեր երեսին էլ թքելով, հեռացաք: Մի օր ետ կգաք և ձեր փեշերը նորից մեզ համբուրել կտաք: Մենք, միևնույն է, ձեզ չենք հարցնելու, թե էլի քանի տասնյակ ջարդ եք ուզում կազմակերպել: Ուրեմն ձեր իրավունքն է՝ վաղը մեզ ասելու. «Ձեր մահվան տեսակը ընտրեք»: Մեզ արժանի փաշաներ, դեպի ո՞ւր...»:

ՄՅՈՒՍԸ - Ի՞նչ է լինելու Օսմանյան կայսրության հետ՝ մեր թերթերը չեն կարող պատասխանել, բայց ենթադրություններն էլ հետաքրքիր են: Կարդացեք՝ կիմանաք:

ՄԵԿԸ - Պիտի սպասենք խորհրդարանի Երեսփոխանական ժողովին, որ պիտի վստահություն հայտնի նոր կառավարությանը...

ԵՐՐՈՐԴԸ - Ալլահի ողորմածությամբ նոր կառավարությունը իսկական թուրքերիս արժանի կլինի: Գնեք թերթեր, ամեն նոր բան կիմանաք...

Արագ հեռանում են: Դահլիճը ընկղմվում է մթության մեջ:

7.

Բենը դատարկ է: Պատին կառչած հայ Լրագրավաճառ Մահակը առաջ է գալիս կիսամեռ, հոշոտված... Պարանոցից կախ կեղտոտ շորի մեջ ինչ-որ բան երբեմն տանում է շուրթերին ու համբուրում: Չեռքը թափահարելով՝ իբր լրագիր է վաճառում, մյուսը սեղմած կողքին՝ իբր լրագրերի տրցակ կա թևի տակ: Խոսքը խառնաշփոթ՝ համապատասխան հիվանդագին վիճակին:

ՍԱՀԱԿ - Գնեք... գնեք լրագրերս...

Ամեն բան գրված է... Պատերազմ է... Մեր պանծալի հայրենիք Թուրքիան կպատերազմե աշխարհի հետ... *(Դահլիճին.)* Դուք ինչո՞ւ անտարբեր կանցնիք... Կուզե՞ք՝ տողեր կարդամ... Կարդամ՝ իմանաք... *(Իբր կարդում է՝ լրագիրը աչքերի դեմ բռնած:)* Չավեն Պատրիարքի շրջաբերական կոնդակը. «Հայ ժողովուրդ, միահամուռ կերպով ձեր ջանքերը համախմբեք, նյութական ու բարոյական օգնություն ընծայեք»: Ընծայեք... գրված է՝ ընծայեք... նյութական ու բարոյական օգնություն թուրք բանակին, նավատորմիդին... ամեն տեսակ ծառայություններով դյուրացրեք... դյուրացրեք օսմանյան հայրենի-

քի պաշտպանության գործը... գործը... Հայ ժողովուրդ, առատաձեռն նվերներով օժանդակեք թուրք կարմիր մահիկին... *(Դահլիճին.)* Կարմիր մահիկին... Ստամբուլի, Ջմյուռնիայի հիվանդանոցներում հարյուր, էլի հարյուր... շատ հարյուր անկողիններ պատրաստվեց հայերի միջոցներով... Էստեղ գրված է... միջոցներով ու ձեռքերով... Դարդանելից ամեն օր բերված հազարավոր... էլի հազարավոր թուրք վիրավորների համար... Հայ բժիշկը, հայ դեղագործը, հայ հիվանդապահուհին խնամում էին... գրված է՝ խնամում էին... Հետո չխնամեցին... հանկարծ անհետացան... Կային ու չեղան... Չավեն Պատրիարքը լաց լացեց... Էսպես *(խփում է գլխին)* խփեց գլխին ու լաց լացեց... Էսպես... *(Լացի միջից, բառերը հազիվ մոտ-մոտ բերելով:)* Չէ, իմ զինվոր Սարգիս եղբայրը չզոհվեց հանուն հայրենիքի՝ զենք չուներ... Բեռ ուներ մեջքին... մեծ բեռ... էլի մեծ... Ծանր... Իմ եղբայր զինվոր Սարգիսը մինչև մեջքը ձյունների միջով կերթար... բեռն ուսին... ծանր... կերթար... տեղ հասավ... բեռը ցած դրեց... իր գերեզմանը փորեց... փորեց... ձյունների մեջ... փորեց... փորեց... հասավ հողին... փորեց, փորեց... հասավ քարին... Քարը գրկեց իմ զինվոր

եղբայր Սարգիսը... *(Երևակայական թերթը թափահարելով:)* Էստեղ գրված է՝ շատ հազար Սարգիս զինվոր... եղբայր... փորեցին... փորեցին... հասան քարին...

Հայտնվում է Քահանան պատառուտուն փարաջայով և ոտնամաններով, շուրջը նայելով ու կիսաձայն կանչելով:

ՔԱՀԱՆԱ - Սահակ, ո՞ր ես, նորից ո՞ր կորար... *(Տեսնելով տղային:)* Սահակ, նորից ինչո՞ւ հեռացար, որբերի հավաքատեղի պիտի տանեմ քեզ: Կփախչես, կգտնեմ կբերեմ, նորից կանհետանաս: Էնտեղ քեզ հաց կուտան, ապուր կուտան, լավ չէ... Խոտ կուտան, որ փռես տակդ ու փափուկ-փափուկ քնես, լավ չէ... Նորեն ինչո՞ւ ծանր-ծանր կուլաս...

ՍԱՀԱԿ - Մեռելներիս խրտվիլակները գուքան, կքաշկոտեն ինձի... «Ինչո՞ւ դու ապրեցիր», - կասեն. «ու մենք՝ ոչ»: Ի՞նչ պատասխան տամ... Ինչո՞ւ ապրեցի...

ՔԱՀԱՆԱ - Աստծո կամքն էր:

ՍԱՀԱԿ - Աստված ինչո՞ւ չկամեցավ, որ նրանք էլ ապրեն:

ՔԱՀԱՆԱ - Աստծո խորհուրդը անբացատրելի է:

ՍԱՀԱԿ - Իմ ապրելը բացատրելի՞ է:

ՔԱՀԱՆԱ - Ետ ես դարձել Տեր-Չորի անապատներից... ու փառք Աստծո:

ՍԱՀԱԿ - Ու փառք Աստծո... *(Համ-*

բուրում է պարանոցից կախված կապոցը:)

ՔԱՀԱՆԱ - Ինչ է կապոցիդ մեջ... Ամեն անգամ կհարցնեմ ու չես պատասխանե...

ՍԱՀԱԿ - Իմն են...

ՔԱՀԱՆԱ - Գիտեմ՝ քոնն է: Չասե՛ն՝ ինչ է...

ՍԱՀԱԿ - Անապատից հավաքեցի: Արաբ բեդուինը հարցրեց՝ ի՞նչ է... Ավազների մեջ քնած էի... Չէ, քնած չէի... Ես կնայեի երկնքի աստղերին՝ մոտ... սիրուն... շատ սիրուն, էլի սիրուն... Ավազը փափուկ, աստղերը սիրուն... Աստղերն ու ավազը ինձ ասացին՝ քնիր... Ասացին՝ մերիկդ երգ կերգե, որ դու քնես, անուշ տղա... Ասացին՝ անուշ տղա... Մերիկիս նման... Երբ քնեցի ու մեռա, անապատից հավաքեցի ոսկորներս, որ հետս տանեմ...

ՔԱՀԱՆԱ - Ո՞ր տանես...

ՍԱՀԱԿ - Աստղերի մոտ: Բեդուինը ինձ հանեց ավազի միջից, ջուր տվեց... խմեցի, խմեցի, էլի խմեցի... Ինձ տարավ... Դրեց ուղտի վրա ու տարավ: Գնացինք... գնացինք... հասանք... Ծառեր էին, ձերմակ վրաններ... Արաբ բեդուինն ասաց՝ ես շատ տղա երեխեք ունեմ, դու էլ կդառնաս իմ տղան: Ուղտից իջեցրեց: Ասացի. ես պիտի, գնամ վաճառեմ իմ լրագրերը, մարդիկ կսպասեն իմ լրագրերին... Արաբը հարցրեց՝ ո՞ր

մարդիկ... Ասացի՝ հայերը... Հայերն անապատի մեջ մնացին՝ ասաց... Ասաց՝ ես քեզ անապատից հանեցի, դու իմ տղան կդառնաս... *(Ջղային:)* Ես իմ լրագրերը պիտի վաճառեմ՝ ասացի...

ՔԱՀԱՆԱ - Խեղճ տղա, ինչպե՛ս տեղ հասար... մենակ, տանջահար: Տեղ հասնելու չէիր՝ ինչպե՛ս հասար...

ՍԱՀԱԿ - *(դեպի դահլիճ, բարկացած):* Գնեք լրագրերս... գնեք... Ես թողեցի սիրուն աստղերը, բեդուինի կուժիկով ջուրը, եկա-հասա, որ վաճառեմ լրագրերս, որ իմանաք՝ ինչը ինչոց է... Դուք անապատի մեջ եք, որ չեք ուզե իմանալ՝ ինչը ինչոց է...

Տղան իջնում է դահլիճ և մթության մեջ խարխափելով առաջ է գնում ու խոսում լացախառն շշուկով:

ՍԱՀԱԿ - Իմ եղբայր Սարգիսը իմ ձեռքից բռնած բերեց, հասցրեց, որ դուք գնեք իմ լրագրերը... որ իմանաք, իմանաք... կարևոր է... ձիջտ է... կարևոր է, որ իմանաք...

Քահանան, որ տղայի ետևից իջել էր բեմից, հասնում է և գրկում նրան:

ՔԱՀԱՆԱ - Գնանք, խեղճ տղա, սրանք քո լրագրերը առնողը չեն: Ես քեզ կտանեմ մի տեղ, որտեղ կվաճառես լրագրերդ, էնտեղ քեզ հաց կտան, ապուր կտան, կուժիկով ջուր կտան, կլողացնեն,

լաթերդ կփոխեն ու լրագրերդ կառնեն, որ իմանան՝ ինչը ինչոց է:

ՍԱՀԱԿ - (բղավում է): Օսմանցիներ, մեր մեծ հայրենիքը կպատերազմն աշխարհի հետ... Թերթերիս մեջ գրված է հավասարություն, եղբայրություն, ազատություն, բոլորս մեկտեղ կռվենք, հաղթենք... բոլորս մեկտեղ՝ թուրք, հույն, արաբ, քուրդ, հայ, մեկտեղ հավասար ենք... Թերթերս վաճառեմ՝ նորից անապատ պիտի երթամ, որ ասեմ ավազների մեջ քնածներին... ասեմ՝ եղբայրություն է... (Լաց լինելով): Ինչո՞ւ չեն հավատա...

ՔԱՀԱՆԱ - Խաղաղվիր... ինձ լսիր, պատերազմը ավարտվել է, հին կառավարությունը մերժվել է: Թուրքիո խորհրդարանի Ժողովը նոյեմբերի 4-ին սկսվել է: Ժողովը պիտի հաստատի նոր կառավարություն, որ կարողանա պատերազմի վերջերը բուժել: Երթանք, տղաս, երթանք... պիտի անդադար աղոթեմ Աստծուն, որ խաղաղություն տա հիվանդ, բզկտված բոլոր հոգիներին: Երթանք, տղաս, ես քեզի կտանեմ ապաստարան, որ հաց ու տաք ապուր տան քեզ, լաթերդ փոխեն: Հիմա երթանք, հետո կգաս ու նորից կվաճառես քո լրագրերը:

ՍԱՀԱԿ - Մեռելները թմբուկ կգարկեն, զուռնա կփչեն ու կպարեն... Ուսուսի կպարեն... ուժեղ կպարեն...

են... քրտինքը կծորա, կթափի ճակատներից... մարմինների վրայից կծորա, կհավաքվի ուքերի տակ ու արյուն կդառնա... Կտեսնիս... չփչփացնելով արագարագ կպարեն արյուն դարձած քրտինքի մեջ... էսպես... էսպես... (Սկսում է պարել):

ՔԱՀԱՆԱ - (գրկելով նրան՝ դադարեցնում է խելահեղ պարը): Հանդարտվիր, խեղճ զավակս, հանդարտվիր...

Քահանան, տղայի ուտերը գրկած, դուրս է բերում դահլիճից: Լուսավորվում է բեմը:

8.

Պատերազմից հետո Թուրքիո խորհրդարանի առաջին Ժողովն է: Տեսարանը վերացարկված է՝ առանց նկարագրական ճշգրտության: Խորքում Թուրքիո դրոշմ է, կենտրոնում՝ Նախագահի սեղանն է, աջ ու ձախ կողմերում՝ պատգամավորների աթոռները: Հայ, հույն, արաբ պատգամավորները մի կողմում են, թուրքերը՝ մյուս: Պատգամավորներ կան նաև դահլիճում: Դահլիճը խավար է, բայց տեսարանի ընթացքում, պատգամավորների ելումուտի շնորհիվ, դառնում է մասնակից բեմում կատարվող գործողությանը:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Հարգարժան պարոններ, 1918 թվականի նոյեմբերի 4-ին Թուրքիո խորհրդարանի առաջին հավաքն է պատերազմի

ավարտից հետո: Ժողովին են հղվել մի քանի պաշտոնական դիտողագրեր հայ, հույն, արաբ և թուրք երեսփոխանների կողմից: Առաջինը Ջմյունիա նահանգի հույն երեսփոխան, պատգամավոր Էմմանուելիտեն է:

ԷՄԱՆՈՒԵԼԻՏԵ - Իմ դիտողագրի առաջին կետը. «Հայ ազգին պատկանելուց զատ ուրիշ որևէ հանցանք չունեցող երկու միլիոն այրեր, կին և երեխա, առանց բացառության, սպանվեցին և կոտորվեցին»: Երկրորդ կետն էլ այս է. «Զառասուն դարերից ի վեր երկրի քաղաքակրթության հիմնաքարը հանդիսացող հույներից 55 հազար մարդ Սև ծովի, Չանաքքալեի, Մարմարա ծովի ափերից ու կղզիներից, Օսմանյան կայսրության սահմաններից արտաքսվեցին, կողոպտվեցին, շատերը կոտորվեցին»: Իմ դիտողագրի հիմնական կետերը նախորդ կառավարության վարքագծին են վերաբերում:

ԼԱԽԱԳԱԸ - Ձայնը Դիվանիեի արաբ երեսփոխան Ֆուատինն է:

ՖՈՒԱՏ - Պարոնայք, իմ դիտողագիրը շոշափում է ոչ միայն հայկական ջարդերը, այլ նաև կառավարության շատ ուրիշ ապօրինի արարքները: Ոճրագործությունների դուռը բացողը, մարդկային և իրավական կանոնների դեմ մեղանշողը «Ժամանա-

կավոր օրենք» էր, որով նախկին կառավարությունը երկիրը վերածեց ողբերգական բեմի: Այդ «Ժամանակավոր օրենքը» անմիջական աղերս ունի «Տեղահանության օրենքի» հետ, որն ընդունվեց 1915 թվականի մայիսի 14-ին և հորջորջվեց «Ժամանակավոր օրենք»: Եվ զավեշտն այն էր, որ նախքան այս օրենքի ընդունումը՝ Թալեաթն արդեն ձեռնարկել էր հայերի տեղահանության գործը Ջեյթունում, Մարաշում, Պոլսում: Այդ գործողությունները ի կատար ածեցին Ներքին գործերի նախարարությունը և նրան ենթակա մյուս իշխանությունները. նահանգային ոստիկանությունը, գաղտնի ոստիկանությունը, կուսակալների վարչությունների համակարգը, բանտերից դուրս թողնված հանցագործները, որոնք «Հատուկ կազմակերպություն» պիտակի տակ գլխավոր ջարդարարները հանդիսացան:

ԱՐԹԻՆ ՊՈՇԿԵՂԵՆՅԱՆ - Հիմմ է օրենքը քննարկման դրվում խորհրդարանում, երբ հայերը բնաջնջված են, թուրքերը՝ պարտված...

ՖԵԹԸԻ ՕՔԵՍ - Ես՝ որպես այժմյան, ետպատերազմյան Կառավարության Ներքին գործոց նախարար, այս բարձր ժողովից խնդրում եմ, որ իբրև ստիպողա-

կան խնդիր, այս օրենքը ժամ առաջ ջնջվի:

ՖՈՒԱՏ - Ուրիշ շատ օրենքներ ևս կան, խնդրում եմ, որ դրանք վերացնելու հարցը ևս քննվի:

ՄԱԹԵՎՈՍ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ - *(գսպված գայրոյթով)*: Սակայն այդ օրենքների պատճառած ողբերգության, մարած անթիվ հայ օջախների, ոտնակոխ արված պատիվների, բռնագրավված անհամար ինչք ու հարստության, ստվար թվով հայ որբերի ու այրիների, հարեմներ տարված մատաղ աղջիկների մասին ինչ է մտածում կառավարությունը: Հայ յոթ երեսփոխաններս մեր դիտողագիրը օսմանյան ազգի անունով ենք հղել: Ջարդերը մարել են, բայց կրակի ծուխը դեռ բարձրանում է: Այսօր մեծ թվով որբեր և կանայք ճանապարհներին թափառական են դարձել: Խնդրում եմ, նկատի ունենալով այս պարագայի չափից ավելի լրջությունը, Կառավարությունը թող կարևոր ծրագրով սկսի գործը:

ՖԵԹԻ - Մեկից և վերջնական ծրագրով եք ուզում, որ հրապարակ իջնենք: Ներկա պայմաններում վճռական ծրագիրը տարագրյալներին իրենց տեղերը վերադարձնելուց բացի՝ ուրիշ բան չի նշանակում: Սա ձեր կարծածի չափ դյուրին գործ չէ: Տարագրվածները վերադառնալիս

պիտի օթևան ունենան, կամ պիտի կարողանան մի աման տաք ապուր խմել: Զանդված գյուղերը նորոգելը և կրկին բնակելի դարձնելը ո՛չ Կառավարության, ո՛չ էլ որևէ մեկի կարողության սահմանների մեջ գտնվող բան է: Այս պատճառով հարցը ժամանակին պիտի թողնել: Ամեն ինչ քանդելը դյուրին է, բայց վերահաստատելը դյուրին գործ չէ: Աստիճանաբար պիտի բոլորի իրավունքները վերահաստատենք: Չպիտի թողնենք, որ զուլումի և բռնության պաշտոնյաները օրենքի ձիրաններից ազատվեն:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Հաջորդ քննվող խնդիրը՝ պատերազմի ժամանակ գործադիր իշխանության գործողությունների դեմ առարկողների հանդեպ զինվորական մարմինների պատժամիջոցներ կիրառելու իրավունքներին առնչվող օրենքն է:

ՖԵԹԻ - Բարձր Ժողովից խնդրում եմ, որ այս օրենքը ևս ժամ առաջ ջնջենք առանց ավելորդ խոսակցության:

ԱՐԹԻՆ ՊՈՇԿԵՋԵՆՅԱՆ - Այս օրենքը միայն ժխտելը բավական չէ: Եթե ժխտենք այս ապօրինի օրենքը, պիտի նոր օրենք ընդունենք, որով հնարավոր կլինի պարզել բոլոր նրանց, ովքեր ապավինելով «ժամանակավոր օրենքի» Ա, Բ, Գ կետերին, կոր-

ծանեցին երկիրը: Պետք է պատ-
ժել մարդկանց, որոնք ոճրային
դիտումնավորությամբ հղացան
այդ օրենքը և գործադրեցին այն:
Արդարությունը չի վերականգնվի
միայն ոճրագործության զենքը
մեջտեղից վերացնելով:

ՄԵՇՄԵՏ - *(դահլիճի թարձրանա-
լով բեմ)*: Ձայն եմ խնդրում:

ՆԱԽԱԳԱԸ - Ձայնը տրվում է Տրա-
պիզոնի երեսփոխան Մեհմետ Է-
մին էֆենդիին:

ՄԵՇՄԵՏ - Այս օրենքի կիրարկումի
ընթացքին երկրում մի շարք ո-
ճիրներ գործվեցին: Բոլոր ոճիր-
ների հետաքննությունը, դրանց
պատասխանատուներին պատ-
ժելը օրինավոր արդարության
պահանջմունքն է: Բայց հարցը
քննարկելիս, խնդրում եմ, եղած
անիրավությունը իր չափից ու
աստիճանից ավելի ցույց մի
տվեք: Արդարև, երբ որևէ անի-
րավություն չափազանցված է
ցույց տրվում, նոր անիրավություն
է կատարվում: Ես այստեղ էմմա-
նուելիտե էֆենդիին տեսնում եմ
չափազանցնողի դերի մեջ: Էֆեն-
դիի հայտարարությունը, թե հա-
յերը պարզապես հայ լինելու
համար ջարդվեցին, չեմ կարող
ընդունել և կարծում եմ՝ հայ պաշ-
տոնակիցներս էլ չեն ընդունի:

ԱՐԹԻՆ ՊՈՇԿԵՂԵՆՅԱՆ - Հապա
ինչո՞ւ ջարդվեցին:

ՄԵՇՄԵՏ - Կոտորվելու պատճառը
նրանց հայ լինելը չէր:

ՆԱԽԱԳԱԸ - Պարոնայք, մեր գերա-
զույն խնդիրն առաջմ երկուսն
են. Օրենսդրության վերականգ-
նումը և հաշտություն կնքելու
հարկադրված անհրաժեշտույթ-
յան մասին ընդհանուր գաղափա-
րի գալը: Խնդրում եմ ձեր
ելույթներում մնաք այդ շրջանա-
կի մեջ: Ձայնը Հալեպի երեսփո-
խան Արթին Պոշկեզենյանինն է:
Հուսով եմք, որ նա նույնպես պի-
տի մնա քննվող հարցերի շրջա-
նակում:

ՊՈՇԿԵՂԵՆՅԱՆ - *(բացում է թղթա-
պանակը, դնում ակնոցը, գաղտ-
նի հայացք է նետում հայ
պատգամավորների կողմը)*: Պա-
րոնայք, զինադադարը կնքվեց:
Շուտով բոլոր ազգերը՝ հաղթող-
ները և պարտվողները, պիտի
բոլորին նույն սեղանի շուրջը հա-
վաքեն: Թուրքիան ևս այդ սեղա-
նի մոտ պիտի նստի: Եվ որպեսզի
Թուրքիո իրավունքները ներկա-
յացնելու համար այնտեղ հայտն-
ված ներկայացուցիչները զինված
լինեն ճշմարտությամբ և կուռ դա-
տողությամբ, այսօր պետք է ա-
զատ և բաց խոսենք: Որովհետև
թուրք ազգը այսօր քաղաքական
ասպարեզում, քաղաքակիրթ աշ-
խարհի առջև գտնվում է ամբաս-
տանյալի վիճակում: *(Բողոքի
ձայներ դահլիճի:)* Այսօր մենք

դեմ-հանդիման գտնվում ենք մի մեծ Ոճրի դիմաց, որ Օսմանյան պատմության ամենաարյունալի էջերից մեկն է: Այս վիթխարի ոճիրը հայոց կոտորածը, հայոց ողբերգությունն է: Այսօր, այդ պատճառով է թուրք ազգը մեղադրվում և ամբաստանվում: Բայց բուն ամբաստանյալը թուրք ազգը չէ, այլ թուրք Կառավարությունը, նախորդ վարչակազմը: Ինչո՞ւ են մարդիկ պատճառ դառնում նման գրգռումների: Որովհետև բնականոն պայմաններում չեն կարողանում, անընդունակ են ոչինչ շահելու ազնիվ աշխատանքով: Խաղաղ պայմաններում շահելը պատվավոր մարդկանց գործն է: Անպատիվ մարդիկ խառնակություն են փնտրում, ջուր են պղտորում, որպեսզի ծուկ որսան: Գայլը միշտ էլ մառախլապատ օր է սիրում: Խուժանին ու գռեհին ոտքի հանողներն, ահա, այդ գայլերն են: Մինչև որ սադրիչները գռեհը չգրգռեն, խուժանը ի վիճակի չէ բռնարարքներ և հարձակումներ կատարել: Ուրեմն, թուրքի անպարտ արձակվելը՝ ոճրագործների պատժարկումով պիտի պայմանավորվի: Այս է իմ դիմումագրի գլխավոր կետը: Պարոնայք, չե՞ որ բոլորդ էլ գիտեք. իսկական հայ բնօրրան և հայրենիք եղած նահանգներում այսօր ոչ հայ կա, ոչ նույնիսկ ուրիշ

քրիստոնյա բնակիչներ՝ հույն, ասորի, քաղղեացի... (Ձայնը կերկերում է:) Իմ անուշ հայրենիքիս մեջ... Ես Հալեպի երեսփոխանն եմ և հիմա պիտի խոսեմ Հալեպի մասին: Պիտի խոսեմ Հալեպի ու Բաղդադի միջև գտնվող Տեր-Ջորանապատի մասին: Պիտի հիշեմ Տեր-Ջորի սկզբնական կառավարչի մասին, որը հույժ պահպանիչ անձ էր այնտեղ առաքվող հայրենագուրկ, չարչրկված հայերի հանդեպ: Տեր-Ջորի բարի կառավարիչին անմիջապես հանեցին իր պաշտոնից և նրա տեղը նշանակեցին չափից ավելի չարաշուք, Հայոց Եղեռնի ամենավայրագ և ամենաքստմնելի դահիճներից մեկին, անունը՝ Սալիհ Զեքի: Ատելությունը, որ նա տաժում էր հայերի հանդեպ, չափ ու սահման չունեցավ: Նա էր, որ խոստովանեց՝ «70-80 հազար հայ եմ կոտորել՝ կաթնակեր երեխաներից մինչև 70-80 տարեկան»: Եվ սա հաստատ է: Վկա՝ Տեր-Ջորի և Ռաս-Ուլ-Այնի միջև գտնվող, գայլերից ու գիշակեր թռչուններից հոշոտված հայ նահատակների ոսկորների բլուրները: Ուրեմն, չգնանք հաշտության սեղանի մոտ անպատրաստ: Իսկ խոսքը որպեսզի վերածվի գործի, պետք է բռնել ոճրագործներին և շուտափույթ դատավարության արդարության վրա հենված՝

պատժել նրանց: Երանք տակա-
վին ազատության մեջ են:
Ուրեմն, կրկնում եմ. կառավա-
րությունը պարտավոր է Ոճիրը
պատվիրողներին գտնել և դատի
տալ: Ողջերը շատ քիչ են մնացել,
բայց պիտի հատուցում ստանան:
Անարատ ու գեղեցիկ կույսերին
պիտի ազատել հարեմների
ստրկությունից: Այստեղ՝ Պոլսո
մեջ նույնպես, շատերի տներում
կարելի է գտնել հայ ստրուկներ...

**Աղմուկ և իրարանցում բեմում ու
դահլիճում:**

ԻԼՅԱՍ ՍԱՄԻ - Օրակարգից դուրս
ես խոսում: Պիտի լռեն, թե՛ չէ...

ՊՈՇԿԵՂԵՆՅԱՆ - (*Իյասին նայելով
համառ հայացքով*): Այստեղ
Խորհրդարանի ժողովի պատ-
վանդանն է: Այստեղ ոչ Մուշն է և
ոչ Բիթլիսը, «հարգելի» հոջա:
Պոլսո «Հոմ սքուլ» անգլիական
դպրոցի շրջանավարտ, կրթված
աղջիկներն այսօր դեռ քրդերի
կեղտոտ վրանների տակ և խու-
ժանի գրկերում են պառկում որ-
պես ստորացված զոհեր նրանց
հաճույքների: Մի՞թե նրանց հա-
մար չարժե արցունք թափել:

ՁԱՅՆԵՐ ԴԱՎԼԻՃԻՑ - Բայց նրանց
ո՞վ է պաշտպանում:

- Հերիք է... Օրակարգից դուրս է խո-
սում...

- Ամբաստանում է մեզ Արթին էֆեն-
դին...

**Հայտնվում է Քահանան, ա-
ռանձնաճում բեմի անկյունում:**

ԻԼՅԱՍ ՍԱՄԻ - Իրականությունը մի
ծածկիր, թե ճշմարտախոս ես:
Ովքեր էին, որ սկիզբ դրեցին ազ-
գիս թշվառությանը:

ՊՈՇԿԵՂԵՆՅԱՆ - Դեռ մինչև հիմա
չիմացա՞ք:

ԻԼՅԱՍ ՍԱՄԻ - Բո իմացածը չէ...
Այսօր իմ հայրենիքն արյան ու
թշվառության մեջ խեղդել տվող
քո ընկերները չէին... Վանի ե-
րեսփոխան Վահան Փափազյան
կոչվածը, որ ոգևորեց Վանի կոի-
վը:

ՊՈՇԿԵՂԵՆՅԱՆ - Ինչո՞ւ նրան դատի
չտվեցիք, եթե հանցավոր էր...

ԻԼՅԱՍ ՍԱՄԻ - Ես Մուշի երեսփո-
խանն եմ և շատ լավ գիտեմ, թե
Մուշում ինչ կատարվեց: Ինչո՞ւ
այդ էլ չես բացահայտում: Թե չէ
քրդերի վրանների տակ (*ծաղրով*)
ուայալ, կրթյալ աղջիկները... (*Մեծ
ջղայնությամբ*): Ջինյալ վիճակով
Ռուսիո զորքերին օգնություն
հասնողը նորից քո ընկեր ե-
րեսփոխաններից չէր՝ Էրզրումի
երեսփոխան Արսեն Գարո կոչեց-
յալը...

ՊՈՇԿԵՂԵՆՅԱՆ - (*հանգիստ շարու-
նակելով*): Ահա և հայտնի
դարձան 600 տարվա հսկա կայս-
րությունը քարուքանդ անող
ոճրագործները: (*Ծաղրը բացա-
հայտ էր, և ժխորը նորից տիրա-
պետող է դառնում*):

ՆԱԽԱԳԱՀ - Եթե աղմուկը շարունակվի, ստիպված եմ նիստը փակել:

ՊՈՇԿԵԶԵԼՅԱՆ - (չսպասելով ծայների հանդարտվելուն): Իմ դիմումագիրը հետապնդում է այս նպատակները.

Ա. Հանցապարտ պաշտոնյաների և անհատների պատժարկումի եղանակների հաստատումը:

Բ. Այստեղ, այնտեղ գտնվող ստրկացած կանանց և որբերի հավաքագրումը:

Գ. Նրանց ապրանքներն ու ունեցվածքը վերադարձնելը:

Դ. Իրենց կրած վնասների հատուցումը: (Դիտողագիրը փոխանցում է նախագահին:) Ինչպես որ մեկ մարդու, մեկ անհատի գլխին է գալիս փորձանքը, դժբախտությունը, այնպես էլ ազգերը կարող են դառնալ մեծ աղետների զոհ: Արդարև, մի մեծ ազգի գլխին շատ աղետներ պայթեցին: Մի մեծ ազգ հոշոտվեց աղետի մագիլների մեջ, բայց չպարտվեց, որովհետև հույսին ապավինեց: Չվհատվեց:

ԻԼՅԱՍ ՍԱՄԻ - Այդ ի՞նչ մեծ ազգ է...

ՊՈՇԿԵԶԵԼՅԱՆ - Հայ ազգը, հոջա, որը մեծ է իր սրտով: Իր Սրտով ու իր Տաղանդով: Խորհրդարանը, պարոնայք, պարտավոր է Կառավարության խոստացած ծրագրին համապատասխան՝ օրինապահության նոր շրջան հաստատել:

Ծափահարում են հայ, հույն, արաբ պատգամավորները:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Վերադառնանք մեր բուն օրակարգին, այն է՝ Թևֆիք փաշայի նորընտիր կառավարությանը և նրա ծրագրերին վստահության քվե տալ և զորակցել Խորհրդարանի կողմից:

ԷՄՄԱԼՈՒԵԼԻՏԵ - Պարոնայք, Իթիհաթականները որպես Օսմանյան կայսրության Կառավարություն, իրենց կարգադրություններով խոստումնադրուժ եղան և խախտեցին իրենց իսկ ընդունած կառավարական ծրագիրը: Եվ հիմա, հակառակ Թևֆիք փաշայի հանդեպ տածած իմ վստահությանը և հարգանքին, վստահության քվե չափտի տամ նոր կազմված Կառավարության դահլիճին: Իմ պատճառաբանությունը աղերս ունի Հայկական հարցի հետ և դրանից բխած՝ հայերի անխնա ջարդերի հետ: Նոր Կառավարության ծրագրի մեջ ազգությունների իրավունքների մասին խոսք չկա: Հին բռնատիրական վարչակարգից մնացած պարապ խոսքը ինձ չի գոհացնում: Կառավարությունը վնասը հատուցելու մասին է խոսում, մինչդեռ ոչ միայն հատուցում չկա, այլ կողոպտված գույքերը Կառավարության աչքի առջև տակավին մնում են բռնագրավված: Ես վստահության քվե տալ

չեմ կարող, քանի որ դարմանումի այս խնդրի գործունեությունը դեռ սկսված էլ չէ:

ՌԻԶԱ ԹԵՎՖԻԶ - Մենք կմտածենք «Ազգությունների հարցի» օրենքը ավելի լայն ներկայացնելու համար: Ազգությունների հարցի լուծման մասին կցանկանայի լսել Պետական խորհրդի նախագահ Եերիֆ փաշայի կարծիքը:

ԵԵՐԻՖ - Մեր երկրի ամենափոթորկոտ ու ծանր ժամանակ ստիպված եղանք ստանձնել Կառավարության ղեկը: Հիմա զինադադարը խաղաղության դաշինքի հասցնելու գործով ենք զբաղված: Պիտի ջանանք այդ անել՝ ազգի պատիվը և արժանապատվությունը կարելի եղածի չափ անբասիր պահելով: Հետո պիտի ջանանք երկրին պատկանող տարբեր ազգությունների իրավունքները ապահովել: Երեսփոխաններից մեկը քիչ առաջ խոսեց մի շարք պետական պաշտոնյաների ապօրինի գործերի մասին: Այս գործերը քննելու համար Ներքին Գործոց նախարարությունում արդեն կազմել ենք «Քննիչ հանձնախումբ»: Մեղավորների հանցանքները ստուգելուց հետո կառավարությունը պիտի տնօրինի համապատասխան պատիժ: Մենք Կառավարության ղեկը ստանձնել ենք հանուն արդարության և իրա-

վունքի սկզբունքների և մեր նպատակն է այն պահպանել: Այսքանը:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Խոսք ունի Սեբաստիո երեսփոխան Տիգրան Պարսամյան էֆենդին:

ՊԱՐՍԱՄՅԱՆ - Հարգելի պաշտոնակիցներ, սրից փրկված մի քանի հազար հայեր դեռ սպասում են արդարությանը: Մեծ մասը կանայք ու երեխաներ են, և նրանց վիճակը սոսկ թշվառությունն է: Նրանք դեռ շղթայված են այսինչի տանը, այնինչի անկյունին և որպես ստրուկ ու սպասավոր քարշ են տալիս իրենց սոսկալի գոյությունը: Սրա ճարը, պարոնայք, պիտի գտնել: Հարցը հրամաններով չի լուծվի: Կլուծվի միայն այն ժամանակ, երբ մեծ հատկացումներ լինեն և խիստ հրամաններ արձակելով՝ նրանց վերադարձնեն նախկին տեղերը: Հատկապես այս ձմռան շրջանին ուտեստեղենի և բնակարանի համար անհրաժեշտ հատկացումներ պետք է արվեն: Արդարև, Արթին էֆենդին ձիշտ մատնանշեց, հաշտության սեղանի մոտ թուրքերը պիտի մաքրված երթան:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Ձայնը տրվում է Մուշի երեսփոխան ամենահարգելի հոջա Իյաս Սամի էֆենդիին: Խնդրեմ, հոջա էֆենդի:

ԻԼՅԱՍ ՍԱՄԻ - Ես, իբրև ճշմար-

տության հարցին հետամուտ մեկը, փափագում եմ անդրադառնալ մի խնդրի, որի վրայից ներկա ծառողները դժբախտաբար լուրջամբ անցան: Դարեր ի վեր մեզ հետ գոյակցող հայ ազգի ներկայացուցիչ երեսփոխան մեր ընկերները, ամեն առիթից օգտվելով, տեղահանության հարցն են արձարծում: *(Չայրանալով:)* Ես էլ եմ իմ ամենամեծ պարտականությունը համարում այս հարցի իրականությունը բացատրել նախ՝ ներկա կառավարությանը, հետո՝ մեր բարձր Ժողովին և հետո՝ համայն մարդկությանը, որպեսզի վերջապես խղճի հանգիստ ունենամ: Տեղահանության հետ աղերս ունեցող մանրամասները, բացատրությունները և այդ աղետի պատասխանատուների գլխավոր հարցն են ներկայացնում Արթին էֆենդին և մյուսները այն ժամանակ, երբ մենք ամեն կողմից շրջապատված ենք թշնամիներով: Սրտիցս ժայթքող ճշմարտության ձայնն աղաղակում է. մեր հայրենիքի գլխին թափված կսկծալի թշվառությունը կրկին Հայկական հարցին առնչվող փաստարկումներով բացատրելը՝ անիրավություն է: Այր: Աչքերովս եմ տեսել զինյալ հայերի, որոնք բարձրացան Մուշի բարձունքները: Երանք Ռուսաստան չէին հասցրել փախչել, և մենք հազիվ կա-

րողացանք զսպել ու պատժել նրանց տասը վաշտ զինվորով: Հույն երեսփոխան էֆենդին ասաց, որ իր կրծքի մեջ կտտացող վերք կա: Իմ կրծքի մեջ էլ այդ վերքն է, և ես պիտի բացեմ այսօր: Հույն երեսփոխանն ասաց, թե Օսմանյան Կառավարությունը, օգտվելով արտաքին պատերազմից, հռչակեց նաև ներքին պատերազմ: Սուրտ է: Եթե հռչակած լիներ ներքին պատերազմ, հույներին միթե կտար խոսքի այս ազատությունը, որ նրանք հիմա ունեն: Չէր տա: Ուրեմն այս բոլորը գրպարտություն է, որը գործադրվում է անմեղ օսմանցիներին, անմեղ մահմեդականներին նվաստացնելու համար: Բայց սրանով մարդկությունը չի խաբվի...

ՁԱՅՆԵՐ - Այդպես է... Ապրես, հոջա էֆենդի... Մարդկությունը չի խաբվի... Օսմանցին արդար է... Թուրքը անմեղ է... Մահմեդականը ձիշտ է... անմեղ է... անմեղ է...

Քահանան իր անկյունից՝ ձայնների քառսը հաղթահարելով:

ՔԱՀԱՆԱ - Սա՛ այս Իլյաս Սամի կոչվածը, Մշո դաշտի 70-80 հազար հայերի բնաջնջեց՝ քուրդ աշիրաթների հետ գործակցելով: Սա իսկական ողջակիզումներով հազարավոր հայ կանանց, երեխաների և ծերերի ախոռների,

մարագների, շտեմարանների մեջ ողջ-ողջ հրկիզեց: Սա իբրև երեսփոխան և Իթթիհաթ կուսակցության շրջանային քննիչ՝ գրգռեց դահիճներին և ջիհադ հայտարարելով՝ նրանց խոստացավ աստվածային վարձատրություն: Սա նախճիրն ավարտելուց հետո իր հետ Պոլիս բերեց դեռատի հայ աղջիկների՝ իբրև ընծա իթթիհաթական մեծավորներին: Սա էր, որ Տարոնի քրդերին «քաղաքական» հրահանգներ էր տալիս: Սա էր քուրդ մոլեռանդ «Բոթանենց» տան գլխավորի՝ արյունոռուշտ Հաջի Մուսայի ժառանգներից մեկը: Նենգ, հայատյաց, քսու, գարշելի դևերից մեկը այդ տան, որ հայտարարել էր, թե «Մուշի համայն հայ ժողովուրդը արմատախիլ արեցի»: Տեսա՞ք, այս գարշելի դահիճը հիմա արդարության անունից է հոխորտում: Ո՞ր արդարության: Իր կողմից բռնաբարված ու չարչրկված արդարությամբ:

ԻԼՅԱՍ ՍԱՄԻ - Նորից եմ կրկնում՝ ջարդի հարց չկա: Արյունոտ բախումներ էին, ու վերջ: Սրանց պատճառ դարձած նախահարձակները թե՛ հայ, թե՛ մահմեդական՝ գլխատվելու, ձգմվելու արժանի մարդիկ են: Այսպես թող արձանագրվի: Արդարությունը այսպես կլինի: Կառավարություն-

նը այսպես թող կշռադատի և քաղաքակիրթ աշխարհը, մարդկությունը թող իմանան, որ աշխարհի համայն ճակատագիրը տնօրինող Անգլիան եթե իր ներքին սահմանների մեջ դեմ հանդիման գար ապստամբ տարրի հետ, որ հակառակ իր վայելած շատ իրավունքների, բարօրության, ապրուստի և կրթական առավելությունների՝ հանդես գար անշնորհակալ ապերախտությամբ, այդ Անգլիան պիտի քարե ու երկաթե գնդակներով պատժեր ու ոչնչացներ նրանց, ինչպես անում է Իռլանդիայում: Բայց օսմանցիների ազգային դյուցազնությունը իր հողերի վրա իրավատեր դարձած հայ, հույն, արաբ, քուրդ ազգերի հանդեպ այդպիսի վարվելակերպ երբեք թույլ չի տվել և թույլ չի տալու:

ՊԱՐՍԱՄՅԱՆ - Ողորմի, հոջա, և 1895 թվականի ջարդերը ջարդ մի համարի...

ԻԼՅԱՍ ՍԱՄԻ - Ես դա չեմ ասում...

ՊԱՐՍԱՄՅԱՆ - Ադանայի ջարդը նույնպես ջարդ չէր...

ԻԼՅԱՍ ՍԱՄԻ - *(կատաղի):* Ամփոփելով այս հանգամանքը... *(Նախագահին.)* Արձանագրիր, որ հայերը զենք առան ձեռքները Վանում, արձանագրիր... Ջարդ չի եղել... ջիհադ չի եղել:

ՁԱՅՆԵՐ - Արձանագրիր... Հայերը... Ռուսները... Հայերը... Վանը...

Սասունը զենքով... Արձանագրիր, խեղճ թուրքը... միամիտ, բարի... Հոջա էֆենդին ձիշտ է, ջարդ չի եղել... Հայերն են սպանել թուրքերին... իր ասածը ձիշտ է... ջարդ չի եղել... ջիհադ չի եղել...

ՊԱՐՍԱՄՅԱՆ - (*խլացնելով բոլոր ձայները*): Ահա՛, տեսեք իր ոգին, ջարդի՛, սպանդի՛ ոգին, արյան ու նախճիրի՛ ոգին... (*Ցույց տալով հլլասին*): Եղեոն սանձագերծողը այսպիսի ոգով է սոգորված լինում: Ահա, տեսեք...

ԷՄՄԱՆՈՒԵԼԻՏԻԵ - Իլյաս Սամի հոջային պիտի պատասխանենք, ձայն տվեք...

ՊՈԾԿԵԶԵՆՅԱՆ - Ձայն տվեք, պիտի պատասխանենք... Երկու խոսք միայն...

ՆԱԽԱԳԱՀ - Ոչ, ոչ... Խոսքն իրենն է... Իլյաս Սամի հոջա էֆենդիինն է:

ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ - Թույլ տվեք, խոսք եմ ուզում, ասելիք ունեմ...

ՁԱՅՆԵՐ - Իլյաս Սամի էֆենդին շատ ողջամիտ կերպով հանդես եկավ... Նրա խոսքից հետո մենք ուրիշ խոսք լսելու տրամադիր չենք... Իլյաս Սամի էֆենդիի ճշմարիտ ու ազնիվ խոսքերից հետո ասելիք խոսք չմնաց...

ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ - Խնդրում եմ, չորս տարվա մեջ երկրորդ անգամն է, որ ձայն եմ ուզում:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Լռեք վերջապես, խոսք տալը իմ իրավունքը չէ, այլ ժողո-

վականների իրավունքն է... Ժողովի իրավունքը:

ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ - Ոչ, պարոն, այդպես չէ, ժողովը խոսք է տալիս արտահայտվել ցանկացողներին ձեր միջոցով: Ժողովը վաղուց է վավերացրել երեսփոխանի խոսքի իրավունքը:

Հիմա հույների, արաբների և հայերի ձայներն են տիրապետող:

ՁԱՅՆԵՐ - (*հայեր, հույներ, արաբներ*): Այդպես է, այո: Թույլ տվեք խոսենք... Ինչո՞ւ եք զրկում ինքնապաշտպանության իրավունքից... Մենք բոլորս խոսել ենք ուզում և պիտի ստանանք...

ՆԱԽԱԳԱՀ - (*ճարահատյայ*): Նախնայան էֆենդի, հրամմեցեք՝ խոսեք...

ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ - Պարոններ, Իլյաս Սամի էֆենդին այստեղ լիովի իր գաղափարները ներկայացրեց: Ըստ Իլյաս Սամի հոջա էֆենդիի՝ հայկական տեղահանությունը և դրան առնչվող նախճիրը մեկ պատճառաբանություն ունի. Թուրքիան մահու և կենաց պայքարի մեջ եղած ժամանակ թիկունքից հարված ստացավ հայ հեղափոխականներից: Ես Իլյաս Սամի հոջա էֆենդիին հարց եմ տալիս, մի՞թե ազգը տեղահանվում և ոչնչացվում է մի քանի հեղափոխականի պատճառով: Այսօր այստեղ պնդում են, թե չնչին

փոքրամասնություն կազմող մարդիկ և ոչ թե օսմանցիներն ու օսմանցիների Կառավարությունը օսմանցիներին բերին-հասցրին անդունդի եզրին: Տեղահանությունը, սպանողը, ինչքերի գրավումը, կողոպուտը օրենսդրության ո՞ր տրամաբանության հետ է հաշտ: Իսկ հոջա Իլյասն աղաղակում է՝ մենք այս գործի մեջ մեղսակից չենք: Մի ողջ ժողովուրդ չպետք է բնաջնջվեր: Իլյաս հոջա էֆենդիից սպասում էի, որ գոնե, երբ «զգայացունց ու կերկերածայն» իր պատմությունը հայերի մեղավորության մասին ավարտեր, հետո բողոքի և պարսավանքի խոսք ասեր հայ ազգի բնաջնջումի համար: Մենք՝ հայերս, մեր նախնիներով, թուրք ազգին ընծայած ծառայությունները կարող ենք ցույց տալ Իլյաս Սամի հոջա էֆենդիին: Այս երկրի հանդեպ տաճած մեր ինքնազոհի հավատարմությունը կարող ենք ապացուցել ոչ թե խոսքերով, այլ գործով: Իսկ Կառավարությունը հիմա լվանում է ձեռքերը, թե իբր՝ մենք փորձեցինք ոճրի առաջն առնել՝ չկարողացանք, որովհետև անկարող էինք: Մի՞թե ընդունելի է, որ աշխարհի երկրների հետ բանակցությունների սեղանի մոտ մի Կառավարություն այսպիսի մտայնությամբ գնա: Ազգի և հորհրդարանի շահերից ելնելով՝

խիզախորեն անցյալի սխալներն ու աղետները խոստովանենք և քննենք: Բողոքի ձայն բարձրացնենք հանուն նրանց, ովքեր անիրավորեն բնաջնջվեցին, երբ այս երկրի մեջ ապրելու իրավունքի անվերապահ տերերն էին: Այսօրվա քաղաքական կացությունը այս է պահանջում և ոչ թե կրոնական զգացումներից ելնելով...

ԻԼՅԱՍ ՍԱՄԻ - Ղուրանի հավատավորները նույնիսկ մեկ հայի քիթ չեն արյունել: Իսլամի զանգվածների տաճած կրոնական զգացմունքները թույլ չէին տա...

ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ - Հոջան տեղյակ չէ, թե ինչ է ջիհադը... Ամեն ոչխար իր ոտքից է կախվում. սա թուրքական շատ հետաքրքիր առածներից է: Հայերն են այս բոլորի պատճառն ասելով՝ երբեք հեղինակություն չպետք է շահեք: Մենք ասելու ենք և պահանջելու ենք, որ հանցագործները պատժվեն, հետամուտ պիտի լինենք, որ խոսքը գործի վերածվի հանուն Թուրքիո բարոյականության, Հոջա Սամի, հանուն Թուրքիո:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Խոսք ունի Տիգրան Պարսամյանը:

ՊԱՐՍԱՄՅԱՆ - Ես միայն մի փոքրիկ հավելում կավելացնեմ պարոն Մաթևոս Նալբանդյանի խոսքին: Պարոններ, մեր մեծագույն կերպարներն իրենց դիտողագրերի մեջ հայերի կոտորածը

ցույց են տալիս երկու միլիոն, իսկ հարգարժան մահմեդական ընկերները իրենց գրավոր և բանավոր խոսքերի մեջ պնդում են, որ նահատակների թիվը 100 հազարի է հասնում ընդամենը: Փաստելով կարող եմ ապացուցել, որ միայն Սամսունի, Գարահիսարի, Տրապիզոնի մեջ ջարդված հայերն արդեն 100 հազարից անցնում են: Այս ահավոր բռնարարքներից հետո այստեղայնտեղ ցրված, կոտորակված բեկորները բռնի կերպով կրոնափոխ են եղել: Նրանց ինչ աստիճանի թշվառության մեջ գտնվելը՝ բոլորիս է հայտնի: Արևելքից գաղթածների համար հատկացված միլիոնները ոչ միայն հայ մնացորդներին բաժին չեն հասել, այլ հայ բնակավայրերում թուրք գաղթականների բնակեցնելով՝ հայերին զրկում են իրենց գյուղերը վերադառնալու հնարավորությունից: Դարեր ի վեր հայերին պատկանող, իր նվիրական Հայրենիքը հանդիսացող Արևելյան նահանգներում, կալվածքներում և հողերի վրա Կառավարական պաշտոնյաների կողմից ուրիշ մարդիկ են տեղավորվել: Իրենց հարազատ Հայրենիքում կատարված, ընդհանուր ջարդից ճողոպրած և թշվառության մեջ իրենց գոյությունը քարշտվող հայ ազգի մնացորդներին

պատկանող կալվածքներն ու հողերը տերերից խլելու և կողոպտելու հետամուտ բոլոր ձեռնարկումների դեմ բողոքում եմ և հարցնում Կառավարությանը. ինչ է մտածում այս հարցի կապակցությամբ:

ՄՌԻՍՏԱՖԱ ԱՐԻՖ - Ես, որպես ներկա Կառավարության Արտաքին գործոց նախարար, պատասխանում եմ: Թե՛ Արևելյան նահանգներում և թե՛ խնդրո առարկա մյուս Նահանգներում տեղական Արդարադատության հանձնախմբեր են կազմված, որոնք պիտի քննեն խնդիրը:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Ձայնը տրված է Ռոդոսթոյի երեսփոխան Տիմիսթոքլի Էֆքալիտիսին:

ԷՖՔԱԼԻՏԻՍ - Պիտի հետապնդվի և քննվի այն հարցը նաև, թե ինչպես հայ, այնպես էլ հույն բնակչության թվաքանակը և խտությունը նվազագույնի իջեցնելու համար կիրառվեց արտաքսումի քաղաքականությունը: Որևէ երկրի որևէ վարչակարգ երբեք նման բան չի ձեռնարկել: Երկրին այնքան ծառայություններ մատուցելուն հակառակ՝ հույներին ոչ միայն կողոպտեցին, այլև 500 հազար մարդ վտարեցին: Կառավարության կողմից չեթեները դիմեցին ավարառության, մարդասպանության, բռնաբարության, առհասարակ Քրեական

Օրենսգրքի մեջ հիշված ամեն տեսակ ոճրագործությունների: Այսպիսով՝ Կառավարությունը ժողովրդին անպարկեշտության մղեց և բարոյական զգացումի կործանման պատճառը եղավ: Էնվեր փաշան երեք միլիոն հայրենիքի զավակներ զինվոր դարձնելով, չկարողացավ հաղթել թշնամուն, բայց հինգ-տասը չեթեներով երկու միլիոն հայերի սպանդի ենթարկած, ոչնչացրած լինելու համար իր թաքստոցից պարծենում է: Իրականությունն այն է, որ Մեծ Աղետը արդեն տեղի է ունեցել և Կառավարությունը նոր ծրագիրը մշակելիս պետք է հինը վերջնական սնանկացած հոչակի, ապա և արդարությանը հետևի, ոչ թե սուտ խոսքերով փորձի արդարացում շահել:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Խոսք ունի ականավոր բանաստեղծ, պետական կյանքի մեջ իր մեծ դերն ունեցած Մուսուլի երեսփոխան Մեհմետ Էմին բեյը:

ՄԵՇՄԵՏ ԷՄԻՆ - Ինչպես ցույց է տալիս թուրք ժողովրդի հերոսական դրվագներով և առաքինություններով առլեցուն վեցհարյուրամյա պատմությունը, այս ազգը ոչ թե օգնեց բռնակալներին, այլ տեր և պաշտպան կանգնեց հալածվածներին: Կենտրոնական Ասիայի թուրքական Թյանշան լեռնաշղթաներից հեռանալուց ի վեր,

Անատոլու և Իստամբուլի նեղուցների ափերին գահեր բարձրացրած ժամանակներից ի վեր, Արևելքի ու Արևմուտքի մեջ իրավունք և ճակատագիր տնօրինելու վեհաշուք օրերից մինչև այս վերջին աղետի և դժբախտության օրերը՝ թուրք ազգը իր ազգային նկարագիրը չի կորցրել: Ո՛չ: Թուրքահանի, Սամարղանդի, Հնդկաստանի, Չինաստանի, Բուրսայի, Կոնիայի, Իստամբուլի և առհասարակ համայն Արևելքի մեջ թուրքերի ստեղծած արվեստի և քաղաքակրթության կոթողները, մզկիթները, գրադարանները, դպրոցները, աղքյուրները, իջևանները, ճանապարհները, նաև բարեգործական խոհանոցները ցույց են տալիս, որ թուրքերը միշտ խղճացել են տուն ու տեղ չունեցած պանդուխտներին, նույնիսկ հալածված ազգերին, որոնց տեղ են տվել Թուրքիո երկրի մեջ: Ահա, հայերը և հրեաները այս ազգերից են, որ թուրքերը տեղ են տվել: Արդյոք թուրքի այս հնամյա առաքինությունը անգո՞ է: Ո՛չ, պարոններ, թուրքը այսօր էլ նոյնն է:

ԹՈՒՐԶ ԵՐԵՍՓՈՒՍԱՆՆԵՐԻ ԶԱՅՆԵՐ
- Ապրես... Ապրես...

ՄԵՇՄԵՏ ԷՄԻՆ - Թուրքն այսօր էլ, ցուլի նման հուժկու լինելով հանդերձ, ոչխարի չափ անմեղ և խաղաղ է: Հարազատ եղբայրների հետ սիրով կապված լինելով

հանդերձ՝ օտարների հանդեպ անսահման գթասիրտ է: Նրա՝ ստորության անընդունակ սիրտը, նրա՝ չարագործություններ հղանալու անընդունակ գլուխը, ուղղամտությունը անկարող են ծակատի քրտինքով շաղախած հացը արյամբ եղծել: Որով, իբրև եգրակացություն, պնդում եմ, որ բռնություններն ու հարստահարությունները անհարիր են թուրքերի նկարագրին: Չարագործությունները թուրք ազգի ոգուց, թուրք ազգի սրտից, թուրք ազգի խղճից, թուրք ազգի գաղափարներից բխող չարագործություններ չեն:

ԹՈՒՐՔԵՐԻ ԶԱՅՆԵՐ - Ճիշտ է... Ալլաիի զավակ... ապրես...

ՄԵՇՄԵՏ ԷՄԻՆ - Գալով թուրք ազգայնականությանը... Ո՞ւմ շնորհիվ դարձան նրանք ազգայնական: Հույն հայրենակիցները իրենց հին վանքերի մեջ գործող քարոզիչներից և դպրոցների ուսուցիչներից ներշնչումներն առան Հոմերոսի «Իլիականից», որ երգել էին տալիս իրենց զավակներին Մարմարա և Էգեյան ծովերի ափերին: Մեր հայ հայրենակիցները իրենց հրիմյաններով, Ներսեսներով, Գամառ Քաթիպաներով, Աբովյաններով ու Նալբանդյաններով միշտ հրահրել են մանուկների մեջ ազգայնականության կրակը:

Երազային հայացքներով Հայկի որդիների մտածումները Արարատ լեռան կողմն են շրջվել: Արաբ եղբայրները տգիտության իրենց շրջանի Մեքքայի տաճարից կախված բանաստեղծություններով զորացրին ազգային ոգին: Բեդվինները այս ոգին անապատից անապատ էին տեղափոխում: Ալբանայի եղբայրները՝ Շեմշեդին Սամիներով, Թիմուրի լեռնականները իրենց Իսքենդեր-Լամե դյուցազներգությամբ նույնպես ազգայնամուլ ոգին են բարձրացրել: Այս բոլորին ի տես թուրքը անմաս չէր կարող մնալ: Եվ չմնաց... Վերջապես նա էլ իր սրտի մեջ դող զգաց, իր մտքի փայլակը լուսավորեց, նա էլ անցյալի մութ ծալքերի ավերակների մեջ, գիտնականների պեղումներից հանված գանձերի իր պատմությունը որոնեց և իրազեկ եղավ իր կյանքին, իր ցեղի սերը և երազները երգող բանաստեղծների տաղերի մեջ գտավ իր ոգին և տեսավ ապագան: Հո՛ր և երկամբ: Ո՛չ, պարոններ, թուրք ազգը խիղճ ունի, բարոյականություն ունի, արդարամտություն ունի, կարեկցություն ունի, պատմություն ունի, մարդկություն ունի: Աստված ունի: Մենք գիտենք, աշխարհում տիրական հանդիսացող ուժը իրավունքն է: Բայց աշխարհը սրով նվաճելու փոխա-

րեն խղճով պետք է նվաճել, սիրով ներգրավել. սա ավելի մեծ ու հավիտենական հաղթանակ է: Հապա, ես էլ ձեզ նման հարց եմ տալիս. այս չարագործություններ անողներն ովքեր են: Թերևս նրանց մեջ թուրքի անուն կրողներ կան... Սակայն այդ մի քանիսը չեն կարող թուրք ազգը վարկաբեկել:

ԹՈՒՐԶԵՐԻ ԶԱՅՆԵՐ - Ապրես...
Ճիշտ է...

ՄԵՀՄԵՏ ԷՄԻՆ - Ահա, հայտարարում եմ. այդ չարագործները ովքեր էլ որ լինեն, թեկուզ իմ հարազատ զավակը, այս Ժողովի մեջ նրանց դատախազի դերը պիտի կատարեմ: Ուրեմն, հալածվածները միայն մեր հույն, արաբ, հայ եղբայրները չեն, նրանց կողքին շատ թուրք կեղեքվածներ կան: Ուրեմն՝ արդարության կշեռքի նժարի վրա դրվելիք թուրքի կրած կեղեքումները, թուրքի տված հարցերը, թուրքի պահանջները և թուրքի իրավունքները ծանր են լինելու:

Թուրք երեսփոխանների փոթորկային ծափահարություններ:

ՄԵՀՄԵՏ ԷՄԻՆ - Ես այս պահին տեսնում եմ հերոսաբար ընկած զինվորներին, նրանց անտերացած ազգականներին: Տեսնում եմ կտրված գլուխների, ջարդված իրանների վերակենդանանալը:

Ինձ նման չե՞ք դողում այս մարդկանց դեմ կատարված վայրագությունների հեղինակ հայերի գործերից և ինձ նման չպիտի պահանջեք նրանց պատիժը հալածված թուրքերի դատի առթիվ և մեծապատիվ Կառավարությանը հարց եմ տալիս. ինչ է ձեռնարկում այս ուղղությամբ:

Թուրք երեսփոխանների խելահեղ ծափահարություններ:

ԷՄՄԱՆՈՒԵԼԻՏԻԵ - Արդարև, ինչ դառնակսկիծ ճառ... Որքան գեղեցկորեն նկարագրվեց Օսմանյան ազգի թշվառ վիճակը: Բայց, կարծեմ, բանաստեղծ էֆենդին ստիպված պիտի լինի ուսումնասիրել այն հարցը, թե խեղճ, թշվառ թուրք ազգը ինչպե՞ս հասավ այդ վիճակին:

ՊԱՐՍԱՄՅԱՆ - Բանի որ մեծարգո բանաստեղծ էֆենդին Տրապիզոնի երեսփոխանն էր նաև պատերազմի ընթացքին և պատերազմից առաջ, արդյոք չի պարզաբանի այն հարցը, թե երբ Սև ծովի ջրերի մեջ 10 հազար հայ ջրամույն արվեց սառնասրտորեն, առանց աչք թարթելու, ովքեր այդպես արեցին և ո՞ւմ արեցին... Արդյոք 10 հազար մարդը թուրքեր էին, որ կեր դարձան Սև ծովի շնաձկներին և այդ 10 հազար խեղճ թուրքերին մայր ու

մանուկով հայ հեղափոխականները ջրահեղձ արին:

Ծանր լուրջություն:

ՊԱՐՍԱՄՅԱՆ - *(հազիվ արցունքները զսպելով):* Մեծարգո բանաստեղծ էֆենդին ինչո՞ւ չի պատասխանում...

ՊՈՇԿԵՋԵԼՅԱՆ - Որովհետև Տրապիզոնի երեսփոխան մեծարգո բանաստեղծ էֆենդին գիտի, որ Տրապիզոնի նահանգի կուսակալ Ջեմալ Ազմինի հրամանի համաձայն՝ Սև ծովի ափին՝ Սամսուն և Տրապիզոն քաղաքների միջև գտնվող Օրտու Գազայի նավահանգստից հայերը լցվեցին նավակների մեջ և տարվելով ծովի բացերը՝ թափվեցին այնտեղ... մայր ու մանուկ, ջահել ու ահել... Թուրքերը՝ հայերին, բանաստեղծ էֆենդի... Ոչխարի չափ անմեղ ու խաղաղ թուրքը, ինչպես կերկերածայն արտահայտվեցիր: Առաքինի թուրքը, ում սրտի մեջ աստվածային ոգին և խիղճն են ապրում, 10 հազար հայ... Սև ծովի խոր ջրերի մեջ... 10 հազար անմեղ... *(Որպեսզի չհեկեկա՛ լուրմ է:)*

ՄԵՇԿՆԵ ԷՄԻՆ - *(զայրացած):* Ջեմալ Ազմինը մեկն է իր երեք-հինգ ավազակներով... Թուրք ազգը չէ... Ի՞նչ է, հիմա այդ մի քանի հոգու համար ամբողջ աշխարհի առջև Տրապիզոնի համայն թուր-

քերին մեղավոր համարենք... Պարոն նախագահ, ես կարծում եմ, որ մեր հայ հայրենակիցները չափազանցված հայտարարություններ են անում...

ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ - Հայտարարությունը դեռ չի եղել: Հաջորդ նիստին կլինի դիտողագրի ձևով, որպես վավերացված փաստաթուղթ: Ոչ միայն տրապիզոնյան չարագործության վերաբերյալ, այլ Հայաստանյան բոլոր գավառների մեջ տեղի ունեցած ոճիրների մասին: *(Կորցնելով ինքնատիրապետումը:)* Երեք-հինգ հոգով 10 հազար մարդ ծովի խորքերը թափել կլինի՞, մարդ Աստծո... Իրո՞ք, հավատո՞ւմ եք ձեր ճառի բովանդակությանը, որն այստեղ զգայացունց կերպով ներկայացրիք...

Նորից թուրք երեսփոխանի կեղմից սարսափելի իրարանցում է տիրում քեմոմ և դահլիճում:

ՔԱՀԱՆԱ - *(իր անկյունից):* Բարեգութ Աստված, օգնիր հասկանալ մեծ, ահռելի Ստի հոգեբանությունը: Ոճրագործը Ջոհին ուզում է դարձնել Դահիճ: Այս բանաստեղծ կոչված մարդը Հայոց Եղեռնի զոհերից փոխհատուցում պահանջեց: Պատժել պահանջեց զոհերին... Անիրականը, կեղծը որպես իրականություն ներկայացրեց: Հայոց ողբերգությունը պատերազմի ժամանակամիջո-

ցին թուրքերի կրած կորուստների հետ զուգակցեց: Սա արդյոք գիտե՞մ իր ազգի պատմությունը, նրա ապականության ազդակները, արյունոտ կառավարիչների ու գահակալների սայթաքումները: Որքան զարհուրելի են թրքության հանդեպ իր պատրանքները: Եվ հանուն այդ զգացումների հայտարարել, թե հայերի դեմ չարագործություն անողները իրենք՝ հայերն են... Շուտով Թուրքիան եվրոպական երկրների հետ նստելու է բանակցությունների սեղանի մոտ և, անշուշտ, կցանկանա հանդես գալ որպես անմեղ զոհ: Իսկ հայ երեսփոխանները, որ չգիտես ինչ տրամաբանությամբ են ինձ նման ողջ մնացել ջարդից, փորձում են աշխարհի առջև Թուրքիային խոստովանել տալ իր Ոճիրը:

Նախագահին հաջողվում է խաղաղեցնել ժողովականներին: Մաքևու Նալբանդյանը ոտքի է կանգնում:

ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ - Պարոններ, խնդրո՞ւմ եմ անարկա նյութը այսօր համայն մարդկությանը զբաղեցնող նյութերից ամենակարևորն է: Ուստի խնդրում եմ Ժողովից, որ այստեղ ասված խոսքերը զգուշությամբ և շրջահայացորեն ձևակերպվեն: Ազգությունների հարցը այս երկրում երկար ժամանակ է զբաղեցրել: Եվ պատճառ է դարձել շատ

սոսկալի դեպքերի: Պարոնայք, բոլոր ժամանակների ներոնների գործած ոճիրներն ու չարագործությունները ոչինչ, անմեղ բաներ են այս վայրագությունների հանդեպ: Այս երկրի մեջ թուրքական իշխանությունն է: Ուրեմն՝ իրագործված զուլումները թրքության անունով թուրք իշխանության կատարած զուլումներն են: Նա էր երկրի անպարփակ տերը: Էմին էֆենդի, ասում եք, որ չարագործները երեքից հինգն են: Բայց ինչպե՞ս երկու միլիոնանոց ժողովուրդ սպանդի ենթարկողները կարող էին երեք ու հինգ լինել: Եղեռնին մասնակցած բոլոր գավառների կառավարիչները պարծանքով կոկորդ էին պատռում, թե իրենց մեծ իրավունքներ է տրված: Որ իրենք գործում են թուրք հզոր տիրապետության վրա հենված, որ իրենց ուժը բխում է թուրքական սվիններից: Սա չէք կարող ուրանալ: Չեք կարող ուրանալ և այն, որ թուրք ազգին պատկանողները կատարեցին ազգասպանությունը: Ահա, ասում եմ. հանրային կարծիքը և զոհյալ ազգի կենդանի մնացորդները այս բոլորի հաշիվը պիտի թուրքերից պահանջեն և թուրքերը այդ հաշիվը պիտի տան: Բանաստեղծ էֆենդի, ասում եք, որ դուք՝ թուրքերդ եք զոհերը: Անշուշտ, թուրքերն էլ են զոհվել, սա

իրողություն է: Բայց թուրքերն իրենց սանձազերած պատերազմում զոհվեցին: Հայերը անասունների պես քշվեցին և սպանվեցին: Այս երկրի մեջ Օսմանյան թուրք Մահիկի դրոշն է ծածանվում: Այդ դրոշի փառքը ընդունել՝ չի նշանակում այս կսկծալի արարքների պատասխանատվությունը թոթափել:

ԻԼՅԱՍ ՍԱՄԻ - Հերիք է, վերջապես: Սրանք մեզ սրտնեղություն են պատճառում: Փոխանակ թողնելու, որ սզանք մեր փառապանծ հայրենիքի մեծ թախիժը, մեր սեփական նահատակների կորուստը և մտածենք նրա ապաքինումի մասին, քանդիչ քայլերի են դիմում՝ իրենց դիակների մասին խոսելով: Հերիք է, այս ազգերի հետ կապված հարցերը պիտի հետաձգել մինչև մեր հայրենիքի աղեխարշ վիճակը բարելավվի, և վերքերը ամոքվեն:

ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ - Ոճիրն եք ուզում պարտակել:

ԻԼՅԱՍ ՍԱՄԻ - Կխնդրեմ, պարոն, խոսքս մի կտրիր... Նույնիսկ Մահմեդական միությունը, իսլամի սրբազան կրոնը փորձեցիք մեղադրել: Ինչո՞ւ Կառավարությունը ստիպված տեղահանության գործընթացը կատարեց: Պատճառը հայտնի է: Որովհետև հայերը աջակցում էին ռուսներին, որոնց դեմ կռվում էր փառապանծ հայ-

րենիքը: Հայ կամավորները չէին ռուսաց զորքերի մեջ: Նրանք լափեցին մեր թուրք եղբայրներին, լափեցին: Եվ հիմա փոխհատուցումը թուրքը պիտի պահանջի և ոչ թե հայը կամ հույնը:

ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆ - Ժամանակները խառնում ես, հոջա էֆենդի, և դեպքերն ես խառնում: Լափողները հայ կամավորները չէին, որ զենք էին առել պաշտպանելու սպանդի տրվող հայրենակիցներին: Նորից թուրքական առածն ասում է. մահվան ուղարկվող մեկը անպայման թևերը պիտի թափահարի:

ԻԼՅԱՍ ՍԱՄԻ - *(հիստերիկ)*: Հերիք է, չեմ ուզում խոսել... Երկու օր է՝ վիճաբանում ենք, օգուտն ի՞նչ է...

ՆԱԽԱԳԱԸ - Հանգստացեք վերջապես, պարոններ, ժամանակն է, որ վերադառնանք մեր գլխավոր նյութին: Ներկա երկու նախարարները՝ Պետական խորհրդից, և Արտաքին Գործերի նախարարը, այսօր չեն եկել խորհրդարան լսելու երեսփոխանների փոխադարձ մեղադրանքները: Եկել են խորհրդարանից խնդրելու, որ Կառավարությանը վստահության քվե տրվելու հարցը քննվի և ոչ թե Հայկական հարցը դառնա վիճաբանության առարկա: Խնդրեմ, ով կողմ է նոր կազմված Կառավարությանը և նրա գործունեության օրինագծին վստահության

քվե տալուն, թող բարձրացնի ձեռքը:

Թուրք երեսփոխանները ձեռքերը բարձրացնում են, հայ և հույն երեսփոխանները՝ ոչ: Տեսարանը ընկղմվում է խավարի մեջ: Իր անկյունում լուսավորված է մնում Քահանան:

ՔԱՀԱՆԱ - Ինչ է Ոճիրը, երբ դառնում է Ազգասպանություն... Երեսփոխանական Ժողովի այս նիստերը պիտի պատասխանեին այս հարցին, որ հարց լինելուց առաջ էության մեջ պատեպատ զարնվող ճիչ է: Ո՛չ, երեսփոխանական այս ժողովը Թուրքական հորհրդարանում միայն մի կարևոր հանգամանք ուներ: Առաջին անգամ թուրք երեսփոխանները և նախարարները ստիպված էին դիմադրել ուղղակի կերպով իրենց դեմ եղած տեղահանության և ջարդի մեղադրանքներին: Ու փորձեցին անմեղություն խաղալ: Ուրիշ ինչ-պե՛ս. ժողովին նստածներն ովքե՛ր էին. իթթիհաթական կուսակցության նվիրյալ անդամները և նրա արյունալի ջարդարարները: Ո՛չ բոլորը, բայց մեծամասնությունը: Իսկ նրանք, ովքեր անդամ չէին, համակիրներ էին, քանզի թուրք էին: Չլիներ Թուրքիոս պարտությունը, չլիներ հաշտության ծանր պայմանների ուրվականը, Ժողովը

չէր հանդուրժելու հույն, արաբ և հայ երեսփոխանների նման պահվածքը: Թուրքերը պարտվել էին, հայերը՝ ջարդվել: Հայոց հանդեպ ոճիրներով լի ժամանակը հատուցում պահանջելու իրավունք չունի՞:

ԱՐԱՐ ԵՐՐՈՐԴ

9.

Գահլիճում հայտնվում են թուրք Լրագրավաճառները: Նրանց խոսքի մեջ զգացվում է զսպված մոլեռանդ զգայնություն, որը դուրս է հորդելու տեսարանի վերջում:

ՄԵԿԸ - Օսմանցիներ, Ալլահը թող մխիթարի մեր հզոր հայրենիքի պարտությունից վշտացյալ ձեր սրտերը: Կարդացեք «Ստամբուլ» օրաթերթը, որ տեղյակ լինեք, թե օր-օրի էլ ի՞նչ է կատարվելու մեզ հետ, որովհետև արտաքին պատերազմը ավարտվել է, բայց ներքին պատերազմը շարունակվում է...

ՄՅՈՒՍԸ - Գնեք սուլթանական պալատի բամբեր «Ալեմդարը»: Ամենակարևոր նորությունները «Ալեմդարի» էջերի մեջ են: Տեղի տալով համաշխարհային հանրության ծնշմանը՝ մեր մեծ հայրենիք Օսմայնյան կայսրության սուլթան Ալլահի տեղապահ Մահ-

մեղ 6-րդ Վահիդեդդինի կայսերական 1919 թվականի մարտի 8-ի հրամանով կազմվեց Ռազմական Արտակարգ Ատյան՝ պատժելու համար Թուրքիան պատերազմի մեջ ներքաշելու և աշխարհամարտի տարիներին հայերի տեղահանության և կոտորածների հեղինակներին...

ԵՐՐՈՐԴԸ - Կարդացեք «Թաքվիմ-ի Վաքային» ու կիմանաք, թե արդեն ովքեր են ձերբակալվել Ստամբուլում և տարվել Ռազմական նախարարության Բեքիրաղա Բյոյուղյու բանտ:

ՄՅՈՒՍԸ - «Ալեմդարում» կկարդաք ականատես վկաների ցուցմունքները հայերի տեղահանության ու կոտորածի մասին:

ՄԵԿԸ - Թալեաթ, Էնվեր, Ջեմալ եռապետ փաշաներն են հայերի զանգվածային սպանությունների առաջին մեղավորները, որոնք թաքնվել են օտար երկրներում: Թերթերը պահանջում են, որ այդ երկրների կառավարությունները Թուրքիո արդարադատությանը հանձնեն ոճրագործներին:

ԵՐՐՈՐԴԸ - Հայերի տեղահանության ու կոտորածների մեղադրանքով բանտ են տարվել 300 նախարարներ, նահանգապետեր, գավառապետեր, պատգամավորներ, բարձրաստիճան զինվորականներ, ոստիկաններ, ժանդարմներ... Կարդացեք մեր

թերթերը՝ կիմանաք նրանց անունները...

ՄՅՈՒՍԸ - Ռազմական Արտակարգ Ատյանի դատավարությունը սկսված է:

ՄԵԿԸ - Դատարանի կազմում են նախագահ՝ Ֆերիք Նազըմ փաշան, անդամներ՝ Ջեքի, Մուստաֆա և Ալի Նազըմ փաշաները ու Ռեջեփ Ֆերդի բեյը: Դատախազ է նշանակված Մուստաֆա Նազմի բեյը:

ԵՐՐՈՐԴԸ - Ամեն օր մեր թերթերը կպատմեն դատավարության ընթացքի մասին...

ՄՅՈՒՍԸ - Այսօր ձեր սրտերին հաճելի մի նորություն. Ռազմական Արտակարգ Ատյան կազմելու հրամանից առաջ, սուլթանի կամքով, Մուստաֆա Զեմալը կազմավորել է թուրքական նոր հաղթական բանակ, որն արշավելու է Արևելյան Հայաստան, այնտեղ վերջնականապես լուծելու Հայկական հարցը:

ՄԵԿԸ - Ո՞վ է Մուստաֆա Զեմալը: Մենք դեռ շատ ուրախալի լուրեր կհաղորդենք նրա մասին...

ԵՐՐՈՐԴԸ - Իսկ հիմա հետևեք Արտակարգ Ատյանի դատավորներին, որոնք բարձր գահերին նստած՝ դատում են «Միություն և Առաջադիմություն» կուսակցության գործերը...

ԵՐԵԶԸ ՄԻԱՍԻՆ - (մոլեռանդ): Ալլախ էքբեր... Ալլախ էքբեր...

ՄՅՈՒՍԸ - Մենք դեռ աշխարհի առջև մեր հաղթանակների դրոշները կպարզենք...

ՄԵԿԸ - Թուրքը դեռ կստիպի Եվրոպային դողալ իր ուժի առջև:

ԵՐՐՈՐԴԸ - Բիսմիլլահ... Բիսմիլլահ... Կգա այդ օրը...

Նրանք «Ալլահ էբեր» աղաղակելով հեռանում են: Դահլիճը ընկղմվում է խավարի մեջ:

10.

Թուրքիո Ռազմական Արտակարգ Ատյան: Տեսարանը վերացարկված է, ինչպես Խորհրդարանի տեսարանը: Խորքում Թուրքիո դրոշն է, կենտրոնում՝ Ատյանի սեղանն է, ուր նստած են նախագահն ու դատարանի անդամները: Աջ կողմում դատախազ Մուստաֆա Նազմի բեյի աթոռն է, ձախ կողմում՝ քաղաքացիական հագուստով դատապաշտպանների: Վկաները խավար դահլիճում են, որոնց ելումուտի շնորհիվ այն դառնում է մասնակից դատական ընթացքին:

ՆԱԽԱԳԱԸ - Ատյանը, ըստ ընդունված կարգի, հաստատել է Թալեաթ, Էնվեր, Ջեմալ նախկին եռապետների, Նազըմի, Բեհաեդդին Ծաքիրի, հայրենիքից ձողոպրած «Միություն և Առաջադիմություն» կուսակցության կենտրոնական կոմիտեի մյուս անդամների ինքնությունը: Փախուստի մեջ գտնվող ամբաս-

տանյալները մեղադրվում են առանց հիմնավոր պատճառի երկիրը պատերազմի մեջ ներքաշելու, բանտերից հանված մոտ 40 հազար ավազակաբարո մարդասպան ոճրագործներից Հատուկ կազմակերպություն ստեղծելու և նրա միջոցով հայերի տեղահանությունն ու բնաջնջումն իրականացելու, երկրի անվտանգությունը խախտելու մեջ: Անմիջականորեն տեղերում հայերի կոտորածների մեջ մեղադրվող ոճրագործ պաշտոնյաներին հայտնաբերելու և նրանց նկատմամբ դատաքննություն կատարելու համար սուլթան Մեհմեդ 6-րդի հատուկ հրովարտակով երկրի գավառներում հիմնվել են ևս տասը դատաքննչական Ռազմական ատյաններ: Ռազմական Արտակարգ ատյանները, Ալլահի պաշտպանությամբ և օգնությամբ, արդարադատությանն են հետամուտ լինելու: Խոսքը դատախազ Մուստաֆա Նազմի բեյինն է: Նրա մեղադրական ելույթից հետո ձայնի իրավունք կստանան դատապաշտպանները:

ԴԱՏԱԽԱԸ - 4-5 տարի առաջ կատարվեց պատմության մեջ նախադեպը չունեցող ոճիր, որը սարսափ հարուցեց համայն աշխարհում: Եթե ուզում եք պատկերացում տալ այդ ոճրագործության չափի և պայմանների մասին,

ապա պետք է խոսենք 100 հազարավոր հանցագործների մասին: Արդեն բացահայտվել է, որ այդ ողբերգությունը ծրագրված է եղել Իթթիհաթի կենտրոնական կոմիտեի գաղտնի նիստերում ընդունված որոշումների հիման վրա: Սակայն հայերի բնաջնջումի պատասխանատվությունը ընկնում է նաև տվյալ ժամանակաշրջանի Օսմանյան պետության կառավարության վրա, քանի որ «Տեղահանության մասին» որոշումը հաստատվել է Նախարաների և Պետական խորհուրդների կողմից, իսկ հայերի տեղահանությունն ու ոչնչացումն իրականացվել է պետական օղակների և իշխանության միջոցով: Կուսակալները, գավառապետները, քաղաքացիական ու զինվորական պաշտոնական անձինք կատարել են վերևից ստացած հրամանները: Հայերի տեղահանությունը և կոտորածները «Միություն և Առաջադիմություն» կուսակցության հրահրած՝ աշխարհում երբևէ տեղի ունեցած ամենաահասարուտ ողբերգությունն է, որին մասնակցել են, արյունարբու չեթեններից բացի, հազարավոր թուրք ու քուրդ հասարակ ժողովուրդ: Անհնար է երկրի անունից չտխրել, մարդկության անունից չատել: Այս կոտորածը, առանց իրական, անհրաժեշտ պատճառի Օսմանյան

յան կայսրությունը պատերազմի մեջ ներքաշելը պատմության արյունոտ տառերով գրված դատավճիռ է երիտթուրքերին:

ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՏԱՊԱՇՏՊԱՆ - Իմ ձեռքին է Թալեաթ փաշայի անավարտ հուշագրության մեկ էջը միայն: Մեծարգո նախագահ, ամենահարգելի դատախազ Նազմի բեյը չի կարող չխոստովանել այս փաստաթղթի իսկությունը, որը ներկայացնում եմ՝ առանց շեղվելու Ղուրանի փառապանծ օրենքներից: Թալեաթ փաշան գրում է. «Սկզբունքորեն զինվորական նախազգուշական միջոցառումից բացի որևէ այլ նպատակ չունեցող տեղահանությունն անխիղճ ու թուլական մարդկանց շնորհիվ վերածվել է ողբերգության: Ուզում եմ նշել, որ միայն այդ դեպքերի պատճառով կառավարությանն ու «Միություն և Առաջադիմություն» կուսակցության կենտրոնական կոմիտեին, ինչպես նաև այս գործի հետ առնչություն չունեցած անդամներին մեղադրելն անիրավացի ու կամայական երևույթ է: «Միություն և Առաջադիմություն» կուսակցության կոմիտեի անդամներն անչափ վշտացած են հայերի դեմ կատարված գործողությունների պատճառով և դեպքերը կանխելու համար միշտ ձգտել են ազդել կառավարության վրա»: Այս է ճշմարտությունը: Թալեաթ փաշան մեղքի բաժին

չունի հայերի կոտորածների մեջ, և մյուս ղեկավար անձնինք՝ նույնպես:

ԴԱՏԱԽԱՂ - Մեծարգո նախագահից թույլություն եմ խնդրում դատարանի դահլիճ կանչել վկային:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Անձը...

ԴԱՏԱԽԱՂ - Թուրք պաշտոնյա, 1915-1917 թվականներին Հալեպի գաղթականների տեսչության գլխավոր քարտուղար Նայիմ բեյ:

Նայիմ բեյը մոտենալով վկաների սեղանին՝ ձեռքը դնում է Ղուրանի վրա և երդվում:

ՆԱՅԻՄ ԲԵՅ - Ամենագոր Ալլահի հանդեպ խորին երկյուղածությամբ, չշեղվելով Ղուրանի փառապանծ օրենքներից, պիտի վկայեմ միայն ճշմարտությունը:

ԴԱՏԱԽԱՂ - Ի՞նչ էր ներկայացնում ձեր պաշտոնը:

ՆԱՅԻՄ ԲԵՅ - Ինձ հանձնարարված էր կազմակերպել կայսրության բոլոր ծայրերից Հալեպ աքսորված հայերին անապատ քշելու գործի փաստաթղթերը, Թուրքիայի Ներքին գործերի նախարար Թալեաթ փաշայի ծածկագիր հեռագրերը, պաշտոնատար անձանց հասցեագրված հրամաններն ու հրահանգները: Ես բոլոր նյութերը հանձնեցի Արամ Անտոնյանին, ով դրանք հրապարակեց անգլերեն, ֆրանսերեն, հայերեն:

ԴԱՏԱԽԱՂ - Ինչո՞ւ դուք՝ թուրք պաշտոնյադ, ցանկացաք հրատարակել Թուրքիո խայտառակությունը հանդիսացող փաստաթղթերը:

ՆԱՅԻՄ ԲԵՅ - Որովհետև կարծում եմ, որ հայերի աքսորն ու կոտորածը իրենց հավասարը չունեն անմարդկային արարքների մասին մինչև այժմ գրված պատմությունների մեջ:

ԴԱՏԱԽԱՂ - Կարո՞ղ եք մեզ ցույց տալ այդ փաստաթղթերից օրինակներ:

ՆԱՅԻՄ ԲԵՅ - Այո, որքան կամենաք:

Նայիմ բեյը ծոցագրպանից հանում է մի տրցակ հեռագրեր, մեկնում Դատախազին:

ԴԱՏԱԽԱՂ - Դուք կարդացեք:

ՆԱՅԻՄ ԲԵՅ - *(կարդում է մի հեռագիր):* «Մեզ անհայտ պատճառով հանրահայտ մարդիկ, փոխանակ աքսորված լինելու ուղիղ աքսորավայր, թողնվել են Հալեպում: Դա դժվարին կացության մեջ է դնում կառավարությանը: Ուշադրության չառնելով նրանց առարկումները՝ այդտեղից հեռացրեք բոլորին, ինչպես կանանց, այնպես էլ երեխաներին, անգամ նրանց, ովքեր ի վիճակի չեն շարժվել: Մարդկանց թույլ մի տվեք պաշտպանել նրանց, քանի որ իրենց անգիտակցության հետևանքով նրանք նյութական

օգուտները հայրենասիրական զգացումներից բարձր են դասում և չեն կարողանում հասկանալ կառավարության մեծ քաղաքականությունը, որը պնդում է այդ միջոցառումների իրականացումը: Բնաջնջման զարտուղի միջոցների փոխարեն, որ կիրառում են ուրիշ վայրերում, ինչպես, օրինակ՝ խստությունը, հապճեպ աքսորը, տեղափոխումների դժվարությունները և զանազան ձախորդություններ, կարելի է առանց վտանգի դիմել անմիջական միջոցառումների: Միայն թե գործեք ջանադրաբար: Այս առաջադրանքի կատարման համար նշանակված պատասխանատու անձանց հաղորդեք, որ իրենք պարտավոր են կենսագործել մեր բուն մտադրությունը՝ չվախենալով պատասխանատվությունից: Հաճեցեք ամեն շաբաթ թվական հաշվետվություն ներկայացնել ձեր գործունեության մասին: Ներքին գործերի նախարար՝ Թալեաթ, 9 սեպտեմբերի 1915թ.»:

ԴԱՏԱԽԱՁ - Շարունակեք ձեր վկայությունը:

ՆԱՅԻՄ ԲԵՅ - Ես տեսել եմ Ռասուլ-Այնում գյուղից անդին, գետի ափին հազարավոր դժբախտ կանանց և երեխաների, որոնք ամեն առավոտ գյուղ էին գալիս՝ ողորմություն մուրալու: Նրանցից ոմանք ջուր էիր կրում՝ փորձելով

գոյությունը պահպանել այդ կերպ վաստակած հացի փշրանքներով: Այդ ժամանակ դեռ ամառ էր և նրանք կարող էին ապաստան գտնել ժայռերի կամ բլուրների փապարներում: Իսկ երբ վրա հասավ ձմեռը, գիշերվա խավարում լսվում էին ցրտից ու սովից մեռնողների թառանչները: Դրսում մոլեգնում էր փոթորիկը: Տարերքի քմայքին մատնված այդ դժբախտները մի գիշերում մեռնում էին հարյուրներով: Սարսափելի էր տեսնել, թե շներն ինչպես էին խժռում մարդկանց դեռ տաք դիակները: Հինգ-վեց նահանգից քարավաններով աքսորվել էին մեկ միլիոնից ավելի մարդ: Յուրաքանչյուր քարավանից աքսորավայր էին հասել 100-150 կին ու երեխա: Մյուսները կոտորվել էին ճանապարհներին: Երբ ես, պաշտոնի բերումով, հաստատվեցի Հալեպում և ստիպված եղա գրանցել ծածկագրված գաղտնի հրամաններ, երբ ըմբռնեցի այդ հեռագրերի իմաստն ամբողջությամբ, սոսկացի: Հեռագրերը հրամայում էին հայերին ոչնչացնել նաև կարիքի ու դաժան ձմռան միջոցով: Այդպես կարելի էր ապագայի համար կանխապահովել ապացույց, թե նրանք մեռել են բնական մահով: Թալեաթի ամեն մի հեռագիրը սարսռեցնում էր ինձ: (Կարդում է:)

«...Հաստատակամորեն խորհուրդ է տրվում չենթարկվել կարեկցանքի զգացումին՝ ի տես նրանց թշվառ վիճակի, այլ վերջ տալ բոլորին և ամեն կերպ ջնջել, ոչնչացնել բուն «Հայաստան» անվանումը Թուրքիայում: Հետևեք, որ նրանք, ում կվստահվի այդ խնդրի իրագործումը՝ հայրենասեր և հուսալի մարդիկ լինեն: Թալեաթ»: Բայց նախքան այս դաժան մարդկանց մասին ասելը, ուզում եմ հիշել Հալեպի նահանգապետ Ջելալ բեյին, որը Թալեաթի հայաջնջման հեռագրերին պատասխանեց՝ հեռագրելով Կոստանդնուպոլիս. «Ես նահանգի նահանգապետն եմ և չեմ կարող նրա դահիճը լինել»: Նրան անմիջապես ազատեցին իր պաշտոնից: Ջելալ բեյի փոխարեն նշանակեցին Բեքիր Սամի բեյին, որը նույնպես կոտորածի հակառակորդն էր: Սա նույնպես պաշտոնազրկվեց: Հալեպի գեներալ-նահանգապետ նշանակվեց Մուստաֆա Աբդուլ Հալիզ բեյը: Սա և աքսորի գործերի գլխավոր կոմիտեի ներկայացուցիչ Նուրի բեյը, հայերի հանդեպ համակված լինելով ատելությամբ, նրբացված դաժանության մարմնավորում էին: «Կառավարությունը չի ցանկանում, որ այդ ժողովուրդը գոյություն ունենա», - ասում էին նրանք: Թալեաթը

նրանց պաշտոնի նշանակելիս ասել է. «Մենք պետք է Թուրքիան տեսնենք այդ անիծված ժողովրդից ազատված: Դուք, անշուշտ, գիտեք ձեր անելիքը»: Նուրի բեյի գլխավոր գործակիցը Էյուբ Սաբիր բեյն էր, մի արնախում ու կաշառակեր մարդ: Թալեաթը հեռագրեց. (Կարդում է:) «Արագացրեք աքսորը Տեր-Ջոր: Ովքեր ի վիճակի չեն շարժվելու, կընկնեն կմեռնեն քաղաքից մի քանի ժամվա հեռավորության վրա, և քաղաքը կազատվի ողջերից էլ, մեռածներից էլ»: Երբ Տեր-Ջորի նահանգապետ Սաուդ բեյին մեղադրեցին, որ չի կատարել անապատում հայերին կոտորելու հրամանը, նա պատասխանեց. «Մենք չենք հարցնում, թե հայերն ինչու են աքսորվում: Դա մեզ չի վերաբերվում: Մենք չենք կարող վերացնել նրանց վրա կախված դժբախտությունը, բայց կարող ենք մեղմել այն: Ես կարծում եմ, որ նրանց աշխատանքի շնորհիվ այս անապատները կարող են վերածվել ծաղկուն դաշտերի և այս հյուղակների փոխարեն կկառուցվեն գեղեցիկ շենքեր»: Ալի Սաուդ բեյը նույնպես հեռացվեց պաշտոնից:

ԴԱՏԱԽԱՋ - Պատմեք Ռաս-Ուլ-Այնի կոտորածի մասին:

ՆԱՅԻՄ ԲԵՅ - 1916 թ. փետրվարին Ռաս-Ուլ-Այն ժամանեց հայերի

կոտորածների ամենադաժան կազմակերպիչներից Վանի նախկին գեներալ-նահանգապետ Զնդեղը՝ ռազմական նախարար Էնվեր փաշայի փեսան: Վանում վերջացնելով կոտորածը՝ նա գնաց Մուշ, ապա անցավ Բիթլիս, ավարտեց այնտեղ կոտորածները և նշանակվեց Ադանայի նահանգապետ: Այնտեղ մեկնելու ծանապարհին ժամանեց Ռասուլ-Այն, որտեղ կուտակվել էին հայերի մնացորդները: Տեսնելով սարի ստորոտին նրանց ծամբարն՝ ասաց. «Միթե այդ շները դեռ գոյություն ունեն: Ես ձեզ հրամայում եմ կոտորել բոլորին»: Այսպես սկսվեց Ռասուլ-Այնի կոտորածը, որին հաջորդեց ողջ մնացածների վերջին խմբերի տեղահանությունը դեպի Տեր-Չոր: Նրանց տանում էին՝ ամենադաժան եղանակներով սպանելու: Նրանց ոչնչացնելու Թալեաթի վերջին հրամանը մեկնաբանելու կարիք չունի: (Կարդում է:) «Ոչ ոքի չթողնեք կենդանի, մասնավորապես մինչև հինգ տարեկան երեխաներին: Այլապես նրանք կմեծանան և կձգտեն վրեժխնդիր լինել: Եթե ուզում եք ապահովել մեր վաղվա օրը, ապա սպանեք նրանց, նույնիսկ երեխաներին»:

Այի Սաուդ բեյի փոխարեն Տեր-Չորի նահանգապետ նշանակվեց

Զեքի բեյը, նույնքան արնախում, որքան Զնդեղը: Զեքի բեյը Տեր-Չոր արքայազնները ուղարկում էր անապատից-անապատ՝ Տիգրիսի միայն ձախ ափով: Տիգրիսի ձախ ափից ձգվում էր անձայրածիր անապատը: Վերջին խմբերը պիտի անցնեին անապատը սովի ու ծարավի միջով, որովհետև Հալեպից ցուցումներ էին ստացվել, որ ծանապարհին արքայազների չթողնել ուտել ու խմել, եթե նույնիսկ դա հնարավոր լիներ: Հայերի վերջին խմբերը դեպի գերեզման երկարող ծանապարհներով անապատից անապատ էին գնում... Նրանց քշում էին տեղից տեղ, մինչև ուժասպառ ընկնելն ու թաղվելը ավագների մեջ...

Հեռագրերի տրցակը համձնում է Դատախազին:

ԴԱՏԱԽԱԶ - Նայիմ բեյ, Ռազմական ատյանի հանդեպ դուք կատարեցիք ձեր պարտքը:

Դատախազը հեռագրերը համձնում է Նախագահին: Տեղից բարձրանում է 2-րդ Դատապաշտպանը:

2-րդ ԴԱՏԱՊԱՇՏՊԱՆ - Լի Աստծո հանդեպ երկյուղածությամբ, առանց շեղվելու Ղուրանի փառապանծ օրենքներից, առարկություն ունեմ մեծապատիվ

մեղադրողի կարևոր դրույթներից մեկի հանդեպ: Այսօր նոր Կառավարությունը Իթթիհաթականների՝ տեղահանությունների և կոտորածների հեղինակների նկատմամբ դատաքնություն է իրականացնում: Սակայն «Միություն և Առաջադիմություն» ասելով՝ չենք հասկանում օսմանյան ազգ: Կոտորածների ու տեղահանության պատճառով պատախանատվություն չի ընկնում թուրք ժողովրդի նույնիսկ մեկ ներկայացուցչի ուսերին:

ԴԱՏԱԽԱՁ - Մեծարգո Նախագահից թույլտվություն եմ խնդրում դատարանի դահլիճ կանչել վկային:

ՆԱԽԱԳԱՇ - Անձը...

ԴԱՏԱԽԱՁ - Հայ քահանա, որն անցել է Տեր-Չորի ճանապարհներով:

Դահլիճից բարձրանում է Քահանան՝ պարանոցից կախված անվարժ ձեռքերով սարքված փայտե խաչով:

ՆԱԽԱԳԱՇ - Երդվիր Ղուրանի վրա:

ՔԱՀԱՆԱ - (փայտե խաչն է համբուրում): Ես կերդվեմ խաչի վրա:

ՆԱԽԱԳԱՇ - Որտեղից ես:

ՔԱՀԱՆԱ - Յոզղաթից:

ՆԱԽԱԳԱՇ - Պատմիր սկզբից:

ՔԱՀԱՆԱ - Մեր քարավանը գնում էր անսահման տարածությամբ ոտքերիս տակ փռված ոսկորները տրորելով...

2-ՐԴ ԴԱՏԱՊԱՇՏՊԱՆ - Ես բողոքում եմ: Հայը ինչպե՞ս կարող է սուտ խաչի վրա երդվելով ճշմարտության անունից խոսել:

ՔԱՀԱՆԱ - Իմ փոխարեն թող վկայություն տա Յոզղաթի ոստիկան, զինվորների հարյուրապետ Շյուքրի բեյը:

Դահլիճից բարձրանում է Շյուքրի բեյը:

ՇՅՈՒՔՐԻ ԲԵՅ - Սրբազան Ղուրանը վկա իմ խոսքերին, որ պիտի ասեմ Ալլահի ճշմարտությունը պաշտելով:

ՆԱԽԱԳԱՇ - Ի՞նչ ոսկորների մասին է խոսում այս հայը:

ՇՅՈՒՔՐԻ ԲԵՅ - Հայերի ոսկորների: Թուրք գյուղացիներից ջարդվածների ոսկորների: Պոլսից եկած բարձր հրամանի համաձայն կոտորվեցին: Ներքին գործոց նախարարի հրամանով, կոտորվածների հետքը կորցնելու համար մեծ փոսեր փորելով հավաքեցինք ու թաղեցինք: Բայց, տես որ, գարնան հեղեղները, փոսերը բանալով, ոսկորներն ու նեխած դիակներն արևի երես հանեցին: Այս ճամփից ոչ մի քարավան ողջ չի մնացել: Ես, որպես Յոզղաթի ոստիկան-զինվորների հարյուրապետ, հաստատ կարող եմ ասել, որ մեր գավառում 86 հազար հայ ջարդեցինք: Մենք էլ զարմացանք, որ մեր գավառում այդքան

հոճ հայություն կար: 86 հազար: Բայց այդ ճանապարհով ուրիշ գավառներից էլ քարավաններ անցան: Երանք էլ մաքրվեցին: Սկզբում տղամարդկանց կոտորեցինք, հետո՝ կանանց ու երեխաներին: Մենք մարգարեի գլխի վրա երդվել էինք, որ մեր Յոզղաթի գավառի մեջ ոչ մի հայ չպիտի կենդանի մնա: Սկզբից պատմեմ: Այս ձորերի մեջ տղամարդկանց ջարդելուց հետո քաղաքի մեր կառավարիչ Քեմալը մունետիկ կանչել տվեց հայ կանանց համար, թե՛ ձեր այրերը ժամանել են Հալեպ և տեղի կուսակալին խնդրագիր են տվել, որ իրենց ընտանիքներին էլ Հալեպ բերեն: Քեմալը երեք օր պայմանաժամ տվեց, որ երկար ճանապարհից առաջ կարողանան պատրաստվել: Ով ինչ ուզում էր, կարող էր վերցնել հետը: Իսկ ով կարող էր վճարել կառքի ու սայլի համար՝ կառավարությունը կհոգա (*ճիճադում է*): Կանայք հավատալով սկսեցին ճամփի պատրաստություն տեսնել: Խմորեղեններ եփելով՝ թիթեղյա տուփերի մեջ շարեցին՝ Հալեպ գտնվող ամուսիններին նվեր տանելու համար: Քարավանները առաջնորդելու պաշտոնը միշտ ինձ էր հանձնվում, որովհետև վայրերին շատ լավ եմ ծանոթ: Կանանց քարավանն էլ ինձ հանձնեցին: Ձեռքիս

տակ ընդամենը 80 զինվոր ուստիկան ունեի: Երբ հասանք ձորերին, ապրանքով լեցուն սայլերն ու կառքերը քաշեցինք մի կողմ ու մեր ետևից հասած թրքուհիների հետ, նրանց կառավարությունն էր ուղարկել մեզ օգնելու. ուրեմն սրանց հետ, սկսեցինք մանրամասն խուզարկություն: Մինչև ներքնազգեստները խուզարկեցինք: Կարձ ժամանակ հետո զատ-զատ ոսկու ու զարդեղենի դեզեր առաջացան: Հավաքվածը հնարավոր չեղավ հաշվել: Հասարակ ուստիկաններից մինչև պետական ամենաբարձր պաշտոնյան շահեց: Բոլորին էլ լիովի հասավ: Ես էլ մի 10 հազար ոսկի առա, զարդն ու զարդեղենն էլ՝ իր հերթին: Ես հավատացյալ մարդ եմ: Ալլահը չի ների, որ սուտ խոսեմ: Այս վերջին տեղահանության ու ջարդերի շնորհիվ մեծ հարստություն դիզեցի: Բայց ես ծեր եմ, ինչ պիտի անեմ հարստությունը: Միակ տղաս պիտի վայելի, նա Գերմանիայում զինվորական ուսում է ստանում: Մանրագնին խուզարկելուց հետո՝ կոտորեցինք: 80 ուստիկանով 86 հազարին ինչպե՞ս կկոտորեինք: Խուզարկելու ընթացքում սարերի վրա եկել, հավաքվել էր 10-12 հազար իսլամ ժողովուրդ: Յոզղաթի տեղական կառավարությունը շրջակայքի թուրք գյու-

ղերի իսլամ ժողովրդին ուռքի էր հանել՝ կատարելու կրոնական սուրբ պարտականությունը՝ մասնակցելու ջիհադին: Պատերազմի ժամանակ գնդակը սուղ է, իսլամ ժողովուրդը այս սպանդին վազած ժամանակ բերել էր՝ ինչ ձեռքն ընկել էր. կացին, սակր, մանգաղ, մահակ, բրիչ, բահ: Երբ սպանդն ավարտեցինք, գյուղացի իսլամ հավատացյալ ժողովրդին թողեցինք, որ մերկացնեն մեռելներին ու զգեստները տանեն իրենց հետ՝ որպես պարգև: Արյունոտ էին, բայց ինչ կա որ... շատ արագ մեռելները մերկացրին: Սրանից հետո ձորն իջան ուշացած կանայք... Կոտորածից ուշացածները: Ծատերը գալիս էին ծծկեր կամ մի քանի տարու երեխաների հետ: Թուրք ցեղի բնազդները հանուն սրբազան ջիհադի մանուկ օրից պիտի վարժեցնել: Վարժեցնել արյան գույնին ու հոտին: Նոր եկողներին էլ ահագին բան հասավ: Մեռնող կանանցից շատերը հասցրել էին կուլ տալ զարդերը: Բայց թուրք մեր քույրերը օրերով, նեխած հագարավոր դիակների մեջ շրջելով, փորոտիքները պատռեցին, բավական զարդեղեն գտան, բերեցին քաղաք, ծախեցին:

Ես իմ նվիրական ու սրբազան պարտականությունս կատարեցի Ալլահի, մարգարեիս ու խալիֆիս

առաջ: Որովհետև սրբազան ջիհադ էր հայտարարված: Սրբազան ջիհադի ժամանակ մարդ սպանելը ոճիր է:

ՔԱՀԱՆԱ - Զո արյունոտ Ալլահին փառք տուր, անիծված, ու վկայիր, որ թուրք ամենաողորմելի գոեհից մինչև կառավարական մեծ ու փոքր պաշտոնյաները, իրենց տները լցրեցին բնաջնջված հայերի տների ավարով, հայ վաճառականների խանութների հարստությամբ: Հայերի դիակների վրայով երեք օր անցնելով, Պոլիս եկող խարբերդի երեսփոխան հոժա Սայիտը թուրք խորհրդարանի մեջ պաշտոնապես հայտարարեց, թե գավառի թուրք ժողովրդի կողմից անհուն շնորհակալություններ իր հետ կբերե՝ ասելով, թե. «Երկիրը դրախտի է վերածվել, ժողովրդի կողմից երախտապարտ է ազգի այն իմաստուն վարիչներին, որ ազգի բաղձանքները լավապես ըմբռնելով՝ զարգացման պատեհություններ շնորհեցին նրան»: Հիմա դատ ու դատաստանի են նստել, որ դատեն արյունոտ բորենիներին... Դահիժ-դահժապետներին: Եթե պատերազմում հաղթեին՝ պիտի լինե՞ր այս դատարանը: Թե՞ թուրքը պիտի շարունակեր գովերգել ահարկու ոճիրը, նրա գույնը, համը, հոտը: Եթե չլինե՞ր պարտությունը՝ Հա-

յոց եղեռնը պիտի կուլ տային մեծ ախորժակով: Իսկ հիմա հարկավոր է հայտարարել աշխարհով մեկ, թե թուրքն անմեղ էր, միայն մի քանի պաշտոնավոր արյունարբու փաշաներ... Տեր... Ամենակարող... Ուզում եմ աղոթել քեզ, բայց անգոր եմ...

Քահանան ընկրմվում է խավարի մեջ: Շարունակվում է դատարանի տեսարանը:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Ճշմարտությունը մինչև վերջ բացահայտելու համար պիտի շարունակենք համբերությամբ լսել բոլոր ականատես-վկաների խոսքը՝ լինի թուրք, հայ, թե օտարազգի... Ռազմական Արտակարգ Ատյանը շարունակում է քննել առանց հիմնավոր պատճառի Թուրքիան պատերազմի մեջ ներքաշելու գործը, ինչպես նաև Հայոց ցեղասպանության կազմակերպիչների և իրականացնողների գործը: Դատարանը շարունակում է քննել հանցագործությունների իրողությունը:

ԴԱՏԱԽԱԶ - Դատարանի դահլիճ է հրավիրվում Յոհաննես Լեփսիուսը՝ գերմանացի բողոքական քահանա, «Գերմանա-հայկական ընկերության» նախագահ:

Ի-ԻՆ ԴԱՏԱՊԱԵՏՊԱՆ - Նա չի կարող ձշմարիտ վկա լինել:

ԴԱՏԱԽԱԶ - Ինչո՞ւ:

Ի-ԻՆ ԴԱՏԱՊԱԵՏՊԱՆ - Նա գրքեր է գրել մեր հայրենիքում ապրող

հայերի մասին, գովաբանելով նրանց և վատաբանելով երկրիս տերերին:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Դա պատճառ չէ նրա վկայությունը չսելու համար:

ԴԱՏԱԽԱԶ - Հրավիրել ատյան Յոհաննես Լեփսիուսին:

Լեփսիուսը մոտենում է Դուրանին: Չեղքը տանելով սրտին՝ երդվում է:

ԼԵՓՍԻՈՒՍ - Հանուն Աստծո արդարության՝ ձշմարտությունը պիտի լինի իմ վկայությունը:

Լեփսիուսի խոսքի ընթացքում դահլիճից քեմ են բարձրանում օտարազգի մյուս վկաները:

ԼԵՓՍԻՈՒՍ - Ես երկար տարիներ ապրեցի Թուրքիայում և ուսումնասիրեցի հայերի վիճակը Օսմանյան կայսրությունում: 1896 թ. լույս ընծայեցի իմ առաջին գիրքը. «Հայաստանն ու Եվրոպան», որն անմիջապես թարգմանվեց ֆրանսերեն, անգլերեն և ուրիշ լեզուներով: 1915 թ. ստիպված էի նորից այցելել Թուրքիա, որպեսզի սեփական աչքերով տեսնեի Հայոց տանջահարված կյանքի հոգեվարքը: Եվ թուրքական կառավարության զարհուրելի ոճիրները մերկացնող բազում վկայություններ հավաքելով՝ գետեղեցի «Տեղեկագիր Թուրքիայում հայ ժողովրդի վիճակի

մասին», ապա և՛ «Հայկական ջարդերը», «Գերմանիան և Հայաստանը» ժողովածուներում: Ես ծանաչում եմ հայ ժողովրդին: Ծանաչում եմ նրա տառապանքը: Հայոց եղեռնի սկիզբը համարվում է 1915 թվականի ապրիլի 24-ի լույս 25-ի գիշերը, երբ ձերբակալվեց Կոստանդնուպոլսի հայ մտավորականությունը: Սակայն ներքին բոլոր գավառներում հայ մտավորականության ձերբակալությունը կատարվել էր մի քանի օր առաջ: Ընդհանուր կարգադրություն կար նախ հայ ժողովրդին զրկել իր մտավորական որդիներից, որպեսզի թուրքերի ոճիրների լուրերը ներքին գավառներից չհասնեն Եվրոպա: Անխնա և անխտիր՝ բանտերում հավաքվեցին և հոշոտվեցին հայ ժողովրդի մտքի ներկայացուցիչները և ցեղի հույսերը... (Հուզմունքը չկարողանալով զսպել՝ լռում է:)

ՔԱՀԱՆԱ - (իր անկյունից): Ցեղի հույսերը... Գրիգոր Զոհրապ, Դանիել Վարուժան, Սիամանթո, Ռուբեն Զարդարյան, Ռուբեն Սևակ, Արտաշես Հարությունյան, Թլկատինցի, Երուխան, Տիգրան Չյոկյուրյան, Սմբատ Բյուրատ, Կոմիտաս, Նազարեթ Տաղավարյան, Տիրան Զելեկյան, Գագիկ Օզանյան և մյուսները... Թող ներեն զոհերը, որ չեմ կարող տալ բոլո-

րի անունները: Նրանք Հայոց Ոգեղենի ընդերքից պարտադրեցին իրենց տաղանդը այնքան առատորեն ԵԱ՛Տ: Այդ ԵԱՏԸ հոշոտվեց մարդակերպ բորենիների ձիրանների մեջ, որովհետև թուրքը չպիտի հանդուրժեր նրանց: Որովհետև թուրքի ամայի մտքի անդաստանում իշխում էր ՀԱՅՈՑ ՏԱՂԱՆԴԸ: Նրանց մեջլիսներում, մեծ մասամբ, հայերի ձեռքերով էին շտկվում ու մշակվում օրենքները, նրանց դպրոցներում ու համալսարաններում հայ ուսուցիչներն էին թուրքերին սովորեցնում իրենց իսկ ազգային լեզուն, հայ ճարտարապետ-ճարտարագետներն էին կառուցում նրանց պալատներն ու ծանապարհները, նրանց բուժում ու փրկում էին մահից հայ բժիշկները, առևտուրն ու արդյունագործությունը կազմակերպում և երկիրն ամեն իմաստով հարստացնում էին հայերը: Վաչկատուն, վրանաբնակ ցեղի հոգեբանությունից չազատագրված թուրքը հավատացած էր. եթե մեռնի հայությունը՝ տեր պիտի լինի նրա հանձարին, ինչպես մշտապես թալանով տեր էր լինում նրա ստեղծած հարստությանը: Եվ երբ Թուրան տանող ծանապարհը ազատի՝ մահվան երախը նետելով տաղանդավոր, իմաստուն, աշխատասեր ժո-

ղովրդին, նրա Հայրենիքի հետ ժառանգություն պիտի ստանա մեռած ժողովրդի ՀԱՆՃԱՐԸ:

ԼԵՓՍԻՈՒՄ - Սակայն մտավորականությանը ոչնչացնելուց առաջ, տարագրությունն ու ընդհանուր կոտորածը սկսելուց առաջ, ժողովրդի արական մասը, որ վաղուց զինվորագրված էր և, ըստ պատերազմի նախարար Էնվեր փաշայի վկայության, Դարդանելի և Կովկասի ռազմածակատներում քաջությամբ էր կռվել հանուն Օսմանյան կայսրության, զինաթափվեց և դաժանորեն սպանվեց: Իսկ 16-60 տարեկան տղամարդկանց, որոնք դեռ մնում էին գավառներում, տարան լեռները և ոչնչացրին, ինչպես ոչնչացրին մտավորականներին և զինվորներին: Ձենքերը հանձնելու իշխանության տված հրամանը կատարելու պատրվակով ոստիկանները մտան գյուղերն ու շեները՝ պահանջելով այնքան զենք, որքան երբեք և ոչ մի ժամանակ չեն ունեցել հայերը: Եթե նրանց պահանջածի չափով զենք չէր հանձնվում, բանտ էին նետում մարդկանց և ենթարկում սոսկալի տանջանքների: Գյուղերից մեկում քահանային հինգ անգամ զանազան կերպով հետո, նրան և մի քանի գյուղացիների, մինչև ատամները զինելով ու ավազակների նմանեցնելով, տարան

մահմեդական թաղերը: Մահմեդական տականքը դաժանորեն հաշվեհարդար տեսավ նրանց հետ: Իսկ նրանց զվարճությունն այն էր, որ քահանաների բերանները վառող լցնելով, լուցկիով կրակ էին տալիս: Ես վկա եմ այն ահարկու տառապանքին, որին ենթարկվեց ամեն բանով գերազանց հայ ժողովուրդը:

ՄԱՐԻԱ ՅԱԿՈԲՍՈՆ - Ես՝ Մարիա Յակոբսոնս, Դանիայի միսիոներների՝ Հայաստանի խարբերդ քաղաքի միսիոներական կազմակերպության գթության քույր եմ, որ 1907 թ. եկել եմ խարբերդ՝ ծառայելու համիդյան կոտորածներից որբացած հայ մանուկներին: Իմ «Օրագրության» էջերում պատմել եմ այն սարսափների մասին, որ տեսան հայերի մտավորական զավակները, որոնց նետում էին խարբերդի Կարմիր Ղոնախ զարհուրելի բանտը: Նրանց այնքան էին ծեծում, որ շատերը խելագարվում էին: Հետո, այդպես, մի շապիկով, դուրս էին նետում բանտից՝ զվարճանալով նրանց զարհուրելի վիճակով: Երբ ծանձրացան այդ զվարճությունից ևս, սպանեցին՝ սպանությունը նույնպես դարձնելով զվարճություն: Մարդկանց ձերբակալում էին փողոցներում, իրենց վաճառատներում, եկեղեցիներում, դպրոցներում, հիվան-

դանոցներում և նետում Կարմիր Ղոնախ բանտը: Սոսկայի էին այդ սքանչելի մարդկանց չարչարանքները... Մեր սիրելի բժիշկ Միքայելի, որն իր գիտությամբ բուժել էր ավելի շատ թուրքերի և բազմաթիվ անգամ հրավիրվել Ստամբուլ՝ բուժելու երիտթուրքերի պարագլուխներին, ձեռքերը փաթաթեցին քարյուղով թաթախված լաթերով և վառեցին: Վառեցին այն ձեռքերը, որոնք այդքան թուրքի կյանք էին խլել մահվան ձիրաններից: Այդ ձեռքերը... երկու վառվող ջահեր՝ պարզված երկինք...

Մենք՝ դանիացի միսիոներներս, տեսանք, թե ինչպես Կարմիր Ղոնախ բանտից հանեցին նրանց. ուսուցիչներին, բժիշկներին, քահանաներին, վաճառականներին, բոլոր անմեղներին: Նրանց բոլորին տարան լեռները և սպանեցին: Իսկ Մեզրեի բանտը, որը լի էր միայն հայերով, այրեցին...

ԼԵՓՍԻՈՒՍ - Հետո Անատոլիայի ամայացած հովիտների միջով ձգվեցին տարագրվածների քարավանները: Զարավանները, որտեղ տղամարդիկ չկային այլևս, ժանդարմներն առաջ էին քշում գավազանի հարվածներով: Զարավանները շատ արագ վերածվեցին ցնցոտիապատ, փոշու և կեղտի կույտ դարձած տարա-

բախտների: Երեխաները քարշ էին գալիս բոբիկ ոտքերով, միայն մի պատառոտուն գոգնոց ունենալով վրաները, ցրտից ու քաղցից դողդողալով, մաշկի տակից դուրս պրծած ոսկորներով: Նրանք հազարներով պառկում էին ծանապարհների եզրերին և համակերպված մեռնում: Երեխաները:

Քեմ է բարձրանում Մամետը:

ՄԱՄԵՏ - Ես ուղտապան եմ, պարսիկ Քերպելու Ալի Մամետը: Ես ռազմամթերք էի փոխադրում Երզնկայից Կարին: 1915 թ. հունիսին, երբ եկա Խոթուրի կամրջի մոտ, սարսափելի տեսարան բացվեց իմ աչքերի առջև: Անթիվ, անհամար մարդկանց դիակներ էին լցված մեծ կամուրջի 12 կամարների անցքերը: Զուրն, իր ընթացքը փոխած, կամուրջից այն կողմ էր հորդում: Բացի կամրջից, մինչև ձինիս, ծանապարհը լցված էր դիակներով... Այնպիսի գարշահոտություն էր, որ անցնել այդ ծանապարհով անհնար էր: Իմ երկու ուղտապանները հոտից մեռան: Ուղտերը հրաժարվեցին անցնել դիակների վրայով... Ես ստիպված եղա ծանապարհս փոխել: Ամենուր նույնն էր, ամենուր՝ հայեր: Թշվառ հայեր... Ծներն ու անգղները խժռում էին նրանց դիակները...

ԱՆՐԻ ԲԱՐԲԻ - Ես՝ Անրի Բարբի ֆրանսիացի լրագրողս, որպես թղթակից եղա պատերազմական գործողությունների ասիական թատերաբեմում, Արևմտյան Հայաստանում և Միջագետքում: Ինձ վիժակվեց դառնալ Հայոց ողբերգական անցուդարձի ականատեսը: Ես գրեցի իմ գիրքը և անվանեցի «Սարսափի երկրում»: Տրապիզոնից և շրջակա գյուղերից 32 700 հայ ծովը թափվեց, գետերը լցվեց, տարագրվեց, բայց տեղ չհասավ: Չնայած այս պարագային՝ դժվար է ասել, թե որտեղ էր տեղը, ուր պիտի հասնեին աքսորյալները: Տղամարդկանց ոչնչացնելուց հետո՝ դահիճները հարձակվում են կանանց և երեխաների ողբալի երամի վրա: Սարսափից խելագարված մայրերը, մանուկներին իրենց կրծքին սեղմելով, նայում էին մոտեցող թուրքերին, որոնք ոտից գլուխ իրենց ամուսինների, որդիների, հայրերի արյան մեջ էին թաթախված: Կանանց մարտիրոսությունը, որոնք քիչ առաջ տեսել էին իրենց այրերի մորթվելը, դեռ չէր ավարտվել: Բարբարոսները խլում էին նրանց գրկից մանուկներին, մոտակա ժայռերի վրա նրանց գլուխները ջախջախելով ծովն էին նետում: Ծատերն իրենց գրկի մեջ խեղդում էին փոքրիկներին, որ ազատեն

նրանց թուրքի չարչարանքներից: Երկինք էին բարձրանում աղիողորմ ձիչերը, սարսափի և ցավի աղաղակները, բուռն աղերսները, խելագարության և հոգեվարքի գոչյունները... Ջոհերի զարհուրելի ոռնոցը հասնում է մինչև Տրապիզոն: Սարսափի այս տեսարաններից հույն բժիշկ Մեդաքսան խելագարվեց: Ես տեսա նրան:

ՄՈՐԳԵՆԹԱՈՒ - Ես՝ Հենրի Մորգենթաուս, ԱՄՆ դեսպանն էի Թուրքիայում: Պատերազմը սկսված էր, այո: Թուրքերը ազատորեն կարող էին իրենց ազգային կյանքն ապրել սեփական հակումների համաձայն: Թուրքերը տեսնում էին իրենց կործանված կայսրության ամբողջական հարության ցնորքները: Էապես թուրքը սնապարծ և երկչոտ է: Նա առյուծի պես քաջ է, երբ գտնվում է նպաստավոր իրավիճակի մեջ: Բայց քծնող, գծում և կորովազուրկ է, երբ ձախորդությունները ճնշում են նրան: Վարանոտ ու վախկոտ օսմանցին, որ եվրոպական դիվանագիտության լաբիրինթոսից դուրս գալու իր ճանապարհն էր հետազոտում և եվրոպական տերությունների պառակտված գաղափարների մեջ իր շահը գտնելու պատեհությունն էր փնտրում, հիմա իր ցեղային հոգեբանության մյուս կողմն էր ի ցույց դնում: Երբ ամեն

անգամ հայերին պաշտպանելով՝ դիմում էի Թալեաթին, Էնվերին և նրանց նմաններին, նրանք անփոփոխ հիշում էին Վանի «հեղափոխությունն ու դավադրությունը»: Բայց այդ համբավվոր «հեղափոխությունը» ուրիշ բան չէր, եթե ոչ՝ միայն հայերի կազմակերպված պաշտպանությունը հանուն իրենց կանանց և երեխաների, հանուն իրենց արժանապատվության: Որովհետև գիտեին. չպաշտպանվելու, չկռվելու դեպքում պիտի ենթարկվեին սպանդի, ինչպես ենթարկվում էին առհասարակ անպաշտպանները:

ՄԱՆԴԵԼԵՏԱՄ - Թուրքիայում ռուսական դեսպանատան աշխատակից եմ եղել: Թուրքական կառավարության ստահող հայտարարություններին հակառակ, ոչ մի հայկական խռովություն կամ հեղափոխություն չի եղել: Հայերը զենքի դիմեցին միայն այն ժամանակ, երբ տեսան կոտորածի սպառնալիքը՝ ենթարկվելով իրենց կյանքը հնարավորին չափ թանկ վաճառելու բնական ցանկությանը: Ձինված դիմադրության ժամանակ տեսնում ենք ոչ թե հեղափոխականների, այլ դժբախտների, որոնք գերադասում էին կռվել մինչ ի մահ, քան դանդաղ տառապանքներ կամ աքսորի թշվառություններ կրել: Հայերին չի կարելի

նախատել, որ նրանք պաշտպանում էին իրենց կյանքը: Սակայն, դժբախտաբար, զենքի բացակայության պատճառով միայն աննշան փոքրամասնությունը կարողացավ դա անել, ինչպես Շատախը, Մուշը, Սասունը, Շապին-Գարահիսարը, Ուրֆան, Մուսա լեռը: Թուրքերից բացի մոլեգնում էին քուրդ հրոսակները, որոնք ավերեցին, հրի մատնեցին շատ գյուղեր՝ մինչև վերջին մարդը կոտորելով բնակիչներին:

ԶԱՐԵ ԵՓՓԵ - Ես դանիացի միսիոներուհի Զարե Եփփեն եմ, որ ականջալուր լինելով համիդյան հայկական ջարդերի ողբերգությանը՝ քսանյոթ տարեկան եկա Հայաստան՝ ծառայելու Ուրֆա քաղաքում դոկտոր Յոհաննես Լեփսիուսի հիմնած որբանոցում: Եկա՝ ծառայելու հայ մանուկներին, որոնք որբացել էին արյունոտ սուլթանի ջարդերի ժամանակ: Ես ականատեսն ու վկան եմ ավելի սոսկալի մի ժամանակի, որը կոչվում է 1915 թվական: Ուրֆա քաղաքում նույնպես ամեն բան նույնությամբ սկսվեց: Ձերբակալվեցին քաղաքի մտավորականներն ու երևելիները, ոչնչացվեցին 1500 զորակոչված երիտասարդներ: Ուրֆա ուղարկվեց վեց հազար զինվորով և թնդանոթներով կա-

նոնավոր զորք, որին միացավ 12 հազար հրոսակ: Թուրքական զորքերին առաջնորդում էր Ֆախրի փաշան և Ուրֆա հասած գերմանացի բարձրաստիճան զինվորականները՝ գնդապետ Վոլֆհիսկանի հրամանատարությամբ: Բայց հայերը չընկճվեցին: Զինված խիզախ աղջիկների երեք ջոկատ էր առասպելական հերոսությամբ կռվում տղամարդկանց ջոկատների կողքին: Եվ որքան պատանիներ... գրեթե երեխաներ... Սակայն օրեցօր նսրանում էին կռվողների շարքերը: Թնդանոթները դիպուկ էին խփում՝ խաչաձև կրակով, մեծ հմտությամբ: Գերմանացի սպաները քաջատեղյակ էին իրենց գործին: Իսկ հայերի ռազմաթերթն ու պարենը սպառվում էր: Բայց հայերը որոշել էին մեռնել՝ զենքը ձեռքներին: Արձակված ռումբերից ձեղքվում է Մայր եկեղեցու պատը, որտեղ ապաստանել էին կանայք և երեխաներ: Նրանք գիտեին, որ մեռնելու էին... Նրանք ոչնչացրին, կրակի բերան տվեցին իրենց տները, ունեցվածքը:

Թուրքերն ու գերմանացիները խուժեցին հայկական թաղամաս: Ողջ մնացած երեխաներին և կանանց դուրս քշեցին թաքստոցներից և գազանաբար սպանեցին: Երբ Օսման բեյի մոտ բերեցին

տղամարդու հագուստով մարտիկ հայուհիներին, բեյը հրամայեց մերկացնել նրանց: Սակայն նրանցից մեկը հանեց թաքցրած ատրճանակը, դիմահար կրակոցով սպանեց Օսմանին... հետո իր մարտական քույրերին՝ ազատելով նրանց անպատվությունից և վերջին փամփուշտով՝ ինքն իրեն...

Թաղամասերից մեկում մի թաքստոց թուրքերը չէին կարողանում երկար ժամանակ վերցնել: Երբ վերջապես գերմանացիները թնդանոթներով քարուքանդ արին, տեսան ընդամենը մի ջահել աղջկա դի, թևի մեկը պոկված, մյուս թևով հրացանը կրծքին սեղմած...

ՊՈԼ ԴՅՈՒ ՎԵՅՈՒ - Պոլ Դյու Վեյու է անունս: Ես գրեցի «Զրիստոնյաները վտանգի մեջ են Մուսա լեռան վրա» գիրքը: Աշխարհի շատ գրադարաններում կգտնեք այդ գիրքը, որ ես՝ ֆրանսիացի պատմաբանս, գրեցի ճշմարտության պարտադրանքով: Հալեպի վիլայեթի Անտիոք գավառի Մուսա լեռան փեշերին տարածված գյուղաքաղաքներից է Սվեդիան: Նրա շուրջը ընդամենը հայկական 6 գյուղ կար 6 հազար բնակչությամբ: Խաղաղ, բայց քաջարի երկրագործ ժողովուրդ, որը սիրում էր զբաղվել շերամապահությամբ և մեղվաբուծությամբ, ուներ դպրոցներ և

եկեղեցիներ: Երբ սկսվեց բռնագաղթը, երբ մուսալեռցիները լսեցին նույնիսկ քաջ և անպարտելի զեյթունցիների տեղահանության ու կոտորածների մասին, որոշեցին, որ կենդանի չպետք է հանձնվեն թուրքերին: Պիտի բարձրանան Մուսա լեռ և պիտի պայքարեն՝ կամ մինչև փրկություն, կամ մինչև մահ: Կռվողներն ընդամենը 600 հոգի էին, որոնք բազմաթիվ անգամ կռվեցին ու ծանր կորուստներ տալով թշնամուն՝ ետ շարտեցին նրա 9 հազարանոց, թնդանոթներով զինված բանակը: Ահեղ մարտեր տեղի ունեցան: Թուրքերին հաջողվեց նույնիսկ մի քանի կետերում ձեռքել հայերի պաշտպանական գիծը, բայց 1000 հոգուց ավելի զոհ տալով՝ նահանջեցին: Հայերը կարողացան փախած թուրքերի թողած ռազմավարը վերցնել: Թուրքերը հրաժարվեցին հարձակումներից: Նրանք որոշեցին հայերին կոտորել սովահարությամբ և այս անգամ 15-հազարանոց զորքով պատնեշեցին Մուսա լեռը: Իսկ մուսալեռցիները որոշեցին ազդանշան տալ՝ լեռան ծովահայաց եզրին բարձրացնելով երկու լայնատարած ձերմակ սավաններ, որոնց վրա նկարված էին կարմիր խաչեր և գրված. «Զրիստոնյաները վտանգի մեջ են»: Սեպտեմբե-

րի 5-ին երևաց ֆրանսիական նավը, որը, նկատելով ձերմակ պաստառների գիրը, մակույկ ուղարկեց ափ: Ֆրանսիական «Ժաննա դ' Արկ» նավը իր տախտակամածի վրա վերցրեց 4000 մուսալեռցիներին: Ի դեպ, ֆրանսիական նավատորմում էր ծառայում ծովային սպա, հայորդի Տիրան Թեքեյանը: Մուսալեռցիները իրենց փրկության համար նրա ջանքերին էին պարտական: Փրկված մուսալեռցի քաջ երիտասարդները ձեռքերը ծալած չնստեցին: Նրանք մտան Արևելյան լեզեոնի մեջ և ֆրանսիական զորքերի կազմում կռվեցին թուրքերի դեմ:

ԼԵՓՍԻՈՒՍ - Ես կարող եմ առանձին-առանձին նկարագրել բոլոր գավառներից, քաղաքներից ու գյուղերից հանված հայերի տառապանքները, բայց դրանք կլինեն նույն դաժան ոճրի պատմությունները շատ քիչ տարբերակներով: Նույն ձակատագրին ենթակա Կարինը, Երզնկան, Բաբերդը, Սեբաստիան, Մարզվանը, Խարբերդը, Կեմերեկը, Մալաթիան, Տիգրանակերտը, Ալաշկերտը... Նույն ահեղամուռնչ վկաները՝ Եփրատն ու Տիգրիսը... Տիգրիսը, որը կուլ տվեց Բաղեշի ողջ հայությանը: Ես կարող եմ բոլոր պատմած իրողությունների համար տալ թվականներ և ան-

ծանց անուններ, որոնք ականատես վկաներ են: Առաջիններից, ահա, Էրզրումի գերմանական զինվորական միսիայում ծառայած երկու գթության քույրերի վկայության պատառիկները, որոնք «բախտ են ունեցել» անցնել Կամախ Բողազ կիրճով տարաբախտ ժողովրդի հետ: Մայիսի վերջերին, հունիսի սկզբներին այստեղ քշվեցին 20–25 հազար հայեր, առավելապես կանայք ու երեխաներ, որոնք տեղահանվել էին Երզնկայից: Մի քանի օրում բոլորը բարբարոսաբար ոչնչացվեցին: Ի տարբերություն այլ վայրերի, որտեղ տեղահանված հայերի կոտորածը իրականացնում էին նրանց ուղեկցող ժանդարմները և զինված ավազակախմբերը, այստեղ ոճիրն ի կատար ածեցին թուրքական 86-րդ հեծելազորային բրիգադի զինվորները: Երեք օր շարունակվեց ջարդը: Ապառաժների ցցվածքների վրա՝ ցանցնված ուռած դիակներ, որոնք ժանտախտի անտանելի շնչով էին լցրել օդը... Մնաս բարով, Կամախ Բողազ:

ԱՆՐԻ ԲԱՐԲԻ - Մահվան քարավաններ, տարագրյալների ողբալի հոտեր: Լվանքի մղձավանջից խելահեղ տասնյակ հազարավոր կանայք և երեխաներ Հայոց Աշխարհի ողջ տարածքից հավաքված: Ամեն անգամ, երբ մո-

տենում էին քրդական գյուղերին, նրանց կանայք ու տղամարդիկ շրջապատում էին բզկտված քարավանները, պոկում զգեստները վրաներից: Եվ քիչ անց, դեպի մահ էին գնում մերկ քարավանները... Մեռած մայրերի որբուկները, որոնք արդեն կարող էին քայլել, գնում, կառչում էին մի ուրիշ կնոջ քղանցքից: Ուլքեր դեռ քայլել չգիտեին, մնում էին ծանապարհին... Եթե կանանցից մեկը ցանկանար վերցնել ծանապարհին մեռնող որբուկին, դաժանորեն գանահարվում էր: Երկու օրը մեկ մի քիչ հաց էին բաժանում, որը բոլորին չէր բավարարում: Հազարներով մեռնում էին քաղցից ու ծարավից: Ծարավից խելագարվածների թիվը օրօրի ավելանում էր: Ոմանց հաջողվում էր խուսափել պահապանների վայրագ հսկողությունից և պահվել ցորենի արտերի մեջ այն հույսով, որ հետո կարող են փախչել և ապաստանել լեռներում: Այսպես եղավ Շեխլանի ցորենի արտերում: Չեթեները շրջապատեցին արտերը, որտեղ թաքնվել էին 500-ի չափ կանայք իրենց երեխաներով: Բռնեցին բոլորին, փակեցին գյուղի հարդանոցում և կրակ տվեցին: Քարավանները դանդաղ էին առաջանում: Դա ձեռնտու չէր չեթեներին: Նրանք հաճախակի

լուր էին տալիս մոտակա աշիրաթների քրդերին, հրոսակներն իջնում էին լեռներից... Հարյուրավոր հրացաններից միանգամից կրակ էր բացվում քարավանի վրա: Քարավանը փախչում էր քառաբազմ, զարհուրանքով... Գողգոթան շարունակվում էր:

ՖԱՅԵՔ ԷԼ ՂՈՍԵՅՆԻ - Ես գրեցի.

«Հերոսական հայության անցյալից: Ջարդերն Հայաստանում»: Ես բեղվին եմ, Իլիջուում ապրող սուլուֆ ցեղի առաջնորդներից մեկի որդին: Ուսանել եմ Կոստանդնուպոլսում՝ աշարի ցեղի դպրոցում: Ես գրեցի 1915 թվականի հայերի կոտորածի մասին: Աշխարհի շատ գրադարաններում կգտնեք իմ գիրքը ֆրանսերեն, գերմաներեն, անգլերեն, հայերեն, արաբերեն լեզուներով: Ես ճշմարտությունն եմ գրել, սակայն սոսկ աննշան մասն այն չարագործությունների, որ կատարվել է տարաբախտ հայ ժողովրդի դեմ: Սերուջից մենք գնում էինք Ուրֆա: Ճանապարհին տեսա հետիոտն ընթացող ամբոխներ: Հեռվից թվացին զորամասեր: Երբ մոտեցանք, տեսանք՝ հայ կանայք էին, որոնք գնում էին ստվար շարքերով, բոկոտն ու հյուծված: Նրանց առջևից ու ետևից գնում էին ժանդարմները: Եթե մեկը ուժասպառ լինելուց ետ էր մնում, ժանդարմ-

ները խզակոթով ծեծում էին, երբեմն՝ սպանելու աստիճան: Իսկ ոմանց թողնում էին ճանապարհի մեջտեղում՝ հոշոտվելու վայրի զազանների կողմից: Ինչ հանցագործություն էին կատարել այդ կանայք: Միթե նրանք պատերազմել էին թուրքերի դեմ կամ սպանել էին նրանցից մեկին: Ո՞րն էր այդ անպաշտպան էակների հանցանքը: Նրանց միակ մեղքն այն էր, որ նրանք հայուհիներ էին: Երբ հասանք Դիարբեքիր, այնտեղ այլևս ոչ մի հայ չկար: Բոլորին, իբր թե Մուսուլ գաղթեցնելու պատրվակով, լցրել էին Տիգրիս: Ո՞վ կարող է նկարագրել այն զգացումները, որ ծմլում են ականատեսի սիրտը, երբ նա մտածում է այդ դժբախտ ու հերոսական ազգի մասին, որն աշխարհին զարմացրել է իր քաջությամբ ու խիզախությամբ, որ դեռ երեկ ամենակենսունակն ու առաջավորն էր Օսմանյան կայսրությունում ապրող բոլոր ժողովուրդներից, իսկ այժմ դարձել է անցյալի հուշ: Թուրքերը առաջնորդվում էին ցեղապաշտ մոլեռանդությամբ և հայերի հանդեպ տաճած նախանձով: Իսկ եվրոպական տերությունները թուրքական կառավարությանը ոգեշնչում էին ոճրագործությունների. իմանալով թուրքերի բազմիցս կատարած հանցագործությունների

մասին, չխանգարեցին նրանց կատարելու իրենց ուժերները:

ՄԱՐԻԱ ՅԱԿՈԲՍՈՆ - Արևելքում տառապող հայ ժողովրդին օգնության փութալը աշխարհի մարդկության պարտքն է: Չի կարելի, առանց խելագարվելու վտանգի, խոսել այն ահռելի ցնցումների մասին, որոնց ենթարկվում են հայերը: Այն մեծ մարտիրոսության մասին, որին դատապարտված է հարուստ կարողություններով և քրիստոնեական խորին հավատով ապրող ժողովուրդը: Այս ժողովուրդը թողնված է իր տխուր ճակատագրին՝ անմարդկային ջարդերի արյան ճապաղիքներին ենթակա: Այս ժողովուրդը, որը «խաղաղ» օրերին անգամ ենթարկվել է կոդպուտի, չարչարանքի, հալածանքի, սպանության: Ինչ երկիր, ինչ ժողովուրդ և ինչ դժբախտություն: Ո՞վ կարող է փրկել դժբախտ ժողովրդին և ազատել այդ դժոխքից:

ՄՈՐԳԵՆԹԱՈՒ - Հազարավոր հայոց գյուղերից ու քաղաքներից հուսաբեկ քարավանները ծածկեցին հարավ իջնող ճանապարհները: Եթե տնից ելնելու պահին մարդկային գեղեցիկ էակներ էին, մի քանի ժամից հետո փոշով ու ցեխով ծեփվելով, հոգնությունից և ուղեկիցների բիրտությունից ահաբեկված՝ դառնում էին անձա-

նաչելի: 1915-ի ապրիլից մինչև հոկտեմբեր Փոքր Ասիայի գրեթե բոլոր ճանապարհները լցված էին աքսորականների խմբերով, որոնք հեռանում էին սիրասուն Հայրենիքից, որտեղ հազարավոր տարիներ ապրել էին իրենց նախնիները: Երկու միլիոն իր զավակներից Հայաստանը պարպվեց, քարավանները ձգվեցին դեպի Սիրիական անապատները: Գիշանգոյների մեծ երամներ էին թռչում այդ թափուրների գլխավերևում և դիակներից հագեցած ու ճարպակալած կատաղի շներ...

ԱՆՐԻ ԲԱՐԲԻ - Ոչ ոք այսօր չի կարող անցնել լքված Հայաստանով առանց սարսռելու նրա՝ մինչև հորիզոնները պարզված ավերակներին, ամայացումին ու մահվանն ի տես: Գեհենային չարչարանքներ ողջ բուն Հայոց աշխարհում և նաև Թուրքիայի այն գավառներում, որտեղ հայերի հոծ զանգվածներ կային, որը հնարավոր չէ նկարագրել, որովհետև չկա սարսափը արտահայտող բառեր: Ես հանդիպել եմ զարհուրելի դրվագների, որոնք միջնադարի ամենաեղերական առասպելներն էին ոգեկոչում: Հայ մանուկներ, որոնք հրաշքով ազատվել էին մահից և որպես ողորմելի փոքրիկ խլյակներ, դահիճների մեջ մնացին, որոնք նրանց արգելափակեցին իսլամ

ընտանիքներում, ուր ամեն բան օտար էր, չներող ու դաժան: Երանք դարձան նաև քրդերի ձեռքին գերյալներ, վայրի լեռների մեջ, կեղտոտ վրանների տակ ծվարած... Բայց խոսքը հիմա աշխարհի ամենամարդասիրական մասնագիտության տեր մարդկանց՝ թուրք բժիշկների արարքների մասին է: Հատկապես ամենափոքրերին և նորածիններին գոլորշու մեջ խեղդելով ոչնչացնելը շատ էր հրապուրում բժիշկ Ալի Սայիբ բեյին: Բժիշկ Ալի Սայիբ բեյը շատ էր սիրում նաև երեխաներին թունավորել և նայել, թե նրանք ինչպես էին մեռնում սոսկալի տառապանքներով: Հետո գոլորշուց խեղդված և թունավորված երեխաներին լցնում էր զամբյուղները և թափում էր ծովը, իսկ եթե ծովը հեռու էր, լցնում էր գետերը, որոնք այդ զամբյուղները ապահով հասցնում էին ծով: Միասեռականները, որ թուրքերի մեջ այնքան շատ էին, բռնաբարում էին փոքրիկ տղաներին, որոնց հետո կտտանքների էին ենթարկում, և որոնք մեռնում էին միշտ նույն բառը աղաղակելով. մայրիկ... Միասեռական բժիշկներ, ոստիկաններ, հոջաներ, ուսուցիչներ... Երեխաներին ոչնչացնելու թուրք բժիշկների սիրած ձևն էր նաև ողջակիզելը: Բիթլիսում Մուսթա-

վա Աբդուլ Հալիկը 1000 երեխա ողջակիզեց վերնախավի և ամբոխի աչքի առջև աղաղակելով. «Ձնջել հայ անունը մեր նահանգից Թուրքիայի անվտանգության և ապահովության համար: Նույնիսկ երկու տարեկան երեխաները անմեղ չեն: Երանք կմեծանան՝ վրեժ կլուծեն»: Տեր-Ջորի քարանձավներում, փակելով բոլոր անցքերը, ողջակիզեցին 5000 երեխա: Դիարբեքիում բժիշկ Ռեշիդը նահանգապետի հետ 800 երեխա փակեց մառանում և խորովեց: Երանք նաև սիրում էին 7-13 տարեկաններին ողջ-ողջ լցնել փոսերը և ծածկել: Հողը շարժվում էր երեխաների հոգեվարքից, իսկ նահանգապետը և բժիշկ Ռեշիդը նայում էին և հրձվում: Մի երեխայի խաչեցին: Մեխել էին ձեռքերից, ոտքերից, աչքերից՝ ասելով. «Թող ձեր Զրիստոսը գա փրկի...»: Մյուսին, վեց տարեկան մի մանկիկի, ցից հանեցին... Ամբոխը ոռնում էր. «Սա հայերի դրոշն է»: Բժշկի կոչմամբ այդ արյունարբու ելուզակների անունները շատ են և առաջինները՝ Նազըմի ու Բեհաեդդին Շաքիրի անունները: Սրանք էին, որ անձամբ մորթում էին նաև իրենց գործընկերներին՝ հայ բժիշկներին: Իրենց բնույթով լինելով անշնորհակալ ցեղ՝ նրանք թերևս վրեժ էին լուծում այն բանի

համար, որ 1838 թ. հայ բժիշկ էմանուել Շահյանը սուլթան Մահմուդին համոզեց Կոստանդնուպոլսում բժշկական ֆակուլտետ հիմնել: Հիմնվեց նույն էմանուել Շահյանի ջանքերով: Եվ եվրոպայում բժշկական բարձր կրթություն ստացած հայ մասնագետները եղան դասախոսները այդ բաժնի, և, Աստված գիտի, թե որքան թուրք բժիշկներ պատրաստվեցին, մինչև այս եղերական ժամանակները: Սակայն, մասնագիտությունից բացի, այն վեհ գաղափարները, որ հայ բժիշկ-դասախոսները ներշնչեցին թուրք ուսանողներին մարդասիրության և բարոյականության առաջին շարքերում լինելու բժշկի կարևոր առաքելության մասին՝ ըստ երևույթին, պարարտ հող չէր գտել ոճրագործ ազգի ոճրագործ ժառանգների սրտերում:

ՄՈՐԳԱՆԵՆԹԱՌԻ - Մենք մեր գրքի էջերում պատմել ենք զարհուրելի դեպքերի մասին, որ աշխարհն իմանա, թե ինչ է այն ազգը, որ թուրք է կոչվում: Սակայն մեր գրքի էջերում չենք կարողացել պատմել բոլոր սոսկալի դեպքերի մասին, որովհետև այդ սադիստական խենեշանքների մասին, որոնց զոհը դարձավ հայ ժողովուրդը, չի կարելի երբեք տպել գրքի էջերում: Այս նվիրական ժողովրդի, որի ճառագող մտքի

խորքերից բխել է լույսը՝ փարատելու վաչկատուն ցեղի էության մեջ տիրող թանձր խավարը: Նվիրական այս ժողովուրդը համբերությամբ, դարեր շարունակ աշխատել էր Թուրքիո պետության զարգացման համար: Այս նվիրական ժողովուրդը, որ կարող էր աշխարհի առաջ իր բողոքի, իր զայրույթի խոսքն առաջ տանել և պահանջել արդարություն՝ ելավ Գողգոթա...

Բեմ է բարձրանում Արմին Վեգները, ձեռքին՝ լուսանկարների տրցակ:

ԱՐՄԻՆ ՎԵԳՆԵՐ - Այս լուսանկարները, որոնք ճիշտ ժամանակին և ճիշտ տեղի կատարել են ես՝ գերմանական բանակում ծառայող Արմին Վեգներս, ականատես վկաների ասած խոսքերի ու գրված գրքերի իրական հավելումներն են: *(Տրցակը դնում է Նախագահի սեղանին:)* Որպես մեկը այն սակավաթիվ եվրոպացիներից, որոնք սկզբից ևեթ ականատես են եղել Անատոլիայի ծաղկուն քաղաքներում, բերքաշատ դաշտերում հայ ժողովրդի զարհուրելի բնաջնջմանը և Եփրատի ափերին, Միջագետքի անապատների քարքարոտ ավազուտներում նրա խղճուկ մնացորդների ոչնչացմանը, ես

համարձակվում են ձեզ ներկայացնել թշվառության և սարսափների այն պատկերները, որոնք տեսել են սեփական աչքերով երկու տարվա ընթացքում և որոնք երբեք չեն ջնջվի իմ հիշողությունից:

Նախագահը նայում է լուսանկարները և փոխանցում Գատախագին, որն իր հերթին նայելուց հետո փոխանցում է դատապաշտպաններին: Խամրում են դատարանի լույսերը: Լուսավորված է միայն Քահանան:

ՔԱՀԱՆԱ - *(իր անկյունից):* Այս բոլոր վկաները, իհարկե, վկայության համար չեն կանչվել Թուրքիո Ռազմական Արտակարգ Ատյանի նիստերին: Նրանց վկայությունները ամփոփված են իրենց գրքերում, որոնք բազմաթիվ լեզուներով են թարգմանված: Այդ գրքերը կարող են խոսել աշխարհի բոլոր դատարաններում ու առյուծապաններում: Հավատով են ասում: Թուրքիո Ատյան հրավիրվածները եղան թուրքեր ու հայեր, ովքեր վկայեցին ժմարտության պարտադրանքով: Եղան նրանք էլ, ովքեր սուտը դարձրին իրենց վկայությունը: Ստի ետևում թաքնվելով՝ փորձեցին անմեղության անունից բարբաջել: Ինչպես պիտի ավարտվի ստի և ժմարտության պայքարը:

11.

Քենը մթնում է: Հազիվ նկատելի երևում է դատարանի ուրվապատկերային անշարժ տեսարանը: Իր տեղում երևում է մահ Քահանայի ուրվապատկերը: Հայտնվում են թուրք Լրագրավաճառները:

ՄԵԿԸ - Ավարտին է մոտենում Ռազմական Արտակարգ Ատյանի՝ ամիսներ տևած աշխատանքը, որը քննեց հայերի ոչնչացումն իրականացրած երիտթուրքերի պարագլուխների, կառավարության անդամների, կուսակցական, պետական ու զինվորական բարձրաստիճան պաշտոնյաների գործը: Գնեք «Ստամբուլ», կարդացեք, իմացեք...

ՄՅՈՒՍԸ - Քննվել են բոլոր առկա փաստաթղթերը, հարցաքննվել են բազմաթիվ թուրք, օտարագրի, հայ ականատես վկաներ: Վկաներից շատերն արդեն գրքեր են գրել: «Թաքվիմ-ի Վաքայի» մանրամասներ կան... Վերցրեք, կարդացեք...

ԵՐՐՈՐԴԸ - Մանրակրկիտ ուսումնասիրվել է գլխավոր խորհրդի հետևյալ անդամներին վերաբերվող արձանագրությունները. Թալեթ, Էնվեր, Ջեմալ, Իբրահիմ Շյուքրի, Խալիլ, Ահմեդ Նեսիսմի, Միդհատ Շաքրի, Ջեմալ, Ջիա Գեռք Ալի, դոկտոր Նուսուհի,

Քուչուկ Թալեաթ, դոկտոր Բե-
հաեդդին Շաքիր, դոկտոր Նա-
զըմ, Աթիֆ Ռիչա, Ազիզ, Ջեվիդ
շեյխ-ուլ-իսլամ Հայրի Էֆենդի,
Սայիդ Հալիմ փաշա...

ՄԵԿԸ - Էլի շատերինը... Վերցրեք
«Ալեմդար» մեր թերթը, բոլորի
անունները մեկիկ-մեկիկ գրված
է...

ԵՐՐՈՐԴ - Բանտում գտնվող Սայիդ
Հալիմ փաշան և նրա գործըն-
կերները Մեծ Բրիտանիայի
դիվանագիտական ներկայա-
ցուցչության կողմից տարվել էին
անհայտ ուղղությամբ: Նկատի ու-
նենալով, որ Հալիմ փաշան և
մյուսները, անկախ իրենց կամ-
քից, չեն կարող ներկայանալ
դատարան, նրանց հանդեպ
հարուցված դատաքննությունը
կարձվեց:

ՔԱՀԱՆԱ - Ոչ: Բրիտանացիները
նրանց անհայտ ուղղությամբ չէին
տարել: Ստամբուլի կալանատնե-
րից նրանց տեղափոխել էին
Մալթա կղզին: Դաշնակիցները
չուզեցին հանցագործներին դա-
տարանով պատժել: Երկերեսանի
անգլիացիները 78 նախարար ու
բարձր պաշտոնյա դահիճներին
առոք-փառոք տեղավորեցին
Մալթա կղզում, իբրև «աքսորա-
կաններ», բայց որոնք կերան,
խմեցին, հղփացան և գործիք
դարձան Անգլիայի ձեռքին՝ նրա
քաղաքական և տնտեսական շա-

հերը Թուրքիո տարածքում ա-
պահովելու համար...

ՄՅՈՒՍԸ - (քրքջալով): Պատկերաց-
րեք. երբ դատարանը Տեր-Չորի
նահանգապետին հարցնում է.
«Հաղորդում են, որ դուք ոչնչաց-
րել եք 10000 հայ», նահանգապե-
տը պատասխանում է. «Ես ունեմ
իմ հպարտությունը և չեմ բավա-
րարվում 10000-ով, պետք է
ավելացնել»: Այսպես կլինի
արժանապատվություն ունեցող
թուրք կառավարիչը:

ԵՐՐՈՐԴԸ - Ցավալի է տեսնել, որ
անձինք, ովքեր մի քանի ամիս
առաջ փառք ու պատվի էին ար-
ժանանում՝ բանտ են տարվել
իբրև հասարակ ոճրագործներ,-
գրում է «Թասֆիրի էվքերա» թեր-
թը «Պալատից դեպի բանտի
զնդան» հոդվածում:

ՄԵԿԸ - «Իսթիքլալ» թերթը գրում է, թե
«Համաշխարհային պատերազմը
թուրքերիս մեջ առաջացրեց
անասնության ու անբարոյակա-
նության ոգի»: Երիտթուրք կառա-
վարիչները բոլոր թուրքերի հետ
հռչակվել են արյան ծարավի
հրեշներ: Մի՞թե մենք հրեշներ
ենք...

ՄՅՈՒՍԸ - «Ալեմդարը» «Տեղահա-
նության և կոտորածների կա-
պակցությամբ» հոդվածում ասում
է, որ Թուրքիան հայերի կոտո-
րածների դատաքննություններն
իրականացնում է հարկադրված,

որ շարժառիթ է ծառայել ոչ թե արդարության վերականգնումը, այլ Եվրոպայի առջև արդարադատ երևալու ցանկությունը: Ուրիշ ինչպե՞ս, հաղթողը ինչո՞ւ պիտի դատաստան տեսնի իր հաղթող առաջնորդների հետ:

ԵՐՐՈՐԴԸ - Դատարանում պաշտպանները պնդում են, որ հայերի տեղահանության ու կոտորածների համար թուրք ժողովրդը պատասխանատու չէ և անմեղ է, իսկ դատախազ մեղադրողները փաստերով ապացուցում են, որ թուրք և քուրդ հասարակ ժողովուրդը նույնպես մասնակցել է ջարդին: Ո՞ւմ կարծիքն է հաղթելու, հարցնում են թերթերը...

ՄԵԿԸ - Վաղվա թերթերում կլինեն Գլխավոր դատախազի մեղադրական ծառը և ատյանի նախագահի՝ յուրաքանչյուր մեղադրյալի, ըստ թուրքական օենսգրքի հողվածների, պատժաչափը...

Նրանք հեռանում են դահլիճից: Դահլիճը ընկղմվում է սթուքյան մեջ: Լուսավորվում է բեմը, որտեղ դատարանի անշարժ տեսարանն էր:

12.

Լավում է Գլխավոր Դատախազի խոսքի շարունակությունը:

ԳԼԽ. ԴԱՏԱԽԱԶ - Ընդգծում եմ. Համաշխարհային պատերազմի ընձեռած հնարավորությունից օգտվելով՝ երիտթուրքերը իրագործեցին Հայոց սպանող, յուրացնելով հայերի ունեցվածքը և նրանց անշարժ ու շարժական գույքերի կողոպտման հաշվին ահռելի հարստության տեր դարձան: Դատարանը ուսումնասիրել և քննարկել է մեղադրյալների հետ կապված բոլոր նյութերն ու փաստաթղթերը, լսել բոլոր վկաներին, որով և հաստատում ենք «Միություն և Առաջադիմություն» կուսակցության մեղավորությունը, բազմաթիվ հանցանքները հայերի հանդեպ և հաստատում ենք, որ նրա ղեկավարներն են հանդիսացել այդ հանցանքների հեղինակները: Նրանք պետք է պատժվեն ըստ իրենց կատարած ահռելի մեղքերի: Որպես սկզբունքային հանցագործներ մեղավոր եմ ձանաչում փախուստի մեջ գտնվող Թալեաթին, Էնվերին, Ջեմալին, դոկտորներ Նազըմին և Բեհաեդդին Շաքիրին, Տրապիզոնի նահանգապետ Ջեմալ Ազիմ բեյին և պահանջում առավելագույն պատիժ: Առավելագույն պատիժ եմ պահանջում եմ նաև Յոզղաթի նահանգապետ Բեմալ բեյի համար, որին չի հաջողվել փախչել հայրենիքից:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Մենք՝ թուրքերս, ամբաստանվում ենք օտարների կողմից որպես ոճրագործ ազգ: Մեր փրկության միակ միջոցը այդ ամբաստանությունից արդարություն կիրառելն է անխտիր բոլոր հանցանքների նկատմամբ: Եվ ուրեմն՝ Օսմանյան կայսրության քրեական օրենսդրության 45-րդ և 55-րդ հոդվածներով Սահմանադրությունը ոտնահարելու, Թուրքիան պատերազմի մեջ ներքաշելու, 170-րդ, 171-րդ, 181-րդ հոդվածներով կանխատեսված սպանությունների և հատկապես հայերի ջարդի մեղադրանքով ծանաչված Թալեաթը, Էնվերը, Ջեմալը, դոկտորներ Նազըմը և Բեհաեդդին Շաքիրը և Յոզղաթի նահանգապետ Բեմալ բեյը դատապարտվում են մահվան: 15 և 10 տարվա բանտարկության և տաժանակիր աշխատանքի են դատապարտվում Շեյխ-ուլ-իսլամ Մուսա Բյազիմ էֆենդին՝ կրոնը Իթթիհաթի նպատակներին ծառայեցնելու և նրա հետ գործակցելու մեղադրանքով, ոստիկանապետ Աբդուլ Բերիմը, Ջեմալ Օղուզ բեյը...

Նախագահը դեռ կարդում է ձեռքում բռնած թուղթը, բայց նրա խոսքը դանդաղ մարում է՝ լույսի հետ միասին:

Բենի անկյունում լուսավորվում է Քահանան:

ՔԱՀԱՆԱ - Ողջույն քեզ, հայ ժողովուրդ, մեղա՛, ողջույն ձեզ, հայության մնացորդներ: Ես եկել եմ դժոխային այն վայրից, ուր ամբողջ մի ազգի ուղեղը ջարդուփշուր եղավ Լենկթեմուրի, Չինգիզ խանների արժանավոր արյունաբու հաջորդների ձեռքերով: Ողջույն ձեզ, հայության խլյակներ: Լսեցիք դուք և թող Աշխարհի խլացած ականջը նույնպես լսի թուրք կառավարությունը և պետական իշխանությունները ընդունեցին, որ կատարել են մի ողջ ազգի սպանություն: Երբևէ չեղած, չլսված ազգասպանություն: Երբևէ կատարված մարդկության գեհենային, ամենասոսկալի, ճիվաղային, մարդակործան պատերազմներից առավել. մի ողջ ժողովրդի ոչնչացում: Լսեցի՞ք, աշխարհի ազգություններ, որ ապրում եք Եվրոպայում ու Ամերիկայում. թուրքերն իրենց սուլթանով, Ռազմական Արտակարգ Ատյան-դատարանով ընդունեցին Հայոց ցեղասպանության անուրանալի փաստը: Աշխարհում կատարված առաջին Գենոցիդը: Ոճրագործներին դատապարտեցին մահվան, բայց չիրականացրեցին նրանց նկատմամբ հետապնդումի ու պատժի քաղաքականություն:

Շատ չանցած՝ դատապարտված նույն երիտթուրքերը համալրելու էին Մուստաֆա Բեմալի ազգայնական բանակի շարքերն ու Հայոց մնացորդների հանդեպ այրվելու էին նույն ատելությամբ: Թուրքական իրականության մեջ շատ արագ պիտի անհետանան ձշմարիտ խոսքի ջատագովները և ասպարեզն ամբողջությամբ պիտի գրավեն կեղծարարները՝ խեղաթյուրելով Հայոց իսկությունը, մերժելով հայերից ամայացած Թուրքա-Հայաստանի գոյությունը: Հայոց Հայրենիքը: Բայց միթե պիտի հիշողությունը այնքան բթանա, որ վերապրողների սրտում իսպառ չքանա սրբասուն Մեծ Հայրենիքի կորստի ցավը: Հայրենիքի, որը հայինն էր ճիշտ այն պահից, երբ Աստծո կամեցողությամբ լույս անջատվեց խավարից:

1919-1922 թվականներին Մուստաֆա Բեմալի զորքերը Արևելյան Հայաստանում, ապա Արևմտյան Հայաստանում, Թուրքիայի կենտրոնական գավառներում, Կիլիկիայում, Իզմիրում նորից կոտորածների երախը նետեցին նրանց, ովքեր 15-16 թվականների ջարդերից հետո համարձակվել էին ապրել: Ապրելուց բացի՝ վերադառնալ հայրենի շեները: Վերադառնալուց

բացի՝ վերականգնել իրենց տունտեղը: Թուրքական դատարանը նոր էր ավարտել ամիսներ ձգվող դատավարությունը, որ սկսել էր 1919թ. մարտի 8-ին: Թուրքական դատարանը մահվան էր դատապարտել, երկար տարիների բանտ ու աքսորի էր դատապարտել Հայոց դահիճներին, որ, ահա, գան նոր դահիճներ և ավարտեն դատապարտված դահիճների գործը՝ քրքջալով իրենց իսկ արդարադատության երեսին: Մուստաֆա Բեմալը ավարտեց երիտթուրքերի, իսկ նրանից առաջ՝ սուլթան Համիդի սկսած գործը. Հայաստանությունը: 300 հազար հայեր, որ հրաջքով փրկվել էին երիտթուրքերի յաթաղանից, ընկան քեմալականների սրերի վրա: Որովհետև հին ու նոր թուրքիզմի գաղափարը նույնն է. հայը իրավունք չունի ապրելու իր սրբազան Հայրենիքում: Ժամանակի անխափան երթի մեջ իր տեղը գրավեց 20-րդ դարը, որ դարձավ նախասկիզբը առաջին մարդակուլ աշխարհամարտի ու ազգասպանության: Զգում է հոգիս, որ դեռ շարունակելու է իր եղերական երթը մինչև իր վախճանը և գալիքի մեջ էլ գուցե, քանզի առել է իր քիմքին արժանի համն ու հո-

տը արյունոտ սպանդի: *(Բռան մեջ սեղմած թերթի կտորը հարթելով՝ դահլիճին:)* Կարդամ, լսեք, «Նյու Յորք Թայմս» թերթի հաղորդագրությունն է: «1924 թվականի դեկտեմբերի 22-ին Մարսել քաղաքը ցնցվեց սարսափելի լուրից. նավահանգիստ էր ժամանել անգլիական «Զան» նավը, բեռնված 400 տոննա մարդկային ոսկորներով գործարաններին մշակելու հանձնելու համար: Հայտնի դարձավ, որ հայ զոհերի ոսկորներն էին, որ նավ էին բարձվել Մարմարայի ծովեզրում, Մուդանիայի մոտ»: *(Լստում է հատակին, գրկում ծնկները, թվում է՝ ականջ է դնում ինչ-որ ձայների:)* Լսեք... հոգնած պտտվող Երկրագնդի ծանր, եղերական ձոռոցը: Թվում է, հիմա կտոր-կտոր է լինելու խարխլված ու կոտրված մի սայլի հանգվույն, որը բեռնված է չափից ավելի ՍԱՐՍԱՓՈՎ:

Փակվող վարագույրի հետ լավում է Կանանց և Տղամարդկանց ձայ-

ներ, որոնք աստիճանաբար բարձրանում են և որոնց միանում են նաև Մանուկների և Ծերերի ձայներ: Խոսքը նմանվում է բուռն աղոթքի, որը դառնում է բազմաձայն երգ՝ առանց մեղեդու՝ մարդկանց ամենատարբեր զգացումների ու ապրումների համանվագ: Երբեմն կրկնվող բառերի շղթայից կրքոտ ելևէջով առանձնանում է տղամարդու կամ կնոջ, ծերունական կամ մանկական ձայն:

«Առջին կացին, որ զարկեցին՝

Ծառն օրորաց, ձղեն երաց:

Միջին կացին, որ զարկեցին՝

Ծառն իր օտաց

Արյուն բոխոց:

Հետին կացին, որ զարկեցին՝

Ծառն որոտաց,

Ծառն որոտաց...

Տեր... Տեր Կեցցո և Ապրեցո,

Ծառն Ապրեցո...»:

- *Ծառն իր օտաց արյուն բխոց...*

- *Ծառն որոտաց, Ծառն որոտաց...*

- *Տեր... Տեր Կեցցո և Ապրեցո, Ծառն Ապրեցո...*

Կրկնվող տողերը միայն մի պահ են առանձնանում, հետո նորից ամբողջական խոսքը կրկնվում է այնքան, մինչև հասնում է բարձրակետի և միանգամից ընդհատվում վերջին բառերով. «Տեր... Տեր Կեցցո և Ապրեցո»:

ՄԵՐ ԼԵՂԻՆԱԿԸ ՄԵՐ ԼԵՂԻՆԱԿԸ ՄԵՐ ԼԵՂԻՆԱԿԸ

*Սամվել
ԽԱԼԱԹՅԱՆ*

Ովքեր ենք մենք, որտեղ ենք մենք, ո՞ր ենք գնում...

Մենք:

Մենք...Մենք...Մենք...Մենք...Մենք...

ՄԵՆՔ...

Ո՞ր ենք գնում... Ո՞ր ենք գնում... Ո՞ր ենք գնում... Ո՞ր

ենք գնում... Ո՞ր ենք գնում... Ո՞ր

ենք գնում...

Հ. Գ. Այս պիեսը, ավանդականից զատ, կարծում եմ, կարելի է քննադրել նաև խորագրաֆիկ՝ այն ինչ-որ չափով ընդունելով որպես լիբրետո, նաև, խառը՝ երկխոսությունների հետ խորագրաֆիկ տեսարաններով:

ՓԱԿՈՒՂՈՒՅ ԱՅՆ ԿՈՂՄ

Պիես 1 գործողությամբ

Գործող անձինք

ԱՂԱՍԻ - 40-45 տարեկան

ԱՐՈՒՄ - 60-65 տարեկան

ՀԱՅԿ - 40 տարեկան

ՌԱԶՄԻԿ - 40 տարեկան

ՀՈՎՀԱՆՆԵՄ - 75-80 տարեկան

ԳՈՒՐԳԵՆ - 50 տարեկան

ԿԱՐԵՆ - 25 տարեկան:

ԱՇԽԵՆ - 60 տարեկան

ԱԼԻ - 50-55 տարեկան

ՆՎԱՐԴ - Աղասու գոհված կինը

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - դասընթացավոր

ՈՍՏԻԿԱՆ

Նվագողներ

Դեպքը տեղի է ունենում մեր օրերում, սահմանամերձ գյուղում:

Գյուղապետի անշուք աշխատասենյակ. հնամաշ գրասեղան, պահարան, պատի տակ շարված աթոռներ, անկյունում՝ հանրապետության դրոշը: Աղասին, գրասեղանին հակված, ակնոցը դրած, թղթերի մեջ խորասուզված գրառումներ է անում: Երևակվում է հղի Նվարդը: Զգալով նրա ներկայությունը՝ Աղասին գրիչը ցած է դնում, հոգոցով շփում է ճակատը:

ԱՂԱՍԻ - (հայացքը չբարձրացնելով): Էլի... (Նվարդն անշուք գրասեղանից վերցնում է կոթուկներով լցված, մոխրաման ծառայող պահածոյի տուփը, տանում, դատարկում է սենյակի անկյունում

նրա դրված զամբյուղի մեջ, ետ է բերում:) Նվարդ... Նվարդ ջան... Ինձնից ինչ ես ուզում...

ՆՎԱՐԴ - (նստում է աթոռին, անծկությամբ նայում է ամուսնուն): Ամուսնացիր:

ԱՂԱՍԻ - Դա ըլնող բան չի... Բեզ ասել եմ... Ես չեմ կարող...

ՆՎԱՐԴ - Դու քեզ ներել չես կարողանում: Խիղճդ տանջում է: Բայց, ախր, դու մեղք չունես, Աղասի ջան, ես քեզնից նեղացած չեմ, ամուսնացիր:

ԱՂԱՍԻ - Բա որ նեղացած չես, ամեն անգամ ինչի՞ ես գալիս ու հոգիս տակնուվրա անում:

ՆՎԱՐԴ - Որ ամուսնանաս՝ էլ չեմ գա:

ԱՂԱՍԻ - *(գլխահակ, մեղավոր):* Թշնամին գյուղ մտնող կամրջի վրա էր...

ՆՎԱՐԴ - Թշնամին գյուղ մտնող կամրջի վրա էր, Արամը չհասցրեց կամուրջը պայթեցնել, զոհվեց: Կաղնու բնի մոտ պատսպարված, գնդացրով կրակ բացեցիր կամուրջն անցնող թշնամու վրա ու նույն պահին արկը մեր տան վրա ընկավ...

ԱՂԱՍԻ - Արկի սուլոցից շրջվեցի ու աչքիս առաջ տունը պայթեց... Դու էլ՝ հղի, տան մեջ...

ՆՎԱՐԴ - Ես թաքնվել էի նկուղում: Տունը պայթեց, նկուղի առաստաղը չդիմացավ ավերակների ծանրությանը, փլվեց: Ո՞ւմ մտքով կանցներ, որ չի դիմանա:

ԱՂԱՍԻ - Էդ ո՞նց չխելագարվեցի... Վեր թռա ու բառաչելով վազեցի տան կողմը...

ՆՎԱՐԴ - Բեզ նկատեցին, կրակի տակ առան:

ԱՂԱՍԻ - Սկսեցի սողալով գալ...

ՆՎԱՐԴ - Ու մեկ էլ՝ աչքդ ընկավ կամրջին... Թուրքն էլի հարձակման էր անցել:

ԱՂԱՍԻ - Ավերակների տակ դու էիր, Նվարդ ջան, ու դեռ չճնված մեր երեխան...

ՆՎԱՐԴ - Բայց թշնամին անցնում էր կամրջով ու դու ճիշտ որոշում կայացրիր՝ ետ դարձար ու էլի վերցրիր գնդացիրը...

ԱՂԱՍԻ - Չոհեբ թողնելով՝ նահանջեցին, ու էլի փորձեցի ձեզ հասնել...

ՆՎԱՐԴ - Բայց հենց գնդացիրդ լռեց, նրանք հարձակման անցան: Մեկ ժամ պաշտպանեցիր կամուրջը, մինչև Սամվելի ջոկատը տեղ հասավ ու դու գլխապատառ վազեցիր մեր կողմը:

ԱՂԱՍԻ - Արդեն ուշ էր... Հետո պարզվեց, որ դեռ կես ժամ կենդանի եք եղել... Եթե անմիջապես օգնության հասնեի՝ կփրկեի ձեզ...

ՆՎԱՐԴ - Բայց դու կամուրջն էիր պաշտպանում: Եթե դիրքը թողնեիր՝ թուրքը գյուղ կմտներ:

ԱՂԱՍԻ - *(փորձելով վանել տանջալից մտքերը):* Ո՛ւֆ... *(Ծխախոտ է վառում:)* Մի արի, Նվարդ ջան, մի տանջիր ինձ:

ՆՎԱՐԴ - Ես գործով եմ եկել:

ԱՂԱՍԻ - (զգաստանում է): Գործո՞վ...

ՆՎԱՐԴ - Որոշել ես թողնել պաշտոնդ:

ԱՂԱՍԻ - Հա:

ՆՎԱՐԴ - Բա գյուղն ո՞վ է ղեկավարելու:

ԱՂԱՍԻ - (դառնացած): Գյուղ... Գյուղ է մնացել: Դատարկվել է:

ՆՎԱՐԴ - Մյուսներն էլ են ուզում գնալ: Էլի դու ես զսպում: Գործից հրաժարվեցիր՝ մարդ չի մնա: Ծարունակիր ղեկավարել:

ԱՂԱՍԻ - Բայց սա գյուղ ղեկավարել է, թե՛ պատիժ...

ՆՎԱՐԴ - Պայքարիր:

ԱՂԱՍԻ - Կովում գիտեի, որ դեմս թշնամի է, գիտեի՝ հանուն ինչի եմ պայքարում: Հիմա ո՞ւմ դեմ պայքարեմ:

ՆՎԱՐԴ - Մոլախոտի: Դու հո գիտես՝ անտեր մնացած արտում մոլախոտը շատանում է:

ԱՂԱՍԻ - Բա էդ արտի տերն ի՞նչ բանի էր:

ՆՎԱՐԴ - Արտի տերն իր արտն էր պաշտպանում թշնամուց: Մինչև հաղթեց, ետ եկավ՝ արտը մոլախոտով լցվեց: Արմատախիլ արա:

ԱՂԱՍԻ - Հանուն ինչի՞...

ՆՎԱՐԴ - Հանուն կյանքի: Ապրողների չգիտեք կյանքի գինը: Մի նահանջիր, արտդ մի ամայացրու: Ամայությունը գերեզման է: Գերեզմանը կյանք չի, կյանքի հուշ է, անդառնալի հուշ...

Դուռը թակում են: Աղասին չի ուզում արձագանքել: Թակոցը կրկնվում է:

ԱՂԱՍԻ - (ձարահատ): Մտեք:

Մտնում է Արուսը: Նվարդն աճեցնում է:

ԱՐՈՒՍ - Բարի երեկո, Աղասի ջան, կանչել ես:

ԱՂԱՍԻ - (թղթերը դասավորելով): Բարև, ընկեր Արուս: Հա, կանչել եմ, ավագանու նիստ ենք անելու, առաջ արի, նստի, ուր որ է՝ մյուսներն էլ կգան: (Մոխրամանը տանում, զամբյուղում դատարկում, ետ է գալիս:) Մեր ջահելի ուսման առաջադիմությունն ի՞նչ վիճակում է:

ԱՐՈՒՍ - (նստում է Նվարդի աթոռին): Թե որ դասի է գալիս՝ սովորում է, ուշիմ է:

ԱՂԱՍԻ - Էլի բացակայե՞լ է:

ԱՐՈՒՍ - Հա, էսօր չէր եկել:

ԱՂԱՍԻ - Բա ինչի՞ չէիր ինձ իմացանում՝ ականջները պոկեի:

ԱՐՈՒՍ - Երեխան մեղք չունի: Հայրն է գործ հանձնարարում, նա էլ ստիպված... (Ներս մտնող Հայկին տեսնելով՝ չի շարունակում):

ՀԱՅԿ - Բարրիգուն ծեգ: (Որսորդական հրացանն ուսից իջեցնելով՝ նստում է:)

ԱՐՈՒՍ - Բարև, Հայկ ջան:

ՀԱՅԿ - (ծխախոտ հանելով): Չընի՞

էլի էն կապը կտրածի հարցով եք կանչել:

ԱՐՈՒՄ - (*հայացքը փախցնելով*):

Չէ, օրակարգում այլ հարց է:

ՀԱՅԿ - Էս երկրում դեռ օրակարգ էլ կա՞:

ԱՂԱՍԻ - (*մոխրամանը Հայկի կողմը հրելով*): Կա՛, պարոն Հայկ: Օրակարգ էլ կա, կարգ ու կանոն էլ: Իսկ ինչ վերաբերում է քո կապը կտրածին, վերջին անգամ եմ զգուշացնում. եթե մեկ էլ դասից բացակայեց՝ խիստ միջոցների կդիմեմ:

ՀԱՅԿ - Կայարան էր գնացել պարտանյութը բերելու, դասից բացակայելը ո՞րն է:

ԱՐՈՒՄ - Բա դա բացակայել չի՞:

ՀԱՅԿ - Ա՛յ ընկեր Արուս, դու էլ հո ուրիշը չէ՞ս, որ չհասկանաս: (*Ակնարկելով Աղասուն*): Էս մարդը կարգադրել էր, որ պարտանյութը ժամանակին բերենք: Ըտենց չի՞, պարոն Աղասի: Ժամկետի վերջին օրն էր: «Դասից բացակայել է»... Էլ ո՞նց կլիներ: Երկիրը չտուժեց...

ԱՂԱՍԻ - Հենց՝ տուժեց: Մեզ գրագետ մասնագետ է պետք, այ ընկեր: Որոշել ենք, չէ՞, ավագանու անդամներով ենք որոշել, որ Արմեն Հայկի Բաղրամյանը պարտադիր կերպով ավարտելու է դպրոցը, պարտադիր կերպով սովորելու է գյուղատնտեսական

ինստիտուտում, պարտադիր կերպով ավարտելու է, պարտադիր կերպով վերադառնալու է ծննդավայր: Որոշել ենք, թե՛ չէ:

ՀԱՅԿ - (*դժգոհ*): Որոշել ենք:

ԱՂԱՍԻ - Բա որ դպրոց չի հաճախում, ո՞նց է ավարտելու:

ՀԱՅԿ - Էդ մի օրը չի խանգարի:

ԱՂԱՍԻ - Էդ մի օրը՝ պարարտանյութ, անցած օրը՝ սերմացու, նախորդ անգամը՝ բոստանը ջրելու... Հետո՞:

ՀԱՅԿ - (*բորբոքված*): Դե տվեք սպանեք, էլի... Ես համ պոստի եմ ըլնում, համ տավարն եմ արածացնում, ո՞նց անեմ, գլուխս ո՞ր քարին տամ...

ԱՐՈՒՄ - Ախր, Հայկ ջան, դու լավ գիտես, որ եթե Արմենը դասի չի գալիս, դպրոցը փակվում է:

ՀԱՅԿ - Հենց դրա համար էլ որոշեցինք, չէ՞, Աղասու ասած՝ բոլորս որոշեցինք, որ նման հանգամանքներում, ընկեր Արուս, դու ծիշտ ժամանակին քու զանգերը տուր:

ԱՐՈՒՄ - (*նեղսրտած*): Տալիս եմ, բա չեմ տալիս:

ՀԱՅԿ - Լարը ծարեցի՞ բերեցի, պահեստի սիգնալիզացիայի զանգը, որ աշխարհն ա թնդացնում՝ ամրացրի դպրոցի պատին...

ԱՂԱՍԻ - Լավ, լավ, կորկոտ մի ծեծիր: Անկախ բոլոր հանգամանքներից, ընկեր Արուսը պար-

տաճանաչ կերպով, գրաֆիկով
զանգը տալիս է ու ես պաշտոնա-
կան լուրեր ունեմ, որ դա մեծ
ազդեցություն է թողնում հարևան-
ների վրա: Բա ո՞նց, թողնենք, որ
թուրքը մտածի, թե գյուղում շունչ
չկամ, մի աշակերտ ունենք, էն էլ՝
դասի չի գալիս... Մենք էդ պատվի
տերը չենք: Ընկեր Արուս, շարու-
նակեք նույն ձևով, 45 բոպեն մեկ՝
զանգ, 10 բոպե դասամիջոց ու՝
զանգ:

ԱՐՈՒՍ - Էդպես էլ անում եմ:

ԱՂԱՍԻ - Քանի տարի մնաց, որ ա-
վարտի:

ԱՐՈՒՍ - Երեք:

ԱՂԱՍԻ - (մտախոհ): Երեք... Հինգ
տարի էլ՝ ինստիտուտը...

**Դուռը քակում և չսպասելով
պատասխանի՝ մտնում է Մա-
հակյանը:**

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - Բարի օր ձեզ: (Գործ-
նական առաջանում է): Վաղոց
եք հավաքվել, հո շատ չսպասե-
ցի՞ք...

ԱՂԱՍԻ - (ոտքի կանգնելով՝ բարևում
է): Բարով եկաք, պարոն Սահակ-
յան, համեցեք, ձեզ ենք սպասում:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - (կաշվե թղթապանա-
կը սեղանին դնելով՝ նստում
է): Անտանելի ծանապարհներ
են, երեք տեղ մեքենա ենք հրել:
(Թղթապանակից թուղթ հանելով՝
մեկնում է Աղասուն:): Քանի չեմ

մոռացել, նեղություն քաշի, գոր-
ծուղումս կնքիր:

ԱՂԱՍԻ - (դարակից կնիքը հանե-
լով՝ կնքում է): Ծանապարհի նո-
րոգումը խոստացել են ընդգրկել
ծրագրի մեջ:

ՀԱՅԿ - (դժգոհ): Հինգ տարի է՝ խոս-
տանում են:

**Ձեռնափայտին հենվելով մտնում
է Հովհաննեսը:**

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Բարի իրիզուն ձեզ:
Կանչել ես, Աղասի ջան:

ԱՂԱՍԻ - Հա, Հովհաննես պապի,
առաջ արի, նստիր: Ուր որ է՝
Ռազմիկն ու Սերոբն էլ կգան,
կարևոր հարց ենք քննարկելու:

ՀԱՅԿ - (ոչ ոքի չդիմելով): Սերոբը չի
գա:

ԱՐՈՒՍ - Հո մրսե՞լ չի:

ՀԱՅԿ - Չէ... Քոչը կապում աս:

ԱՂԱՍԻ - (անակնկալի եկած): Ո՞նց
թե՛ կապում աս:

ՀԱՅԿ - Կապելը ո՞նց աս լինում: Կնի-
կը մեռավ, ինքն էլ չորս պատի
մեջ մենակ՝ պուպու: Տղեն Կրաս-
նոդար աս կանչել:

ԱՂԱՍԻ - (պոռթկում է): Տո՛, դրա
տղի... հիմի ասել էի: Բայց որոշել
էինք չէ՞... Երբ աս ուզում գնա:

ՀԱՅԿ - Վաղը կեթ:

ԱՂԱՍԻ - Հովհաննես պապ, նիս-
տից հետո ոտդ կախ գցի, Սերո-
բին դիպչենք: (Հովհաննեսը

գլխով է անում: Սահակյանին:) Սուրճ կխմեք:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - (նայում է ձեռքի ժամացույցին): Չէ, շտապում եմ, հազիվ տեղ հասնեմ: (Ներկաներին նայելով:) Բոլորն են ներկա:

ԱՂԱՍԻ - Ուր որ է՝ Ռազմիկն էլ կգա:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - Բայց զգուշացրել էի, չէ՛... Դեռ Ծաղկահովիտ էլ եմ մտնելու, կհասցնեմ:

ԱՂԱՍԻ - Քսան բուսակի ծանապարհ է:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - Էդ ինչ մի կարևոր գործի են... Դժվար էր՝ շուտ գային, մի կես ժամ էլ սպասեին:

ԱՂԱՍԻ - (արդարանալով): Դե, մինչև հանդից գալիս են... հավուժիվ, անասուն... (Համազրուղացիներին.) Պարոն Սահակյանը մարզպետարանի պատասխանատու աշխատող է, կարևոր գործով է եկել:

ԼՈՎՀԱՆՆԵՍ - Բարով է եկել:

ԼԱՅԿ - (դժգոհ): Պատի մեջ չոփ խրեք:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - (կծու հեզանքով): Եթե հաճախ գանք, ձեզ գործից կզգենք: Դուք զբաղված մարդիկ եք՝ հանդ, հավուժիվ, անասուն եք խնամում:

ԼԱՅԿ - Մենք գյուղացի մարդ ենք ու մեր գործից դժգոհ չենք, մեր մեծ հոգսը աշխատանքը չի:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - Բա ո՞րն է ձեր մեծ հոգսը, ինչից եք դժգոհ:

ԼԱՅԿ - Դու հարցրու՝ ինչից ենք գոհ: Ներուրություն ես քաշել, ավտոն հրելով եկել, հասել ես աշխարհի ծերը: Հարցրու՝ կպատասխանենք:

ԱՂԱՍԻ - (փորձում է մեղմել): Մեր Հայկն էսօր ձախ ոտքի վրա է ելել, քիչ առաջ էլ ինձ հետ էր վիճում:

ԼԱՅԿ - (դեմքը շոջելով): Հիմի Ռազմիկը կգա, նա ամեն օր աջ ոտքի վրա է ելնում, թող նա խոսի:

Հեռակներով մտնում է միտաանի Ռազմիկը:

ՌԱԶՄԻԿ - (աչքալուսանք տալու պես): Տանուտեր ջան, լույսերը վառեցի: (Ներկաներին.) Բարի օր ձեզ: (Ստում է Հայկի կողքին:)

ԱՂԱՍԻ - Ռազմիկ, որ վառեցիր, լավ է, ապրես, բայց ասա՝ իմանանք, երեկվա պե՞ս ես վառել:

ՌԱԶՄԻԿ - (հենակները հարմարացնելով կողքին): Խի՞, վամ էի վառել:

ԱՂԱՍԻ - Ծատ վատ: Ռուբիլինիկով օղորմածիկ հերս էլ կմիացնի: Քեզ ասված է՝ լույսերը հատհատ վառի: Էդ որ միանգամից միացնում ես, թուրքը հո քո՞ն չի,

միամիտ չի, որ չմտածի, թե՛ էս հայերի տներում ինչո՞ւ են լույսերը միանգամից վառվում, միանգամից՝ հանգչում: Կմտածի՞, թե՛ չէ:

ՌԱԶՄԻԿ - Կմտածի, գյուղապետ ջան, բայց դե... թոքիս ասկոլկեն էլի շարժվել էր, ցավը թողմց, որ հատ-հատ տներն ընկնեմ:

ԱՂԱՍԻ - Սայլով գնայիր: Դրա համար գեղի սայլը քեզ ենք տվել:

ՌԱԶՄԻԿ - Զամբիկը ծանրած է, մեղք ա անասունը:

ԱՂԱՍԻ - (*հաշտ*): Էդ՝ ուրիշ բան: Է-սօր-էգուց հեռախոսը կմիացնեն, զանգ կտամ ուսանողական ընկերոջս: Հատուկ սարք կա, տեղադրում ես՝ հերթով լույսերը միացնում է: Գործդ կթեթևանա:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - Դրա անունը ոելի է:

ԱՂԱՍԻ - Հա, արևդ ապրի, մտահան էի արել: Բայց, բոլոր դեպքերում, մենք չպիտի մոռանանք, որ մեր խնդիրը անշունչ տների լույսերը միացնելը չի, այլ թշնամուն հասկացնելը, որ դեմը մարդիկ են ապրում, հողը պաշտպանող կա:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Էդ գիտենք, Աղասի ջան, դու գործից խոսա, ինչի՞ ես կանչել:

ԱՂԱՍԻ - Նիստի եմ կանչել: (*Պաշտոնական*): Մարզպետարանի պատասխանատու աշխատող

պարոն Սահակյանը հատուկ դրա համար է եկել, որ քննարկմանը մասնակցի, մեզ ուղղություն ցույց տա: Ավագանու անդամներից բացակայում է միայն Սերոբը... անհարգելի: Քվորումը կա: Օրակարգային հարցը մեկն է. շուտով մեր երկրում ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններ են: Մենք էլ էս երկրից ենք: Համայնքապետ, ավագանու անդամներ ենք ընտրելու: (*Դադար*.) Հարցեր կան:

ՀԱՅԿ - Կան, գյուղապետ ջան, առանց հարց ո՞նց կլինի:

ԱՂԱՍԻ - Խնդրեմ, ասա հարցդ:

ՀԱՅԿ - Էդ որ ասում ես՝ մեր երկրում, մենք էլ էս երկրից ենք... (*Ձեռքը մեկնելով Սահակյանին*.) Էդ երկիրը գիտի՞, որ սահմանին կպած Ագարակ գյուղ կա: Գիտի՞, որ 470 տնտեսությունից 42-ն են մնացել, մեծ մասն էլ, կներես, Հովհաննես պապ, մի ոտը գերեզմանում է: Գիտի՞:

ԱՂԱՍԻ - Է-է... Բա դրա ժամանակն է:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - (*Աղասուն*): Թող մարդը խոսի, իր կարծիքն արտահայտի:

ՀԱՅԿ - Ծանո շնորհակալ եմ, որ մեզ մարդատեղ դրիք...

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - (*հեզանքը չլսելու տալով*): Անցել են այն ժամանակները, երբ մարդիկ պրոտոկոլով

էին խոսում, ամեն տեղ՝ նույն բանը, անգիր արած: Մեր երկրում ժողովրդավարություն է: Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր կարծիքը բարձրաձայնել: Համեցեք, ազատ արտահայտվեք:

ՌԱԶՄԻԿ - Հենց քո ասածն էլ՝ պրոտոկոլ է, պարոն Սահակյան: Հազարից մեկ գալիս եք, ժողովրդավարությունից եք խոսում ու գնում: Որ ասեցինք՝ ինչ... Հա՛ անշունչ քարին ասած, հա՛ ձեզ...

ԱՂԱՍԻ - Պարոն Սահակյանն առաջին անգամ է մեր գյուղում:

ՌԱԶՄԻԿ - Բանի՞ տարի է, որ մարգպետարանում ես, պարոն Սահակյան:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - Հինգ: Ինչո՞ւ եք հարցնում:

ՌԱԶՄԻԿ - Հաշվելու համար... Մեր գյուղից մինչև մարզկենտրոն 60 կիլոմետր է: Երկրագնդից 300 կիլոմետր բարձրության վրա գտնվող արբանյակը մի պտույտը կատարում է 90 րոպեում: Դու, քո գործընկերները, քո ղեկավարները էդ ո՞ր երկինքներում եք պտտվում, որ չորս տարին մեկ եք գալիս մեր գյուղ:

ԱՂԱՍԻ - *(փորձում է ընդհատել):* Ռազմիկ...

ՌԱԶՄԻԿ - Մի բոպե, համայնքապետ ջան, մեր վերադասը թույլ ատվել ազատ արտահայտվել, ես էլ արտահայտվում եմ: Ես ուզում եմ

իմանալ, թե ի՞նչ բան է էդ ժողովրդավարությունը, որ էդքան ասում են ու ոչինչ չի փոխվում, գնալով վատանում է: Կարո՞ղ է՝ «կոմունիզմ» բառը թարգմանել են հայերեն ու «ժողովրդավարություն» են ստացել:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - *(Աղասուն):* Եթե համայնքը պրոբլեմներ ունի, խնդրեմ, գրի առեք, տվեք ինձ, վերադառնալուն պես կզեկուցեմ՝ ում հարկն է:

ՀԱՅԿ - Տո, գնա գործիդ, ո՞ւմ ես երեխու տեղ դնում: Հենց քեզպեսներն են եկել, գրի առել, գնացել ու մոռացել են: «Գրի առեք»... Ընտրությունից-ընտրություն գալիս եք, ճառ ասում՝ նախապես իմանալով, որ խաբում եք: Բա դա ղեկավարի վարմունք է:

ԱՂԱՍԻ - Հայկ, քեզ չափավորի... Պարոն Սահակյանն ի՞նչ մեղք ունի, որ մի քանի անպատասխանատու մարդիկ չարաշահել են մեր վստահությունը:

ՌԱԶՄԻԿ - Բա դրանց մեջ մի պատասխանատու չճարվե՞ց: Հենց գալիս են՝ պատասխանատու աշխատող են, գնում են՝ մոռանում են, որ պատասխանատու են:

ԱՂԱՍԻ - Հասկացանք: Բայց մենք այսօր պետական կարևորության հարց ենք քննարկում, դրա ժամանակը չի:

ՀԱՅԿ - Հենց դրա ժամանակն է, մի քան էլ՝ ուշացած:

ԱՂԱՍԻ - Անցած անգամ չասի՛, որ մարզկենտրոն եմ գնացել, մեր հարցերը քննարկել ենք, խոստացել են ձամփեն սարքեն, դպրոցը՝ վերանորոգեն, մշտական գազի հարցը լուծեն...

ՀԱՅԿ - Էդ ձամփեն ո՞ւմ համար սարքեն, որ գնացող-եկող չկա, էդ դպրոցն ո՞ւմ համար վերանորոգեն, որ ընդամենը մի աշակերտ ունի:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - *(ոտքի է կանգնում):* Մի բոպե, ընկերներ, մի բոպե: Եթե ես լռում եմ, դա դեռ չի նշանակում, որ ձեր ամեն ասածի հետ համաձայն եմ: Երկիրը ծանր պայմանների մեջ է: Բազմաթիվ հարցեր կան ծառացած, դրանք պետք է լուծվեն համբերատար կերպով: Մեղվի ընտանիքն ինչպե՞ս է միասնական տքնում: Մենք էլ պետք է միասնական լինենք: Կառավարությունն ամեն ինչ անում է, որպեսզի...

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - *(ծեռնափայտին կռթնած, ոչ ոքի չդիմելով):* Չի անում:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - Ներեցեք... ինչպե՞ս...

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Չի անում, տղա ջան, չի անում... Մեր կառավարության փեթակի մեջ բոռեր են լցվել, մեր փարախի մեջ գայլեր կան, մեր

հավաբունը աղվես է մտել, դրանց քշել ա պետք:

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - *(կոպիտ):* Դե, եթե դու՛ տարիքդ առած մարդ, կառավարության հասցեին զազրախոսես, սրանք էլ կապները կկտրեն, էլի...

ՌԱԶՄԻԿ - *(ծառու լինելով՝ հենակը վրա է բերում):* Չափո՞ ճանաչի, ես քու...

ՍԱՀԱԿՅԱՆ - *(հենակն օդում բռնելով՝ հրում է Ռազմիկին):* Տեղդ ընկի, լակոտ... *(Ռազմիկը սայթաքում է:)*

ԱՐՈՒՍ - Զոռանամ... *(Օգնում է Ռազմիկին ոտքի կանգնել:)*

ՀԱՅԿ - *(խզակոթի հարվածով տապալում է Սահակյանին):* Տո, քեզ դեսն ուղարկողի...

Իրարանցում, մթնեցում: Դադար: Դանդաղ լուսավորվում է: Մեցյակում միայն գլխահակ նստած համազյուղացիներն են:

ԱՂԱՍԻ - *(ոչ ոքի չնայելով):* Հիմա ի՞նչ եք առաջարկում, Սերոբի պես քոչներս կապենք, գնանք... *(Բոլորը լուռ են: Ինքն իրեն:)* Առանց էն էլ՝ նախկին քիրվաները Մոշի տափն արդեն իրանցով են արել, անտառով խորանում են... Գյուղն էլ տերը տամք...

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - *(դառնորեն):* Էդ ըլող քան չի:

ԱՂԱՍԻ - Ըհը, էդ էլ՝ մեր պատասխանը: Մարդը մուրազ ունի իր ծննդավայրում թաղվելու, կնգա կողքին, գյուղը թուրքից պաշտպանած, զոհված որդու կողքին թաղվելու: Ո՞նց անենք, ասեք...

ՀԱՅԿ - Էդ մարդը թող գնա քաղաք, աղջկա տանն ապրի, հետո էլ, կներես, Հովհաննես պապ, ժամանակը որ գա, առոք-փառոք կբերենք, գյուղի գերեզմանոցում՝ կնգա ու տղի կողքին կթաղենք:

ԱՂԱՍԻ - Ա՛յ խելքիդ աղ անեմ, հա՛... Էն գյուղը, որի դպրոցի զանգը լալկվի, Ռազմիկի լույսերը հանգչեն, շան հաչոցը կտրվի՝ հաջորդ օրն իսկ թուրքի տարածք կդառնա, գերեզմանն էլ՝ հետը:

ՀԱՅԿ - Դե ասա՝ գերեզմանի պահակ ենք, էլի...

ՌԱԶՄԻԿ - (*մտախոհ*): Բա ինչ ենք:

Երևակվում է Նվարդը, նրան միայն Աղասին է տեսնում:

ԱՂԱՍԻ - (*կնոջ ներկայությունից քաջալերված ու կարծես՝ նրա համար*): Նահանջեցինք՝ արտը կամայանա: Ամայությունը գերեզման է: Գերեզմանը կյանք չի, կյանքի հուշ է, անդառնալի հուշ... Մենք կյանքի համար ենք կոչված:

Նվարդը անեանում է:

ՀԱՅԿ - Էդ շատ սիրուն ասիր, համայնքապետ ջան, բայց որ ես չասեմ, դու չգիտես, որ տեր չունենք, տեր, անտեր ենք: Մեր գյուղ բերող ճամփի վրա երկրի տերերը փակուղի են դրել:

ԱՂԱՍԻ - Էս գյուղի տերերը մենք ենք:

ՀԱՅԿ - Ծանո շնորհակալ եմ: Չեմ ուզում, ախպեր, չեմ ուզում տեր ըլնեմ: Ուզում եմ ծառան ըլնեմ, իմ գյուղի մաճկալն ու հնձվորը ըլնեմ, հողիս ճորտն ըլնեմ... Ես ինչ տեր, երկու տառ գիտեի, էդ էլ եմ մտահան արել:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Ասելդ ինչ ա, հավաքվենք, գյուղը թողնենք՝ գնանք:

ՀԱՅԿ - Հենց՝ հա՛: Որ մնում ենք՝ ինչ... Երկու բուռ ցորեն ենք ածացնում, երկու դույլ կարտոլ, մի դույլ կաթ ենք կթում, հազիվ մեզ է հերիքում: Գյուղ... Որ գյուղ ես՝ գյուղմթերքիդ արտադրությունն ո՞ր ա, քաղաքին բերքիցդ տալիս ես, որ բանվորը, ինժեները, շինարարը, ուսանողն ուտի, գնա իրա գործն անի:

ՌԱԶՄԻԿ - (*ինքն իրեն*): Բանվոր ու ինժեներ էլ չթողին...

ՀԱՅԿ - Գյուղ, գյուղապետ, ավագանի: Ավագանի ենք՝ էսքանս ենք, գյուղապետ ես՝ դու ես, ուրիշ մեկն ունես, որ ընտրություն կատարես: Էլ ո՞ր են էդքան թուղթ մրոտում,

բենզին ծախսում՝ հասնում էստեղ: Էդ ծախսը թող տան մեզ՝ Նիկոլանց պառավի ու անմարդ մնացած հարսի տանիքը նորոգեմ, գլխներին ա փլվում:

ԱՐՈՒՍ - Կարող է՝ լավն էլ դա է:

ՀԱՅԿ - Դրա ինչն է լավ, ընկեր Արուս, ողջ-ողջ թաղվեն...

ԱՐՈՒՍ - Էդ մասին չէր խոսքս, Հայկ ջան... Գոնե ընտրությունների պատճառով կգան, տեղներս կիմանան:

ՌԱԶՄԻԿ - Հրեն՝ եկավ, իմացավ, էլի՛, մեղվապահություն էր սովորեցնում: Մեր տեղն էն ժամանակ են իմանում, երբ հարկ ու տուրք են հավաքում ու դեռ մի բան էլ հերսոտում են՝ ուշացնում եք, պարտք եք... Տո, էս եմ ձեզ պարտք, թե՛ դուք՝ ինձ: Էդ դուք պիտի ինձ հարկ ու տուրք տաք, որ թուրքի կրակի տակ ցանքս եմ անում:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Էդ ինչ որ ասում եք՝ ծիշտ եք ասում, որդի: Բայց եթե մեր հանդիցը մի քայլ ետ գնանք, թուրքը երկու քայլ առաջ ա գալու:

ՌԱԶՄԻԿ - Տո, հանդն էլ, հանդատերն էլ... Անձամբ ես համաձայն եմ, որ գեղովի վեր կենանք ու քոչենք:

ԱՂԱՍԻ - Էդ դու ես ասում, Ռազմիկ:

ՌԱԶՄԻԿ - Հենց՝ ես եմ ասում: Էդ հանդը պաշտպանելուց, էդ հանդի միջին չէր, որ կես մարդ

դառա: Ինչի՞ հասա: Հաշմանդամությանս կարգը որոշելու համար բժիշկը փող ա ուզում: Կաշառք... Մարդ քիչ ա մնում՝ զենքը հանի ու բոլորի հախիցը գա:

ԱՂԱՍԻ - Մեկի վատ արարքով մյուսներին էլ ես դատում:

ՌԱԶՄԻԿ - Լավ, էլի, գյուղապետ: Դու էլ գիտես, որ էդպես է, բայց պաշտոնդ թույլ չի տալիս ճշմարիտը խոսես:

ԱՂԱՍԻ - *(անզուսպ)*: Պաշտոնի հերն էլ անիծած: Հենց դրա համար էլ որոշել եմ՝ ես համայնքապետ լինել չեմ ուզում, նոր մարդ ընտրեք:

Երևակված Նվարդը սևեռվում է Աղասուն, բայց նա չի ուզում նկատել կնոջը:

ՀԱՅԿ - Էդ փախչում ես:

ԱՂԱՍԻ - Չեմ փախչում: *(Նվարդի հայացքից ծնշվելով)*: Էս գյուղում ծնվել եմ, էս գյուղում մեռնելու եմ, բայց գյուղապետ չեմ ուզում լինել:

ԱՐՈՒՍ - Աղասի ջան, բա դպրոցը...

Դադար: Նվարդն անհանում է ու միանգամից երևակվում՝ Աղասուն ավելի մտա: Այսուհետ անհանալով ու տարբեր տեղերում հայտնվելով՝ սևեռում հայացքով ասես ջանում է ներգործել ամուսնու վրա:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Լավ մտածի, Աղասի ջան, յոթն անգամ չափի, մեկ անգամ կտրի:

ԱՂԱՍԻ - Չափել ու կտրել եմ:

ԱՐՈՒՍ - Մեր գյուղում ուրիշ մեկը չի կարող քո գործն անել:

ԱՂԱՍԻ - Կսովորի: Բարդ բան չի:

ՌԱԶՄԻԿ - Բայց ո՞վ... Բչից-շատից՝ ոտքի վրա մնացած տղամարդը Հայկն ա, նա էլ նախիրն ա արածացնում, հետն էլ հանդերն ա հսկում:

ԱՂԱՍԻ - Հինգ-վեց կով արածացնելը մեծ բան չի: Լքված տնամերձերում էլ արածեն՝ հերիք է:

ՀԱՅԿ - Բայց դու էիր ասում՝ անասունը հանդի սահմանովը տար ու ետ բեր, որ թշնամին տեսնի՝ լիարժեք կյանքով ենք ապրում:

ԱՐՈՒՍ - (*հաշտարար*): Երևի հոգնած ես, հերստած ես, Աղասի ջան, կանցնի: Ո՞ր մեկիս հետ չի պատահում: Էսքան տարվա վաստակդ ջուրը մի գցի:

ԱՂԱՍԻ - (*դառնացած*): Է, այ մերս, այ ընկեր Արուս ջան, վաստակս էն է, որ Սերոբն էլ է քոչը կապում:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - (*պոռթկում է*): Գլուխը քարովն ա տալի, երեսն էլ՝ պատովը... Չեմ ասի, թե մորթուրիս թոռն ա, էս ձեռնափետովս գլուխը կջարդեմ: Էրեկ՝ մին, էսօր՝

էրկու, տղամարդ ա դառել, ինքնագլուխ որոշում ա կայացնում: Դրա հարցը, Աղասի ջան, ինձ թող, սիրտդ շուռ մի բեր: Մեզ կանչել ես, լավ ես արել: Ասա ինչ ենք անելու՝ կանենք: (*Մյուսնե-րին.*) Մի ընտրություն ա, էլի, էդ ինչ մի ծանր բան ա...

ՀԱՅԿ - Ախր, լավ էլ առիթն ա: Եկեք որոշենք, որ ընտրություն չենք անում: Մի քանի տնտեսություն ենք, տեղափոխվենք, գնանք, մի կարգին տեղ տնավորվենք: Ճիշտ չեմ ասում, Ռազմիկ:

ՌԱԶՄԻԿ - Համաձայն եմ: Հերիք եղավ շան պնչից ջուր խմելով ապրենք...

Նվարդը կտրուկ շրջվում, անհանում է: Դադար:

ԱՂԱՍԻ - (*ցավով*): Էս ինչքան հեշտ եք որոշում, տղերք, էս ինչքան հեշտ եք հանձնվում:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Դե որ դու կանգնես, ասես՝ էլ գյուղապետ չեմ, իրանք էլ դա կասեն, էլի... (*Ոտքի է կանգնում, ձեռնափայտին կոթնելով պտտվում է սենյակում, կանգնում է Աղասուն դեմ-հանդիման:*) Առաջին հանձնվողը հենց դու ես, Աղասի տղա: Հրամանատարը որ նահանջեց, գորքը ցաք ու ցրիվ կլինի:

ԱՂԱՍԻ - Հա, բայց դու սրանց մտածմունքին չե՞ս նայում...

ՀԱՅԿ - Ուրեմն մենք ցույց անելու իրավունք չունե՞նք:

ԱՂԱՍԻ - Գյուղը լքելով ցոյց են անում:

ՀԱՅԿ - Մեր ցույցն էլ էդ ձևի ա:

ԱՐՈՒՍ - Ասին, հո չարի՞ն, Աղասի ջան:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - (*Աղասուն*): Ցույցի ասածին ո՞վ ա բանի տեղ դնում, որ դո՞ւ դնես, այ որդի:

ԱՂԱՍԻ - Չէ, ժողովուրդ ջան, ներող եղեք, բայց էլ չեմ դիմանում: Խնդրում եմ հարգեք դիմումս:

Երևակված Նվարդը սևեռվում է ամուսնուն:

ԱՂԱՍԻ - (*ասես արդարանալով*): Ինձնից ի՞նչ եք ուզում: Ես մեղավոր եմ, որ չզոհվեցի:

ՆՎԱՐԴ - Դու մեղավոր ես, որ չես ուզում ապրել:

ԱՂԱՍԻ - Ես ուզում եմ ապրել, բայց մարդավարի... Սա ի՞նչ կյանք է, անընդհատ կռվի մեջ: Կարիքի դեմ՝ կռիվ, ղեկավարի հետ՝ կռիվ, ընկերոջդ, հարազատիդ հետ՝ կռիվ, ինքդ քեզ հետ՝ կռիվ...

ՆՎԱՐԴ - Զո սխալն էլ դա է, որ կռիվ ես անում... կռիվը քո պարտությունն է:

ԱՂԱՍԻ - Բա ո՞նց անեմ...

ՆՎԱՐԴ - Պայքարիր: Կռիվն ու

պայքարը տարբեր բաներ են, տեր կանգնիր հողիդ: (*Անէանում է:*)

ԱՂԱՍԻ - Երանի ես էլ զոհված լինեի...

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - (*ցասումով*): Դու չզոհվեցիր, որ պապենական գյուղն ապրեցնես, բայց դասալիք ես դառնում:

Դռան քակոց, որին չեն ուզում արձագանքել: Թակոցը կրկնվում է:

ՀԱՅԿ - (*սրտնեղած*): Էդ ո՞ր քաղաքավարին ա, Է, մտեք, էլի...

ԳՈՒՐԳԵՆ - (*դուռը կիսաբացելով*): Կարելի է, պարոն Վարդանյան:

ԱՂԱՍԻ - Համեցեք:

Ներս են մտնում Գուրգենը, Աշխենը, Կարենը:

ԳՈՒՐԳԵՆ - Բարի երեկո ձեզ:

ԱՇԽԵՆ - Բարով ձեզ:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Բարին արևներիդ:

ԱՂԱՍԻ - (*իրեն վերգտնելով*): Ի՞նչ է պատահել: Աշխեն նանի, ի՞նչ հարց ունես:

ԱՇԽԵՆ - Աղասի ջան (*Գուրգենին ցույց տալով*), էս մեր նոր խնամին ա՝ Գուրգենը, էս էլ Ծողիկիս նշանածն ա՝ Կարենը:

ԱՂԱՍԻ - Բարով եք եկել, համեցեք:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Բախտավոր զույգ ըլնեն:

ԱՐՈՒՄ - Աստված օրհնի պսակը,
Աշխեն ջան:

ԱՇԽԵՆ - Ծնորհակալ եմ:

ԱՂԱՍԻ - (*Գուրգենին*): Անսպասելի մտաք, միանգամից տեղը չբերի, կներեք: (*Այցելուները նստում են:*) Հարսանիքը երբ եք որոշել: Մենք մեր խոսքի տերն ենք, ամեն ինչով կապահովենք, չենք թողնի՝ մի մազի պակասություն զգաք:

ԱՇԽԵՆ - Ծնորհակալ ենք, Աղասի ջան: Դու դեռ նշանդրեքին էիր դա ասում, բայց... Բայց ոնց որ թե մեր սրտի ուզածովը չի լինում:

ԱՂԱՍԻ - (*մոայլվում է*): Էդ ինչ սև կատու ա անցել... նշանը հետ եք տալիս:

ԳՈՒՐԳԵՆ - Չէ, այ ախպեր, երեխեքը իրար հավանում են, սիրում են... Էս ո՞ր թիվն ա...

ԱՂԱՍԻ - Բա ուրիշ ինչ խանգարող հանգամանք կա:

ԱՇԽԵՆ - Աղասի ջան, մեր խնամին մեր փեսի հետ էսօր եկավ, որ հարսանիքի օրը որոշենք...

ԱՂԱՍԻ - Հետո՞...

ԱՇԽԵՆ - (*գլխահակ*): Հետո... ես ինչ ասեմ... (*Գուրգենին*.) Խնամի ջան, դու ասա:

ԳՈՒՐԳԵՆ - Ուղղակի ասած, պարոն Վարդանյան, էն, ինչը որ մենք ձեզ հետ պայմանավորվել էինք, կարծես թե ըլնող բան չի:

ԼՈՎՀԱՆՆԵՍ - Էդ ինչ ա, որ ըլնող բան չի:

ԳՈՒՐԳԵՆ - Էն, որ մեր տղեն ձեր գյուղ տնփեսա չի գալու:

ԱՂԱՍԻ - Էդ մեկը՝ չեղավ:

ԳՈՒՐԳԵՆ - Մեր հարսին մենք տանելու ենք, ախպեր:

ՌԱԶՄԻԿ - (*հենակներին հենվելով՝ փորձում է ոտքի կանգնել*): Ո՞նց թե... Առանց մեր համաձայնության մեր գյուղի աղջկան ո՞նց եք տանելու, հո թալան չի...

ԳՈՒՐԳԵՆ - Ի՞նչ թալան, այ ախպեր: Մի նեղացեք, բայց ուղիղը խոսենք, ո՞ր հայ տղամարդը իր տունն ու տեղը, լավ ապրուստը կթողնի, կգա էս ծակուռում տնփեսա կդառնա:

ՌԱԶՄԻԿ - Դե որ էդպես է, մենք ձեզ աղջիկ չունենք տալու: (*Աղասուն*.) Ես դեռ նշանդրեքի ժամանակ էի զգում, որ մի բան էն չի: Սրանց նպատակը մեր համաձայնությունը ստանալն էր: Ստացան, աղջկան իրանցով արին, հիմի էլ՝ խնդրեմ: Մենք էլ մտածում էինք, թե ախպեր ենք ունենալու, զինակից ենք ունենալու, կենանց խմեցինք, ուրախացանք... (*Կարենին*.) Դու ի՞նչ տղամարդ ես, որ քո խոսքից ետ ես կանգնում:

ԿԱՐԵՆ - (*վիրավորված*): Ձեր գյուղի տղամարդկությունը տնփեսա դառնալն է: Ձեմ ուզում, հո զոռով չի: Իմ նշանածին ես տանելու եմ:

ՌԱԶՄԻԿ - Ծուռ ես խոսում՝ քիչ ա, դեռ չամուսնացած՝ իրավունքներ

ես բանացնում: Մեր տան մեջ մենք ենք որոշում մեր անելիքը:

ԿԱՐԵՆ - Ձեր անելիքը դուք որոշեցեք: Ես իմ անելիքի տերն եմ:

ՌԱԶՄԻԿ - Սրա խոսքին նայի... Դու քանի՞ գլուխ ունես, որ մեր աղջկան հափ անես՝ տանես:

ԿԱՐԵՆ - Տո, քեզ ինչ, դո՞ւ ով ես, որ մեջ ես ընկնում:

ՌԱԶՄԻԿ - *(ձանկում է Հայկի հրացանը):* Ինչ ասիր...

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - *(կանգնում է նրանց միջև):* Ռազմիկ, տաքանալ մի...

ԱՂԱՍԻ - *(խլում է հրացանը):* Հեռո՞ւ, հեռո՞ւ կացեք իրարից...

ԳՈՒՐԳԵՆ - Էս ինչ եք անում, այ մարդ...

ԱՂԱՍԻ - Տեղներից նստեք: *(Կարենին.)* Տղա ջան, նախ դու քեզնից մեծին, մեր գյուղի ազատամարտիկ, պատերազմի վետերանին անպատիվ խոսքեր մի ասա: *(Ռազմիկին.)* Դու էլ քեզ չափավոր պահի, ֆրոնտում չես: *(Հրացանը վերադարձնելով Հայկին:)* Դու էլ զենքը ձեռքիդ պահի, տեսա՞ր՝ ինչ էր լինում:

ՀԱՅԿ - Միջին պատրոն չկա:

ԱՂԱՍԻ - Նստեք, տեղներից նստեք, որոշենք մեր անելիքը: *(Գուրգենին.)* Զո անունն ինչ էր:

ԳՈՒՐԳԵՆ - Գուրգեն:

ԱՂԱՍԻ - Գուրգեն ջան, դուք որ եկաք խնամախոս, նշանը տալուց առաջ պայմանավորվեցինք, չէ՞...

ԿԱՐԵՆ - Բայց դուք ինձ հարցրի՞ք, որ պայմանավորվեցիք:

ԳՈՒՐԳԵՆ - Մի խառնվի: Մեծերով ենք խոսում, քեզ խոսք չի հասնում: *(Կարենը դժգոհ, փնջացնելով, ընտրում է հեռավոր աթոռը, տեղափոխվում է:)*

ԱՂԱՍԻ - *(Գուրգենին):* Մեր վիճակը քեզ բացատրեցի, Գուրգեն ջան: Գյուղը ձեռքից գնում է: Էդ մի աղջիկն է մնացել մարդի տալու, նրան էլ տանք ու գյուղը կողպենք: Բա էս հող ու ջրի մեջ մեր արյունն ու քրտինքը չկամ...

ԳՈՒՐԳԵՆ - Պարոն Վարդանյան...

ԱՂԱՍԻ - Թող խոսքս ավարտեմ, դու էլ՝ քոնը կասես: Քիչ առաջ վիճում էինք՝ պապենական մեր ծննդավայրը թողնենք ու գնանք, թե՞ մնանք, մինչև մի դուռ կբացվի: Էդ դուռը քո տղան է բացելու, Գուրգեն ջան: Մեր գյուղը ավերակ մի դարձրեք: Ի՞նչ տնփեսա, ախպեր, անտեր մնացած չորս հարյուր տուն կա, տնամերձ հող ու այգի կա: Ուզած տունը, այգին թող վերցնի, ապրի: Ավելին ասեմ, տղադ, կարծեմ, գյուղտեխնիկումն է ավարտել: *(Կարենին.)* Մեխանիզատոր չե՞ս...

ԿԱՐԵՆ - Մեխանիզատոր եմ:

ԱՂԱՍԻ - Տեսա՞ր, գրագետ տղա է, հենց էս պահից էլ կնիքը հանձնեմ, թող համայնքի ղեկավարը դառնա: Պորտը ասֆալտի վրա չի

կտրվել, թե ասեմ՝ քաղաքի տղա է, գյուղին սովոր չի: Ախր, գյուղ ենք կորցնում, է, գյուղ, տարածք...

ԳՈՒՐԳԵՆ - Պարոն Վարդանյան, ինքս էլ էս կողմերում կռված մարդ եմ: Երկու տեղից վիրավորվել եմ ձեր հարևան Ծաղկահովիտի պաշտպանության դիրքերում: Հասկանում եմ, լավ եմ հասկանում:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Բայց ձեր հասկացածն ու արարմունքը իրար չեն բռնում, որդի:

ԳՈՒՐԳԵՆ - *(վճռական ոտքի է կանգնում)*: Ավել-պակասը՝ կնե-րեք: Դուք ձեր գործը շարունակեք, մենք գնանք, մի անգամ էլ խելք-խելքի տանք, որոշենք մեր անելիքն ու ձեզ լուր կուղարկենք:

ԱՂԱՍԻ - *(ոտքի է կանգնում)*: Գնացեք, ախպեր, գնացեք, որոշեք: Սիրտս վկայում է, որ ձիշտ որոշում եք կայացնելու:

ԳՈՒՐԳԵՆ- *(մինչև դուրս գնալը՝ իրեն չնայող Ռազմիկին)*: Արտիլերիստ Ռազմիկ Բաղդասարյան, դու հրանոթ խոսացնող զինվոր ես, ձեռքդ հրացանի մի գցի, էն էլ՝ յուրայինի դեմ:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Էդ դուք իրար ծանաչում եք:

ԳՈՒՐԳԵՆ - Խիզախ ֆիդայի Ռազմիկին ղվ չի ծանաչում, բայց էսօրվա Ռազմիկն ինձ անծանոթ էր: Ներող եղեք: *(Գնում է: Աշ-*

խենն ու Կարենը հետևում են նրան:)

Կարճ դադար:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - *(Ռազմիկին)*: Իրեն ծանաչում ես:

ՌԱԶՄԻԿ - *(զլխահակ)*: Ծաղկահովիտի վաշտի հրամանատարն էր: *(Դադար: Կտրված ոտքին խփելով:)* Էս ոտքն ուտողի հերը շուն դառնա, մի քիչ վերև խփեր, զոհվեի, պրծնեի էս ամեն ինչից... *(Հայկին.)* Մի պապիրոս տուր:

ՀԱՅԿ - Բեզ ծխել չի կարելի: Առանց էն էլ մի թոք ունես, երկաթն էլ՝ միջին:

ՌԱԶՄԻԿ - Պապիրոս տուր: Կարելի ան, չի կարելի... *(Բոլորին.)* Էս աշխարհում մեկը չկա, որ վերջապես, վերջնականապես մեզ հասկացնի, թե ինչն ա կարելի, ինչը՝ չէ: *(Հայկի տված ծխախոտը վերցնում, հոտոտում է, մատների մեջ ձմրթում, զցում է հատակին ու հենակով սկսում է ձգվել, ապա հենակը խփում է հատակին:)* Դզվի... Դզվի, այ աշխարհ, դզվի, դզվի, դզվի... *(Հենվելով հենակներին՝ դժվարությամբ ոտքի է կանգնում, դուրս է գնում:)*

Դադար:

ՀԱՅԿ - Հիմի ինչ որոշեցինք:

ԱՂԱՍԻ - Ավագանու նիստը հետաձգվում է:

ՀԱՅԿ - Խի՞ որ...

ԱՂԱՍԻ - Կարծում եմ՝ Գուրգենը ծիշտ որոշում կկայացնի: Կարենը կգա, տնտեսության անդամ կդառնա, նիստը կշարունակենք, համայնքապետ կընտրենք:

ՀԱՅԿ - Էլի՛...

ԱՂԱՍԻ - Հա՛ էլի՛:

ՀԱՅԿ - *(քմծիծաղով)*: Այ ժողովուրդ, հույսներդ ինչի՞ վրա եք դրել: Սա գյուղ դարձողը չի, մոռացեք: Դուք որոշեցիք, ես էլ չուզեցի մերժեմ, մինուձար տղիս քաղաք չուղարկեցի: Համաձայն եմ՝ թող էս ավերակների պատերին մողեսի պես կպած մնա: Կարենն էլ կգա՝ Աղասուն կփոխարինի: Բայց սա փրկություն չի: Ծատ-շատ, Ծողիկի ու Կարենի տղեն կավարտի ընկեր Արուսի դպրոցն ու կգնա քաղաք՝ գյուղինստիտուում սովորելու ու ետ չի գա:

ԱՐՈՒՍ - Չէ, Հայկ ջան, մի՛ ասա, մի քիչ համբերել ա պետք: Մի քիչ էլ որ համբերենք՝ լույս կբացվի: Գնացածները ետ կգան: Ամիս չկա, որ նախկին աշակերտներիցս նամակ չստանամ. «Ընկեր Արուս, կարոտել եմ...», «Ընկեր Արուս, հայերեն եմ ուզում սովորել...», «Ընկեր Արուս, նամակ գրի, հորս համոզի՛ ետ գանք»...

ՀԱՅԿ - Ընկեր Արուս, էդ երկու տարուն դեմ չեմ, հավատս չի գալիս, բայց դեմ չեմ: Բայց ինչի՞ ա մեր

Աղասին հրաժարական տալի: Տասնհինգ տարի է՝ գյուղապետ է: Եթե էդ երկու տարուն հավատում է, ինչի՞ ա հրաժարական տալի:

ԱՐՈՒՍ - Սիրտն էլած էր, մի բան ասավ, ո՞վ չգիտե, որ Աղասին գյուղը անտեր թողնողը չի: Էդպես չի, Աղասի:

Աղմուկով բացված դռնից լսվում է Ռազմիկի ձայնը՝ «Առաջ գնա»:
Մտնում է Ալին, հետո՝ Ռազմիկը:

ԱԼԻ - *(զգուշավոր, գլխարկը ձեռքում ծմրթելով)*: Սալամ ալեյքում:

Արուսը խաչակնքում է, Հայկը ճանկում է հրացանը:

ՌԱԶՄԻԿ - Կանգնած էի, տեսնեմ՝ ստվեր է շարժվում: Ձեն տվի՛ դեմս ծլեց:

ԱՂԱՍԻ - *(եկվորին ուշադիր զննելով մոտենում է)*: Ալի՛... դո՞ ես...

ԱԼԻ - Ես եմ, Աղասի ջան:

ԱՂԱՍԻ - *(վերադառնում է տեղը)*: Մեր գյուղում ինչ գործ ունես, ինչի՞ ես եկել: Բա որ պոստի կանգնած տղերքը կրակեին:

ԱԼԻ - Զո մոտ եմ եկել, Աղասի ջան, կարևոր խնդրիք ունեմ:

ԱՂԱՍԻ - Դու ինձ՝ խնդիրք...

ԱԼԻ - Հա, Աղասի ջան... եթե կարելի ա... առանձին խոսանք:

ԱՂԱՍԻ - *(տատանվելով)*: Լավ: Որ եկել ես... նստիր: *(Մյուսներին.)* Ժողովուրդ ջան, ինչ որ պետք էր՝

որոշեցինք: Հայկ, վաղը քո բեռնատարով կգնաս երկաթուղային կայարանից պետության տված աշնանացանի անվճար սերմացուն կբերես: Չմոռանաս՝ ճամփին կաթի գործարան մտի ու ասա, որ Ագարակ գյուղը մի տոննայով ավելացնում է մթերվող կաթը: Ռազմիկ, մեր ջահելների խնդրանքն էլ արագացրու, մի մուզիկալնի ցենտրոն ինչ ա, որ միացնելը երեք օր ա տևում:

ՌԱԶՄԻԿ - Եղավ, վաղն արդեն կաշխատի:

ԱՂԱՍԻ - Ընկեր Արուս, դասղեկներին մի անգամ էլ զգուշացրու, որ երեխեքի հետ հանդեսը լավ պատրաստեն, հարևան զորամասի սպաներին ու զինվորներին արժանապատիվ կերպով պիտի հյուրընկալենք: Հարցեր կան:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Չկան:

ԱՂԱՍԻ - Ազատ եք:

ՌԱԶՄԻԿ - Պարոն Վարդանյան, բա զորամաս չգանգեմ, որ հետախույզին գերի ենք բռնել:

ԱԼԻ - Հարկավոր չի... ես ինչ հետախույզ, ինչ գերի... ինձ լավ էք ճանաչում: Ես իմ կամքով եմ եկել, խնդիրքով եմ եկել...

ԱՂԱՍԻ - Զանգ տալ... դեռ պետք չի: Ազատ եք:

ՀԱՅԿ - Դռան մոտ կանգնած եմ: (Դուրս է գնում):

սպասողական հայացքը հառում է Ալուն:

ԱԼԻ - Աղասի ջան, վնաս տալու, հետախուզելու համար չեմ եկել: Հետախուզելու բան էլ չկա, նույն օրին ենք... Հեյդարիս կհիշես, զլուխն առավ՝ գնաց Ստավրոպոլ, աղջկերքս Իրկուտսկում են, թոռս՝ Իսպանիայում: Մեր գյուղում տուն չկա, որ դարիք չունենա: Մնացել են ծերերը...

ԱՂԱՍԻ - (անհաղորդ): Ալի, ինչո՞ւ ես եկել:

ԱԼԻ - Գիտենք, որ մեր գերեզմաններին ձեռք չէք տալի, չէք ավերում: Ծնորհակալ ենք:

ԱՂԱՍԻ - Է՞դ որտեղից գիտեք:

ԱԼԻ - (տատանվում է): Գերիների փոխանակման ժամանակ Կարմիր Խաչից եկածին ուղեկցողը մեր հարևան Բյարիմի տղան էր: Նա էր թաքուն նկարել, բերել էր: Էն ինչ շիվան էր մեր գեղում... Կնանիք ողբում, ծնկներին էին տալի...

ԱՂԱՍԻ - Ալի, ինչո՞ւ ես եկել:

ԱԼԻ - Իմ մերը մեռավ... թաղեցինք: Վերջին շնչում խնդրում էր՝ հնար գտնենք, իրան բերենք էստեղ՝ հորս կողքին թաղենք: Կռվից հետո գետը սահման դառավ, մեր գերեզմանները մնացին ձեր փին: Մորս ո՞նց բերեի, ո՞վ թույլ կտար... Աղասի ջան, թույլ տուր հորս շիրիմից մի բուռ հող տա-

Աղասին ծխախոտ է վառում,

նեմ: Մերս ամեն օր երազ ա գալի, հողը տանեմ, շաղ տամ գերեզմանին, հոգին հանգստանա...

Աղասին պահաբանից օդու շիշ, երկու բաժակ է հանում, լցնում է բաժակները:

ԱՂԱՍԻ - Օղորմի անցավորներին: *(Խմում, վերադառնում է իր տեղը:)*

ԱԼԻ - *(ոտքի կանգնելով):* Օղորմի: *(Խմում, նստում է:)*

ԱՂԱՍԻ - Բա անտառի մեջ ինչի՞ էիք խորացել: Էդ անտառը ձերը չի, չէ...

ԱԼԻ - Կնանիք են եղել, Աղասի ջան, պոպոք են հավաքել: Մի փեշ բերել էին, հատ-հատ բաժանեցին, թե՛ կերեք, կարոտներդ առեք... *(Օղի է լցնում:)* Հիշողություն կա, մանկություն կա, ապրած կյանքի կարոտ կա... *(Վերցնում է իր բաժակը, ոտքի էլնելով՝ մի պահ մտորում է:)*

ԱՂԱՍԻ - Կենաց չասես, Ալի, ընդունելի չի:

ԱԼԻ - Կենացը, Աղասի ջան, օրինանք է սիրում, բայց էս բաժակով ես անիծելու եմ... Նալլաթ էն մարդուն, նրա ծնողներին, ով առաջինը մեր մեջ կռիվ գցեց: *(Թափով խմում է, փլվում աթոռին ու գլխարկն աչքերին սեղմելով՝ խոլ հեկեկում է:)*

ԱՂԱՍԻ - Ուշացած է անեծքդ, Ալի,

հազար տարով ուշացած է: Քո ապուպապերը մտան մեր հողը, կռիվ գցեցին: Մենք՝ ի՞նչ: Ոնց եղել ենք, էդպես էլ դեռ կանք ու լինելու ենք: Հանգստացիր: *(Դարակում ինչ-որ բան է փնտրում:)*

Նվարդը հայտնվում է Աղասու և Ալու միջև, այրուհետ, տագնապով, մեկ անխանում, մեկ հայտնվում է սենյակի տարբեր անկյուններում:

ԱՂԱՍԻ - *(դարակում գտնում է լապտերը):* Հիմի կզանք գերեզմանոց, հողը կտանես:

Ներս են խուժում Հայկը, Ռազմիկը, Հովհաննեսը:

ՌԱԶՄԻԿ - Ոչ մի տեղ էլ չեք գնա: Էդ ո՞ւմ հողն ես թուրքին տալիս:

ԱՂԱՍԻ - *(նախատինքով):* Ռազմիկ...

ՌԱԶՄԻԿ - Ի՞նչ՝ Ռազմիկ... Հովհաննեսի տղեն՝ Արամը, քո ախպեր Սամվելը, Միերը, Քաջոն, Հրաչը էս հողը պաշտպանելիս զոհվեցին, ես կես մարդ դառա, որ դու հող տաս թուրքին...

ՀԱՅԿ - Ճիշտ ա ասում:

ԱՂԱՍԻ - Տղերք, հանգստացեք, հո գյուղն ու երկիրը չենք տալիս: Մարդը հոր գերեզմանից մի բուռ հող ա խնդրում:

ՌԱԶՄԻԿ - Որ ամեն մի թուրք մի բուռ հող տանի՝ գյուղն էլ կտանք, երկիրն էլ:

ԱՂԱՍԻ - Ռազմիկ, մարդկային բան
չես խոսում: Սահման չենք ետ
քաշում, տարածք չենք տալիս...
Է, Նադրի թվից, սարի փեշի ձախ
կողմը հայերի, աջը՝ մուսուլման-
ների գերեզմանատեղին է եղել:

**Նվարդը դժգոհ, կտրուկ շրջվում,
անէաճում է:**

ՌԱԶՄԻԿ - Լավ ասիր՝ Նադրի
թվից... Հենց Նադրի թվից մեր ու
սրանց մեջ մենակ գերեզման է
ավելացել, էն էլ՝ սրանց մեղքով:
Տո, Նադրից էլ, Նոյից առաջ էլ էդ
արտը, սարը, լանջն ու փեշերը
մերը չէն...

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Աղասի ջան, մի նե-
ղացի, բայց... ախր, ծիշտն էն կըլ-
նի, որ ավագանու նիստը
շարունակենք ու էս հարցն էլ
քննարկենք:

ՌԱԶՄԻԿ - Էսօրվա նիստի օրա-
կարգում էդ հարցը չկա ու չի ըլ-
նելու, Հովհաննես պապ: Ի՞նչը
քննարկենք: Իրար համոզենք ու
միաձայն որոշենք, թե հողը տա-
լիս ենք թշնամուն:

ԱՂԱՍԻ - Վերջացրու, հա՛, հորդ օ-
ղորմի: Վերջապես, գյուղապետը
ես եմ, որոշում եմ մի բուռ հող
տալ էս մարդուն:

ՌԱԶՄԻԿ - Մոռացիր: Էս պահից դու
էլ գյուղապետ չես:

ԱՂԱՍԻ - (բռնկվում է): Տո՛, շատ
ծիշտ ես ասում: Համաձայն եմ:

(Դարակից հանում է կնիքը,
շրխկոցով դնում սեղանին:) Էս
քեզ՝ համայնքի կնիքը, էս քեզ՝
աթոռը, էս էլ քեզ՝ երկրի դրոշը:
Արի, նստիր ու պաշտպանիր
գյուղիդ տարածքը: Էլ գյուղապետ
չեմ: (Գնում է դեպի դուռը, բայց
Հայկը հրացանով փակում է ճա-
նապարհը:)

ՀԱՅԿ - Ետ դարձիր տեղդ:

ԱՂԱՍԻ - (ապշած): Դու... դու իմ
վրա զենք ես հանում:

ՀԱՅԿ - Ես դասալիքի վրա եմ զենք
հանում:

ԱՂԱՍԻ - Ես՝ դասալիք... Գյուղը
պաշտպանելիս ու մինչև էսօր
խրամատն է իմ տունը եղել:

ՀԱՅԿ - Ետ դարձիր տեղդ: Զո խրա-
մատը՝ այ, էն աթոռն է:

ԱՂԱՍԻ - (պոռթկում է): Բա դո՞ւք...
ձեր տեղը որտե՞ղ է, պարոն հայ-
րենասերներ...

ՌԱԶՄԻԿ - (հենակը մեկնելով՝ հրա-
ցանի փողը մի կողմ է հրում):
Մենք էլ քեզ հետ ենք, նույն խրա-
մատում:

**Աղասին վերադառնում, փլվում է
աթոռին, գլուխն առնում է ափերի
մեջ: Կողքին երևակված Նվարդը
շոյում է նրա գլուխը:**

ԱՂԱՍԻ - (ցավով): Պապենական
երկիրը լքում են, մի բուռ հողի
համար կռիվ են տալիս: (Նվար-
դին.) Դե խոսիր, ասա՝ ինչպե՞ս
վարվեմ:

ՆՎԱՐԴ - *(դատավճիռ ասելու պես):*
Պահպանի՛ր:

ԱՂԱՍԻ - Չեմ կարող, ուժ չմնաց:
Չեմ կարող...

ՆՎԱՐԴ - Ուրեմն՝ մեռած ես:

ԱՂԱՍԻ - Ուր էր, թե... Կգամ, իրար
հետ կլինենք: Մհերի, Քաջոյի, Ա-
րամի հետ...

ՆՎԱՐԴ - Բացառված է: Նրանք հո-
ղը պաշտպանելիս զոհվեցինք
դու՝ լքելու պատճառով անհիշա-
տակ մեռնում ես: *(Անէանում է:)*

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - Հողը... Ամեն մի բուռ
հողի մեջ մեր նախնիների
աճյունն ա ու մեր զավակների
սերմը: Ամեն մարդ իրա պապե-
նական հողի մի բուռն ա, թե իր
բնահողից գնաց՝ հողից ա պա-
կասում: Աշխարհով մեկ ցրվում,
ցրիվ ենք տալի մեր հողը, շաղ
ենք տալի օտարի ոտքերի տակ,
հետո էդ օտարին խնդրում ենք,
թե՝ արի, մեզ մեր հողի տերը
դարձրու: Չենք մտածում, որ հո-
ղը խռովել գիտի, անիծել գիտի:
Կհամբերի, կհամբերի, բայց մի
օր էլ կանիծի ուրացող զավակին:
*(Ձեռնափայտին հենվելով բարձ-
րանում է տեղից, կանգնում է
սենյակի կենտրոնում, շրջվում է
արևելք, խաչակնքում է:)* Ներող
եղեք, իմ սուրբ պապեր, ներող ե-
ղիր ձերացած հորդ, իմ նահա-
տակ որդի: Թե արարքս մեղք

կհամարեք, չթողնեք՝ հոգիս գա,
հասնի ձեզ: *(Վերցնում է լապտե-
րը, առանց Ալու կողմը նայելու՝
մեկնում է նրան:)* Սա վերցրու,
գնա, էդ մի բուռ հողը տար...

ԱԼԻ - Հովհաննես դայի, շնորհակալ
եմ: *(Լապտերը վերցնում, ետ-ետ
գնում, դռան մոտ կտրուկ
շրջվում, դուրս է գնում:)*

Կարճ դադար:

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - *(ոչ մեկին չնայելով):*
Ինձ թաղելուց՝ մի բուռ հող պա-
կաս կլցնեք գերեզմանիս: *(Ազ-
դու:)* Լսեցի՞ք, ինձ թաղելուց՝ մի
բուռ հող պակաս կլցնեք գերեզ-
մանիս: Կանիծեմ, թե կամքս
չկատարեք: *(Օրորվում, տապալ-
վում է հատակին:)*

ԱՂԱՍԻ - Հովհաննես...

Մթնեցում: Դադար:

Լուսավորվում է: Պատիճ, սև
շրջանակի մեջ, Հովհաննեսի
նկարն է: Աղասին գրասեղանի
մոտ նստած, հայացքը հառած
անորոշ կետի, մտախռի ծխում է:
Իրենց տեղերում նստած են
Ռազմիկը, Հայկը, Արուսը:

ԱՂԱՍԻ - *(ծխախոտը հանգցնում,
խոսում է դժվարությամբ):* Ձեզ
կանչել եմ մի հարցով... Խնդրան-
քով: *(Նոր ծխախոտ է հանում,
բայց չի շտապում վառել:)*
Խնդրում եմ... Խնդրում եմ ինձ

հետ գաք Ծաղկահովիտ, Սահակյան Անդրանիկենց տուն:

ՌԱԶՄԻԿ - Դե, եթե գնալը պետք է, խնդրելը ո՞րն է, գնանք:

ԱՐՈՒՍ - Ես էլ եմ գալու, Աղասի ջան:

ԱՂԱՍԻ - Հա, ընկեր Արուս, դու՛ անպայման: Կարևոր գործ կա:

ՀԱՅԿ - *(անքեն ծաղրով)*: Էդ ի՞նչ կարևոր գործ է, հարևան գյուղից ոսկե ցլիկ ենք բերելու:

ԱՂԱՍԻ - *(մեղմ ծիծաղով)*: Ընդհակառակը: Աղջիկ ենք ուզելու:

ԱՐՈՒՍ - Ո՛ւմ համար, Աղասի ջան:

Աղասին հապաղում է պատասխանել: Նվարդը հայտնվում է Աղասու դիմաց:

ՆՎԱՐԴ - *(պաղատանքով)*: Ասա, դե ասա՛...

ՀԱՅԿ - Իսկապես, ո՞ւմ համար ենք աղջիկ ուզելու:

ԱՂԱՍԻ - *(վերջապես համարձակվում է)*: Իմ: *(Նվարդը, գոհունակ, ետ է քաշվում)*:

ՌԱԶՄԻԿ - *(անակնկալի եկած, ձեռքերը տարածելով՝ մի ոտքի վրա վեր է ցատկում)*: Հայկ, լսեցիր... Հայկ, ձեն հանի, է՛...

ՀԱՅԿ - Հանեմ... *(Հրացանից զույգ կրակոց է արձակում)*: Էս էլ՝ ձենը...

ԱՂԱՍԻ - *(բարեհոգի նախատինքով)*: Բա ասում էիր՝ միջին պատրոն չկա՞:

ՀԱՅԿ - Նայած՝ երբ:

Դրսից պարեզմանակ է հնչում:

ՀԱՅԿ - *(Աղասուն)*: Էս արդեն քո ետևից են եկել...

Նվագողների ետևից մտնում են Գուրգենը, Կարենը, Աշխենը:

ԳՈՒՐԳԵՆ - *(նվագը դադարացնելու շարժում է անում, ձեռքի եղջյուրները վեր բարձրացրած՝ մոտենում է Աղասուն)*: Աղասի ջան, ժողովուրդ ջան, մենք որոշեցինք. իմ տղան՝ Կարենը, Ագարակում է ապրելու: Վաղը տրակտորը, գութանը, շարքացանը կբերենք: Նրան համայնքապետ պետք չի ընտրել, նա իր գործը կանի, կվարի, կցանեք, կինձեք, կշենանաք: Հիմա եկել ենք խնդրենք, որ Աղասին մեր երեխաների պսակի քավորը դառնա: Մեր պապերի ավանդույթով՝ նվագով, գինով, սինիով եկել ենք, որ մեր քավորին ուղեկցենք հարսանքատուն: Բոլորիդ հրավիրում եմ, ժողովուրդ ջան՛...

ԱՐՈՒՍ - Մի բարձի ծերանան, բախտավոր լինեն...

ՀԱՅԿ - Այ, գործ եմ ասել...

ՌԱԶՄԻԿ - Հալալ է քեզ, կամանդիր:

ԱՂԱՍԻ - *(մոտենում, գրկում է Գուրգենին)*: Վայ, քո հոգուն մեռնեմ, Գուրգեն ջան, էնպիսի հարսանիք անենք, որ աշխարհը թնդա:

Գուռը թակում են, ի պատասխան ներկաները ձայնում են՝ «Մտե՛ք, համեցե՛ք»: Մտնում է ոստիկանը:

յան, բա ասում էիր՝ մեր գյուղի ծամփին փակուղի կա դրա՛ծ: Տեսա՛ր, երբ պետք է լինում՝ բացում են:

ՈՍՏԻԿԱՆ - Բարև ձեզ:

Հոմերական ծիծաղ է պայթում:

ԱՂԱՍԻ - (*գարմացած*): Բարև...

Բոլորը, բացի Նվարդից ու ոստիկանից, ծիծաղում են:

ՈՍՏԻԿԱՆ - Հայկ Բաղրամյանին եմ փնտրում: Ասացին, որ այստեղ է:

ԱՂԱՍԻ - (*Գուրգենից վերցնում է եղջյուրներից մեկը, մոտենում է ոստիկանին*): Խմիր:

ՀԱՅԿ - Ես եմ Հայկ Բաղրամյանը:

ԱՂԱՍԻ - Ես գյուղապետն եմ, ինչ է պատահել:

ՈՍՏԻԿԱՆ - Բայց ես... ախր...

ՈՍՏԻԿԱՆ - (*համազգեստի գրպանից թուղթ հանելով՝ մեկնում է Աղասուն*): Ամբաստանյալ Հայկ Բաղրամյանը մեղադրվում է պաշտոնական անձին իր պարտականությունները կատարելիս խոչընդոտելու և ահաբեկելու մեջ:

ԱՂԱՍԻ - Խմիր, խմիր, ուրախ պահի ես եկել:

ՈՍՏԻԿԱՆ - (*եղջյուրը վերցնելով՝ թեթևակի բարձրացնում է*): Ողջ լինե՞ք... Բայց... ներեցե՞ք, ծառայության մեջ եմ, ինձ խմել չի կարելի: (*Եղջյուրը վերադարձնում է*):

Բոլորն ապշած, չինճանաչված անելիքը՝ միմյանց են նայում:

ԱՂԱՍԻ - (*կանգնում է սենյակի կենտրոնում ու դանդաղ, ցմրոր խմում է, ապա ձեռքերը պարզում է վեր, դիտելով*): Նվագիր:

ՌԱԶՄԻԿ - (*Հայկին՝ անչար, ծաղրալից*): Ամբաստանյալ Բաղրամ-

Գուռը թնդում, գտնում է իր առնական ռիթմը: Աղասին սկսում է պարել ցեղախմբի հեթանոս քրմի պես՝ ծիսական ու խորհրդավոր, համազրուղացիների, Նվարդի, ոստիկանի առջև, Հովհաննեսի նկարի, յուրաքանչյուրի առջև՝ առանձնակի տարբեր ու խոսուն էություն, չար ուժերին դոփյունով գետնի տակ մղելով, ծնկելով ու հառնելով, ընդվզելով ու հաղթելով, հողին, երկնքին, արևին, աստվածներին փառաբանելով...

ՄԵՐ ԼԵՂԻՆԱԿԸ ՄԵՐ ԼԵՂԻՆԱԿԸ ՄԵՐ ԼԵՂԻՆԱԿԸ

Կարինե ԽՈՂԻԿՅԱՆ

*Հյուգոյի Էստերալդան ինձ համար ոչ այնքան
գեղեցկություն է, որքան գթասրտություն: Այս պիեսում
նա հայտնվեց որպես Էսմիկ ու պիտի լինեք մեկը, որ
կարողանաք տեսնել Էստերալդային....*

ԷՍՄԵՐԱԼՂԱՅԻ ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ՉԵՌՔԸ

Գործող անձինք

**ԷՍՄԵՐԱԼՂԱ/ԷՍՄԻԿ - ըստ ամրած սարիների՝ 50-ն անց
կենսասեր կին է, բայց ճշգրիտ սարիքը գուցակել
համարյա անհնար է**

**ՉԱՅՆԵՐ - սարքեր ճեսակի ու երկսեռ, երբեմն անուն են
ստանում, բայց դա չէ էականը: Նրանց ձայները
դեռ են էսմիկին՝ սա է էականը:**

Մենյակ, որը դեռ պահպանել է նախկին բարեկեցության հետքերը: Բեմեզրին մոտիկ՝ կեղծ լյուդովիկյան ոճի սեղանիկ, վրան՝ հեռախոս, մատուցարանի վրա՝ չինական ճենապակյա թեյի սպասք:

Դուռը բացվում է, ներս է գալիս Էսմիկը՝ վերարկուի գալյամորթն օձիքը շքեղ, բայց արդեն խամրած է, սև ֆետրե տղամարդու բերետով է, որի վրա կարված սև վուալը չի ներդաշնակվում բերետին: Չեռքին սև լաքե պայուսակ է և սուպերմարկետի՝ կիսով չափ լիքը տոպրակ: Գնում է դիմացի կուլիսները, վերադառնում է առանց տոպրակի, վառում է ջահը, հանում է կոշիկները, ձեռքին բռնած գնում է կուլիսներ: Այնտեղից լավում-զգացվում է՝ ինչպես է զգեստափոխվում՝ երգելով: Պիտի երգի սրտապարար սիրո մի երգ, այն ընդմիջելով հանվել-հագնելուն բնորոշ դադարներով կամ ձայնարկումներով: Հայտնվում է՝ երկար բալախոնով, ոտքերին՝ փափուկ հողաթափեր (Միկի Մաուսի կամ նապաստակի մոտիքով): Նայում է պատի ժամացույցին՝ կանգ է առել: Սովոր կերպով (ամեն օր՝ նույնը) բազմոցի կողքին հենած ձեռնափայտն առած մոտենում, բռնակի կողմով ճարակորեն բացում է դռնակն ու նույն հմտությամբ, բայց այս անգամ արդեն ձեռնափայտի մյուս կողմով սլաքներն է ուղղում՝ նայելով ձեռքի ժամացույցին ու շարժում է ճոճանակը: Փակում է դռնակը, ձեռնափայտը վերադարձնում է տեղն ու շրջվում-նայում է՝ ճոճանակն անշարժ է: Մոտենում ու անսպասելի, բռունքով խփում է ժամացույցի դռնակին: Ճոճանակը կենդանանում է: Արդյունքից գոհ՝ շուրջն է նայում, ասես սպասում է ծափահարության, բայց ծափեր չկան: Ուսերն է թոթվում ու գնում խոհանոց: Այնտեղից նորից լավում է՝ ինչպես է երգում, այս անգամ՝ որևէ հանրածանոթ օպերայից արիայի հատված: Քիչ անց հայտնվում է՝ չինական թեյնիկը ձեռքին: Թեյնիկը դնում է մատուցարանին: Չանգում է: Առաջին իսկ զանգից այն կողմում պատասխանում են:

ԿԱՆԱՑԻ ձայն - «Օգնության ձեռքը» լսում է ձեզ:

ԷՍՄԻԿ - Հազար եմ ասել՝ անունը փոխեք... Գոնե «Փրկօղակ»: Հենց լսում եմ՝ շտապ օգնության մեքենան եմ պատկերացնում ու շչակի ձայնը ականջիս մեջ զնգում է:

ԿԱՆԱՑԻ ձայն - Էսմիկ, դո՞ւ ես...

ԷՍՄԻԿ - Պատկերացրու...

ԿԱՆԱՑԻ ձայն - Փորձեցի, բայց չստացվեց:

ԷՍՄԻԿ - Ի՞նչ էիր ուզում, որ ստացվեր:

ԿԱՆԱՑԻ ձայն - Փորձեցի պատկերացնել Էսմերալդային՝ գնչուհու շորերով Նոտր Դամի հրապարակում կայֆոտ շորորացող, բայց ստացվեց Էսմիկ՝ հեռախոսի կողքին շուլուլված:

ԷՍՄԻԿ - Բեզ հույս տուր, որ ասածդ սրամիտ էր:

ԿԱՆԱՑԻ ձայն - Հույսն ի՞նչ է, որ չունենամ... Բայց ինչո՞ւ ես մեզ հիշել, այսօր չես աշխատում, չէ՞...

ԷՍՄԻԿ - Բեթրիսի ամուսինը արտագնա աշխատանքից մի շաբաթով տուն է եկել գործուղում՝ պիտի փոխարինեմ:

ԿԱՆԱՑԻ ձայն - Ճիշտ որ՝ օգնության ձեռք: Հետո էլ ասում ես՝ անունը փոխենք: Բայց դեռ շուտ է, ինչի՞ ես զանգել...

ԷՍՄԻԿ - Պարզապես զանգեցի...

ԿԱՆԱՑԻ ձայն - (ընդհատելով): Երանի քեզ, ինչքան պարապ ես, որ պարզապես զանգում ես:

ԷՍՄԻԿ - (փորձելով ցույց չտալ, որ խոցվեց, բառերը շեշտելով):

Պարզապես զանգեցի, որովհետև Բեթրիսը միշտ ուշանում է, իսկ դու ջղայնանում ես: Բայց որ ես եմ փոխարինելու, իսկ ուշանալու սովորություն չունեմ, նախապես զանգեցի, որ նյարդերդ չքայքայես:

ԿԱՆԱՑԻ ձայն - Եեֆն իզուր չի ասում, որ վերացող տեսակ ես:

ԷՍՄԻԿ - Ինչ եմ...

ԿԱՆԱՑԻ ձայն - Ինտելիգենտության վերացող տեսակ:

ԷՍՄԻԿ - Էլ ի՞նչ է ասում շեֆը:

ԿԱՆԱՑԻ ձայն - Ինչ էլ ասի՝ լավ բան չի ասի: Լավ, զանգում են ոնց որ... Չառ:

ԷՍՄԻԿ - Օգնության ձեռքդ մեկնիր, Լազենիկ աղջիկ: Առիվեդեռչի: (Լսափողը դնում է: Կարճ դադար: Հետո նմանակում է Լազենիկին՝ ֆարսի երանգով:) Դուք արել եք միակ ձիշտ քայլը՝ զանգել եք մեզ: Համակ ուշադրությամբ լսում եմ ու կօզնեմ ձեզ: Դե, խոսեք, թեև գիտեմ, որ դժվարը սկսելն է...

Այստեղ՝ մնջախաղ-ինտերմենդիա: Աջ ձեռքը՝ Լազենիկն է, ձախը՝ օգնություն հայցողը: Պիտի ցույց տա, թե ինչպես հուսահատ «ճախ ձեռքին» մխիթարում ու հույս է տալիս «աջ ձեռքը», իսկ երբ այդ ամենը չի օգնում՝ մի շրիսկան ապտակ է հասցնում «ճախին»՝ այդպես սքափեցնելով նրան: Այս ընթացքում աստիճանաբար ոգևորվում է, ինչ-որ պահից հնչող երաժշտությունն էլ

**լրացնում է պատկերը: Մնջախա-
ղի կուլմինացիային սթափվում է,
ձեռքերը իբր քսելով հագուստին՝
խոթում է բալախոնի գրպաններն
ու նստում է բազմոցին:**

ԷՍՄԻԿ - (կարճ դադարից հետո):

Չեմ խոսելու: Հանդիսավոր լուրթ-
յան մի քանի բույներ, հետո
կնստեմ հեռախոսի մոտ ու... աշ-
խատանքային օրս սկսված է: Հե-
տո՞ ինչ, որ յոթն անց է... (Նայում
է պատի ժամացույցին:) 19-ն անց
է 46 բույն: Աշխատանքային օրը
չի՞ կարող սկսվել ժամը ութին:
Կարող է: Հատկապես, որ
մարդիկ գիշերն են զանգում
օտարին՝ օգնություն ստանալու
հույսով: Ախր «Վստահության
գիծն» ինչով է վատը: Թե չէ՝
օգնության ձեռք... Լավ, լուր էմ:
(Անտեսանելի մեկին:) Լավ, լավ,
էլ չեմ շարունակի: Լռեցի: (Հար-
մար տեղավորվում է բազմոցին
ու փակում է աչքերը:)

**Լսելի է դառնում ու աստիճանա-
բար ուժգնանում է ճոճանակի
ձայնը: Երբ այն հասնում է բարձ-
րակետին.**

ԷՍՄԻԿ - (գոռում է): Չայնդ... (Բա-
ցում է աչքերը՝ ձայնը կտրվում է:)
Ապրես:

**Փակում է աչքերը: Տեսարանը
կրկնվում է:**

ԷՍՄԻԿ - Չայնդ... Այսինքն՝ ինչ, պի-
տի խոսեմ, որ ձայնդ չլսեմ...
(Կարճ մտորումից հետո:) Արդեն

չորս տարի է՝ Փասադենայում
ապրող ընկերուհիս՝ անզուգա-
կան Մարիշը կասեր... (Նմանա-
կում է:) «Էսմիկ ջան, դու
նյեռվերի կծիկ ես, չի կարելի, չէ՞,
ինչի՞ համար է պսիխոթե-
րապետը... Ապրես, որ հոգիդ
վերլուծի ու դու քեզ չուտես: Հենց
վաղը, լսո՞ւմ ես, վաղն իսկ կգնաս
քո հոգեվերլուծողի մոտ»: (Իր
ձայնով ու տոնով, հեզնախառն:)
Իհարկե, Մարիշ ջան, հենց վա-
ղը, նախաձաշից անմիջապես
հետո, հատկապես եթե անձրև
չգա: Ասում ես՝ անձրևն ինչ կապ
ունի: Ունի, այն էլ՝ շատ ուղիղ
կապ: Դու իմ տեղում ինչ կա-
նեիր... ճիշտ է, կնստեիր մեքե-
նադ ու՝ թռար... (Անսպասելի
մտահոգվելով:) Բայց դու շատ ա-
րագ ես վարում, որ հիշում եմ՝
ֆրիվելյով ոնց էիր սլանում՝ ոտ-
քերս դողում են: Ծեղվեցի, կնե-
րես, բայց գծի պես ես քշում...
Լավ, որտեղ լուվեցի-մնացի...
Հիշեցի՞ թռար պսիխոդ... ներիր,
թերապևտիդ գիրկը... էլի ներիր,
տեղավորվեցիր նրա կաշվե բազ-
մոցի վրա: Պառկեցիր, աչքերդ
փակեցիր ու սկսեցիր դուրս տալ՝
ինչ մտքովդ անցնի: Զեզ կարող
ես նման բան թույլ տալ՝ չէ՞ որ
սեանսի վերջում չեկ ես ստորագ-
րելու: Իսկ հիմա ես՝ նախ մեքենա
չունեմ... (կարճ մտորումից հետո)
ու էլ չեմ ունենա: Ուրեմն՝ անձրևը
ցանկալի չէ: Երկրորդ՝ պսիխ...
ներիր, թերապևտ չունեմ, որով-
հետև չեկ չունեմ, ուրեմն և՛ կաշ-

վե բազմոցին պառկել ու մտքովս անցածը դուրս տալ չեմ կարող: Ուրեմն ի՛նչ, Մարիշ ջան: Ելեովերի կծիկ էլ մնամ... Հույս չունենաս: Ես եմ իմ պսիխն ու թերապևտը ու կանցնեմ ինքնաբուժության: Հենց հիմա, ու ոչ թե՛ վաղը: *(Տեղից բարձրանում, պահարանից հանում է կոնֆետների տուփը, նստում է իր տեղն ու բացելով՝ հաճույքով զննում-ընտրում ամենազայթակղիչները, այդ ընթացքում չդադարելով խոսել:)* Նորմալ բժշկություն չունենք, ունենք էլ՝ վճարը չունենք, փոխարենը հնարը գտնում ենք, մեր գտած հնարն էլ... կոնֆետն է: *(Ընտրած կոնֆետները նախ գուրմանի հաճույքով զննում է, հետո ուտում՝ հնարավորիս երկարածգելով հաճույք:)* Դրական լիցքեր... շոկոլադ... պնդուկ... վաֆլի... բալը կոնյակով թրմած... Վերջ, սենասն ավարտված է: Կես ժամ պսիխի բազմոցին պառկելը հավասար է երկու կոնֆետ ուտելուն: *(Տուփը փակում է, մտախոհ դադարից հետո:)* Առավոտ շաքարս ստուգեմ... հաստատ բարձրացած կլինի: *(Տուփը դնում է ծնկներին, փակում է աչքերը:)* Ասում են՝ դատարկ բնակարանում բարձր խոսելը լավ նշան չէ... բայց եթե տանը ինձնից բացի ուրիշը մեկը չկա, ո՞ւմ հետ խոսեմ: Չխոսեմ: Ախր, հիմա աղջիկներս ու թոռներս... լավ, նաև փեսաներս, այստեղ մի աղմուկ-աղաղակ պիտի բարձրաց-

րած լինեին, որ երազեի լռության մասին: Որ խնդրեի նրանց՝ ի՛նչ 10 րոպե, գոնե մի վայրկյան սուս մնան... *(Կոնֆետի տուփը դնում է հատակին, «մտնում է» դերի մեջ:)* Վարսինե... *(Դահլիճին.)* Փոքր աղջիկս է, փոքր որ ասում եմ՝ երեսունն անց է... Վարսինե ջան, քանի՞ անգամ ասեմ, որ մազերդ բարձրացրու ու պոչ կապիր՝ և աչքերիդ շուրջ կնձիռները կհարթվեն, և սիրունիկ դնչիկդ կընդգծվի... Մազերդ աչքերիդ ես թափել, որ ի՛նչ... *(Այլ տնով:)* Հա, աչքերիդ ես թափել, որ չտեսնես, թե տղադ ինչպես է սղոցում սեղանի ոտքը... Այ Դոդո ջան... *(Դահլիճին.)* Թոռնիկս է, անունը Դենիել են դրել, ես էլ Դոդո եմ ասում, որ գոնե մտածեն՝ Դավիթ է: *(Երևակայական թոռնիկին.)* Բալիկ ջան, հայրական կողմից վերցնելու ուրիշ բան չկամր, որ տոհմական սղոցն ես ժառանգական կողիդ մեջ տեղավորել, հետո՞ ինչ, որ պապդ հյուսն էր... Ոչ, դա սղոց չէ, դա վիրաբուժական դանակ է, որը տատդ, այսինքն ես, որ այն ժամանակ տատ չէի, նվեր է ստացել հարևան անասնաբույժ Արամայիսից... Աստված հոգին լուսավորի, լավ հարևան էր, բայց վատ անասնաբույժ, անասունների լեզուն չէր հասկանում: Ի՛նչ է, Դոդո ջան... հարցնում ես՝ ինչի համար է... Որպեսզի դրանով միսը մասնատեմ ու ոսկորի փշրանքները ատամիդ տակ չգան: Իսկ դու

դանակն ես բթացնում ու սեղանի ոտքն էլ... (Լրիվ դերի մեջ՝ ծչում է:) Ո՛ւմ հետ եմ, հանգիստ թող սեղանը, պրոսպեկտի կոմիսիոնից եմ գնել: (Այլ տոնով:) Վարսինե ջան, գիտեմ, որ անտիկվար չէ, բայց տալս նախանձից պայթում է, այնքան որ անտիկվար տեսք ունի: (Հակառակ կողմ շրջվելով:) Արմինե... (Դահլիճին.) Սա էլ մեծ աղջիկս է, տարիքն արդեն ասելու չէ... (Քաղցր հեգնանքով:) Արմիկ ջան, այդ ո՞ւր... Սրճարան, ախ, այսօր հիգշաբթի է, էլի ընկերուհիներով հավաքվելու եք... Սուրճ կխմեք, խղեստերինոտ թխվածք կուտեք ու ձեր տղամարդկանց կբամբասեք... Իհարկե, գնա, իսկ որ աղջիկներդ, ամեն մեկն իր հեռախոսը գրկած, մինչև կեսգիշեր SMS-ներ են գրելու, ոչինչ... Միայն ինձ բացատրիր, թե նրանք երբևէ դասախոսի ասածները գրո՞ւմ են... (Անսպասելի բարձր:) Դողո, պապիկի ձեռնափայտը տեղը դիր ու քեզնից ոչ պակաս գծի ցեղ ապերիկիդ ձեռից մկրատը վերցրու, թե չէ տեղիցս որ ելել եմ...

Դադար: Կարծես արթնանում է քնից, շուրջն է նայում: Ձեռքը տանում է ձեռնափայտին, շոյում է: Նայում է սև շրջանակված լուսանկարին:

ԷՍՄԻԿ - Երբ ուշ էիր տուն գալիս, երբ աչքերդ մի ուրիշ տեսակ էին փայլում, մտածում էի, չէ, ի՞նչ մ-

տածել, հավատացած էի, որ ինձ դավաճանում ես: Ի՞նչ իմանայի, որ քո ամենամեծ դավաճանությունը առջևում է: Երբ առավոտյան կզնաս աշխատանքի ու... (Փորձում է հուզմունքը զսպել:) 24 օրից երկու տարին կլրանա, որ ինձ մենակ թողեցիր... Քո ձեռնափայտի հետ... (Այլ տոնով:) Ախր, շատ էլեգանտ էիր, ջահել օրերիդ՝ սպիտակ շավար-կոստյում, ամենավերջին մոդայի փողկապներ... Հետո, երբ սկսեցիր ծաղատանալ՝ սև բերետ, իսկ որ ավելի էլեգանտ երևաս՝ ձեռնափայտ: Այնքան լավն էիր, որ հպարտանում էի քեզնով... մտքումս: Ձեռնափայտդ, տեսնում ես, միշտ ձեռքիս տակ է, բերետդ էլ վուալով գլխարկ եմ սարքել: Իսկ կոստյում-փողկապներդ բաժանեցի սրան-նրան...

Ժամացույցի գանգը խփում է ութ անգամ:

ԷՍՄԻԿ - Սենտիմենտին վերջ: Հիմա կտեսնես, թե քո Էսմիկը ինչպես է վերածվում օգնության ձեռքի:

Գնում-նստում է սեղանիկի մոտ, հեռախոսահամար է հավաքում:

ԷՍՄԻԿ - (գործնական): Բարի երեկո... տիկին տնօրեն: Այո, ես եմ: Ինչպես պայմանավորվել էինք: Այո, Զեթրինի փոխարեն կաշխատեմ: Դժվար չէ, ես անքնություն ունեմ: Ի՞նչ... շատ բարի եք, ցուեսություն: (Լսափողը դնում է:)

Չհավատաց, որ անքնություն ունեմ, մտածեց, որ ինտելիգենտությունս եմ ցույց տալիս: Դե, թող այդ մոլորության մեջ էլ մնա, ես ոչինչ չեմ կարող ու չեմ ուզում անել՝ նրա կարծիքը փոխելու համար: Ասենք՝ չէ, կարող եմ, եթե ուզենամ...

Կերպափոխվում է, շեշտված գռեհիկ տոնով:

Ծեֆ ջան, կյանքիդ մեռնեմ, դուխդ տեղը՝ հեռախոսի գծին արդեն նստած եմ: Ինչ տուֆտա հարց ունենան, մենք պատասխանը ունենք: Բա ո՞նց, պաղխող կա, վերաբերմունքն էլ՝ իր հերթին... Չէ, էն անգամվանը չի կրկնվի, չնայած, ձշտով որ նայենք՝ ինչ էր եղել, որ շուխուռ գցեց: Ասում է՝ կյանքի իմաստը կորցրել եմ, ինչ խորհուրդ կտաք: Ես էլ ասի՝ դու կորցրել ես, մեկ ուրիշը գտել է, դրանով մխիթարվի... Հի-հի-հի...

Դադարից հետո, իր տոնով:

Իզուր ժամանակին թատերական չգնացի: Հիմա ոչ թե տանը կլինեի, այլ բեմի վրա՝ լույսերի ու հանդիսատեսի հայացքից ջերմացած: *(Թեյ է լցնում, համար հավաքում:)* Էլի ինձ նման մեկը կա՞, որ չինական թեյը սառը խմի... *(Այլ տոնով:)* Նազենիկ աղջիկ, կապը դարձրու ինձ վրա, հերթափոխս սկսվեց: Քոնը ինչպե՞ս անցավ...

ՆԱԶԵՆԻԿ - Հանգիստ, ինչպես միշտ:

ԷՍՄԻԿ - Բախտդ բերում է, քո ժամերին ոչ մի լուրջ բան չի պատահում:

ՆԱԶԵՆԻԿ - Բախտի բան չէ:

ԷՍՄԻԿ - Հապա ի՞նչ է...

ՆԱԶԵՆԻԿ - Կարձ ես կապում, ու՛ վերջ:

ԷՍՄԻԿ - Այսինքն...

ՆԱԶԵՆԻԿ - Փորձանքի մեջ ընկած հաճախորդին միանգամից ուղղում եմ մասնագետին, ես հասարակ դիսպետչեր եմ: Դու էլ: Բայց դու հոգեփրկիչ գրույցներ ես անցկացնում ու ամեն մեկի հետ տվայտվում ես:

ԷՍՄԻԿ - Ինչքան հասկացա, դա էլ քննարկման առարկա է դարձել:

ՆԱԶԵՆԻԿ - Բա ո՞նց... շեֆն ասում է...

ԷՍՄԻԿ - Կռահում եմ ասելիքը, շարունակել պետք չէ:

ՆԱԶԵՆԻԿ - Ճիշտ որ դժվար է քեզ հետ:

ԷՍՄԻԿ - Փոխարենը քեզ հետ պրոբլեմ չկա:

ՆԱԶԵՆԻԿ - Ինձ հետ ընդհանրապես պրոբլեմ չկա:

ԷՍՄԻԿ - Որ այդպես է՝ քեզ անպրոբլեմ երեկո:

ՆԱԶԵՆԻԿ - Էդ մեկը՝ դժվար:

ԷՍՄԻԿ - Ինչո՞ւ...

ՆԱԶԵՆԻԿ - Սարի չափ հարթուկ է հավաքվել:

ԷՍՄԻԿ - Մի լավ ֆիլմ միացրու ու... չես էլ նկատի՝ ինչպես կհարթուկես:

ՆԱԶԵՆԻԿ - Հասկացա, սարսափ ֆիլմ եմ նայելու: Առիվեդեռչի:

ԷՍՄԻԿ - Չառ: (*Լսափողը դնում է, փակում աչքերը:*) Ուրեմն՝ մեզ զանգողները հաճախողներ են: Իսկ ես կարծում էի՝ օգնության կարիք ունեցող մարդիկ...

Գաղաթ: Հեռախոսագանգ:

ԷՍՄԻԿ - «Օգնության ձեռքը» լսում է ձեզ:

ՄԵԿԸ - (*լուռ է:*)

ԷՍՄԻԿ - Այո... խոսեք...

ՄԵԿԸ - Մի հատ էլ ասեք:

ԷՍՄԻԿ - Ինչ ասեմ...

ՄԵԿԸ - Էն որ ձեռք է...

ԷՍՄԻԿ - (*ուսերը թոթվելով*): «Օգնության ձեռքը» լսում է ձեզ:

ՄԵԿԸ - Ձեռքը լսել կարո՞ղ է...

ԷՍՄԻԿ - Ես ձեզ լսում եմ, չէ՞... Ինչ է պատահել:

ՄԵԿԸ - (*լուռ է:*)

ԷՍՄԻԿ - Գուցե կարող եմ ձեզ օգնել: Խոսեք, խնդրում եմ...

ՄԵԿԸ - Չկա:

ԷՍՄԻԿ - Ինչ չկա:

ՄԵԿԸ - Լույս չկա:

ԷՍՄԻԿ - Անջատել են:

ՄԵԿԸ - Ինչը:

ԷՍՄԻԿ - Լույսը:

ՄԵԿԸ - Լույսն անջատում են:

ԷՍՄԻԿ - Երևի ձիշտ չձևակերպեցի միտքս... հոսանքազրկում է:

ՄԵԿԸ - Ինչ կապ ունի հոսանքազրկումը:

ԷՍՄԻԿ - (*թեթևակի հունից դուրս գալով*): Չասի՞ք՝ լույս չկա:

ՄԵԿԸ - Ուրիշ լույս նկատի ունեի:

ԷՍՄԻԿ - Ախ, ուրիշ... ուրեմն, այդ ուրիշ լույսը չկա:

ՄԵԿԸ - Չկա:

ԷՍՄԻԿ - Երբվանից...

ՄԵԿԸ - Չգիտեմ... չեմ հիշում...

ԷՍՄԻԿ - Դուք... որտեղ եք:

ՄԵԿԸ - Առայժմ՝ երկիր մոլորակի վրա:

ԷՍՄԻԿ - Հարցնում եմ՝ որտեղից եք գանգում:

ՄԵԿԸ - Կատակումբից:

ԷՍՄԻԿ - Ներեցեք, չհասկացա...

ՄԵԿԸ - Ավելին ասեմ՝ կատակումբի գուգարանից:

ԷՍՄԻԿ - (*ծայնը խստանում է*): Պարմա եք մնացել:

ՄԵԿԸ - Ջուգարանի պատին ռեկլամներ են կպցրած, մեկի վրա կարդացի՝ «Օգնության ձեռք», ասի՝ չբռնեմ ու զանգեմ էդ ձեռքին...

ԷՍՄԻԿ - Չանգեցի՞ք, և ինչ... (*Անմիջական:*) Այդ ինչ կատակումբ է, այն էլ՝ մեր քաղաքում:

ՄԵԿԸ - Գիշերային ակումբ է, փարիզյան կատակումբների տխմար նմանակում, բայց խմիչքը վատը չէ, ջուր քիչ են խառնում... Ես էլ խմում եմ...

ԷՍՄԻԿ - Դուք խմեք, հեռախոսն անջատում եմ, գուցե հիմա մեկ ուրիշն իրոք օգնության կարիք ունի:

ՁԱՅՆ - Իսկ ես...

ԷՍՄԻԿ - Արդեն ասացի՝ պարապ եք:

ՄԵԿԸ - Ծա՛տ պարապ եմ, հինգ ու ժասպառ ջորու պես:

ԷՍՄԻԿ - Հինգ ուժասպառ ջորիների լույսը միաժամանակ անջատվեց:

ՄԵԿԸ - Չի անջատվել... երևի չի էլ եղել... Կորել է:

ԷՍՄԻԿ - Թե՛ն դուք եք կորցրել:

ՄԵԿԸ - Զանգել եմ ոչ թե մեղադրանք, այլ խորհուրդ լսելու...

ԷՍՄԻԿ - Ես մեղադրեցի՞...

ՄԵԿԸ - Կասեք՝ չէ՞...

ԷՍՄԻԿ - Ի՞նչ գիտեմ ձեր մասին, որ մեղադրեմ:

ՄԵԿԸ - Մեծ բան չէ, ես էլ իմ մասին ոչինչ չգիտեմ:

ԷՍՄԻԿ - (*համակերպված*): Ինչո՞վ կարող եմ ձեզ օգնել:

ՄԵԿԸ - Ինչո՞վ կարող եք ինձ օգնել:

ԷՍՄԻԿ - Դե... եթե զուգարանի պատին կպցրած ռեկլամը կարդացել եք՝ գիտեք, թե ինչ օգնություն կարող ենք ցույց տալ:

ՄԵԿԸ - Չէ, մենակ վերնագիրն եմ կարդացել... կասե՛ք:

ԷՍՄԻԿ - Հիմա ձեր ձեռքի բաժակը ղրերորդն է... թեև զուգարանում եք գտնվում:

ՄԵԿԸ - Կռահեցիք, զուգարանում էլ վատ չի խմվում:

ԷՍՄԻԿ - Տուն գնացեք:

ՄԵԿԸ - Դա էր ձեր օգնությունը:

ԷՍՄԻԿ - Տնից լավ տեղ... ձեր ձայնից դատելով՝ ջահել եք:

ՄԵԿԸ - Իսկ դուք՝ ոչ այնքան:

ԷՍՄԻԿ - Գուշակեցիք:

ՄԵԿԸ - Վիրավորվեցի՞ք:

ԷՍՄԻԿ - Ես աշխատանքի մեջ եմ, վիրավորվելու իրավունք չունեմ: Տանը սպասող կա՛մ:

ՄԵԿԸ - (*դադարից հետո*): Այդ հարցը չպիտի տայիր: (*Կապն անջատվում է:*)

Էսմիկը ծխախոտ է վառում, ակնդեռ մի կետի նայելով, մի երկու անգամ ծուխը ներս է քաշում ու մոռանում է ծխել: Միգաբետը մոխրանում է ձեռքերի մեջ: Ինչոր բան որոշելով՝ ետ է զանգում:

ՄԵԿԸ - Ո՞վ է:

ԷՍՄԻԿ - Օգնության ձեռքը:

ՄԵԿԸ - Ինչո՞վ կարող եմ օգնել:

ԷՍՄԻԿ - (*ժպտում է*): Սրամտում եք, լավ է: (*Հոգատար շեշտով*;) Զսան տարեկան կա՛մ:

ՄԵԿԸ - Համարյա:

ԷՍՄԻԿ - Ախր, քո ի՞նչ խմելու ժամանակն է:

ՄԵԿԸ - Խմելու հատուկ ժամանակ կա:

ԷՍՄԻԿ - Կա: Երբ անհուսությունից բացի ոչինչ չկա, երբ մահ ու կորուստ կա...

ՄԵԿԸ - Գուցե դրանցից մեկն ունեմ... կամ բոլորը՝ բիրիք:

ԷՍՄԻԿ - Չէ: Դեռ ոչինչ չես տեսել ու չգիտես...

ՄԵԿԸ - Է՛լ ինչ գիտես:

ԷՍՄԻԿ - Պապան ամեն ինչով ապահովել է...

ՄԵԿԸ - Ասենք...

ԷՍՄԻԿ - Մեքենա, աղջիկներ...

ՄԵԿԸ - Մեքենա՝ հա: Աղջիկներ... չէ:

ԷՍՄԻԿ - Այսինքն...

ՄԵԿԸ - Հիմա աղջիկ չկա: Ձեր ժամանակ ոնց որ եղել է: Մեկը՝ մայրս, հորս սիրել ու 15 տարի մի բնում ապրել է:

ԷՍՄԻԿ - Գիշերային ակումբներում այդպիսի աղջիկ չես գտնի:

ՄԵԿԸ - Ուրիշ տեղ էլ չեմ գտնի:
ԷՍՄԻԿ - Դրա համար ես խմում:
ՄԵԿԸ - Դրա համար խմեմ... (Դա-
 դարից հետո:)
ԷՍՄԻԿ - Ընկերս է դավա-
 ծանել:
ԷՍՄԻԿ - Համաձայն եմ, դա լուրջ
 պատճառ է:
ՄԵԿԸ - Չես էլ պատկերացնում՝
 ինչքան լուրջ է: Լավ էլ պահում
 էի՝ մեքենա, ռեստորաններ,
 հագցնում էի բուտիկներից... Հո-
 լանդացու հետ գնաց:
ԷՍՄԻԿ - (դեռ չհասկանալով): Ո՞ր
 գնաց:
ՄԵԿԸ - Հոլանդիա: Պսակվելու...
ԷՍՄԻԿ - (լսափողը շարտում է,
 բարձրանում է, քայլում է սենյա-
 կում, փորձում է վերագտնել
 հոգեկան հավասարակշռությու-
 նը: Լստում է, նայում հեռախո-
 սին, ինքն իրեն համոզելով):
 Գուցե ձեռ էր առնում... մտածեց՝
 տարիքով կին է, շոկային թերա-
 պիայի ենթարկեմ... Լավ էլ ձեռ
 առավ, քիչ մնաց՝ հավատայի...
 (Կարձ դադարից հետո պայթում
 է:)
 Մեկն ասի՝ քեզնից ինչ
 խորհուրդ տվող, վաղը դիմում
 գրի, դուրս արի: Իմ խելքով էլ
 Լազենիկին եմ ձեռ առնում:
 Վերջ, վաղը դիմում եմ գրում...

Մթնում է:

Երբ լուսավորվում է, ժամացույցի
 սլաքները ժամը 10-ն անց 28 րո-
 պե են ցույց տալիս: Էսմիկը քնել
 է՝ գլուխը հենած արմունկին:
 Հեռախոսագանգ:

ԷՍՄԻԿ - (վեր է թռչում, գործնա-
 կան:)
 «Օգնության ձեռքը» լսում է
 ձեզ:
ՁԱՅՆ - Էլ չեմ կարող...
ԷՍՄԻԿ - (դեռ լրիվ չարթնացած):
 Ինչ...
ՁԱՅՆ - Ինչ անեմ, ասեք...
ԷՍՄԻԿ - Կասեմ, եթե իմանամ...
 դե՞...
ՁԱՅՆ - Ծեծեց:
ԷՍՄԻԿ - Ամուսին, թե՞ սիրեկան...
ՁԱՅՆ - Ինչ սիրեկան, մնում էր՝ սի-
 րեկանն էլ ծեծեր...
ԷՍՄԻԿ - Ուրեմն՝ ամուսինը:
ՁԱՅՆ - Միայն: Ես սիրեկան չունեմ:
ԷՍՄԻԿ - Ինչո՞ւ ծեծեց:
ՁԱՅՆ - Չգիտեմ:
ԷՍՄԻԿ - Այդպես չի լինում...
ՁԱՅՆ - Լինում է:
ԷՍՄԻԿ - Վաղո՞ց եք ամուսնացած:
ՁԱՅՆ - Վեց ամիս է:
ԷՍՄԻԿ - Ամի՞ս...
ՁԱՅՆ - Ինչ է՞ որ...
ԷՍՄԻԿ - Ասում եք՝ վեց ամիս, այ-
 սինքն՝ կես տարի:
ՁԱՅՆ - Վեցը դեռ չի լրացել, ու կես
 տարվա մասին խոսելը շուտ է:
ԷՍՄԻԿ - Լավ, խոսենք մեղրամիսի
 մասին:
ՁԱՅՆ - Մեղրամիսն ինչ կապ ունի...
ԷՍՄԻԿ - Ամենաուղղակի: Մեղամի-
 սի ժամանակ էլ... այսպես ա-
 սած...
ՁԱՅՆ - Մեղրամիսը հանգիստ թո-
 դեք: Երեք ամիս առաջ է սկսվել...
ԷՍՄԻԿ - Ինչի՞ց է սկսվել:
ՁԱՅՆ - Չգիտեմ:
ԷՍՄԻԿ - Լավ մտածեք:
ՁԱՅՆ - Չեմ հիշում...

ԷՍՄԻԿ - Առաջին անգամը ինչպե՞ն եղավ:
ՁԱՅՆ - Թեթև խփեց... մտածեցի՝ սխալմունք է...
ԷՍՄԻԿ - Հետո՞...
ՁԱՅՆ - Ինչ՝ հետո:
ԷՍՄԻԿ - Երկրորդ անգամ...
ՁԱՅՆ - Ապտակեց:
ԷՍՄԻԿ - Հետո՞...
ՁԱՅՆ - Հետո դոզան ավելացրեց:
 Մինչև... (Լալիս է):
ԷՍՄԻԿ - Մինչև այսօր...
ՁԱՅՆ - Հա...
ԷՍՄԻԿ - Սիրում է:
ՁԱՅՆ - Գժի նման:
ԷՍՄԻԿ - Ուրեմն խանդում է:
ՁԱՅՆ - Ինչ իմանամ...
ԷՍՄԻԿ - Առիթ տվե՞լ ես:
ՁԱՅՆ - Ինչ իմանամ...
ԷՍՄԻԿ - Եթե խանդում է՝ բախտդ չի բերել:
ՁԱՅՆ - Ինչո՞ւ...
ԷՍՄԻԿ - Դեռ հարցնում ես... Լավ, պատասխանեմ: Սիրել չգիտե:
ՁԱՅՆ - Ո՞նց թե՛ չի սիրում... բա Օթելլոն:
ԷՍՄԻԿ - Կլիմաքսի զոհ էր:
ՁԱՅՆ - Իսկ Արթենինը...
ԷՍՄԻԿ - Կոմպլեքսավորված սնոբ:
ՁԱՅՆ - Բա Սեյրամնը...
ԷՍՄԻԿ - Ո՞վ...
ՁԱՅՆ - «Նամուսի» Սեյրանը:
ԷՍՄԻԿ - Բանասեր ես:
ՁԱՅՆ - Հա:
ԷՍՄԻԿ - Ուրեմն՝ գրականությունը դնում ես մի կողմ ու ինձ ես լսում: Լսում ես:
ՁԱՅՆ - Լսում եմ:
ԷՍՄԻԿ - Հենց հիմա զանգում ես ոս-

տիկա... (Կարճ մտորումից հետո:) Սեյրանդ ո՞ր է:
ՁԱՅՆ - Գնաց... բակում ծխում է:
ԷՍՄԻԿ - Դու էլ սպասում ես՝ մինչև գա՞մ:
ՁԱՅՆ - Բա ինչ անեմ:
ԷՍՄԻԿ - Ծնողների գիտեն:
ՁԱՅՆ - Չէ, իզուր պիտի տառապեն:
ԷՍՄԻԿ - Հա, իրենց տեղն էլ ես տառապում: Լսիր, մազոխիստ ես: Չեմ հավատում, բանասերները մազոխիստ չեն լինում, ամենաշատը՝ պաթեիստ... պաթոս բառից է: Բայց հիմա դրա ժամանակը չէ: Հիմա ինձ լսիր՝ թե ինչ ես անում: Լսում ես:
ՁԱՅՆ - Լսում եմ:
ԷՍՄԻԿ - Ապրես: Ձանգում ես ոստիկանություն, կգան, կակտավորեն... Ու դրանից հետո անմիջապես իրերդ հավաքիր ու՝ հորանց տուն:
ՁԱՅՆ - Այսինքն... բաժանվեմ:
ԷՍՄԻԿ - Աղջիկ ջան, անունդ ինչ է:
ՁԱՅՆ - Լուսինե:
ԷՍՄԻԿ - Լուսինե, կնոջ վրա ձեռք բարձրացնողը տղամարդ չէ: Իսկ եթե սիրում է, ինչպես դու ես ասում ու ծեծում է՝ ավելի վատ...
ՁԱՅՆ - Ես... չեմ կարող... (Հեծկլտում է): Սիրում եմ...
ԷՍՄԻԿ - Ղալաթ ես անում: (Մտածում է): Հիմա չե՞ս զանգելու:
ՁԱՅՆ - Չէ... (Անսպասելի վճռական): Ոչ:
ԷՍՄԻԿ - Ուրիշ բան կմտածենք: Ասում ես՝ հիմա ո՞ր է...
ՁԱՅՆ - Պատուհանից տեսնում եմ՝ բեսեդկայում նստած ծխում է:

ԷՍՄԻԿ - Ծխելուց հետո ի՞նչ կանի:
ՁԱՅՆ - Տուն կբարձրանա... ու կփակվի խոհանոցում:
ԷՍՄԻԿ - Մինչև նոր ծեծը... (Մտա-
 հոգ:) Ամուսինդ ոչ Օթելլո է, ոչ էլ մեր հարևան Նիկոլը, որ գինեղևից էր կնոջը ծեծում... Դու լացդ կտրիր, մենք հիմա մի բան կմտածենք... (Լսափողի միջից խուլ լացի ձայն է լսվում:) Ասացի՝ վերջ լացին: Մենք հիմա նրա գլխին էն խաղը խաղանք, որ ծնված օրը մոռանա...
ՁԱՅՆ - (միանգամից լացը կտրվում է): Ինչպե՞ս...
ԷՍՄԻԿ - Տանը գրտնակ ունե՞ս:
ՁԱՅՆ - Ի՞նչ...
ԷՍՄԻԿ - Գրտնակ:
ՁԱՅՆ - Գրտնակ՝ չէ, լանգետ ծեծելու թակիչ ունեմ:
ԷՍՄԻԿ - Էլի վատ չէ: Հենց ներս կգա, էդ թակիչով դեմը կելնես ու կասես. «Մյուս անգամ որ ձեռք ես բարձրացրել վրա, սա գլխիդ կջարդեմ»: Լսեցի՞ր...
ՁԱՅՆ - (սարսափած): Այդպես էլ ասեմ...
ԷՍՄԻԿ - Ոչ միայն կասես, այլև կշարունակես. «Ու դրանից հետո էլ ինձ չես տեսնի»: Լսեցի՞ր...
ՁԱՅՆ - (անվստահ): Լսեցի, բայց...
ԷՍՄԻԿ - Ոչ մի բայց, հենց հիմա գնա ու բեր թակիչը...
ՁԱՅՆ - (դադարից հետո): Բերեցի:
ԷՍՄԻԿ - Իսկ հիմա ասածս կկրկնես այնքան, մինչև անգիր անես, հենց ներս մտնի՝ վրա կտաս, չկմկմաս... Այնպես կասես, որ հավատա:

ՁԱՅՆ - Կարծում եք՝ կօգնի՞...
ԷՍՄԻԿ - Ի՞նչ իմանամ, դու ասածս արա: Հետո կգանգեմ՝ կիմանամ:
ՁԱՅՆ - (քրթմնջոցով): Չգիտեմ... չգիտեմ... (Կապն անջատվում է:)

Էսմիկը սիգարետ է վառում, ծուխը ներս է քաշում ու բռունցքը ուժեղ խփում է գլխին:

Մթնում է:

Երբ լուսավորվում է, ժամացույցի սլաքները 11-ի վրա են: Էսմիկը մի քանի անգամ ձեռքը տանում է հեռախոսին, ետ է քաշում ու վերջապես համար է հավաքում:

ԷՍՄԻԿ - (այն կողմում հենց վերցնում են լսափողը, առանց սպասելու): Լուսինե, ավելի լավ է՝ ոստիկանություն կանչեմ:
ՁԱՅՆ - Ի՞նչ... ի՞նչ ոստիկանություն:
ԷՍՄԻԿ - (շփոթված): Ո՛վ է...
ՁԱՅՆ - Լուսինեի մարդը:
ԷՍՄԻԿ - (սարսափահար): Լուսինեն... ո՞ր է:
ՁԱՅՆ - Ի՞նչ ոստիկանություն ես կանչում:
ԷՍՄԻԿ - (ինքն էլ անցնելով «դու»-ի ու նրա տոնով): Մինչև չասես՝ ուր է Լուսինեն՝ հարցդ անպատասխան կմնա:
ՁԱՅՆ - Սենյակի մեջտեղում կանգնած է, համ էլ՝ զինված է:
ԷՍՄԻԿ - Փառք Աստծո...
ՁԱՅՆ - Էդ հետո կերևա, ասում ես, ինչ ոստիկանությո՞ւն...
ԷՍՄԻԿ - (տենդագին պատժառա-

բանություն է փնտրում ու... գտնում է, դեմքը պայծառանում է): Տունս ջրի մեջ կորցրել եք, ես էլ ոստիկանություն եմ կանչելու: Ու շատ էլ լավ կանեմ:

ՁԱՅՆ - Ի՞նչ ջուր...

ԷՍՄԻԿ - Չգիտեմ, ինչ ջուր, բայց խոհանոցիս առաստաղը ջրի մեջ կորած է: Քանի՞ անգամ եմ ասել, զգուշացրել՝ տռապը փոխեք:

ՁԱՅՆ - Ո՞ւմ ես ասել:

ԷՍՄԻԿ - Լուսինեին եմ ասել:

ՁԱՅՆ - Էլի՞ ենք ջրել...

ԷՍՄԻԿ - Հա էլ ջրում եք: Չզվեցրիք, որ ձեն չենք հանում, կարծում եք՝ ինչ ուզենաք-կանե՞ք... Կզան, արձանագրություն կկազմեն, վերանորոգման փողը խելոք կտաք: Իսկ ես սովորական վերանորոգում չեմ անի, հոլանդական սալիկներով ու իտալական մետալախով... Ամենաքիչը: Դրանից հետո տեսնեմ էլի կջրե՞ք...

ՁԱՅՆ - *(կարճ դադարից հետո):* Մեր խոհանոցը չորից չոր է:

ԷՍՄԻԿ - Քեզ է թվում, տռապը չի աշխատում, քանի՞ անգամ ասեմ...

ՁԱՅՆ - Հիմա կիջնեմ ներքև, տեսնեմ՝ ինչ ջուր է կաթում քո առաստաղից:

ԷՍՄԻԿ - *(տենդագին մտածում է):* Սպասեք... սպասիր... ու չհամարձակվես աչքիս երևալ: *(Կողմ.)* Ի՞նչ անեմ, տեր Աստված, այս ի՞նչ արեցի...

Լսավողի մեջ խուլ աղմուկ է լսվում, հետո՝

ԼՈՒՍԻՆԵ - Ամեն ինչ նորմալ է, միք անհանգստանա: Էլ ջուր չի կաթի: *(Հեռախոսն անջատում է:)*

ԷՍՄԻԿ - Միայն իմանամ, թե այնտեղ ինչ է կատարվում... Էլի պրոբլեմ սարքեցի: *(Արդարանալով:)* Բա ի՞նչ անեի, թողնեի, որ ձեռվեր... *(Սիգարետ է վառում, ծխելով քայլում է սենյակում:)* Ծեֆին զանգեմ... Կասի, որ քիթս խոթում եմ, ուր պետք չէ, որ մոռանում եմ, որ ընդամենը դիսպետչեր եմ ու հոգեբանի հաստիքով չաշխատեմ... Չէ, վաղը դիմումը գրած տանում եմ, դնում եմ տիկին տնօրենի սեղանին ու... հեռու այս ամենից...

Հեռախոսագանգ:

ԷՍՄԻԿ - *(արագ վերցնում է):* Ալո...

ՁԱՅՆ - Օգնության ձեռքն է:

ԷՍՄԻԿ - *(սթափվելով):* Այո, լսում եմ ձեզ:

ՁԱՅՆ - Խոսեք ինձ հետ:

ԷՍՄԻԿ - *(ծայնի տոնից ինչ-որ բան կռահելով):* Խոսեմ: Ավելի ձիշտ՝ ինչի՞ մասին խոսենք:

ՁԱՅՆ - Չէ, դուք խոսեք: Ինչի մասին որ սիրում եք խոսել:

ԷՍՄԻԿ - Սիրում եմ խոսել... Եղանակի մասին չեմ սիրում խոսել:

ՁԱՅՆ - Ինչո՞ւ:

ԷՍՄԻԿ - Չգիտեմ:

ՁԱՅՆ - Ծարունակեք:

ԷՍՄԻԿ - Ձեր սիրած եղանակը...

ՁԱՅՆ - Արդեն չգիտեմ:

ԷՍՄԻԿ - Ինչո՞ւ արդեն...

ՁԱՅՆ - Քաղցկեղ... Վերջին օրը կլի-

նի ամենասիրածս եղանակը:
(Դադար:) Ինչո՞ւ եք լուռ:
ԷՍՄԻԿ - Մտածում էի, որ հակա-
 ռակն եք ասելու:
ՁԱՅՆ - Ապրողի պես եք մտածում:
ԷՍՄԻԿ - Իսկ դուք...
ՁԱՅՆ - Արդեն մեռնողի պես եմ
 մտածում ու գիտեմ, որ ինչքան
 մոտենա մահվան օրս, այնքան
 սիրելու եմ տարվա այդ եղանա-
 կը՝ ձյուն լինի թե շոգ... Լսե՞ք, չե-
 դավ, ձեր փոխարեն ես եմ
 խոսում:
ԷՍՄԻԿ - *(չլսելու տալով):* Այսօր եք
 իմացել:
ՁԱՅՆ - Մի ամիս կլինի...
ԷՍՄԻԿ - Տնեցիները...
ՁԱՅՆ - Չեմ ասել:
ԷՍՄԻԿ - Ինչո՞ւ...
ՁԱՅՆ - Չեմ ուզում... եղբայրս երեք
 տարի առաջ մահացավ... էլի
 քաղցկեղ... Չորս ամիս դերասա-
 նություն էինք անում՝ ինքն էլ,
 մենք էլ... Էնքան դերասանություն
 արեցինք, մինչև զզվեցինք: Ինքը՝
 մեզնից, մենք... *(Դադար:)*
ԷՍՄԻԿ - Դաժան եք...
ՁԱՅՆ - Հա, նման բաների մասին
 ընդունված չէ անկեղծ խոսել, ա-
 մեն ինչ ավարտվելուց հետո էլ
 շարունակում ենք կեղծ խաղը:
 Բայց ես արդեն կարող եմ չխա-
 դալ:
ԷՍՄԻԿ - Կարող եք չխաղալ, իսկ
 ինչքան կարող եք թաքցնել...
ՁԱՅՆ - Բան չմնաց: Կիսատ գոր-
 ծերս կավարտեմ ու... մի վայրկ-
 յան է:
ԷՍՄԻԿ - *(սահմոկած):* Ինչպե՞ս թե...

ՁԱՅՆ - Պահեստի սպա եմ, կրակել
 գիտեմ: Լռում եք... Բա ո՞ր մնաց
 ձեր օգնության ձեռքը:
ԷՍՄԻԿ - *(ակամա հարգանքով):*
 Դուք դրա կարիքը չունեք:
ՁԱՅՆ - Կեցցես, հասկացաք... Հար-
 ցիս կպատասխանե՞ք:
ԷՍՄԻԿ - Եթե կարողանամ:
ՁԱՅՆ - Պիտի կարողանաք: *(Դժվա-
 րությամբ է բռռերը գտնում:)*
 Ինքնասպաններին երկրի վրա
 առանձնացնում են, գոնե եր-
 կնքում նրանց համար տեղ կա՞:
ԷՍՄԻԿ - *(դադարից հետո):* Գիտե՞ք,
 ինչու է երկինքը կապույտ:
ՁԱՅՆ - Անսպասելի շրջադարձ էր:
 Շարունակեք:
ԷՍՄԻԿ - Մեր բոլորի տեղը երկնքում
 է, առանց խտրության:
ՁԱՅՆ - Որտեղի՞ց գիտեք:
ԷՍՄԻԿ - Ամուսնուս մահից հետո
 հասկացա:
ՁԱՅՆ - Նա էլ ինքն իրեն...
ԷՍՄԻԿ - Չէ, ինՖարկտ, ակնթար-
 թային մահ... Բայց երբ հողը
 ծածկեց նրան, չգիտեմ ինչու, նա-
 յեցի վեր ու տեսա, որ երկինքը
 սովորականից ավելի կապույտ
 էր: Մեզնից ամեն մեկը ընդամե-
 նը ավելացնում է երկնքի կապույ-
 տը:
ՁԱՅՆ - Ուրեմն՝ իզուր չզանգեցի:
(Անջատում է:)
ԷՍՄԻԿ - *(դադարից հետո):* Նույ-
 նիսկ անունդ չիմացա: *(Հեռախո-
 սի էկրանի վրայի համարը
 գրանցելով:)* Բայց հեռախոսիդ
 համար գրանցեմ...

Մթնում է:
Հեռախոսագանգ՝ մթան մեջ: Լուսավորում է՝ **Էամիկը** նստած է նույն դիրքում:

Էամիկը լսափողը ավելի հանգիստ դնում է ցած, քայց արդեն սպասում է զանգին: **Չանգը չի ուշանում:** **Վերցնում, նորից լռում է:**

- ԷՍՄԻԿ** - «Օգնության ձեռքը»...
- ՁԱՅՆ** - Մամ, էլ մի շարունակիր...
- ԷՍՄԻԿ** - Վարսինե ջան, էս ուշ ժամին ինչո՞ւ ես զանգել:
- ՁԱՅՆ** - Մամ, մեզ մոտ այդքան էլ ուշ չէ... Տոմսդ պատվիրել եմ, ծննդյան տոներին մեզ հետ կլինես:
- ԷՍՄԻԿ** - Հազար ու մի պորբլեմ ունեք, ինչի՞ եք ավելորդ ծախսի մեջ...
- ՁԱՅՆ** - (*ընդհատում է*): Մամ, կարոտից մեռնում եմ, դու ասում ես՝ ծախս... Մի խոսքով, պատրաստվիր: (*Ու երեխայի անմիջական ձվձվոցով:*) Մամ ջան, ոնց եմ քեզ կարոտել... (*Կապն անջատվում է:*)

Էամիկը գլուխն առնում է ձեռքերի մեջ ու անձայն լացից ուները ցնցվում են:

Հեռախոսագանգ:

- ԷՍՄԻԿ** - (*մի կերպ իրեն զսպելով*): «Օգնության ձեռքը» լսում է ձեզ:
- ՁԱՅՆ** - (*գռեհիկ*): Էզ եմ ուզում, օգնության հասի, ծիտ ջան...

Էամիկը խայթվածի պես լսափողը գցում է ցած: **Հեռախոսագանգ:** **Վերցնում, լռում է:**

ՁԱՅՆ - Չես լսում, այ քած, կարծում ես՝ չգիտնե՞ք, էդ ինչ օգնություն է...

ՁԱՅՆ - Հիմի ինձ լսի, ինչ եմ քեզ ասում...

ԷՍՄԻԿ - Հիմա դու կլսես, թե ես ինչ եմ քեզ ասում: Եթե այդքան անձար ես, որ մի էգն ինչ է՝ չես կարող ձարել, գլուխդ խփի պատերին ու մարմնիդ մնացած մասերն էլ՝ հետը: Իսկ եթե մեկ էլ զանգես՝ համապատասխան տեղից կգան ու համապատասխան տեղիդ օգնություն ցույց կտան: Սա նախարարության համակարգում աշխատող ծառայություն է, հասկացմար, անասուն: (*Սպասում է՝ լռություն, հետո անորոշ քրթմնջոցով կապն անջատվում է: Գոհ:*) Հետաքրքիր է, սույն անասունը ինչ տեսք ունի... բռռ... (*Զզվանքով դեմքը ծամածռում է, ինքն իրեն համոզելով:*) Հենց հիմա մոռացիր այդ անասունի մասին: Լավ տեղը դրեցիր՝ ու վերջ: Մնում է, վիրավորվես, կարո՞ղ է՝ լաց էլ լինես... Դա ո՞վ է, որ կարողանա նյեռվերդ քայքայել... (*Այլ տոնով:*) Մարիշ ջան, ոնց եմ պակասդ զգում... Ամառը խոստացել ես գալ: (*Մտքում հաշվարկ անելով:*) Բան չմնաց, կես տարի, քայց խոսելու ինչքան բան ունենք, արձակուրդդ չի հերիքի... (*Կեղծ ծիծաղով, որ լաց չլինի:*) Ըհը, հիշեցի քեզ ու արդեն մոռացա անասունին: Իսկ հիմա լրիվ

կմոռանամ: (Դեմքը լուսավորվում է՝ երազանքով:) Ծննդյան տոները՝ Պրագայում... աղջկաս, թոռներիս հետ: (Հատուկ շեշտով:) Նաև փեսայիս: Նվերներն արդեն կարելի է առնել... Արմինեիս ծանրոցն էլ պիտի պատրաստեմ, որ Մոսկվա ժամանակին հասնի: Վաղը մեր հոգեբանի հետ խոսեմ, գուցե պետք է պահեստի սպայի ընտանիքին տեղյակ պահել... Չգիտեմ, չգիտեմ... (Նայում է՝ պատի ժամացույցը կանգնել է:): Էլի... (Ուզում է վերցնել ձեռնափայտը, բայց միտքը փոխում է, նայում է ձեռքի ժամացույցին:): Ժամը երեքն է... Բեթրինը ամուսնու գրկում է... գոնե էս անգամ մի բան ստացվի, մաշվեց աղջիկը, երեք տարի ամուսնացած են, երեք ամիս իրար հետ քնած չկան: Երեխա որ լինի, գուցե այդքան ծանր չտանի, մինչև մարդը մի քիչ փող հավաքի, գա, մի գործ դնի, ապրեն...

Հեռախոսագանգ: Վերցնում է:

ԷՍՄԻԿ - «Օգնության ձեռքը» լսում է ձեզ: Ալո... լսում եմ, խոսեք...

Կապն անջատվում է: Ուները թոթվելով, սառը թեյից կում է անում: Նորից գանգ:

ԷՍՄԻԿ - «Օգնության ձեռքը» լսում է ձեզ:

ՁԱՅՆ - Գտա:

ԷՍՄԻԿ - Ի՞նչ...

ՁԱՅՆ - Ասում եմ՝ գտա:

ԷՍՄԻԿ - Չեմ հասկանում...

ՁԱՅՆ - Ծուռով կհասկանաք:

ԷՍՄԻԿ - Ո՞վ է... (Գլխի ընկնելով՝ գունատվում է ու հեռախոսն անջատում է:): Լուսինեի ամուսինն էր... ասինքն՝ նրա ծայնն էր: Բեթրին աղջիկ, քո պատճառով էս ի՞նչ կրակն ընկա: Ո՞ւմ զանգեմ... Աղջիկներս՝ հեռու, հարևաններին այս ժամին ինչպե՞ս անհանգստացնեմ... (Հիստերիկ ծիծաղ:): Մնում է զանգել «Օգնության ձեռքին»... (Ծիծաղն աստիճանաբար մարում է: Ձեռքը տանում է սրտին, հետո՝ ծոծրակին:): Ճնշումս բարձրացավ... (Հեռախոսագանգ: Երկմտում է՝ զանգել... Երրորդ զանգից հետո հեռախոսը լռում է:)

Դռան զանգ: Էսմիկը նայում է շուրջը՝ օգնության հույս չկա: Սպասում է: Անընդմեջ զանգեր: Ի վերջո, ինչ-որ բան վճռելով, վերցնում է ձեռնափայտն ու գնում կուլիսները:

ԷՍՄԻԿ - Կասեն՝ զոհվեց ծառայողական պարտականությունը կատարելիս... Կամ այրվեց աշխատանքի մեջ...

Մթնում է:

Լուսավորվում է: Էսմիկը նստած է բազմոցին, Տղամարդը նստած է նրա դիմացի աթոռին, զննում է ձեռնափայտը:

ԷՍՄԻԿ - (փորձելով չկորցնել ինքնատիրապետումը): Հենց հիմա

տունս ազատիր քո ներկայությունից:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Անցանկանալի ներկայությունից:

ԷՍՄԻԿ - Հենց այդպես, թե չէ...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Թե չէ՝ ի՞նչ...

ԷՍՄԻԿ - Տուր ձեռնափայտը:

ՏՂԱՄԱՐԴ - *(ձեռնափայտը շուռուժուռ տալով)*: Սրանո՞վ ես մարդուդ դիմավորում: *(Էսմիկը ցուցադրաբար դեմքը շրջում է)*: Պատկերացնում եմ՝ ինչ տեսարան է՝ խեղձ մարդը միամիտ ներս է մտնում ու... *(Օղում ձոձում է ձեռնափայտը)*: Ուղիղ՝ կարկաճին: Բա ինքն ո՞ր է:

ԷՍՄԻԿ - *(ակամա սեղմվում է բազմոցի մեջ, որ խուսափի հարվածից, հայացքն ուղղում է ամուսնու սև շրջանակված լուսանկարին)*:

Երա հետ գործ չունես:

ՏՂԱՄԱՐԴ - *(Էսմիկի հայացքը բռնելով՝ այլ տոնով, ակնարկելով ձեռնափայտը)*: Հույս ունեմ՝ սա չի եղել պատճառը:

ԷՍՄԻԿ - Անդաստիարակ:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Լավ չլսեցի...

ԷՍՄԻԿ - Բիրտ արարած:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Ե՛ս...

ԷՍՄԻԿ - Սադիստ:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Ու վերջ...

ԷՍՄԻԿ - Կնոջ վրա ձեռք բարձրացնողը ամեն ինչ է, սադիստ ու մեկ անգամ էլ՝ սադիստ: Ասում եմ՝ թող էդ սադիստին, բաժանվի, ասում է... *(Լռում է՝ շուրթերն ամուր սեղմելով)*:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Ի՞նչ է ասում:

ԷՍՄԻԿ - Ես իմանալու ար-

ժանի չես, բայց քեզ թույլ ես տալիս ծեծել...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Փորձում եմ ծեծել:

ԷՍՄԻԿ - Որ ասում եմ՝ սադիստ...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Ինքն է ստիպում:

ԷՍՄԻԿ - Իսկ գուցե խնդրում է:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Չէ, ստիպում է, բայց՝ չհասկանալով:

ԷՍՄԻԿ - Չեմ հասկանում: Ասենք՝ Լուսինեին էլ չեմ հասկանում, հավատացած է, որ սիրում ես:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Սիրում եմ:

ԷՍՄԻԿ - Գուցե բժշկի կարիք ունես:

ՏՂԱՄԱՐԴ - *(անսպասելի անկեղծությամբ)*: Չեմ ուզում կորցնել նրան:

ԷՍՄԻԿ - *(կողմ)*: Հաստատ գիժ է:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Երբ ծանոթացանք... *(Անմիջական)*: Գիտես, ինչով ինձ գրավեց:

ԷՍՄԻԿ - Միևնույն է՝ չեմ գուշակի, ասա:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Իրասածի, նույնիսկ... երեսառածի մեկն էր, ոնց որ կրակ...

ԷՍՄԻԿ - *(հոնքերը վեր բարձրացնելով, կասկածով)*: Իսկապես...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Երկար, գանգուր մազերը՝ պղնձագույն... մի բան սրտովը չլինե՞ր՝ գլուխը թափ էր տալիս, ու կարմիր մազերը առյուծի բաշի նման... Մի խոսքով, գժվում էի:

ԷՍՄԻԿ - *(խոսակցության անսպասելի ընթացքից հետաքրքրված՝ հարմար տեղավորվում է բազմոցին, ձեռքերը ծալում կրծքին)*: Ոչինչ չեմ հասկանում, բայց դու շարունակիր:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Ամուսնությունից հետո փոխվեց:

ԷՍՄԻԿ - Այսինքն...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Մի օր տեսնեմ՝ մազերը հավաքել, կապել է, դուրըս չեկավ, բայց որ ասաց՝ գործ անելիս խանգարում է՝ բան չասի, թեև...

ԷՍՄԻԿ - Ասեիր:

ՏՂԱՄԱՐԴ - (*չլսելու տալով*): Հետո... դրսում ջղայնացել էի, ուրիշի վրա, բայց վրան գոռացի: Գոռացի ու մտքիս մեջ ասում եմ՝ «Էս ինչ արեցիր, բա որ վիրավորվի՞ր»... Ու սպասում եմ՝ հիմա ոնց է կատաղելու...

ԷՍՄԻԿ - Չկատաղեց:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Կուչ եկավ, հերիք չէ, հետն էլ սկսեց սիրաշահել՝ սոված չէն... սուրճ եփեմ...

ԷՍՄԻԿ - Հոգատար կին է, աստծուց կրա՞նկ ես ուզում...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Էլի չհասկացար...

ԷՍՄԻԿ - Ի՞նչ ես ուզում, որ հասկանամ:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Հյուր էինք գնալու, կարճ շոր էր հագել: Գեղեցիկ ոտքեր ունի...

ԷՍՄԻԿ - (*հանդիմանանքով*): Ասացիր՝ շորդ փոխիր:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Չգիտեմ ինչու՝ ասացի... ախր, նայում, հիանում էի, այնքան լավն էր, մազերն էլի թափել էր ուտերին: (*Դադարից հետո*): Չէ, շատ լավ էլ գիտեմ՝ ինչու ասացի... որ կատաղի, ու էն գոռոցիս մուռն էլ հանի:

ԷՍՄԻԿ - Եվ...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Խելոք գնաց, շորը փո-

խեց, մի ապուշ բան հազավ ու եկավ, կանգնեց սենյակի մեջտեղում:

ԷՍՄԻԿ - Ու դու...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Ապտակեցի:

ԷՍՄԻԿ - Կարծես սկսում եմ հասկանալ...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Աչքերը լցվել են, բայց չի լալիս, ձայն չի հանում: Կատաղությունից ինձ ուտում եմ... ասացի՝ ոչ մի տեղ էլ չենք գնում: Էլի խելոք գնաց, էդ ապուշ բանը հանեց, մազերը կապեց ու նորից ցցվեց սենյակի մեջտեղում:

ԷՍՄԻԿ - Հիմա՛ր աղջիկ:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Տնից դուրս թռա, որ ավելորդ բաներ չանեն: Գնացի, լավ խմեցի...

ԷՍՄԻԿ - (*արդեն՝ տղամարդուն համախոհ*): Ուրիշ ի՞նչ կարող էիր անել...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Դրանից հետո սկսեցի անտեղի նեղել, ձեռքերիս ազատություն տալ...

ԷՍՄԻԿ - Իսկ նա ավելի էր խեղճանում...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Ինչո՞ւ, կարո՞ղ եք ասել, ինչո՞ւ...

ԷՍՄԻԿ - Մեկ ուրիշը երջանկությունից կուշաթափվեր, որ այդքան հեզ աղջկա է հանդիպել:

ՏՂԱՄԱՐԴ - (*պայթում է*): Ինձ հեզ աղջիկ պետք չէ, իմ կողքին, ինձ հետ ապրողը պիտի հպարտ լինի, իր արժեքը գիտակցի...

ԷՍՄԻԿ - Հասկացա: Դոգան ավելացնելով՝ բռնանում էիր, որ ապստամբեր:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Արդեն հույսս կտրել էի, բայց այս գիշեր...

ԷՍՄԻԿ - (*հաճույքից ձեռքերը շփելով*): Այստեղից՝ մանրամասն պատմիր, ոչինչ բաց չթողնես:

ՏՂԱՄԱՐԴ - (*ինքն էլ ակամա վարակվելով Էսմիկի ոգևորությամբ*): Տուն բարձրացա, մտածում եմ՝ էլի կույզ եկած ինձ է սպասում... Ներս մտա՝ միջանցքում կանգնած է, ձեռքին՝ ինչ-որ բան...

ԷՍՄԻԿ - (*գիտակի շեշտով*): Ինչ-որ բան չէ, լանգետ ձեծելու թակիչ է:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Ավելի թեթև բան չէիր կարող առաջարկել:

ԷՍՄԻԿ - Փայտից չէր...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Փայտը ծանր չի լինում:

ԷՍՄԻԿ - Հարվածի հետքեր չեմ տեսնում:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Իմ Լուսինեին ծանաչեիր՝ դա չէիր ասի... Բայց որ կարողացել էլ էդ փայտի կտորը ձեռքին դեմս կանգնել՝ հրաշքի պես բան էր...

ԷՍՄԻԿ - Բայց հո բախտդ չի բերել, կին եմ ասել, հա... (*Սթափվելով*): Մի շեղվիր, հետո՞...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Սկզբում անվստահ, կմկմալով, բայց հետո վրասովեց...

ԷՍՄԻԿ - (*նրա ասելիքը շարունակելով*): «Մյուս անգամ որ ձեռք ես բարձրացրել վրաս, սա գլխիդ կջարդեմ»...

ՏՂԱՄԱՐԴ - (*նրա հանգով շարունակելով*): «Ու դրանից հետո էլ ինձ չես տեսնի»: Այնպես ասաց, որ հավատացի...

ԷՍՄԻԿ - Ապրի, լավ աշակերտ է:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Բա ուսուցիչը...

ԷՍՄԻԿ - (*համենայնդեպս՝ զգուշավոր*): Թեմայից մի շեղվիր: Իսկ աչքերը փայլում էին...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Առաջվա պես... մազերն էլ...

ԷՍՄԻԿ - Առյուծի բաշի նման ծածանվում էին

ՏՂԱՄԱՐԴ - «Ծածանվելը» իմ բառը չէ, բայց նման է:

ԷՍՄԻԿ - Ու դո՞ւ...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Իսկ ես մի բան էի ուզում՝ մոտենամ ու գրկեմ...

ԷՍՄԻԿ - (*ինքն իրենից դժգոհ*): Ու հենց այդ պահին ես զանգում եմ:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Հենց այդ պահին պիտի զանգեիր... Ժամանակ շահեի, մինչև խելքի կգայի:

ԷՍՄԻԿ - Իսկ ես յուզ եմ լցնում կրակին՝ ոստիկանություն եմ կանչելու...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Սկզբում բան չհասկացա... բայց երբ Լուսինեն լսափողը ձեռքիցս խլեց ու...

ԷՍՄԻԿ - Մի շարունակիր, մնացածը գիտեմ՝ «Էլ ջուր չի կաթի»:

ՄԻԱՍԻՆ - Yes! (*Սկսում են ծիծաղել*):

ԷՍՄԻԿ - (*ծիծաղի միջից*): Հեռախոսիս համարով գտար...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Հիմա անհնար բան չկա: Բայց վատ չէք անում ձեր գործը:

ԷՍՄԻԿ - Կարծում եք... Իմ տնօրենին հարցրեք՝ նա կասի:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Ես չգիտեմ, որ նրան հարցնեմ...

Հեռախոսագանգ: **Էսմիկն ուզում է վերցնել լսափողը:**

ՏՂԱՄԱՐԴ - Թողեք, ես փորձեմ:

ԷՍՄԻԿ - Ի՞նչ եք ասում... ես իրավունք չունեմ:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Ես էլ կարող եմ ձեզ նման... *(Վանելով Էսմիկի ձեռքը՝ վերցնում է լսափողը:)*

ԷՍՄԻԿ - *(հուսահատ հաստատակամությամբ):* Վաղը հաստատ դիմումս գրեցի... այսինքն՝ ինչո՞վ վաղը: Հենց հիմա:

ՏՂԱՄԱՐԴ - «Օգնության ձեռքը» լսում է:

ՁԱՅՆ - Դուք աշխատակից ունեք... անունը Էսմիկ է:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Ունենք:

ՁԱՅՆ - Նրան տեղյակ պահեք... բայց զգուշորեն, միանգամից չասեք...

ՏՂԱՄԱՐԴ - *(զգալով, որ ինչ-որ բան այնպես էլ, լսափողը փակում է, Էսմիկին):* Ջուր կտամք:

ԷՍՄԻԿ - *(կասկածով նայում, բայց գնում է խոհանոց):*

ՏՂԱՄԱՐԴ - *(լսափողի մեջ):* Արագ ասեք, ինչ է պատահել:

ՁԱՅՆ - Ընկերուհին՝ Մարիշը մահացել է... ավտովթարից:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Ի՞նչ:

ՁԱՅՆ - Վաղը հոգեհանգիստն է: Աղջիկը խնդրեց, որ տեղյակ պահեմ:

ՏՂԱՄԱՐԴ - Կպահեմ:

ՁԱՅՆ - Միայն թե զգուշորեն, նրանք շատ մտերիմ էին... նրբանկատ...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Այո, այո, մենք դա կարողանում ենք... *(Լսափողը դնում է, շրջվում է՝ Էսմիկը կողքին քարացել է՝ բաժակը ձեռքին:)*

ԷՍՄԻԿ - *(խուլ ծայնով):* Բան է պատահել... զգում եմ...

ՏՂԱՄԱՐԴ - Ոչինչ էլ չեք զգում...

Հիմա Լուսինենին կզանգեմ՝ կգա, կնստենք, թեյ կխմենք... *(Տեսնելով կոնֆետի տուփը՝ հատակին:)*

Կոնֆետով թեյ կխմենք: *(Հոգատար նստեցնում է բազմոցին:)*

Ես իսկական թեյ եմ եփում... Լուսինենին կասեմ՝ տնից կբերի, չինական թեյ է, «Կայսեր հարձ» է

կոչվում... Չգիտեմ՝ ինչու այդպես է կոչվում, բայց մեկ անգամ որ

խմեք, էլ չեք մոռանա: Թեյ կխմենք, կխոսենք, մինչև... մինչև

նոր օրը կսկսվի: Իսկ նոր օրվա հետ մարդ նոր ուժ է ստանում...

Ի՞նչ եմ իզուր ասում, ինձնից լավ գիտեք այս ամենը... Չգիտեմ ինչու՝

համոզված եմ, որ ջահել օրերին գնչուհու շոր եք ունեցել...

Հիմա էլ նման եք Էսմերալդային: Նման եք այնքան, ինչքան ես՝

Քվազիմոդոյին... Բայց կարևորն այն է, որ մենակ չեք: Ստեք, իսկ

ես զանգեմ Լուսինենին...

**Էսմիկը հիպնոսացված նստում, լսում է նրան, ասես հակառակվելու ուժ չունի:
Նրանց խոսքը խլանում է հեռախոսագանգերով:**

ՄԵՐ ԼԵՂԻՆԱԿԸ ՄԵՐ ԼԵՂԻՆԱԿԸ ՄԵՐ ԼԵՂԻՆԱԿԸ

Արտաշես ՇԱՀԲԱԶՅԱՆ

Մի օր մենք ազգովի
հայտնվեցինք Օսկերայի
հրապարակում: Այդ ժամա-
նակ բոլորս միանման էինք
և հավասար: Այդպիսին
էինք քաղաքական իմաս-
տով, քանի որ կոմունիստա-
կան «ընտրահավից ներքև»
քաղաքականությունն պար-
զապես գոյություն չունէր:

Հետո քաղաքականությունը մտավ հրապարակ և մեզ զատեց՝ ինչպես ա-
ռանձին հոսող և երբեմն էլ հակառակ ուղղությամբ ընթացող առվակների:

Ի՞նչ կատարվեց մեզ հետ, ճակատագիրն ո՞ւմ համար ի՞նչ «նվեր» էր
պատրաստել, ով ինչ էր՝ ի՞նչ դարձավ: Բնության մեջ գոյություն ունեցող
կերպասիոխության երևույթը գրականության ու արվեստի կողմից քննվող
հավերժական առեղծվածներից մեկն է: Կերպասիոխությունն առավել ցայ-
տուն է դրսևորվում այնպիսի մի դաժան ասպարեզում, ինչպիսին քաղա-
քականությունն է: Մյուս կողմից չի նշանակում, թե նույն երևույթը
գոյություն չունի ցանկացած այլ տեղ, ուր կան շահեր, կա ընտրություն ու
պաշտոն և պարզապես՝ փոխհարաբերություններ: Այս թեմայի շուրջ

մշտապես բոլորիս ուղեղները կրծող մտորումներն էլ առիթ դարձան ներ-
կայացվող պիեսը գրելու համար: Որպեսզի, սակայն, պատմությունը
հայտնի, ծանր ու շատ տխուր չթվա, որպես «հագուստ» ընտրված է կոմե-
դիայի ժանրը: Զգուշացնում եմ, որ բոլոր կերպարները մտացածին են և ոչ
մի կապ չունեն ծանոթ մարդկանց հետ:

ենք: Սկզբում էլ ասացիր. «Գնում ենք Ձորաղբյուր», գնացինք-տեսանք՝ ոչ մի աղբյուր էլ չկա: Ես ատում եմ Ձորաղբյուրի ծամփան: Կյանքում այլևս Ձորաղբյուր չեմ գնա:

Վարչապետը սեղմում է ներքին հեռախոսի կոճակը: Կոճակը չի աշխատում: Նյարդայնացած սեղմում է կոճակը, կանչում է Անուշիկին:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - *(ծայնը աստիճանաբար բարձրացնելով):* Անուշիկ, կառավարություն է սա, թե՛ կոլխոզի գրասենյակ: Անուշիկ, Անուշիկ...

Վազբով ներս է մտնում Անուշիկը:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ինչո՞ւ էս անտեր հեռախոսը չի աշխատում, չասացի՞ պետք է նորոգել:

ԱՆՈՒԾԻԿ - Պարոն վարչապետ, մոնտաժողը գործի չի եկել, գիշերը երեխա է ունեցել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ի՞նչ է ունեցել...

ԱՆՈՒԾԻԿ - Տղա:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Լավ, գնա... Անուշիկ, աշխատակազմի ղեկավարին կանչիր:

Տեսարան 2-րդ

Ներս է մտնում աշխատակազմի ղեկավարը:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Կարելի՞ է, պարոն վարչապետ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Արի, Խոջոյան, նստիր: Ավելի մոտ նստիր: Սովորականից մոտ նստիր: Խոջոյան, կարդա այսօրվա աշխատանքային գրաֆիկը, տեսնեմ՝ ինչ էր նախատեսվել:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Առավոտյան սուրճն անցնենք, մամլո քարտուղարի զեկույցը հանրապետության վարչապետի դեմ՝ ընդդիմադիրների և չուզողների պատվերով մամուլի հրապարակումների վերաբերյալ՝ նույնպես անցնենք, հասանք երրորդ եռամսյակի արդյունաբերական աճի մասին Ազգային վիճակագրական ծառայության տեղեկագրի ընթերցմանն ու սրբագրմանը...

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ինչո՞ւ ես երեսիս նայում, ուզում ես՝ հաշվետվություն տամ քեզ: Կարդացի, սրբագրումն էլ ավարտեցի: Ո՞նց ժամանակին երկու ոտքս մի կոշիկի մեջ դրած չհակառակվեցի այս մարդու նշանակման դեմ:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Պարոն վարչապետ, ես էլ դիտողություն արեցի, բայց նորից ասում է՝ ինչ վիճակ կա, դա էլ ներկայացնում է:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ղալաթ է անում: Իրեն վիճակագրության պե՛տ են դրել, թե՛ կառավարության խոստովանահայր: *(Թղթերը մեկնում է նրան:)* Կտաս, թող տանի, փոխի,

ընդմիջումից հետո կվերցնես, մեկ-մեկ ուղղումներիս հետ կհամեմատես: Այսօր ամեն ինչ ավարտված պիտի լինի, հասկացա՞ր: Անցիր առաջ:

ԽՈՋՈՅԱՆ - 10-ից 10-30-ը Անկախ հասարակական կազմակերպությունների դաշինքի ներկայացուցիչների ընդունելություն:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ռահ արա՝ թող գնան: Կասես՝ զբաղված է, ՆԱՏՕ-ի պատվիրակությունն է չնախատեսված այցելել, տարածաշրջանային վերջին զարգացումների առիթով:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Պարոն վարչապետ, սրանք ընդդիմության անկախ հասարակական կազմակերպությունները չեն՝ մեր անկախներն են:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Մերն են... Ընտրությունների ժամանակ գետնի տակ են անցնում, ընտրություններից հետո կախվում են վզներիցս: Քննարկման նյութն ի՞նչ է:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Կորպորատիվ կառավարման զարգացումն ու ընդլայնումը հանրապետությունում:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ի՞նչ են ուզում:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Ուզում են քննարկել մասնակցային կառավարման սկզբունքների ամրապնդման հարցը...

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Հասկացա, Խոջոյան, ուզածներն ի՞նչ է:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Պարոն վարչապետ, ու-

զում են կառավարության ձևավորած հանձնաժողովի հետ Հյուսիս-հարավ ավտոմայրուղու 14-րդ հատվածի շինարարության մշտադիտարկմանը մասնակցել: Հիմա գումարի հարցը ձշտել են ուզում, որ մյուս տարվա բյուջեում տող ամրագրվի:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Մշտադիտարկման համար ինչքան է նախատեսված:

ԽՈՋՈՅԱՆ - 16 միլիոն:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Իրենք ինչքան են ուզում:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Ուղիղ կեսը:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Առող համ կեսը... Այդպես արեցին, որ 4 միլիարդ վարկը էս երկրում անհետացավ, ոնց որ ջուրն՝ ավազի մեջ: Անցած տարի աբորտ արվող պտուղների սեռերի հարաբերակցության հարցը չէին մշտադիտարկում: Ես չեմ հասկանում, դրանք վունդերկինդներ են, ամեն ինչից հասկանում են: Չափա չունեմ, ՆԱՏՕ-ին եմ ընդունելու, դու կխոսես հետները, կասես՝ 10 տոկոս:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Պարոն վարչապետ, կգնան, կբողոքեն, թե վարչապետը մյուս տարվա հացներս կտրում է:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - 30 տոկոս ու էլ ոչ մի բազար՝ անցիր առաջ:

ԽՈՋՈՅԱՆ - 11.00-11.20՝ ծանր ոռքի ունկնդրում ջղերը հանգստացնելու համար, 11.20-11.30՝ կառավարության մուտքին հերթապահող

ուստիկանի զեկույց շենքի առջևի ցուցարարների պահանջների և ագրեսիվության չափի վերաբերյալ, 11.30-11.50՝ գյուղատնտեսության նախարարի հետ ծապոնական վերջին դրամաշնորհի յուրացման հարցի քննարկում:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Յուրացման, թե՛ իրացման:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Լերողություն, իրացման:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Խոջոյան, այդպես էլ պաշտոնական լեզվին չտիրապետեցիր: Եւ այն բանն էլ Արժույթի միջազգային հիմնադրամի հաշվետվության մեջ էիր գրել՝ խայտառակ եղանք... Չնայած ճիշտը դու ես: Ուրեմն, նախարարին դու կընդունես գյուղատնտեսության գծով խորհրդականիս հետ: Կտեղեկացնեք, որ ծապոնացիք պայմանների մեջ նոր կետ են ավելացրել՝ երեք ամիսը մեկ գալու են ծախսված գումարների նպատակայնությունը ստուգելու, այնպես որ... Այսինքն՝ երկարբարակ բացատրության կարիք չկա, կասես. «Այ տղա, էդ էլիտար սիլոսը քեզ համար չենք ներկրում, ավստրիական կովերի համար է նախատեսված»:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Կգնա, կբողոքի:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ա՛խ, Խոջոյան, մեկ-մեկ ոնց եմ ուզում դրա մոռութը ջարդեմ, բայց հենց աչքս ընկնում

է կրծքին փակցված կուսակցական կրծքանշանին՝ թևս թուլանում է:

ԽՈՋՈՅԱՆ - (ուղղում է իր կրծքանշանը, վարչապետն էլ իրենն է ուղղում): Ծարունակեմ, պարոն վարչապետ. 12.00-12.30 համախարհային բանկի նամակի պատասխանի ընթերցում, շտկում, ուղարկում:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Եթե նամակը պատրաստ է՝ հիմա ընթերցիր:

ԽՈՋՈՅԱՆ - (կարդում է): Մեծարգո գործընկերներ, ուշադրությամբ ծանոթացանք Հայաստանի տնտեսության առողջացման ծրագրի վերաբերյալ ձեր վերջին հստակեցումների հետ: Կատարված դիտողությունների վերաբերյալ առարկություններ չունենք: Ավելին, շնորհակալություն ենք հայտնում տեղին մատնանշումների համար՝ վստահեցնելով, որ կարճ ժամանակահատվածում համապատասխան շտկումները տեղ կգտնեն ծրագրում: Միաժամանակ ակնկալում ենք, որ վարկի առաջին մասնաբաժինը արագ կփոխանցվի, քանի դեռ Հայաստանի տնտեսությանը պատուհասած հիվանդությունը չի ընդունել խրոնիկական և անբուժելի բնույթ: Ծնորհակալությամբ և խորին հարգանքներով...

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Զեղանվ, Խոջոյան, չեղանվ, ոնց որ Հայաստանի Մի-

նիստրների Սովետը նամակ ուղարկի Կրեմլ: Փոխի՛ր: Ուրեմն, այսպես կգրես. «Պարոն բանկ, Հայաստանի Հանրապետությունը, անկախություն նվաճելուց հետո, ընտրել է զարգացման ուրույն ճանապարհ, ինչը բխում է անկախ պետության հեռանկարի վերաբերյալ հայ ժողովրդի տեսլականներից»: Խոջոյան, ուրեմն կգրես. «Ձեր առաջարկած փոփոխությունները ընդունելու դեպքում Հայաստանի տնտեսությունը կենթարկվի որոշակի ուղղորդման, ինչը կհակասի տնտեսական զարգացման մեր ազգային ռազմավարությանը, հետևաբար, ընդունելի չեն կարող լինել»:

ԽՈՋՈՅԱՆ - *(վախեցած ոտքի է կանգնում):* Հենց այդպես էլ գրեմ... Ախր, փողը չեն տա: Միջազգային քաղաքականության մեջ հո բան չի՞ փոխվել, պարոն վարչապետ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ավելի վատ բան է պատահել: Հետո՞ ինչ ունենք:

ԽՈՋՈՅԱՆ - 13.00-15.00 Զանգվի ձորում գործնական ծաշ՝ Ազգային ժողովի նախագահի հետ: Մենյուն՝ Եղեգնաձորի խաշած կարմրախայտ, Ապարանի գառան խաշլամա, Միսիանի սնկի թթու, Մթնաձորի գոմեշի մածոն, Լաիրի կոնյակ և այլն, և այլն և այլն: Քննարկման թեման. «Ընդդիմության ձենը կտրելու համար,

ախպոր պես, դրանց առաջարկների մի 40 տոկոսը բյուջե ընդգրկելու հարցը»:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Սրիկա, այս ամենը քո սարքածն է...

ԽՈՋՈՅԱՆ - Ինչ, լավ չլսեցի, պարոն վարչապետ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - *(մեկուսի):* Ոչինչ, որ լավ չլսեցիր: Ուզում է ընդդիմության մոտ լավամարդ դուրս գալ: Քանի լարի վրա է խաղում, փահլևան... *(խոջոյանին.)* Ճաշել չեմ ուզում, կզանգես կասես՝ կուշտ է, հա՛, հենց այդպես էլ կասես:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Բայց, պարոն...

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ուրիշ ինչ ունենք այսօր՝ բոլոր հանդիպումներն էլ կհանես. ժամանակ չունեմ:

ԽՈՋՈՅԱՆ - 20.00-ին «Օջախ» ռեստորանում կուսակցության հիմնադրման հոբելյանը պիտի նշվի, բոլորը լինելու են:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Դա էլ ջնջիր՝ կուշտ եմ մինչև կոկորդս: *(Կրծքանշանը հանում է, այն է՝ նետելու է, խոջոյանի սարսափած հայացքը տեսնելով, կրծքանշանը դնում է գրպանը:)*

ԽՈՋՈՅԱՆ - Պարոն վարչապետ, հո բան չի՞ պատահել, առավոտյան լավ էիք:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Պատահել է, եղբայր, պատահել է, հրաժարական եմ տալիս:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Ձեր կամքով:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Հո գիժ չէմ... վերևինի կամքն է:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Աստճո՛:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ավելի վեր՝ ավելի...

ԽՈՋՈՅԱՆ - Նախագահի՞ ցանկությամբ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Խոջոյան, գիտես, դու միակ մարդն ես, ում հետ կարող եմ անկեղծ խոսել: Ուրեմն, ինչ որ կասեմ՝ առայժմ մեր մեջ մնա: Ինձ համար էլ անակնկալ է կատարվածը, հիշում ես, մեկ շաբաթ առաջ հրապարակայնորեն ասաց. «Վարչապետն անփոխարինելի է», իսկ այսօր առավոտյան. «Դիմում գրիր»: Ինչ-որ է, ուզում եմ՝ հրաժարականի հայտարարությունը դու պատրաստես: Դու դա լավ կանես, թե չէ ճրիակերներին պահում ենք, որ կրծքանշանը կպցրած իշխանության միջանցքներում թրև գան: Ուրեմն՝ հետևյալ շեշտադրումները կանես. «Լինելով այս երկրի ամենաերկարակյաց վարչապետը՝ ջանք չեմ խնայել մեր երկրի բարգավաճման համար, բայց պատասխանատվության զգացումը թելադրում է, որ տեղս զիջեմ նոր գաղափարներ ունեցող և եռանդուն այլ գործչի... սրիկն»... Մի խոսքով, այս ոճով:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Մի հատ էլ ազատման դիմում ե՞ս գրեմ, պարոն վարչապետ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Դո՛ւ ինչու դիմում գրես, պետական ծառայող չե՞ս: Բո պաշտոնավարումը երաշխավորված է օրենքով, ո՞վ կարող է քեզ բան ասել:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Բայց երբ ինձ բերեցիք, նախորդիս ասացիք, որ ազատման դիմում գրի:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Հա՛, այդպես է եղել... Համենայնդեպս, մի շտապիր, առայժմ հայտարարության տեքստը պատրաստիր՝ մինչև կեսօր պետք է հրապարակվի: *(խոջոյանը գնում է դեպի դուռը:)* Խոջոյան հայտարարության մեջ ժողովրդին չմոռանաս, ժողովրդի մասին անընդհատ մոռանում ենք: Կգրես՝ գործունեությանս գլխավոր ուղենիշը եղել է մեր ժողովրդի բարեկեցության հարաճուն բարելավումը, շնորհակալություն եմ հայտնում բարձր վստահության համար ու՝ այս ոգով... *(խոջոյանը արդեն դուրս է գալիս:)* Խոջոյան, չմոռանաս, վիճակագրական տվյալները ուղղել տուր, վիճակագրությունը պատմության համար է:

Տեսարան 3-րդ

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - *(սեղմում է ներքին հեռախոսի կոճակը՝ չի աշխատում, զայրացած կանչում է Անուշիկին, նա վազքով ներս է մտնում):* Անուշիկ, ներքին կապն

ինչն՞ նորոգված չէ, չէի՞ հանձնարարել:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Պարոն վարչապետ, մոնտաժողը դեռ չի եկել, ախր, գիշերը երեխա է ունեցել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Չհասկացա՞ ինքն է ունեցել, թե՞ կինը:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Կարծեմ կինը:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ինչ է ունեցել:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Տղա:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Լավ, գնա... չէ, չգնաս, գործերի կառավարիչը եկել է, թե՞ դեռ քնած է:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Եկած կլինի, պարոն վարչապետ, այսօր աշխատավարձի օր է:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ասա՛ թող գա:

Քիչ անց մտնում է գործերի կառավարիչը:

ՔԱՋԻԿ - Բարև, քեռի:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Այ տղա, էլի փողկապ չեն կապել: Մայրիկդ էլ ուզում է, որ քեզ վեր բարձրացնեն: Առանց փողկապի ո՞նց բարձրացնեն: Լավ, նո՞ր եկար, շենքի առջև բողբոջավորներ հավաքվում էին:

ՔԱՋԻԿ - Արդեն հավաքվել էին, միկրոֆոնն էին տեղադրում:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Պաստառ ունե՞ին, ինչ էր գրված վրան:

ՔԱՋԻԿ - Գրել էին՝ վարչապետ, հեռացիր:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Բայդուշներ:

ՔԱՋԻԿ - Զեռի, հատկապես մի մո-

րուքավորը շատ ագրեսիվ էր՝ հայիոյում էր մեզ: Ուզեցի տամնութը ջարդեմ, բայց չարեցի, հավաքված լրագրողներից մեկը ընդդիմությունից էր:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Բաջ տղա ես, հա՛, Բաջիկ: Լսիր, քեզ չեմ ասել՝ այնպես կապրես, կարծես գոյություն չունես: Այդքան որ գովազդվել ես ուզում, բա որ սկսես հետաքրքրվել, թե ո՞վ ես: Լավ, ուրեմն ուշադիր լսիր՝ ինչ եմ ասում. Ըստ ցուցակներիդ մերոնց լուր կտաս, որ այսօրվա ընթացքում ինչ թղթեր ունեն, ինչ կիսատ-պռատ գործեր կան՝ թող կարգավորեն: Վաղն արդեն ստուգումներ կարող են սկսվել: Հեռախոսով չասես, անձամբ հանդիպիր բոլորին՝ ականջներին փսփսա:

ՔԱՋԻԿ - Ըստ ո՞ր ցուցակների զուշացնեմ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Կզգուշացնես ըստ մերձավոր հարազատների, ընդհանուր բարեկամների և անձնական շրջապատի ցուցակների: Ուրիշ մարդու բան չասես: Հա՛, քո տնտեսությունն էլ կարգի բեր: Կառավարության մեքենաների դուրսգրման հարցն ի՞նչ եղավ:

ՔԱՋԻԿ - Էս երկու օրը մեր տղերքը կտանեն:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ոչ մի «մեր տղա», ոչ մի «երկու օր», հենց հիմա աճուրդի դնելու մասին հայտարարություն կգրես, կփոխանցես բոլոր

թերթերին ու էլեկտրոնային կայքերին:

ՔԱՋԻԿ - Զեռի, հո բան չի պատահել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Պատահել է՝ հրաժարական եմ տալիս:

ՔԱՋԻԿ - *(գլուխը կախ կանգնում է վարչապետի առջև)*: Ինչի համար ենք հրաժարական տալիս, քեռի:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Հայտարարությունը կլինի՝ կիմանաս: Այ տղա, այնպիսի տեսք ընդունեցիր, կարծես դագաղիս առաջ պատվո պահակ ես կանգնել: Քաջիկ, չեմ մեռել, գործից եմ դուրս գալիս: Գնա, ժամանակ չունեմ, ինչ որ ասացի՝ կանես, մինչ այդ որոշ թղթեր, հուշանվերներ, բաներ կդասավորեմ արկղերում, երկու բեռնատար կբերես՝ բակի կողմից թող ներս մտնեն, իմ մուտքով, թիկնազորի տղերքի հետ եղածը կիջեցնեք՝ կտեղափոխեք: Մեր տուն չտանես, ոչ էլ՝ ձեր տուն: Կտեղավորես մամայենց նկուղում: Տատիկին հանդիպում ես, ո՛նց է:

ՔԱՋԻԿ - Մի քիչ տխուր է:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Գրիպն անցավ, թե՛ չէ:

ՔԱՋԻԿ - Չմոռան էր գրիպ, քեռի:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Բա ինչո՞ւ է տխուր, փողի, սնունդի կարիք հո չունի, ծառայող աղջկանից հո դժգոհ չէ՞...

ՔԱՋԻԿ - Զեռի, տատիկը քեզ շատ է կարոտել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Հա՛... Իհարկե, ինքը կկարոտի: Քաջիկ, կարո՞ղ է՝ ես սրիկա եմ:

ՔԱՋԻԿ - Մտքովդ ինչե՞ր են անցնում, քեռի: Դու մատդ քարտեզի վրայով տար Տոկիոյից մինչև Լիսաբոն, տես, քեզ պես ազնիվ, արհեստավարժ վարչապետ կամ, թե՛ չէ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Այ տղա, դո՞ւ ինչու ես քծնում, առանց դրան էլ ամբողջ կյանքում վզիս նստեցրած տանելու եմ: Լավ, գնա, ամեն ինչ որ ավարտես, ընդունելությունների սենյակում մի փոքր սեղան գցիր, աշխատակազմին հրաժեշտ տանք՝ ընդունված կարգ է:

Տեսարան 4-րդ

Վարչապետը ինչ-որ թղթեր, նկարներ, արձանիկներ և այլ իրեր է տեղավորում արկղի մեջ: Ձգուշավոր ներս է մտնում Գայանն:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Գայանն... ինչո՞ւ ես եկել, աղջիկս: Ինչ-որ բան ես լսել:

ԳԱՅԱՆԵ - Բարև, հայրիկ, ուզեցի քեզ տեսնել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Իսկ նա ինչքան եմ ձեզ կարոտել: Վաղն արդեն ժամա-

նակ կունենամ, կուզեն՝ միասին գնանք տատիկին տեսության:

ԳԱՅԱՆԵ - Եթե նորից անսպասելի գործեր չլինեն:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Խոսք եմ տալիս՝ չեն լինի, իսկ հիմա ասա, թե ինչ կա: Կարենչոս ո՞նց է:

ԳԱՅԱՆԵ - Երեխան լավ է, ասում է՝ պապիկը ե՞րբ է տանելու, փղիկին տեսնեմ: Հայրիկ, դատարանից եմ գալիս, ապահարզանի համար դիմեցի:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ինչպե՞ս թե՛ ապահարզանի համար... ես հենց հիմա կզանգեմ դատարանի նախագահին, կասեմ, որ դիմումդ պատռի:

ԳԱՅԱՆԵ - Հայրիկ, դատարանի նախագահի մոտ արդեն եղել եմ: Երբ իմացավ՝ ով եմ, հրավիրեց, թեյ հյուրասիրեց:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Եվ ինչ ասա՞ց...

ԳԱՅԱՆԵ - Ասաց. «Քանի որ մեր սիրելի վարչապետի դուստրն եք, մեծ սիրով կբաժանենք»:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Սրիկա... Արեցիր ուզածդ, աղջիկ ջան: Չես լսում ինձ...

ԳԱՅԱՆԵ - Ամուսնանալիս լսեցի... երանի այն ժամանակ չլսեի:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ես քեզ հարգարժան, բարձր պաշտոնյայի տուն էի հարս ուղարկում, մի՞թե քո վատն էի ցանկանում:

ԳԱՅԱՆԵ - Բայց ես հարգարժան,

բարձր պաշտոնյայի հետ չէի ամուսնանում, այլ նրա որդու...

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Դաժան ես, Գայանե: Ափսոս, ժամանակս չհերիքեց լավ հայր լինելու համար: Քանի որ միայն քեզ հետ կարող եմ մինչև վերջ անկեղծ լինել, ուզում եմ իմանաս այն, ինչ ուրիշ ոչ ոք դեռ չգիտի: Այսօր հրաժարական եմ ներկայացրել: Ցանկանում եմ կյանքս փոխել և ապրել բոլորի նման:

ԳԱՅԱՆԵ - Իսկ մայրիկի հետ անկեղծ չե՞ս, եղբորս հետ, ուրիշ մարդկանց հետ անկեղծ չե՞ս... Դե լավ, ես գնամ, հավանաբար այսօր ավելի շատ հոգսեր ունես:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Գայանե, կներես, եթե վիրավորեցի, կներես բոլոր դառնությունների համար, որ պատճառել եմ քեզ:

ԳԱՅԱՆԵ - Հայրիկ, ծիշտ ես որոշել, թող այս ամենը: Գիտե՞ս, թե ինչպես է սիրտս խոցվում, երբ ինչոր մեկը վիրավորական բան է ասում քո հասցեին: Որքան վատ են մարդիկ ծանաչում քեզ... Հայրիկ, ես քեզ շատ եմ սիրում...
(Դուրս է վազում:)

Տեսարան 5-րդ

Միջանցքում ձայներ են լսվում, Անուշիկը ինչ-ոչ մեկին փորձում է ներս չբողմել: Հետո միասին մտնում են Անուշիկն ու Միրանը:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - (*գարմացած*): Անուշիկ, գնա գործիդ: Ի՞նչ է պատահել, Սիրան, ի՞նչ թղթապանակ է ձեռքիդ:

ՍԻՐԱՆ - Անպետք թղթեր են, մոտոդ գալու պատճառ է, թե չէ ոմանք այդպես էլ չեն հաշտվում այն մտքի հետ, որ ես այս առանձնասենյակ կարող եմ մտնել հերթից դուրս և ուզածս ժամանակ: (*Հուզված ծխում է:*)

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Իսկ ի՞նչ կա, ինչո՞ւ ես եկել:

ՍԻՐԱՆ - Եկել եմ երկու հարցով: Լախ, որպես նախաբան, գարմանքս հայտնեմ, որ դեռ երեկ, մինչև գիշերվա 12-ն անց կեսը, ինձ խոստանում էիր մեկ ամսվա ընթացքում նշանակել Արտասահմանյան ներդրումների գործակալության պետ, իսկ կես օր չանցած ներկայացրեցիր սեփական հրաժարականդ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Վիրավորվել ես, հասկանում եմ, բայց հանգամանքներն այդպես դասավորվեցին:

ՍԻՐԱՆ - Միշտ հավատացրել ես, թե անկեղծ ես միայն ինձ հետ... բայց անիմաստ է այդ մասին հիշելը: Ինչպես հայտնի է, վիրավորանքը քաղաքական կատեգորիա չէ: Քաղաքականության մեջ հարվածից ոչ թե կոտրվում են, այլ փորձում են կորուստներից նոր ձեռքբերումներ քաղել: (*Դա-*

դար: Հայացքով տնտղում է առանձնասենյակը, ձեռքի ափը քսում է սեղանին:) Ա՛խ, սեղաններ, սեղաններ, եթե լեզու ունենայիք՝ ինչե՞ր կպատմեիք:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Սեղաններն իմ սեփականն են, կտանեմ հետս ու քեզ նույնպես, ուր էլ որ գնամ:

ՍԻՐԱՆ - Սեղանները կարող ես տանել, իսկ ես իրերիդ մեջ չեմ մտնում: Ես վարչապետի սիրուհի եմ և այս կարգավիճակին հասել եմ տարիների տքնաջան աշխատանքի շնորհիվ: Այստեղից դու ավելի վերև չես գնալու՝ մնացած միակ տեղը զբաղված է, իսկ կրկին ներքև իջնել ես չեմ ուզում:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Հիմա քեզ պահում ես անբարոյականի պես:

ՍԻՐԱՆ - Այդ առումով մենք նման ենք, վերև բարձրանալու համար երկուսս էլ զիջել ենք այն ամենը, ինչ կարող էինք զիջել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Եկել ես բարոյական կերպարս մերկացնելու:

ՍԻՐԱՆ - Չէ, եկել եմ ասելու, որ հենց հիմա գործակալության պետի նշանակման հրամանս տաս: Իսկ թափուր տեղի համար մրցույթի անցկացում և այլն... Քաղծառայության խորհրդի նախագահի հետ, հետին թվով կձևակերպեք:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Լավ չեմ ճանաչել քեզ:

ՍԻՐԱՆ - Որովհետև ես քեզ չեմ հե-

տաքրքրել, իմ անձի մեջ քեզ հետաքրքրել են որոշակի կոնկրետ բաներ: Աչքիս առաջ մորս ձախողված կենսագրությունն է և նույնը կրկնելը կնշանակի լինել ոչ թե բարոյական ու սկզբունքային, այլ ապուշ: Եվ հետո, դու էլ գիտես, որ արժանիքներիցս վերբան չեմ ցանկանում: Մասնագիտական բավարար պատրաստվածություն ունեմ, բանակցություններ վարելու փորձառություն՝ նույնպես, լեզուների եմ տիրապետում, և հետո, այդ տեղը քրտինքով եմ վաստակել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - *(կանչում է Անուշիկին):* Անուշիկ, հրաման պատրաստիր Սիրանույշ Շադունցին Արտասահմանյան ներդրումների գործակալության պետ նշանակելու մասին:

Անուշիկը գնում ու անմիջապես հրամանը բերում, դնում է վարչապետի սեղանին:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Երբ հասցրիր...
ԱՆՈՒՇԻԿ - Նախապես էի պատրաստել, պարոն վարչապետ:

Անուշիկը գնում է: Վարչապետը ստորագրում է, թուղթը հրում է Սիրանի կողմը:

ՍԻՐԱՆ - Վահրամ... Պարոն վարչապետ...

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Եթե այլ գործնական

հարցեր չկան, մենակ թողեք, խնդրում եմ:

ՍԻՐԱՆ - Բարի ծանապարհ, հաջողություններ եմ մաղթում: *(Գնում է:)*

Տեսարան 6-րդ

Վարչապետը շարունակում է իրերը տեղավորել արկղերի մեջ: Հեռախոսագանգ: Վերցնում է լսափողը, անկյունում հայտնվում է Վարդուհին:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Այո, լսում եմ:

ՎԱՐԴՈՒՀԻ - Ապրեն:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ինչ եմ արել որ...

ՎԱՐԴՈՒՀԻ - Ուրիշ էլ ի՞նչ կարող էիր անել: Տնից դուրս գալուց առաջ ասացիր, թե առաջիկայում այուրարիզներ են սպասվում: Լավ այուրարիզ էր, ապրես: Ամբողջ կյանքում փորձել ես հավատացնել, թե միակ մարդն եմ, ումից գաղտնիք չունես, ում հետ մինչև վերջ անկեղծ ես: Ապացույցը խնդրեմ՝ օտար մարդկանցից եմ իմանում, որ ամուսինս հրաժարական է տվել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Այնտեղ, ուր ես եմ հասել, կյանքն այնպես պարզ ու միանշանակ չէ, ինչպես դու ես կարծում: Վաղուց պետք է դա հասկացած ու համակերպված լինեիր:

ՎԱՐԴՈՒՀԻ - Ինչի՞ն է պետք քո

բարդ կյանքը, եթե ընտանիքս դրանից օգուտ չունի:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Այսինքն՝ ես այս երկրի վարչապետն եմ իմ ընտանիքի օգուտի համար միայն: Այդքան պարզ մինչ այժմ չէիր արտահայտվել, կեցցես:

ՎԱՐԴՈՒՇԻ - Չէի արտահայտվել, որովհետև դու էլ նման անմարդկային բան չէիր արել: Հիմա, երբ տասը օրվա ընթացքում սեփական տղայիդ Եվրոխորհրդի Բրյուսելի գրասենյակում պետք է տեղավորեիր, քեֆդ տվեց թողնելու գործդ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Այո, եթե մեր տղան չաշխատի Եվրոխորհրդում, դա կլինի Հայաստանի կառավարության ամենամեծ ծախողումը: Իսկ աղջկադ գործերից տեղեկություններ ունենա:

ՎԱՐԴՈՒՇԻ - Այո, ունենա:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Տեղյա՛կ ես՝ այսօր որտեղ է եղել:

ՎԱՐԴՈՒՇԻ - Դատարանում է եղել, գիտեմ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Եվ դա քեզ ավելի քիչ է մտահոգում, քան տղայիդ Եվրոպայում գործի տեղավորելու հարցը:

ՎԱՐԴՈՒՇԻ - Այո, դա ավելի քիչ է մտահոգում, որովհետև Գայանեի դեպքում գոնե հստակություն կա:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ինձ թվում է, քո փոխարեն ուրիշ մարդու եմ պատկերացրել: Կամ կյանքը փոխել է և առաջվանը չես:

ՎԱՐԴՈՒՇԻ - Այո, իմ կյանքը շատ է փոխվել քո կյանքի կցորդը դառնալուց հետո:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Այո, հիմա եմ հասկանում, որ սերը, հիացմունքը և անգամ փառաբանությունը եղել են վարչապետի պաշտոնին, իսկ իմ անձը ոչինչ չի արժեցել: Լուրջ խորհելու բաներ կան, սիրելիս: *(Դնում է լսափողը:)*

Տեսարան 7-րդ

Ներս է մտնում Անուշիկը:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Պարոն վարչապետ, կարո՞ղ եմ անձնական հարցով անհանգստացնել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Այսօր բոլորը խոսքները մեկ են արել: Չլինի՞ մի հրաման էլ քեզ համար ես նախապատրաստել:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Նախապես չէ, բայց հիմա ուզում եմ դիմում գրել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ի՞նչ դիմում, Անուշիկ:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Աշխատանքից ազատման:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Աղջիկ ջան, քարտուղարուհի ես, չէ՞, դո՞ւ ինչու ես անհանգստանում:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Ախր, դուք եք ինձ գործի ընդունել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - *(ուշադիր զննում է Անուշիկին):* Անուշիկ, դու իմ ի՞նչն ես:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Ես Լիլիթի աղջիկն եմ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ո՞ր Լիլիթի:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Լիլիթի, ում հետ կիթանի դասընթացների եք գնացել, իսկ հետո պատահաբար երեք անգամ հանդիպել եք ուսանողական ճամբարում:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ախ, Լիլիթի աղջիկն ես: Լսիր, բա մայրիկդ ինչո՞ւ ինձ չի զանգում:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Զանգում է, ասում եմ՝ վարչապետը խորհրդակցության է:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ինչու, մայրիկդ ո՞ր ցուցակում է:

ԱՆՈՒՇԻԿ - «Վարչապետը խորհրդակցության է» ցուցակում է:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Կտեղափոխես «Մեր-ծավոր շրջապատ» ցուցակ:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Կարելի՞ է, պարոն վարչապետ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Մանավանդ սրանից հետո անհրաժեշտ է... եթե արդեն ինքը դեմ չլինի: Անուշիկ, ես շատ վատ մարդ եմ:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Վայ, ի՞նչ եք ասում, դուք շատ լավ մարդ եք:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Բո նկատմամբ, օրինակ, ոչ մի վատ բան չե՞մ արել:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Ընդհակառակը, դուք միշտ բարի եք եղել իմ նկատմամբ: *(Սկսում է լաց լինել:)* Բայց... բայց մի բան պետք է ասեմ՝ ձեր բախտը շրջապատի հարցում չի բերել... *(Լաց լինելով դուրս է վազում:)*

ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ 2-րդ

Տեսարան 8-րդ

Ժխոր, աղմուկ: Հետո վանկարկումներ՝ **հե՛-ռա՛-ցե՛ք, կո՛-րե՛ք, ուղմներդ քա՛-շեք, հա՛ն-ցա՛-զո՛րծ կա-ռա-վա-րու-թյո՛ւն, ձեռքներդ դուրս հանեք գրպանների՛ցս, ձեռքներդ հեռո՛ւ տարեք կոկորդներիցս...**

Աջ և ձախ մուտքերից, առաջնաբեմում հայտնվում են **Խոջոյանը** և **վարչապետը**:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Խոջոյան, զգուշաց-

րե՛լ ես ուստիկանապետին՝ շենքի հսկողությունն ուժեղացնի:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Զգուշացրել եմ, պարոն վարչապետ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ասե՛լ ես՝ ուստիկանները ամուր լինեն, թույլ չտան, որ միտինգավորները անկարգ բաներ անեն:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Ասել եմ, պարոն վարչապետ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Իսկ զգուշացրե՛լ ես՝ ուստիկանները փափուկ լինեն, հանկարծ ժողովրդի նկատմամբ կոպիտ բաներ չանեն:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Այդ մասին էլ եմ զգուշացրել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ոնց որ էլի նույն բաներն են գոռում, չէ՞, Խոջոյան:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Նույն բաները, պարոն վարչապետ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Լսեցի՞ր, գոռացի՞ն՝ գանձագողեր:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Իսկ հիմա գոռացի՞ն՝ կաշառակերներ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Չեմ հասկանում, հիմա՞ ինչ են գոռում:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Գոռում են՝ դավաժաններ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Այդ մեկը չեղավ, արդար չէ: Հրաժարականի հայտարարությունը հրապարակվել է, չէ՞: Բա էլ ի՞նչ են ուզում, չե՞ն համբերում, մինչև նորը գա: *(Վանկարկումներն ու աղմուկը շարունակվում են:)* Խոջոյան, եթե հսկողությունը հանենք, ի՞նչ ես կարծում, կմտնեն կառավարության շենք:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Հավանաբար կմտնեն, պարոն վարչապետ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ես որ ձեռքներն ընկնեմ, գլուխս կջարդեն, Խոջոյան:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Հավանաբար... Ոչ, ի՞նչ եք ասում, ձեր գլուխը չեն ջարդի:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Դու էլ անկեղծ չես: Անկեղծ չես: Այնինչ ուսանողական ընկերներ ենք եղել, մի կտոր հացը կիսել ենք: Քեզ ի՞նչ եղավ, Վարդան, մի՞թե քեզ էլ եմ փոխել:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Պարոն վարչապետ, համոզված եմ, որ, ժիշտ է, մարդիկ սիրահարված չեն ձեզ, բայց այնքան էլ չեն ասում, որ գլուխդ ջարդեն:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Կջարդեն, կջարդեն... Հիշո՞ւմ ես, ինչպես ջարդեցին Խորհրդային Հայաստանի Գերագույն խորհրդի վերջին նախագահի գլուխը: Ես այդ ջարդողների մեջ էի, Վարդան: Գիտե՞ս, այն ժամանակ ինչ էի մտածում: Ջարդում ու մտածում էի, թե մարդիկ ինչպես են կարողանում այնքան խորթանալ, որ սեփական ժողովրդի մոտ ցանկություն է առաջանում երեկվա կուռքերի հետ հաշվեհարդար տեսնել:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Այն ժամանակվա և այսօրվա ժողովրդի մեջ տարբերություն կա...

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ո՛չ մի տարբերություն էլ չկա, բավական է ինքնախաբեության մեջ մեզ համար արդարացումներ որոնենք: Ժողովուրդը միշտ էլ նույնն է, իշխանություն դարձողներն են փոխվում: Մենք այդ էրբ փոխվեցինք, էրբ կորցրինք իրականության զգացողությունը, էրբ գայթակղվեցինք այնպիսի բաներով, որոնց դեմ ժամանակին պայքարի էինք դուրս եկել: Իշխանությունն է մար-

դուն փչացնում, թե՛ մարդն է փչացնում իշխանությանը, հը՛, Վարդան: Թեև հիմա ինձ թեթևացած եմ զգում: Կարծես մի ծանր շղթա է վզիցս ընկել, և այդ ամենն այլևս ինձ չի վերաբերում: Երբ փոքր էինք, որսում էինք ճնճղուկներին, թել էինք կապում ոտքերից ու բաց էինք թողնում: Ընճղուկները ուրախացած թռնում էին, բայց թելի սահմանին հասնելով՝ ետ էին շարտվում: Մի պահ կարծես գիտակցում էին իրականությունը, թռչում էին որոշակի շառավիղով, հետո նորից ոգևորվում էին ազատության խաբկանքից, ուզում էին սլանալ երկինք, թևերին ուժ էին տալիս, բայց կրկին բախվում էին անազատության սահմանագծին ու ընկնում էին ներքև: Ինձ վաղուց զգում եմ ոտքը կապած այդ ճնճղուկների վիճակում: Գիտե՞ս, Վարդան, ժամանակ կար, որ մտածում էի, թե իշխանությունն է մարդուն ազատություն պարգևում: Որքան վերև՝ այնքան ավելի շատ ազատություն: Զգտեցի բարձրանալ ու բարձրանալ, բայց բարձրանալով հասկացա, որ բարձրանալու հետ ազատությունը սահմանափակվում է: Կամովին վերածում ես քեզ սեփական իշխանության ստրուկի: Չես

պատկերացնի, հիմա որքան ուրախ եմ, ոտքիս թելը կտրվել է... Անուշիկ... (Հայտնվում է Անուշիկը, հանում, նրան է տալիս փողկապն ու պիջակը:) Ընդունելությունների սրահում սեղանը զգված է:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Այո, պատրաստ է, սրանք ձեր առանձնասենյակ տանեմ, պարոն վարչապետ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Չէ, տար, նետիր միտինգավորների կողմը, ով կգայթակղվի՝ թող վերցնի: Անուշիկ, ինչո՞ւ ես տխրել, ուրախացիր, աղջիկ ջան, ուրախացիր:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Պարոն վարչապետ, ախր, դուք չգիտեք, թե որքան ստոր են տղամարդիկ... (Արագ դուրս է գնում:)

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Այդ ե՞ս չգիտեմ, թե որքան ստոր են տղամարդիկ:

Տեսարան 9-րդ

Մրգերով և խմիչքով սեղան: Խոջոյանը, Քաջիկը, Միրանը, վարչապետի երկու թիկնապահները, որոնք մշտապես վարչապետի թիկունքում են: Հարբած տղամարդը շորորալով պտտվում է քեմֆի վրա, վարչապետը, առանց փողկապի և պիջակի, վերնաշապիկի վերին կոճակներն արձակած կիթառ է նվագում ու երգում

է: Երբ ավարտում է երգը, նրան է մտաեմուն շորորվող տղամարդը:

ՎԱՉՈ - Պարոն վարչապետ, անունդ ինձ կբաշխեմ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ինչ անեմ...

ՎԱՉՈ - Ասում եմ՝ ձեր անունը ինձ կբաշխեք:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Անունս ինչի՞դ է պետք:

ՎԱՉՈ - Ուզում եմ դնեմ տղայիս վրա:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ինչու, տղադ անուն չունի:

ՎԱՉՈ - Որտեղի՞ց ունենա, հո անունով չէ՞ր ծնվելու:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Լսի՞ր, դու ով ես:

ՎԱՉՈ - Ես, ես մոնտաժ Վաչոն եմ, սաղ էրևանն ա ինձ ծանաչում, 24 հիմնարկում եմ աշխատել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Այ տղա, հեռախոսներն ինչո՞ւ չես սարքում:

ՎԱՉՈ - Պարոն վարչապետ, սաղ գիշեր ծննդաբերում էի, ավելի ծիշտ, կինս էր ծննդաբերում, սակայն ինչ տարբերություն:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ես այսօրվանից վարչապետ չեմ, սպասիր, նոր վարչապետ կգա՝ նրա անունը կդնես:

ՎԱՉՈ - Ինչքան սպասեմ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Տաս օրվա ընթացքում նոր վարչապետը պետք է նշանակվի: (*Հեռանում է:*)

ՎԱՉՈ - (*Մեկուսի*): Բա տաս օր էրեխեն անուն չունենամ... լավ,

կսպասեմ: Էս, փաստորեն, վարչապետի քելեխն ենք խմում, ես էլ կարծում էի՝ տղուս մաղարիչի համար ենք հավաքվել: Էս կոլեկտիվում ինչքան շուտ-շուտ են աշխատողները փոխվում: 24 հիմնարկում եմ աշխատել, ոչ մի տեղ էս տեսակ բան չկար: Մեծ ախպեր... (*Թիկնապահին.*) Լցրու, մի բաժակ խմենք՝ վշտից:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Պարոն վարչապետ, թույլ տվեք կենաց ասեմ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Չէ, Վարդան, ես եմ ասելու: Հարգելի ներկաներ, իմ սիրելի կոլեկտիվ, նախ ասեմ, որ այսօրվանից, հանձինս ինձ, պարոն վարչապետը մեռավ... Ես ձեր ընկեր Վահրամն եմ: Հաջորդը: Հետին թվով անդրադառնալով իմ վարչապետական անցյալին, ցանկանում եմ ներողություն խնդրել, եթե երբևէ ձեզ նեղացրել եմ, գիտակցորեն կամ անզգուշաբար: Այնուհետև ցանկանում եմ ասել, որ մարդկությունն ինքն իր դեմ ուղղված ավելի դաժան, ավելի անմարդկային պատժամիջոց չի ստեղծել, քան իշխանությունն է: Եվ վերջապես. Աստված մարդուն չի շնորհել ավելի թանկ բան, քան ազատությունն է: Ձեզ կոչ եմ անում ամենամեծ գնի դիմաց անզամ չվաճառել սեփական ազատությունը: Ես կորցրել էի իմ ազատությունը, բայց կրկին գտել

եմ ու այսօր աշխարհում չկա ին-
ձանից ավելի բախտավոր մարդ:
Կեցցեն ազատությունը, ուռն,
խմեցինք: Պարել եմ ուզում...

ԱՆՈՒՇԻԿ - (շտապ ներս մտնելով):

Պարոն վարչապետ, պարոն
վարչապետ, հատուկ թողարկում
են հեռարձակելու: Նախագահը
պետք է խոսի:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Հեռուստացույցը միաց-
րենք:

Միացնում են հեռուստացույցը:

ՆԱԽԱԳԱՀ - Սիրելի հայրենակից-
ներ, այսօր առավոտյան հրաժա-
րականի դիմում է ներկայացրել
Հայաստանի Հանրապետության
վարչապետը: Այս քայլը որքան
անսպասելի էր, նույնքան էլ՝
խրախուսելի: Լավ է, երբ պետա-
կան բարձրագույն պաշտոնյան
ինքնաքննադատաբար է վերա-
բերում իր աշխատանքին և
համարձակորեն որոշում է հրա-
ժարվել տվյալ պատականությու-
նից, քան շարունակել նույն
կերպ: Ի վերջո, իշխանությունը
պապուց ստացած ժառանգու-
թյուն չէ և ամեն մարդ պետք է ու-
նակ լինի ձիշտ ժամանակին
հեռանալ: Ես ժամանակ ունեցա
խորհելու վարչապետի դիմումի
շուրջ և մեկ անգամ ևս հասկացա,
որ, այո, այսպես շարունակել
այլևս չի կարելի: Ինչպես ասվեց,

մենք բոլորս աշխատում ենք մեր
ժողովրդի համար և եթե լավ չենք
կատարում ստանձնած գործը, ա-
վելի լավ է թողնենք ու հեռա-
նանք: Ես երկար մտածեցի
վարչապետի արարքի մասին և
այսպիսի եզրակացության հան-
գեցի: Մեր երկիրը բարեփոխում-
ների իրականացման կարևոր
հանգրվանի է հասել, իսկ, ինչ-
պես հայտնի է, գետնանցումի
ժամանակ ձիերին չեն փոխում:
Այդ իսկ պատճառով ես որոշեցի
վարչապետին չփոխել: Այո, հեշտ
է պատասխանատվությունից
փախչելը, իսկ ավելի կարևոր է
սեփական սխալներն ու թերա-
ցումները գիտակցելով՝ սրբագրել
դրանք, փոխել գործելաոճը, ինչ-
պես մի իմաստուն է ասել՝ վերա-
կառուցվել և շարունակել սկսած
գործը: Ես որոշեցի, որ վարչա-
պետը պետք է շարունակի աշ-
խատանքը և գործով քննություն
հանձնի, իսկ նրա դիմումը կապ-
հեմ դարակում և ամեն օր ու ա-
մեն վայրկյան այն մակագրելու
հնարավորություն կունենամ:
Վարչապետին էլ կմնա ամեն օր
ու ամեն վայրկյան արդարացնել
պաշտոնին մնալը: Խորին շնոր-
հակալություն ուշադրության հա-
մար:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Թելը կրկին կապեց
ձնձղուկի ոտքին, իսկ մյուս ծայրը

պահեց ձեռքում: Ինչո՞ւ է այս մարդը որոշել այսպես ոչնչացնել ինձ:

**«Ոռա» գոչելով բուրբը, բաժակ-
ները ձեռքերին, խոնվում են վար-
չապետի շուրջ:**

ԽՈՋՈՅԱՆ - Ծնորհավորում եմ, պարոն վարչապետ, ինչքան լավ ստացվեց...

ԱՆՈՒՇԻԿ - Ոռա, մնում ենք, մնում ենք...

ՔԱՋԻԿ - Բա ո՞նց, արդարությունը հիվանդանում է, բայց հո չի մեռնում...

ՎԱՉՈ - Մի հատ տուշ, մի հատ պարոնեք՝ հավետով պարենք...

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Սպասեք... մի՞թե դուք եք որոշում վարչապետի ձակատագիրը: Այդ դեպքում ցն ով եմ: *(Զանգում է վարչապետի ձեռքի հեռախոսը, առանց նայելու էկրանին՝ պատասխանում է:)* Ո՞վ է... լսում եմ, բարձր խոսեք... դո՞ւ ես, Գայանե, հո վատ բան չի պատահել:

ԳԱՅԱՆԵ - Պատահել է, հայրիկ, ես լսեցի նախագահի ելույթը: Մի հանձնվիր, դու ձիշտ որոշում էիր կայացրել:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ապրես, աղջիկս, միայն դու ես ինձ հասկանում: Միայն դու ես մտածում իմ մասին, շնորհակալ եմ քեզ:

ԳԱՅԱՆԵ - Հայրիկ, ասում էիր, որ

փոխվելու ես, նորից դառնալու ես այն մարդը, որ եղել ես: Ուզում եմ հավատալ, որ դա կանես: Ես արդեն խոսել եմ տատիկի հետ, վաղը նա մեզ սպասելու է, քո սիրած «Նապոլեոն» տորթն է թխելու:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Գայանե, դժվար է ապրելը, երբ քեզ չեն հավատում, դժվար է ապրելը, երբ շուրջը չկան մարդիկ, ովքեր քեզ անշահախնդիր կսիրեն: Այսօր շատ բան հասկացա, այսօր դուրս եկա պաշտոնյայի կաղապարից, կողքից նայեցի այդ դատարկ կաղապարին ու նրա շրջապատին և միաժամանակ խղճացի ու արիամարիեցի: Հիմա ես կփոխվեմ: Ուզում եմ հավատաս, որ կփոխվեմ: Դու ավելի ամբացրիր իմ համոզումը, հիմա անելիքս գիտեմ, իմ որոշումից ետ չեմ կանգնելու: *(Հեռախոսն անջատում է, ներկաներին:)* Հիմա նախագահին կզանգեմ ու կասեմ, որ հրաժարականը վերջնական է: *(Գնում է դեպի դուռը, ծանապարհը փակում են հավաքվածները:)*

ԱՆՈՒՇԻԿ - Մի արեք այդ բանը, բա մենք ձեր մեղքը չենք գալիս...

ԽՈՋՈՅԱՆ - Պարոն վարչապետ, պարոն վարչապետ, դուք իրավունք չունեք... հայրենիքի առաջ իրավունք չունեք...

ՔԱՋԻԿ - Զեղի, հեչ վախենաս, թիկունքիդ սարի պես կանգնած եմ:

ՍԻՐԱՆ - Բարձրագույն պաշտոնյան

իրավունք չունի չկատարել հանրապետության ղեկավարի հրամանը:

Ա. թիկնապահ - Ծեֆ Զան, հարց չկա, դու մենակ ասա, ամեն ինչ կկարգավորենք:

Բ. Թիկնապահ - Ծեֆ, պե՛տք է, տղերքքին ասեմ՝ պատրաստված զան:

Վարչապետը փորձում է հասնել դռանը, բայց նրան գրկում ու ետ են բերում: Դա կրկնվում է մի քանի անգամ: Վաչոն բարձրանում է սեղանի վրա, նռնակի նման բռունցքի մեջ է առնում կոնյակի շիշը:

ՎԱԶՈ - Պարոն վարչապետ, սենյակից դուրս ես էկել՝ կառավարական կապը կայայթեցնեմ:

Հնչում է վարչապետի հեռախոսի զանգը:

ՎԱՐԶԱՊԵՏ - Բաց թողեք, թողեք, տեսնեմ՝ ով է զանգում:

Նրան բաց են թողնում, զանգահարողը Ազգային ժողովի նախագահն է:

ԱԺ ՆԱԽԱԳԱՀ - Բարև, եղբայր: Լավ ես, եղբայր... լավ կլինես, լավ կլինես: Մենք բոլորս էլ արդեն պետք է, որ լավ լինենք: Մի քիչ ծանր օր ստացվեց, բայց դե, հայրենիքին ծառայելու գործը

երբ է հեշտ եղել որ... Մարդկայնորեն քեզ լրիվ հասկանում եմ, բոլորս էլ մինչև կոկորդներս կուշտ ենք էս անշնորհակալ աշխատանքից, բայց դե, մեր ճակատագիրն է, հո մեր ցանկությունը չի: Մարդ կա՝ լավ կոշիկ է կարում, մեր մոտ էլ պետություն ղեկավարելն է լավ ստացվում: Կարևորը, որ գլխներիս մեծ ունենք, եթե ինչ-որ սխալ էլ անենք, մեծավարի ժիշտ ուղու վրա կդնի: Մեկ-մեկ էլ խիստ պիտի լինի, բա ղնց: Ծնողն իր երեխաների նկատմամբ խիստ չի՛ լինում:

ՎԱՐԶԱՊԵՏ - Զբաղվածությունս մեծ էր այսօր, հնարավոր չէր հանդիպել:

ԱԺ ՆԱԽԱԳԱՀ - Գիտեմ, էդ ի՞նչ հարց է որ... Մի օր էլ թող հաց չուտենք, ի՞նչ կլինի: Զի՞չ ենք իրար հետ հաց կերել: Կերել ենք, ուտում ենք ու դեռ ուտելու ենք: Կարևորը, որ իրար թիկունք լինենք՝ գործն առաջ հրենք: Այ մարդ, չնայած քո գործն իմից թեթև չի, բայց էս ո՛ր եմ ընկել ես: Հո խորհրդարան չի՝ իսկական կոլխոզի շուկա: Ախր, որ միայն ընդդիմության հետ կռիվ տայի, էլի ոչինչ: Այ մարդ, հիմա էլ մերոնք ասում են. «Կառավարությունն ինչո՞ւ է էսքան վարկ վերցնում, բարդում խեղճ ժողովրդի ուսերին»: Ասում են. «Էս նոր

վարկերն էլ կփոշիացնեն նախկինների նման...» ու էսպիսի ախմախ բաներ... Ասում եմ՝ երանի դուք վարչապետի տեսլականն ու մտածողության մասշտաբն ունենայիք: Մարդը մեր երկիրն ուզում է համաշխարհային կենտրոն դարձնի, հարավը կապի հյուսիսի հետ, արևելքը՝ արևմուտքի: Մարդն, ասում եմ, ռազմավարական ճանապարհներ է կառուցում, գյուղն է զարգացնում, քաղաքն է շենացնում: Տո, ասում եմ, էն ժամանակ, երբ դուք դեռ ձղում էիք ձեզ կոմսոմոլի գծով առաջ գնալու համար, ապագա վարչապետն արդեն զենքը ձեռքին մեր անկախության համար սահմաններում կռվում էր: Կարձասած. դժվար է, բայց մենք հանձնվողը չենք, կհանդիպենք, բոլոր հարցերը տեղը կդնենք: Էսօրվա համար էլ շատ չմտածես՝ ամեն ինչ նորմալ է: Մեր մեջ ասած, հատուկ գնացի շեֆի մոտ, մի երկու բան ասացի քո հաշվով, չգիտեմ՝ հաշվի առավ, թե չէ, բայց հարցը լուծվեց, ոնց որ իմ անկեղծ ցանկությունն էր: Էս հենց էնպես, իհարկե, մեր մեջ: Դե ուրեմն՝ պայմանավորվեցինք, էսօրվա չկայացած հանդիպումը վաղը կունենանք: ՀԱՎ, «Օջախի» երեկոյան միջոցառումն էլ չմոռանաս: Դե առայժմ, քաղցր ախպեր:

Խոսակցությունն ավարտվում է:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Սրիկա: *(Գնում է դեպի դուռը, ներկաները փակել են ժամփան: Կարձ մտորումից հետո:)* Լավ, բայց իմացեք, որ դուք եք ինձ այսպիսին դարձրել ու եթե վաղը այսօրվանից ավելի վատը դառնամ՝ ձեզ մեղադրեք: Փողկապս ո՞ր է: *(խոջոյանը իր փողկապն է տալիս:)* Պիջմկս ուր է: *(խոջոյանը իր պիջակն է տալիս:)*

ՎԱԶՈ - Վահրամ ջան, ընկեր ջան, այ, էս ուրիշ բան...

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Չհասկացա՞...

ՍԻՐԱՆ - Պարոն վարչապետ, թույլ տվեք խմել ձեր կենացը: Փաստորեն կատակում էիք, երբ ասում էիք, թե սեղանները տանելու եք առանձնասենյակից:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Ինձ թվաց, թե մենք հրաժեշտ տվեցինք իրար:

ՍԻՐԱՆ - Հրաժեշտ տվեցին հրաժարական ներկայացրած վարչապետն ու նախարարության շարքային աշխատակցուհին, իսկ հիմա իրար հետ բաժակ են խփում գործող վարչապետն ու Արտասահմանյան ներդրումների գործակալության պետը: Պարոն վարչապետ, մի հարց ունեմ՝ քանի որ նոր եմ ստանձնել գործակալության պետի պաշտոնը, կուզեի վաղը ընդունեիք ինձ՝ մանրամասնորեն բացատրելու

ստանձնած աշխատանքի բնույթը և առաջիկա անելիքս: Ցանկալի կլիներ, եթե ինձ ընդունեիք աշխատանքային օրվա ավարտին, որպեսզի երկար ժամանակով չկտրեի ձեզ ընթացիկ գործերից:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Վաղը շատ զբաղված եմ լինելու:

ՍԻՐԱՆ - Այդ պատճառով խնդրում եմ աշխատանքից հետո ընդունեք, որքան պետք է՝ ես կսպասեմ: Համաձայն չե՞ք, պարոն վարչապետ:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Վաղը, աշխատանքային օրվա ավարտին կընդունեմ և բավական մանրամասնորեն կբացատրեմ ձեզ նոր աշխատանքի բնույթը:

ՍԻՐԱՆ - Ծնորհակալ եմ, պարոն վարչապետ:

Երկինաստ ժպտում են, խամում են: Հերթով մյուսներն են մտնում:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Չհասկացա, խոջոյան, էս տեսքով ես եկել գործի: *(Բաջիկին՝ մի կողմ տանելով նրան:)* Այն բաները տարար, տեղավորեցի՞ր:

ԶԱԶԻԿ - Ոնց որ ասել էիր, քեռի:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Նույն ձևով կբարձես, գիշերը կբերես, կդնես իրենց տեղը: Խոջոյան, Համաշխարհային բանկի նամակն ուղարկեցի՞ր:

ԽՈՋՈՅԱՆ - Բա ո՞նց, պարոն վար-

չապետ, բառ առ բառ ձեր թելադրած ձևով վերաշարադրեցի և ուղարկեցի:

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Դե հիմա վազիր նամակի ետևից: Ուր որ հասած կլինի՝ բռնիր ու ետ բեր: Սիրելի գործընկերներ... Անուշիկ, ինչո՞ւ ես այդքան ուրախ:

ԱՆՈՒՇԻԿ - Պարոն Վարչապետ, 10 րոպե առաջ ամուսնության առաջարկ արեցին ինձ:

ԲՈԼՈՐԸ - Ծնորհավորում ենք... երջանկություն քեզ... մի բարձի ծերանաք... շատ երեխաներ ունենաք...

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Մեկ վայրկյան, մեկ վայրկյան, ինձ կարո՞ղ եք բացատրել, թե ինչ կերուխում եք սարքել աշխատանքային ժամին:

ՎԱԶՈ - Պարոն վարչապետ, ցավդ տանեմ, բա էսքան լավ առիթներ կան, չուրախանա՞նք: Բա ազգային ձևով չպարե՞նք մի հատ...

ՎԱՐՉԱՊԵՏ - Պարե՞ք, բայց սա վերջին անգամը լինի: Որ այլևս չկրկնվի, ինչ որ պատահեց: Իսկ, ընդհանրապես, սրանից հետո նոր ոճով ենք աշխատելու: Սրանից հետո այլևս այսպես չենք ապրելու: Վաղը բոլորդ վերակառուցված գաք գործի, հասկացա՞ք... Իսկ ես գնամ, ՆԱՏՕ-ի պատվիրակությանը պետք է ընդունեմ ու դեռ երեկոյան էլ պետք է պաշտոնական միջոցառման ներկա լինեմ...

ՄԵՐ ԼԵՂԻՆԱԿԸ ՄԵՐ ԼԵՂԻՆԱԿԸ ՄԵՐ ԼԵՂԻՆԱԿԸ

Անահիտ ԱՐՓԵՆ

Ինչո՞ւ հերթական Միշա ու Մաշա: Անկեղծ ասած՝ մտահղացումն իմը չէ, բայց, դե որ հետաքրքրություն կար, գրեցի հենց այդ կերպարներով: Ի վերջո, կարևորը թեման է ու պատմությունը, և որ ամեն հեղինակ իր ասելիքն է շարադրում: Կամ՝ չասելիքը: Մարդու մասին՝ մարդուն՝ կերպարների միջոցով: Գործող անձինք էլ, թեև տարբեր անուններով ու տեսքով, բոլոր պիեսներում, մեր մեջ ասած, այդ նույն մարդիկ են և, բնականաբար, կարող են և նույն անուններով, բայց տարբեր էության լինել: Իսկ թատերախաղը՝ նոր զվարճալի հանդիպում հին ծանոթների հետ:

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ ՄՈՒՆՏԱՊԱՏՈՒՄ

Երաժշտական չափաձո թատերախաղ չորս գործողությամբ

Գործող անձիք

Գիրք (Կերպարների հետ կամ մենակ) - Հովհաննես

Թումանյան «Հեփաթներ»

Հանդիսատես - սարբեր մարդկանց ձայներ դահլիճից

Հրաճագործ - հասարար մարդ

Քեռի Քույի - հայ ռոմ

Փխո - հայ կասո

Թոմ - ամերիկացի կասո

Ջերի - ամերիկացի մուկ

Միսա - ռուսական արջ

Մաւա - ռուս աղջնակ

Առաջին գործողություն

ԾԱՆՈԹԱՑՈՒՄ

Մաշան փոթորկի նման ներխուժում է բեմ, վազում է կուլիսներ, ամեն ինչ տակնուվրա է անում:

ՄԱԾԱ - Այ Միշա, ասա՛,

Դե վեր կաց, ասա՛:

Հայաստանն ի՞նչ է,

Հայաստանն ո՞վ է...

Մաշան ստիպում է Արջին քնա-

թաթախ դուրս գալ բեմ, փախչել,
ինքը հետապնդում է նրան:

Հայաստանն ո՞ր է, (վախվորած
զշուկով)

Հայաստանն ի՞նչ է...

ԱՐՋ - (քնաթաթախ): Երկիր է, ինչ է:

ՄԱԾԱ - Հայաստան երկիր...

ԱՐՋ - (պառույժ, շրջվում է թիկուն-քով դեպի դահլիճը): Հա... Ա՛, ա, ա՛... Խը՛ռռ... Փի՛...

ՄԱԾԱ - Հայաստանն ո՞ր է...

ԱՐՋ - Փը՛սս... Ֆը՛րսս... ը՛...

ՄԱԾԱ - (ականջներից քաշքշելով, արջին բրթբրթելով):

Չէ, ասա, ասա՛,

Ծուտ արա, ասա:

ԱՐՋ - Թող քնեմ, աղջիկ,

Գլուխս տարար:

ՄԱԾԱ - (մեկուսի): Հայաստանն ո՞ր է...

ԱՐՋ - Ուունյ, է, է...

Մաշան բարձրանում է դեկորացիաների վրա, լավում են ամանեղենի կտորվելու, դարակպահարամների ջարդվելու ձայներ:

ԱՐՋ - (Մաշային իջեցնելով վերևից):

Ցած իջիր, Մաշա, անկարգ ես դու շատ: Այս գիրքը վերցրու, գնա տուն, կարդա,

Կվերադառնաս, գարունը երբ գա: (Հրելով կուլիսներ): Հը, ինչ ես կանգնել, դե հայդե, գնա:

Արջը, իրենից գոհ, նորից տեղավորվում է քնելու: Մաշան խոժոժված վերադառնում ու գիրքը շարտում է:

ՄԱԾԱ - Ես չեմ ուզում գիրք, կոնֆենտ տուր կամ միրգ:

ԳԻՐՔ - Վա՛խ, անխիղճ աղջիկ, քար չեմ կամ մաշիկ...

ԾԱՆ ձայն կամ ԿԵՐՊԱՐ - Հաֆ, քար չի, աղջիկ, էր ո՞ր ես նետում...

ԿԱՏՎԻ ձայն կամ ԿԵՐՊԱՐ - Մյանու, մաշիկից չի էլ տարբերում:

Մաշան վախվախրած մտտեմում է գրքին, էջերը զգույշ թերթում է:

ԾԱՆ ու ԿԱՏՎԻ ձայներ - (գրքի միջից):

Հաֆ... մյաու... հաֆ... մյաու... թֆուու... ոըըն՛...

Մաշան լեղասպառառ փախչում, պատասպարվում է արջի թիկունքում, սկսում է նրանց պես մեկ հաչալ, մեկ մլավել:

ԳԻՐՔ - Ամոթ քեզ, տգետ...

ՄԱԾԱ - Հաֆ, մյաու, հաֆ, մյաու, հաֆ...

ԱՐՋ - Մաշա, լռիր, սուս:

ԾԱՆ ու ԿԱՏՎԻ ձայներ - Հաֆ... մյաու... հաֆ... մյաու... թֆուու... ոըըն՛...

ԱՐՋ - Թողեք, որ քնեմ, ինձ մի խանգարեք:

ԾԱՆ ու ԿԱՏՎԻ ձայներ - Հաֆ, մյաու, հաֆ, մյաու, թֆուու, ոըըն՛...

ՄԱԾԱ - (գրքի ձայներին): Լավ, լավ, կկարդամ, չեմ նետի, լռե՛ք:

Գրքի ձայները լռում են: Մաշան շուրջը նայելով, սողեսող մտտեմում է գրքին, սկսում է կարդալ: Գիրքը և գրքային շունն ու կատուն մնջախաղով ներկայացնում են նրա կարդացածը:

ՄԱԾԱ - (կարդում է):

Ժամանակով կատուն ծոն էր, Ծունն էլ գրլխին գրդակ չուներ,

Միայն, գիտեմ ոչ՝ որդիանց որդի
Ճարել էր մի գառան մորթի:

(Երեխաներին արագ բացատրելով):

Ինքն էլ չգիտի՝
որտեղից ճարեց
մորթին էդ գառի:

ԱՐՋ - *(զայրացած):* Մտքիդ մեջ
կարդա,
Պատիժ ու կրանկ:

ՄԱՇԱ - Չեմ կարող, Միշա, ես փոքրիկ եմ դեռ:

ԱՐՋ - Իսկ ես քնում եմ, մի խանգարիր, դե...

Երեխաների համար...

ՄԱՇԱ - *(ընդհատելով):* ...չեն սիրում:

Ո՛չ գիրք, ո՛չ էլ միրգ, շո՛ու են ուզում...

Դադար:

ՄԱՇԱ - *(գիրքը դնում է արջի վրա, կարդում է):*

Ա՛րջ, լսիր, հետո թե ինչ է լինում,
Արջ, լսիր՝ կարդամ, թե ինչ է լինում...

ԱՐՋ - *(զայրացած վեր կենալով):*

Ես գիտեմ, աղջիկ, թե ինչ է լինում,

Կատուն խաբում է, գլխարկ չի կարում:

ՄԱՇԱ - Ինչո՞ւ է խաբում, ինչո՞ւ չի կարում:

ԱՐՋ - Ծույլիկ փիսո է, գործ նա չի սիրում:

ՄԱՇԱ - Ուրիշի թող տար:

ԱՐՋ - Մորթի էլ չկա՛ր:

Մաշան սկսում է արագ կարդալ, Արջը նորից է փախչում:

ՄԱՇԱ - *(կարդում է):* Էն օրվանից մինչև օրս էլ
Շունն էս բանը չի մոռացել,
Իր մտքումը դեռ պահում է,
Որտեղ կատվին պատահում է,
Վեր է թռչում, վրա վազում,
Ու իր մորթին հետ է ուզում,
Իսկ սևերես կատուն հանկարծ
Ետ է դառնում ու բարկացած
Փշտացնում է. մըթամ նոր եմ
Ցըրցամ տըվել, թե որ կարեմ...

Մաշան գիրքն առած, կամ բողբոջը միասին հետապնդում են Արջին:

ՄԱՇԱ - Ցրցամը ի՞նչ է:

ԱՐՋ - Խըռըըմփ... Խըռըը-փըսս, հե...

ՄԱՇԱ - Միշ, այ Միշ, ի՞նչ է՝ ժամանակով, ձոն ու մեկ էլ՝ ցըրցամ:
Միշա, Միշենկա: Գդակ, ձոն, ցրցամ...

Գրքային ՇՈՒՆ - Գդակ, դե՛ գլխարկ...

Գրքային ԿԱՏՈՒ - *(ներկայացնելով ինքն իրեն):* ...ձոնն էլ դերձակն է:

ՄԱՇԱ - *(գիրքը նրա քիթը մտցնելով):* Այստեղ ասում է՝ ցըրցամ եմ տվե...

ԱՐՋ - Ի՞նչ... ինչ ես կարդում: «Տվե» չի: Տվել:

Արջը գիրքը վերցնում է, կարդում, դնում է մի կողմ:

ՄԱՇԱ - Հա, դե լավ՝ տվել: Ցըրցամ տալն ի՞նչ է:

ԱՐՋ - Դե, արդեն սկսել, բայց դեռ բան չանել: Դերձակ՝ շոր կարող...

ՄԱՇԱ - Ձևող ու չափող:

ԱՐՋ - Ըմմ...

ՄԱՇԱ - Ժամանակովն էլ՝

Մի ժամանակ, չէ:

Ես ցըրցամ կտամ,

Որ դաս սովորեմ...

ԱՐՋ - Լավ: Դու սովորիր,

Ես գնամ, քնեմ:

Արջը փորձում է փախչել, գլուխն ազատել Մաշայից:

ՄԱՇԱ - (ձշալով): Գդակ եմ ուզում,

Գդակ եմ ուզում,

Մի փոքրիկ գլխարկ:

Չէ, գդակ, գդակ:

Գդակ, գլխարկ չէ:

(Երեխաներին.) Գը-դակ՝

գըլ-խարկ, չէ:

ԱՐՋ - (խտասկավառակ տալով):

Թող քնեմ, աղջիկ:

Առ, նայիր մուտիկ:

ՄԱՇԱ - Ի...

Էկրանին հայտնվում են Թոմն ու Ջերրին:

ՄԱՇԱ - Է, սա տեսել եմ,

Չէ, սա տեսել եմ...

Մաշան իջնում է դահլիճ, դիմում մատածներին:

ՄԱՇԱ - (ցույց տալով Էկրանը):

Դու սա չես տեսել,

Թոմն ու Ջերրին են:

Իսկ դու՞... չես տեսել:

Միշտ, տեսել են:

(Դեպի Էկրանը, իբր ինքը հանդիսատես է:) Ուրիշ ենք ուզում: Չէ: Հա, հա: Ասեք:

ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ - Տեսել ենք, տեսել, ուրիշ մուտ տվեք:

ԹՈՄԻ ձայնը - (Էկրանի պատկերի հետ՝ ուրիշ ձայն):

Չես տեսել, չէ, սա,

Քո հախից կգամ,

Դու դեռ գլխի չես,

թե ինչ կանեմ քեզ,

Շան հեքիաթ կարդաս,

ես ցույց կտամ քեզ:

ՋԵՐՐԻԻ ձայնը - (փորձելով հասկացնել, որ միայն շունը չէ գրքի հերոսը):

Շուն ու կատու են, ինչո՞ւ՝ շան հեքիաթ, Կատուն է ձարպիկ,

համ էլ այստեղ՝ շատ:

Կատուն ընտիր է, շունը՝ շան օրի:

Առ, վերցրու,

կարդա՛ ու դարձիր բարի:

Թոմն Էկրանի վրա ընկնում է Ջերրիի ետևից, Ջերրին փախչում է: Մինչև Մաշան խոսում է, նրանք Էկրանի տակից ընկնում են քեմ: Գիրքը հիմա Ջերրիի ձեռքում է:

ՄԱՇԱ - Հը՞, դա տեսնլ ենք,

Մի բուպե, լսենք...

ՋԵՐՐԻ - (արդեն բեմում՝ պաշտպանվելով):

Տես, միայն շուն չի,

կատու կա մեջը

Ու կոնատ աղջիկ մի հատ էլ՝

հետը,

Մի պոչատ աղվես,

հետո՞ խոսող ձուկ:

Ես ձիշտ եմ ասում, նաև՝ լիքը մուկ:
ՄԱՇԱ - (երեխաներին): Ինչ, ինչ էր՝

ասաց,
Ծուն կար ու կատոն:
Ո՞ր շունն ու կատուն...
(Ականջը՝ դեպի երեխաները):
Հա, «Ծունն ու կատուն»,
Հա, ձիշտ եք ասում,
Հայերիդ կատուն...

ՋԵՐՐԻ - (գիրքը տալով Թոմին):
Կատուներին, առ,
ոչ ոք չի սիրում,
Գող եք, ասում են,
ու շատ եք խաբում:

ԹՈՄ - Ինձ ես գող ասում,
էդ մենք ենք խաբում:

ՋԵՐՐԻ - Մորթին վերցնում եք,
գլխարկ չեք կարում:

ԹՈՄ - Ինչ է, շան համար գլխարկ
կարեմ ես:

ՋԵՐՐԻ - Վերցրո՞ւ, կարդա՞, տես:

ԹՈՄ - (նայելով Ջերրիին): Ծունը
կատվի հետ:

ՋԵՐՐԻ - Կարդա, իմացի՛:

ԹՈՄ - (կարդում է, հպարտ շեշտով):
«Ժամանակով կատուն ծոն էր...
Ծունն էլ... Հա, ինչ:

Գլխարկ չունե՞ր...
(Արդեն՝ ամբարտավան):
Տո տնաշեն, չես թող անում
մի շունչ քաշեմ,
Հըլա նոր եմ ցըրցամ տվել,
թե որ կարեմ»:

(Ապա՝ մոայլվելով): Ի՛, ինչ, ինչ...
Ես ինչ է գրում.

«...Որտեղ կատվին պատահում է,
Վեր է թռչում, վրա վազում,
Ու իր մորթին հետ է ուզում...»:

ՋԵՐՐԻ - (սարսափազդու ակորդներ
երգելով): Բա-բա-բա-բում...

Ջերրին, իբր վախեցած, փախչում է դահլիճ:

ԹՈՄ - Ջերրի՛, ո՞ր թռար, էս ինչ էր...
Արի...

ՋԵՐՐԻ - (երեխաներին): Սըսս...
Տեղս չասեք, կբռնի, կուտի...

Ծնից նեղացած՝ ինձ կհոշտի:

ԹՈՄ - Ախ, երախտամոռ: Ամո՞թ
քեզ, Ջերրի:

ՄԱՇԱ - Ջերրի, Ջերրի, ձի՛կ:

ՋԵՐՐԻ - Սո՛ւս, փախի, պատվիկ,
Հեռու գնա դու...

ՄԱՇԱ - Չէ, խաղա՛: Կո՛ւ-կո՛ւ:

**Էկրանին «Գունված երագ»
մուլտֆիլմի երգի դրվագն է:**

ԹՈՄ - (Մաշային): Դու ո՞վ ես:

ՄԱՇԱ - Աղջիկ:

ԹՈՄ - Տեսնում եմ՝ աղջիկ:
Անունդ ասա:

ՄԱՇԱ - Անունս՝ Մաշա:

ԹՈՄ - Մուկ ես պաշտպանո՞ւմ,
Որտե՞ղ ես թաքցնում:

ՄԱՇԱ - Չեմ ասի, կատոն,
Դու՝ գող ծոն մորթու:

**Մաշան ու Ջերրին միասին ավելի
համարձակ են, խաղում են
Թոմի հոգու հետ, չափ են տալիս,
դիրքիծորություն անում, մտնում
են դահլիճ, երեխաներին երգել
են սովորեցնում, այնտեղից դա-
տավճիռ կարդալու նման խո-
սում, ծաղրում են Թոմին:**

ՄԱՇԱ ու ՋԵՐՐԻ - (երգելով):

Փիսիկը նստել մի մութ
անկյունում,
Հոնքերը կիտել ու լաց է լինում,

Մոտիկ է գալիս մի ուրիշ կատու,
 Ինչո՞ւ ես լալիս, այ,
 փիսիկ ջան, դու:
 Ի՞նչ անեմ հապա, որ լաց չլինեմ,
 էն Համոն թաքուն
 մաճունը կերավ,
 Գնաց տատի մոտ
 ինձ վրա դրավ...

**Ջերրին ոգևորված թաթիկներն է
 շփում՝ երեխաներին վազք ցույց
 տալով, այսինքն՝ Թոմը պիտի
 փախչի:**

ՋԵՐՐԻ - Հիմա տատին էլ, մի մեծ
 փայտ առած,
 Թոմին է փնտրում՝ գցի մսաղաց:
ՄԱՇԱ - (Թոմին): Կասես, որ սմ էլ
 դու չես եղել... Կաց:

**Մաշան վազում, Թոմի ճամփան
 փակում է: Ջերրին դուրս է գալիս
 թաքստոցից՝ մի պարան քարշ
 տալով բեմ և անսպասելի նորից
 Թոմի կողմն անցնելով:**

ԹՈՄ - Չէ, ես չգիտեմ՝
 մաճունն ինչ բան է:
 Ամերիկացի կատու եմ, Թոմն եմ,
 Ի՞նչ ճոն, ի՞նչ մորթի:
 Ի՞նչ մութ անկյուններ...

**ՋԵՐՐԻ - (Մաշային՝ քամահրան-
 քով):**
 ...Ամերիկայում:
 Ա՛յ քեզ խելոքներ:
 Մեր տունը մեծ է և
 շատ լուսավոր...
 Մենք հայ չենք, բալիկ,
 ինչ-որ հեռավոր:

ԹՈՄ - Մենք միշտ բարի ենք ու
 մարդկանց օգնող,

Բոլոր ազգերին միշտ
 միջնորդ կանգնող:
ՋԵՐՐԻ - (երեխաներին): Հայերն ա-
 սում են՝ «Լավություն արա,
 գցիր ջուրն», հա՛, հա՛:
ԹՈՄ - Գնում ենք՝ օգնենք Ծանն ու
 Կատվին հայ:

Որ այսուհետև ապրեն հաշտ:
 Խաղան:
**ՋԵՐՐԻ - (երեխաներին՝ արագ-ա-
 րագ):**
 Կատուն շո՞ն խղճա:
 Խելքս չի կտրում,
 բայց բեր հավատանք:

ՄԱՇԱ - (երեխաներին):
 Ուստա Փիսոն ու
 Բեռի Բուչին, հա՛:
 Մենք էլ ենք օգնում,
 որ խելոքանան:

**Բոլորը մի պահ միմյանց են նա-
 յում, ասես ստուգում են մեկմեկու
 ասածը: Մաշան վազում է դեպի
 Արջը:**

ՄԱՇԱ - Արջ, վեր կաց, կանգնիր,
 հերիք չի՞ քնես,
 Գնանք Հայաստան,
 լիքը թութ կուտես:

ԱՐՋ - (վեր թռչելով): Ի՞նչ, թո՞ութ...
 Ե՛րբ, որտե՞ղ... Էլի՞ Հայաստան...
 Գարունը եկա՞մ,
 արդեն մրգեր կան:

ՋԵՐՐԻ - (երեխաներին՝ առանձին):
 Ական-մական, արջն էր պակաս:

ՄԱՇԱ - Ես թութ եմ ուզում,
 ծիրան եմ ուզում...
 Ծատ միրգ եմ ուզում,
 լուրջ բան եմ ասում:

(Մկրատ բերելով:) Գնանք Հա-
յաստան: Արի, վեր կաց, եկ:

Գնանք Հայաստան,
ինձ շորիկ կարենք:
Միշա, շոր կարենք:
Հավ մորթուց գրակ:

ԱՐՋ - (մկրատի տեսքից սթափվե-
լով): Գոհակ: Չէ մի՛ քուրք: Մի դե-
սը տուր դա:

ԹՈՄ - «Դեսը տուր» ասանց:

ՋԵՐՐԻ - (բացատրելով): Էս կողմ
տուր, էլի՛:

ՄԱՇԱ - (Միշային): Սա Թոմն է, էն
էլ՝ Մկնիկը՝ Ջերրի:

ՋԵՐՐԻ - (գոռոզ): Աստղեր ենք հայտ-
նի՝ Ամերիկայից:

ԱՐՋ - (ներկայացնելով նրանց): Մա-
շա և Միշա՝ Ռուսաստան: Դրկից:

**Մաշան, պտտվելով բուրբի շուր-
ջը՝ պարանը նետում է նրանց
վրա, անկարգություն անում:**

ՄԱՇԱ - Գնանք Հայաստան: Գնանք
Հայաստան: Գնանք Հայաստան:

ԱՐՋ ու ԹՈՄ - Գնանք, դե գնանք...

ՋԵՐՐԻ - Հայաստան ամբար չեմ
մտել, գնանք:

Բուրբը - Գնանք Հայաստան: Գնանք
Հայաստան:

**Պարանի ծայրերից բռնած՝ ամեն
մեկը մի կողմի վրա է դուրս գնում՝
ինչպես խեցգետինը, կարապն ու
գալյաձուկը: Երաժշտություն է
սկսվում, որը եկրանին հայտնված
«Պինգվին Վինը» մուլտֆիլմի եր-
գի դրվագն է:**

Բուրբը - (երգելով մուլտֆիլմի երգը):

Ոտքերով խաչեր ենք անում,
գնում ենք, գնում
Եվ ցերեկը և գիշերը
այս օտար երկրում...
Եղանակը խանգարում է,
գնում ենք, գնում...

**Բուրբը պարելով, ուրախ ցատկո-
տելով դուրս են գնում: Էկրանին
հայկական բնությունն է, հոսող
ջրեր, արագիլներ, տաճարներ,
մեծ հուշարձաններ... Ամեն ինչ՝
հայկական:**

Երկրորդ գործողություն

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ

**Բուրբը տարբեր կողմերից գալիս
են: Մուրավել են:**

ՋԵՐՐԻ - (խունջիկ-մունջիկ): Բույնիկ
սարքելու համար ինչ լավ տեղ,
Այստեղ ընտիր է, իմ սրտով,
տան պես:

Ինքն արդեն խառն է,
ես էլ թափթփեմ,
Լիքը ծակուծուկ՝

հեշտ կթաքնվեմ:

ՄԱՇԱ - (քնելով): ՕՖ, հոգնեցի
շատ: Արդեն տեղ հասանք:

ՋԵՐՐԻ - Իսկ իմ կարծիքով՝ նույն
տեղն ետ եկանք:

ԹՈՄ - (Արջին): Դու ես մեղավոր, որ
մոլորվեցինք:

ԱՐՋ - Ես ինչ մեղք ունեմ, դո՛ւք ճիշտ
գնայիք:

ԹՈՄ - Մի տիկ գինին էս փորս քա-
շեցի:

ԱՐՋ - Տաք մեղրահյութ էր, կատրո՛ւ,
ինչ գինի:

ԹՈՄ - Տաք մեղրահյութ, ֆո՛ւհ,
քաղցր չեմ սիրում:

ՋԵՐՐԻ - Ես ամեն ինչ էլ սիրում եմ,
ուտում:

ԹՈՄ - Հա, դե դու մուկ ես, իսկ ես՝
լուրջ կատու:

ՋԵՐՐԻ - Մե՛ջդ ինչ կա որ, փքված
հավինդու:

ԹՈՄ - (*վրա տալով*): Այ մուկ, դու
սակվիր...

ՋԵՐՐԻ - (*փախչելով*): Դո՛ւ ձայնդ
կտրիր:

ԱՐՋ - Ես իմ կարծ խելքով...

ԹՈՄ - (*ընդհատելով*):

Դու քո կարծ խելքով

Ի՞նչ պիտի ասես:

ԱՐՋ - Թաթալոջ կուտես:

Իրար հրմշտում են, սկսում են
կռվել, մյուսներն իբր ուզում են
բաժանել նրանց, բայց ավելի
խառնաշփոթ իրավիճակ են
ստեղծում:

ԹՈՄ - (*Արջին*): Դանդալոջ... ծուռ
թաթ...

ԱՐՋ - (*Թումին*): Կորի դե... փշտա...

ՄԱՇԱ - (*արթնանալով*): Եկ խա-
ղանք, Միշա:

ԱՐՋ - Դեն գնա, Մաշա:

ՄԱՇԱ - Ջերրի, դեն գնա:

ՋԵՐՐԻ - Փշուր տուր՝ գնամ:

Բոլորը քաշքշում են իրար: Մա-
շան ու Ջերրին. պարանդ ամեն
մեկն իր կողմն է քաշում:

ՄԱՇԱ - Թող, իմն է...

ՋԵՐՐԻ - Իմն է...

ՄԱՇԱ - Իմն է...

ՋԵՐՐԻ - Ոչ, իմն է...

ԹՈՄ - (*Արջին*): Դանդալոջ:

ԱՐՋ - (*Թումին*): Փշտա:

Խառը ձայներ - Մյաու... պի-պի-պի...

Ռըը... այ... վախ... օյ...

Մամա ջան... արի...

Առը քեզ... կորի...

Լուսաշիթ է ընկնում դահլիճից կու-
լիսներ ու ոստիկանական բարձր
ազդանշանի ուղեկցությամբ գնում
դեպի էկրան: Հրաշագործը կուլիս-
ներից տեղափոխվում է բեմի
խորք՝ կենտրոնական էկրանի
մեջ: Տպավորություն է ստեղծվում,
թե սկայայի տեսախցիկն են ուղ-
ղում: Հարմարեցնում են պատկե-
րը, պարզեցնում և այլն:

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - Ամոթ ձեզ, ամոթ:

Չարն հաղթել է ձեզ,

Մոռացել հարգանք,

բարություն արդար,

Ինչե՛ր եք խոսում,

ինչ եք քաշքշում

ու կոպտում իրար:

Բոլորը վախից ծնկի են գալիս,
խուճապահար ու չորեքքաթ
գնում-գալիս են բեմի երկայնքով:
Հրաշագործը նախատինքով լի
հայացքն ուղղում է բոլորին, ա-
պա նայում է դահլիճ: Հետո նոթ-
քուքն հարմարեցնում է ու նստում
սկայայի առաջ:

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - Թո՛մաս, դո՛ւ ասա:

Բոլորը հերթով սկսում են արդա-
րանալ:

ԹՈՄ - *(մեջքն ուղնելով)*: Արջ, մուկ
հերիք չի, մի հատ էլ՝ աղջիկ:

ՀՐԱԾԱԳՈՐԾ - Հատ չէ, այլ՝ հոգի,
մի հոգի աղջիկ: Հաշտվեք, խա-
ղացեք մի դռան շան պես:

ԹՈՄ - Առանց Ջերրիի տեղ չեմ գնա
ես:

**Թոնը գտնում է իր գույզին, ձեռք-
ձեռքի տված շարքի սկիզբ են
կանգնում:**

ՀՐԱԾԱԳՈՐԾ - Ապրես, այ ապրես:
Հարգեցի ես քեզ:

ԱՐՋ - *(ծանրամեծ)*:
Ճամփան իմանամ...

Ես էլ Մաշայի հետ պիտի գնամ:

**Մաշան արագ տանում է Արջին,
ձեռք-ձեռքի բռնած կանգնում են
Թոնի ու Ջերրիից հետո:**

ՀՐԱԾԱԳՈՐԾ - Դու նույնպես ապրես,
խելացի արջ ես,
Ընկերոջը քո մենակ չթողնես:
Փոքր է, աղջիկ է,
պիտի պաշտպանես:

ԱՐՋ - Ես պաշտպանում եմ...

ՀՐԱԾԱԳՈՐԾ - Իսկ դո՞ւք՝ Թոմ, Ջեր-
րի:

ԹՈՄ - *(բզելով Ջերրիին, որ նա էլ
խոստանա)*: Կլինենք բարի:

ՀՐԱԾԱԳՈՐԾ - Թե բարի գործի ել-
նեք՝ ձեզ կօգնեն:

ՋԵՐՐԻ - Լավ, ես էլ կանեն:

**Թոնը Ջերրիին իր քիկունքում
թաքցնում է, որ Հրաշագործը
նրա անկարգությունը չտեսնի:**

ԹՈՄ - Բարի է, բարի,
հաստատ բարի ենք,

Կատվին ու Ծանն ենք
հաշտեցնել ուզում:

ԱՐՋ - Մի մորթու համար,
հազար տարի է,
Կովում են, կովում,
լեզու չեն գտնում:

ՀՐԱԾԱԳՈՐԾ - Ծատ դարեր առաջ,
հին Հայաստանում...

ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ - Տորք Անգեղ ան-
վամբ մի մարդ էր կենում...

ԹՈՄ - *(Արջին)*: Լսի, լավ... հիմա
մենք չենք կովելու...

ԱՐՋ - *(Թոմին)*: Պայմանը՝ պայ-
ման...

ԹՈՄ - Հա, խոսք ենք տալու:

ՀՐԱԾԱԳՈՐԾ - Ընկերներ եղեք,
որ ծամփան գտնեք,
Միասին եղեք, որ չմոլորվեք:
*(Նորթուքը շրջելով դեպի դահ-
լիժ)*: Հայաստանն ահա,
ծամփան ձեր առաջ,
Մնաց՝ ինքներդ լինեք
ընկեր քաջ:

**Էկրանի պատկերն անմիջապես
փոխվում է. Արարատն է ու Արամ
Խաչատրյանը, Աստղաղիտա-
րանն է ու Վիկտոր Համբարձում-
յանը, Արագած սարն ու Ավետիք
Իսահակյանը, մեր մյուս լեռներն
ու Անդրանիկ Օզանյանը, Գարե-
գին Նժդեհը, Մարտիրոս Մար-
յանն ու Սևանը, Վանը: Մինաս
Ավետիսյանի տաք կտավները...**

ՄԱԾԱ - *(Արջի ձեռքը բռնելով)*:

Մենք հավատարիմ,
լավ ընկերներ ենք:

ԹՈՄ - *(ցույց տալով էկրանը)*:

Գնանք, որ մենք էլ
 ընկերներ դառնանք,
 Շունն ու Կատուն էլ թող
 հաշտվեն արդեն
 Ու էլ չկռվեն, մեզ ընկերանան:
Բոլորը - Գնացինք, առաջ,
 Եկանք, Հայաստան:

Շրջան են կազմում, խմբով երգում են:

Բոլորը - Հայաստանում է
 ծիրանը աճում,
 Թուֆ, թուզ ու սալոր, նուշ,
 նուռ ու խնձոր:
 Խաղող ենք սիրում մենք
 խաղալուց շատ,
 Գնանք Հայաստան,
 որ ուտենք փշատ:

Քայլում են դեպի էկրանը, անցնում կուլիսներ: Էկրան-սկայայն անջատվում է:

Երրորդ գործողություն

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՌԻԿԱՅՈՒՄ

Բեմում՝ շուկա, էկրանին՝ «Մի կաթիլ մեղրի» պատմությունն է: Ապա՝ Պույ-Պույ մուկիկի: Ջերբին կերել-տոզել, Պույ-Պույ մուկիկի օրն է ընկել, երգում է նրա երգը: Դրվագ մուլտֆիլմից:

Ջեբրի (երգում է):
 Ես մկնիկն եմ Պույ-Պույ,
 Լա-լա-լա-լա-լա-լա,
 Միշտ պարում եմ տույ-տույ,
 Լա-լա-լա-լա-լա-լա:

Մի հսկա մուկ եմ ես,
 Լա-լա-լա-լա-լա-լա:
(սպառնալից) Բոյ ունեմ թիզ ու կես,
 Լա-լա-լա-լա-լա-լա:
 Չեմ սիրում ես վայ-վայ, վույ-վույ,
 Լամ-պարամ-պամ-պամ-պամ-պամ,
 Մի աշխարհ ու մի Պույ-Պույ,
 Հայ-հույ, լա-լա-լա-լա-լա-լա:

Երգում է ու ընկնում հատակին: Տխուր ու արտում գալիս են Արջն ու Թոմը՝ Ջերբին ու Մաշան կռել են: Անեն մեկը ձայնում է իր ընկերոջը: Մաշան դառնում քնած է, իսկ Ջերբին դեռ տոզած, ընկած է մի կողքի:

ԹՈՄ - Ջերբի... Որտեղ ես, անպիտան մկնիկ:

ԱՐՋ - Մաշա, ո՞ր կորար, այ անկարգ աղջիկ:

ԹՈՄ - *(ընկրկելով, կեղծ ժպտալով):* Ջերբի, ո՞ր կորար, ո՞ր ես, այ աղջի...

ՋԵՐԲԻ - *(մեկուսի):* Պի, պի, պի...

ԹՈՄ - Արի:

ՋԵՐԲԻ - *(մեկուսի):* Կրծելու գործ կա՞... *(Փորը ցույց տալով):* Բայց էլ տեղ չկա...

ԹՈՄ - Ջերբի, էյ, օքեյ...

ԱՐՋ - Ահ, Մաշենկա...

Ջերբին չի արձագանքում: Մաշան քնած է դառնում: Թոմն ու Արջը դուրս են գնում նրանց փնտրելու: Գալիս է գայրացած Շունը:

ԵՌԻԿ - Ուստեն ո՞ր ա... Փափախս ո՞ր ա...

ՋԵՐՐԻ - (*տնքալուծ*): Մի քիչ կացի,
հրես կերևա:

ԵՈՒՆ - Դեսն արի, ասա:

ՋԵՐՐԻ - Կարեցա, չեկամ:

ԵՈՒՆ - Իսկ ինչ է եղել,

ՋԵՐՐԻ - Ես շատ եմ կերել:

ԵՈՒՆ - Ողբամ վիճակդ,

Ո՞վ ես, այ ցահել:

ՋԵՐՐԻ - Լսեք, շուն, ընկեր...

ԵՈՒՆ - (*նրան վանդակը գցելով*):

Ես քեզ ինչ ընկեր:

Ուստիդ ասա՝ գա:

ՋԵՐՐԻ - Այ շուն, ինչ ուստա:

Կատուն ինձ ուստամ...

ԵՈՒՆ - Մո՛կ ես, այ տղա:

ՋԵՐՐԻ - Աղջիկ եմ փոքրիկ:

ԵՈՒՆ - Աղջիկ ու փոքրիկ...

Այ դու... անկուշտ փո՛ր:

ՋԵՐՐԻ - Կերա, ընկա փոս:

Բաց, դուրս գամ, քեռի,

Փոքր չպայթի:

ԿԱՏՎԻ զայրացած ծայնը - (*կուլիս-*

ներից): Ներս մտնողն ո՞վ է,

Ինչ մկան հոտ է:

ԵՈՒՆ - Էլ ինչ դուրս գաս, սուս:

ՋԵՐՐԻ - Վախ, փորս... Էյ, ՏՕՏ...

ԵՈՒՆ - Ուզում ես ապրել՝

Տազ արա, նստի,

Ծպտուն չհանես՝

Ձեռքն ընկնես կատվի:

Կատուն հարձակվում է Շան վրա:

ԵՈՒՆ - Ետ տուր, գող Փիտ...

ԿԱՏՈՒ - Ինչը, քաչալ շուն...

ԵՈՒՆ - Իմ մորթին ետ տուր,

Կար անող չես դու:

Կատուն նկատում է Ջերրիին ու միանգամից պայթում, անընդ-

հատ փորձելով նրան ճանկել, իսկ շունը պաշտպանում է:

ԿԱՏՈՒ - Յուրտը տարամվ...

վա՛հ, տընա՛շեն,

Չես թող անում մի շունչ քաշեն.

Շեշտ բան հո չի՞, հըլա նոր եմ

Ցըրցամ տըվել, թե որ կարեմ:

ԵՈՒՆ - Մորթիս տուր... (*ցույց տալով*

Ջերրիին) ...սա տամ:

Ջերրին կարկամում է, ձեռքերով փրկություն հայցում:

ԿԱՏՈՒ - Ինչ մորթի, չկա:

ԵՈՒՆ - Ինչ արիր, կերամր, մեկին ծախեցիր:

ԿԱՏՈՒ - Տարել ես, կորցրել, եղամվ, լավ հիշիր:

ԵՈՒՆ - Այ քեզ խաբեբա, ո՞նց չես ամաչում:

Էյ, ստի ոտը միշտ կարձ է լինում:

ԿԱՏՈՒ - Բո խելքի նման:

ԵՈՒՆ - (*Ջերրիին փախցնելով*):

Շա, անբան կատու,

Մի մուկ էլ բռնել

չես կարողանում:

ԿԱՏՈՒ - Կարողանում եմ, բայց դե... չեմ բռնում:

ՋԵՐՐԻ - Օ, ձիշտ է, o yes!

մեր մարդն է դառնում:

ԵՈՒՆ - Կատու ես, ո՞նց թե՛

դու մուկ չես բռնի:

ԿԱՏՈՒ - Բայց ես դերձակ եմ...

ՋԵՐՐԻ - Երկար չես քաշի:

ԵՈՒՆ - (*Ջերրիին*): Տես քեզ ինչ կասեմ իմ կյանքի փորձից... (*Շուրջը նայելով՝ իբր մեծ գաղտնիք է հայտնում*):

Կատուն կատու է, զգույշ կաց նրանից: (*Կատվին*.)

Թեև ինձանից ծլկում է արագ,
Տեսնում է թե չէ՝

մտնում մկան ծակ:

ԶԵՐՐԻ - (*սարսափած*): Թեև վոր ասած...

ԿԱՏՈՒ - Վրա են տալիս ոնց որ
կատաղած,

Բա հիմար հո չեմ,
որ մնամ կանգնած:

ԾՈՒՆ - Դե ծլկի, Փիսիկ:

ԿԱՏՈՒ - Դե բռնի, Բուշիկ:

Շուրը, մոռանալով Ջերրիի վանդակը, հարձակվում է կատվի վրա:

ԾՈՒՆ - Ձեր լաչառ ցեղը, անշնորհք
կատվիկ...

ԿԱՏՈՒ - Հա, հա, հա, մյառն, կատաղած շնիկ:

ԾՈՒՆ - Հաֆ, հաֆ, հաֆ...

ԿԱՏՈՒ - Մյառն:

ԶԵՐՐԻ - Այ քեզ ցեղ... Wow!

Երկուսն էլ իրար հետևից թռչում են դահլիճ:

Խնամ, օրորվելով գալիս են Թոմն ու Արջը: Կատուն ձգտում է շանը խաբս տալ, ետ գալ մկան մոտ: Մաշան, որ դահլիճում քնած էր, ընկնում է նրանց ոտքի տակ, արթնանում, ճչում, ուրախ ծափ է զարկում: Արջը լսում է, վազում, գտնում, ուրախացած բեմ է թոցնում նրան: Թոմը նկատում է Ջերրիին, վազում է, վանդակը վերցնում, բայց նրան չի ազատում:

ՄԱՇԱ - Օ՛յ...

ԾՈՒՆ - (*Մաշային*): Հաֆ, հաֆ ...

ՄԱՇԱ - Ա՛յ, վու...

ԿԱՏՈՒ - Մյառն... Փըշշ, ֆըշ, թֆու...

ԶԵՐՐԻ - Չորս կողմը կատու:

ԹՈՄ - Մյառն, ինչ կատու:

ԶԵՐՐԻ - Էն ձոնը, էլի:

Ինձ բռնեց՝ կուտի:

ԹՈՄ - (*տեսնելով հայ կատվին*): Ա՛յ սիրուն կատու, գործ անող կատու...

ԿԱՏՈՒ - (*նվաղելով*): Վա՛խ, Ամերիկա... Հա, հա... Yes! Կատոն...

ԾՈՒՆ - Ես քեզ ցույց կտամ: Գող փիս: (*Ծաղրով*;) Կատոն:

ԹՈՄ - Yes! Ամերիկա:

ԿԱՏՈՒ - (*բացատրում է*): Ինքը՝ շուն քաջալ:

ՄԱՇԱ - (*կախվում է Արջի թևերից*): Ամ... Ամերիկա, Միշ... Ամերիկա...

ԱՐՋ - Нет, нет, Машенька.

Ջերրին, որ մինչ այդ լեղապատառ մուկ էր, առյուծավարի առաջ է մղվում:

ԶԵՐՐԻ - (*դեռ վանդակի մեջ*): Ok! Ես էլ եմ: Yes՝ Ամերիկա:

ԱՐՋ - (*անդրդվելի*): Нет!

Մաշան, օգտվելով իրարանցումից, աննկատ մոտենում, բացում է Ջերրիի վանդակը:

ՄԱՇԱ և ԶԵՐՐԻ - (*բարեկամաբար ատերն իրար են զարկում, միասին*):

O yes! O yes! Yes՝ Ամերիկա

ԿԱՏՈՒ - (*Թոմին*): Ես լավ գործ կանեմ, ես շուտ կշտկվեմ,

Միայն ինձ օգնեք՝

էլ շնից պրծնեմ:

ԹՈՄ - (կատվին): Սպասեք, մի կռվեք: Փիտո, մոտ արի:

ԱՐՋ - (կատվին իր կողմը քաշելով): Էլ մի վախենա, քեզ բան չի ասի:

ԿԱՏՈՒ - Ծունը բան չասի: Հիմարի մեկն է:

ԱՐՋ - Լավ, մի բարկացիր, նա բակապահն է:

ԹՈՄ - Դու մորթին նրա ձեռքից առել ես,

Գլխարկ չես կարել...

հոգին հանել ես:

ԿԱՏՈՒ - Դրսում թափառում, ինքը չի գալիս՝

Չափս վերցնեմ, կարեմ,

փողս էլ չի տալիս:

Ծունը հաչոցով վրա է տալիս:
ԹՈՄՆ ՈՒ ԱՐՋՆ ՈՐԱ ՔՆԵՐԻԿ ԲՈՆԱԾ ՄԻ ԿՈՂՄ ԵՆ ՏՈՒՆՈՒՄ:

ԾՈՒՆ - Հաֆ, հաֆ, հաֆ, հայ, հայ...

ԿԱՏՈՒ - Մյաու... մյաու, վայ:

ԹՈՄ - (շանը): Դու ուշադիր չես, շուն, հիմա լռիր:

Զգեստ չուներ փիտոն՝

դու մորթին տայիր:

ԱՐՋ - Հա, դու չես տվել,

ու ինքն է վերցրել:

ԾՈՒՆ - (կատվին): Դու շոր չունեիր...

ԿԱՏՈՒ - Վատ բան չեմ արել:

ԾՈՒՆ - Ո՞նց թե՛ վատ բան չի, ո՞նց թե... այ լաչառ:

ԱՐՋ - (հանդիսատեսին): Ծանը դու ասես՝ Կատուն է արդամր...

Ծունն ու կատուն զգում են իրար:
ԹՈՄՆ ԱՐՋԻՆ ՄԻ ԿՈՂՄ Է ՏՈՒՆՈՒՄ:

ԹՈՄ - (հանդիսատեսին): Էդ էր պակաս, որ... շունը ձիշտ լիներ:

(Արջին.) Լիքը գործի մեջ, կարծում ես, հեշտ էր:

ԱՐՋ - Կատաղեցնում ես ու խառնում իրար:

ԹՈՄ - Լավ, մի նեղացի, բեր անենք կիսրար: (Ամերիկայի դրոշը ցույց տալով.) Նրանց բեր ասենք՝ ձիշտն այս է, հայեր...

ԱՐՋ - Լսի, այ կատու, ձիշտը մենք ենք, մեր...

ԹՈՄ - (կտրուկ ընդհատելով): Ոչ: Ամերիկա՛ն:

ԱՐՋ - Թաթալոշ կտամ:

ԹՈՄՆ ՈՒ ԱՐՋՆ ԿՈՎՈՒՄ ԵՆ:

ԹՈՄ - Թաթերդ քաշի...

ԱՐՋ - Դու թաթդ քաշի...

Ծեծվում են: Ծունն ու կատուն նկատում են, դադարեցնում են կռիվը:

ԾՈՒՆ ՈՒ ԿԱՏՈՒ - (հանդիսատեսին): Մի սրանց նայեք... (Երկուսին.)

Դուք մեզ հաշտեցնեք:

Մեկը ձեզ ասի՝

Ինքներդ հաշտվեք:

ԹՈՄ ՈՒ ՄԻԾԱ - (տուրուղմիոցի միջից): Լեզու կգտնենք:

Դուք բան չգիտեք:

ԾՈՒՆ ՈՒ ԿԱՏՈՒ - (իրար նայելով): Իսկ մենք չենք կարող ինքներս մեր մեջ, (Դահլիճին.) Առանց

միջնորդի մեր հարցը լուծել:

ՀԱՆԴԻՍԱՏԵՍ ՊՏԻՎՈՒՄ - Կարող ենք, հաստատ,

Էդ մեկը՝ վստահ:

ԾՈՒՆ ՈՒ ԿԱՏՈՒ - Վերջացավ, գնաց:

ԹՈՄ - Ո՞նց թե...

ԱՐՋ - Ինչ ասա՞ց...

ՋԵՐՐԻ - Լինելու բան չի...

ԹՈՄ - Սպասիր, չեն փախչի...

Շունն ու կատուն թև-թևի մտած հեռանում են: Թոմն ու Արջը կռիվը թողնում, շտապում են նրանց ետևից: Ջերրին ու Մաշան պարան թոնելով գնում են երեխաների մոտ:

Չորրորդ գործողություն

ՀԱՆՏԵՑՈՒՄ

Բոլորը վերադառնում են: Թոմն ու Կատուն՝ գրկախառնված, Շունն Արջի ետևից վազելով: Նոր գույգերն իրար վրա ֆշացնում են ու արհամարհական հեռանում միմյանցից: Կատուն շտապում է Թոմի ետևից, Շունը նայում է Կատվին, Արջը քաշում է իր կողմ, Շունը վազում, հասնում է Արջին: Ջերրին ու Մաշան երեխաների հետ են: Սկայայի զանգ: Հրաշագործը հայտնվում է եկրանին:

ՀԱՆԴԻՍԱՍԵՍ - Օ՛, մեծ Հրաշագործ, կախարդիր սրանց, Թող հիմա հաշտվեն:

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - Ամեն ոք ինքը պիտի հասկանա՝ Ինչն օգուտ, ինչը վնաս է իրեն:

ՋԵՐՐԻ - Որպեսզի ծլկեն, պանիր գողանամ՝

Թող իրենք կռվեն, իսկ ես լիանամ:

ԱՐՋ - Լավ բան եմ ուզում, համով ու քաղցր, Որ հետս տանեմ, հազեցնի քաղցր:

Թոմն ու Արջը ուզում են հեռանալ, բայց Հրաշագործի ձայնը կանգնեցնում է նրանց ու բոլորին հավաքում բեմի վրա:

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - Սպասեք, մոտ եկեք: Մենք պիտի օգնենք:

ԹՈՄ - (Արջին կանխելով): Մենք ուզում էինք նրանց հաշտեցնել, որ ընկերանան, Բայց նրանք, ցավոք, ընդհակառակը, թունդ թշնամացան:

ԱՐՋ - Մէ՛մ, էն ժամանակ կռվում էին ու վերջում էլ հաշտվում:

ԹՈՄ - Հիմա մի գլուխ կռվում են, կռվում, բայց էլ չեն հաշտվում:

ՀԱՆԴԻՍԱՍԵՍ - Օ՛, Մեծ Հրաշագործ, խելք սովորեցրու:

Ու մեզ բոլորիս արի, հաշտեցրու:

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - Դուք չեք պահպանում կարևոր պայման: Լավության համար պիտի մի քիչ ձեզ նեղեք անպայման:

Արջը գլուխն է քորում, Կատուն մլավում, քաշվում է ինքն իր մեջ: Մաշան ու Ջերրին չեն լսում, բեմում խաղում են:

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - Ասե՛լ եք նրանց, որ կարևոր են մարդկանց տներում, Եվ ամեն մեկը իր գործն է անում:

ԱՐՋ - (Ղժգոհ փնթփնթալով): Ասողին լսող պետք է լինի, չէ՛:

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - Կլինի, ասեք... Չեք ասել, պարզ է:

ԱՐՋ - Մաշան ինձ լսի...

ԹՈՄ - Կամ թե չէ՝ Ջերրին... *(Յույց է տալիս իրեն:)*

ԹՈՄ ու ԱՐՋ - Ուր մնաց՝ շունը ու կատուն՝ դրանց...

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - Իսկ լսում եք դուք, դուք, արդյոք նրանց:

Դուք նրանց մուլտերն ու կինոները նայել եք, տեսել:

ՄԱՇԱ - Գիրքն ենք կարդացել...

Մաշան վագում, գտնում է գիրքը: Ջերրին հետևում է նրան:

ՋԵՐՐԻ - Ես Թոմին պատմել, ասել եմ արդեն...

Արջը մոտենում է, միասին բացում են գիրքը: Թոմը գիրքը խում է նրանց ձեռքից:

ԱՐՋ - Ես կարդացել եմ, Մաշային տվել...

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - Ապրեք, շատ ապրեք, մուլտերն էլ նայեք.

Որ հային արդեն դուք էլ ճանաչեք:

Էկրանին՝ դրվագ «Շունն ու կատուն» հայկական մուլտֆիլմից: Շունն ու Կատուն ձեռքերով անջատելու, ջնջելու նշաններ են անում: Բայց էկրանին արագ փոխվում են վերնագրերը: Մյուսները կարդում են:

ԾՈՒՆ - «Բարիկենդանը»: «Բարիկենդանը»...

ԿԱՏՈՒ - Ըհը, շատ ճիշտ է: «Մուկիկի մահը»...

ԹՈՄ - «Մուկիկի մահը»: «Անծանոթ դեմքեր»...

ԿԱՏՈՒ - «Ծերտավոր վագրեր»: «Վիշապագորգեր»...

ԱՐՋ - «Նաղաշ ու լավաշ»: Կամ՝ «Ոսկու կարաս»...

ՋԵՐՐԻ - Ես՝ «Խոսող ձուկը», «Գտնված երագ»...

ՄԱՇԱ - Ես «Աղվեսագիրքն» ու «Դասն» եմ տեսել...

ԱՐՋ - Էն գիրքն ի՞նչ եղավ, բերեք, ինձ տվեք:

Թոմը գիրքը չի տալիս: Արդեն հետաքրքիր է, նա էլ է ուզում կարդալ:

ԾՈՒՆ - «Սասունցի Դավիթ»: Երեսներ, հուշեք:

Երեխաները ասում են այլ վերնագրեր:

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - *(երեխաներին):* Ապրեք, այ ապրեք...

Եղավ, շատ ապրեք... *(Կենդանիներին.)*

Պետք չէ չարանալ, պետք չէ էլ վիճել,

Կատու, շուն, եկեք պարզենք հարցը ձեր:

Բոլորը մոտենում են, գիրքը դնում են բեմեզրին, մատում են շուրջը: Եվ Հրաշագործի ամեն խոսքը պատկերում են դիմախաղով ու ծեստերով:

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - Լախ անկեղծ եղեք,
որ ձեզ հավատան,
Անպայման բարի ու
անդավաճան,
Որ վստահեն ձեզ, որ չմոռանան,
Ու իրենք նույնպես
շուտ մտերմանան:

Ընկերության մեջ բարի ու անեղծ
Չկա խարդավանք,
բոլորն են անկեղծ:
Դուք հին ընկերներ,
բարի տղաներ,
Ընկերությունը գործ է երկուստեք:

ԾՈՒՆ - (*Կատվին*): Դե, խոստովա-
նիր, չկա խարդավանք,
Ընկերության մեջ սեր
կա ու հարգանք:

ԿԱՏՈՒ - Ճիշտը որ ասեմ,
փող չճարեցի,
Մորթիդ դիմացը տվեցի
ստիպված:

ԾՈՒՆ - Որ ինձ ասեիր,
մի բան կանեի,
Ու չէիր մնա դու չհասկացված:

ԿԱՏՈՒ - Լավ, Քույհի,
նորից էլ չնեղանաս...

ԾՈՒՆ - Արել պրծել ես,
էլ ի՞նչ նեղանամ:

ԿԱՏՈՒ - Չէ, էլ չեմ անի: Խոսք կտամ
կատվի: (*Ձեռքը մեկնելով շանը:*)
Ընկերությունը թանկ է ավելի:

**Քույրը հերթով Կատվի թափին ի-
րենց թափն են դնում՝ ասես «ցե-
լա» են գցելու: Մաշայի ձեռքը չի
հասնում, Արջը նրան բարձրաց-
նում է ու իր թափն էլ է դնում
Կատվի թափին:**

ԹՈՄ - Ընկերությունը թանկ է ավելի:

ՄԱՇԱ - Ընկերությունը թանկ է ավելի:

ԱՐՋ - Ընկերությունը թանկ է ավելի:

**Ջերրին ինչ-որ բան է կրծում,
Շունը նրան քաշում-տանում է
մյուսների մոտ:**

ԾՈՒՆ - Ընկերությունը թանկ է ավելի:

ՋԵՐՐԻ - Ընկերությունը թանկ է ավելի:

ԲՈԼՈՐԸ - Ցելա, ցելա, ես դուրս ելա...

**Ցելա գցում, փախչում են տար-
բեր կողմեր, թաքնվում կուլիսնե-
րում կամ դահլիճում: Մաշան
մեռակ, խռոված նստում է:**

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - (*նախատինքով*):
Մա-շա՛...

ՄԱՇԱ - (*պոռթկում է*): Տանն ինձ
հետ ոչ ոք չի ուզում խաղա,
Բա ես ի՞նչ անեմ...

ԵՐԵՆԱ դահլիճում - Արի, մենք խա-
ղանք:

ՄԱՇԱ - (*իրը քրտինքն է մաքրում*):
Քույրիկս՝ դասի, հայրիկս՝ գործի,
Եվ շա՛տ հոգնած է
մայրիկս բարի...

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - (*Մաշային*): Այսքան
երեխա, տես՝ ինչքան մարդ կա,
Եկել են այստեղ,
որ ձեզ հետ խաղան:

Ջերրի, քեզ էլ է սա վերաբերում
Եվ անկարգներին,
ձիշտ հենց քեզ նման:

ՋԵՐՐԻ - (*գլուխը վարագույրից դուրս
հանելով*): Ու կատուներին...

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - ...քնկոտ արջերին,
շներին կծան...

**Ում անունը հնչում է, նա խելոք
բեմ է գալիս: Հավաքվում են
վճռի:**

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ - Երեխաները կսիրեն
ձեզ շատ,

Եթե չարություն չանեք
դուք բնավ:
ՄԱՆԱ - Ես որ չեմ անի,
էդ մեկը՝ հաստատ,
(մեկուսի) Չարություն չանեմ,
թող ինձ սիրեն շատ:
ՀՐԱՆԱԳՈՐԾ - Ուշադիր եղեք, որ
վնաս չտաք,
Խելամիտ եղեք,
շուտ տուն կգնաք:
ՋԵՐՐԻ - Չարություն չանե՛մ,
թե՛ վնա՛ս չտամ:
ՄԱՆԱ - (Ջերրիին): Չարություն ա-
նենք, բայց վնաս չտանք:
ԵՈՒՆ - Կխաղանք լիքը,
նոր տուն կգնանք...
ԹՈՄ - (գիրքը հանձնելով Հրաշա-
գործին): Հետո տուն կգանք ու
գիրք կկարդանք,
ԱՐՋ - Ու թող բոլորը սովորող դառ-
նան...
ՀՐԱՆԱԳՈՐԾ - Այո՛, երեխեք... (Կեն-
դանիներին.) Այո, կդառնան:

ԿԱՏՈՒ - Դե, եկեք խաղանք մենք
դերձակ-դերձակ...
ՄԱՆԱ - Ու գդակ կարենք բոլորի
համար...
ՋԵՐՐԻ - Ո՞ր մեկին կարենք, տես,
ինչքան շատ են...
ԵՈՒՆ - Ծատից ի՛նչ վնաս, շա՛տ են՝
շա՛տ կօգնեն...

Երգում են:

Գլխարկ կարել մենք սովորենք,
Միմյանց համար
գլխարկ կարենք:
Բոլոր հարցերում
շատերին օգնենք,
Ու երբ մեծանանք՝ լավ
ընկեր լինենք:
Ընկերներ լինենք ու
միմյանց հարգենք,
Լավ կսովորենք, բարի կլինենք:
Գիշերը քնենք,
արև մենք սիրենք,
Եկ շրջան բռնենք,
երգենք ու պարենք:

Գիրքն աննկատ տանում են կուլիսներ: Բոլորը իջնում են դահլիճ, հանդի-
սատես երեխաներին միաշար տանում են բեմ: Մի կողմից բարձրանում են
բեմ, մյուս կողմով բեմից իջնում դահլիճ: Այդ ընթացքում Գիրքը հայտնվում
է էկրանին: Մի պահ բեմը դատարկ է, ապա սկսվում է հայկական պար:
Դահլիճում մույնպես բոլորը պարում են:

*Թատերախաղի, երկխոսությունների, խոսքերի հանգավորման, վերնագրի,
ինչպես նաև հրաշագործի, գրքի ու հանդիսատեսի կերպարների և բեմակա-
նացման հեղինակ՝ Անահիտ Արփեն, մյուս կերպարների մտահղացումը՝
Վարդան Գրիգորյանի և Վրոյր Թադևոսյանի*

Դրամատուրգիա

գրական-գեղարվեստական հանդես

ISSN 1829-0701

© «Դրամատուրգիա», 2014
Տպագրվել է պետական աջակցությամբ

Խմբագիր՝
ԿԱՐԻՆԵ ԽՈՒՐՄԱՆՅԱՆ

Կազմը և էջադրումը՝
ՆԱՌԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆԻ

Նյութերն ընդունվում են մեքենագիր կամ շարվածքով:
Բնագրերը չեն վերադարձվում:

Հանդեսում տպագրված պիեսների բեմադրությամբ շահագրգիռ
թատրոնները դրանց օգտագործման թույլտվության համար
դիմեն անմիջական իրավատերերին՝ հեղինակներին:

Խմբագրության հասցեն՝
Երևան, Օրբելի 18/6, հեռ. 22-76-08

Ստորագրված է տպագրության 13.12.2014
Գինը՝ պայմանագրային:

Գրանցման վկայական՝ 01Մ 000089

Չափը՝ 70x100, 1/16: Ծավալը՝ 10.25 տպ. մասով:
Թուղթը և տպագրությունը՝ օֆսեթ: Տպաքանակը՝ 500 օրինակ:

Տպագրվել է
«Վան ԱՐՅԱՆ» ՍՊԸ-ը՝
ՀԳՄ «Լ. Զ. ՍՈՒՐՄԵԼՅԱՆ» տպագրատանը: